STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE CONTEMPORANĂ

SERIE NOUĂ
VOLUMUL 7/2008

SUMAR

STUDII

Florin ANGHEL, *Proiecte de organizare a noii Europe: stabilirea relațiilor diplomatice şi a frontierelor între România şi Polonia (1918-1919)* 5
Cristian SANDACHE, *Critica modelului Titulescu în politica externă a României interbelice* 21
Marcel VARGA, *Activitatea reprezentanților partidelor minorităților etnice în Parlamentul României (1934-1937)* 27
Bogdan-Alexandru SCHIPOR, *Politica Marii Britanii față de Finlanda în timpul „războiului de iarnă"* 49
Simion GHEORGHIU, *Politică şi istorie în tratarea relațiilor româno-ruse/sovietice. 1947–1989. Studiu de caz: istoriografia română* 63
Radu TUDORANCEA, *Tabăra „imperialistă" în războiul coreean. De la rapoartele legației RPR de la Washington la evenimentele internaționale găzduite de Bucureşti. 1950-1953* 75
Emanuel PLOPEANU, *Dincolo de Cortina de Fier: propaganda guvernului de la Bucureşti în rândul emigrației române din SUA (1950 – 1952)* 88
Cristian VASILE, *Literatura realismului socialist. Scriitorii români şi povara ideologică (1948-1953)* 96
Cezar STANCIU, *Regimul Gheorghiu-Dej şi construcția legitimității* 117
Mioara ANTON, *Drumul spre Helsinki. România şi Conferința pentru Securitate şi Cooperare în Europa. 1966-1975* 130
Cristina DIAC, *Cenzura în teatru: Studiu de caz. „Vizionările" de la Teatrul Național Cluj* 140
Luminița BANU, **Florian BANU**, *Istoria Securității şi sursele ei* 153

ISTORIE ŞI ACTUALITATE

Raluca URSACHI, *Trecutul recent al României şi utilizările sale în politică. Pe marginea a două lucrări apărute în Franța* 184

SURSE

Vladimir TISMĂNEANU, *Dialog epistolar: Iosif Chişinevschi şi comunismul românesc* 191
Alina ILINCA, **Liviu Marius BEJENARU**, *Factorii economici determinanţi ai evoluţiei circulaţiei monetare în România (15 august 1947 – 31 august 1951)*..... 198
Silviu B. MOLDOVAN, *Securitatea şi „latura preventivă" a poliţiei politice: „problema înscrisuri"*..... 219

NOTE ŞI RECENZII

La difficile unione: la Bessarabia e la Grande Romania, 1918-1940, by Alberto Basciani, 2nd ed, Introduction (Keith Hitchins), Roma, Aracne, 2007, X, 413 p. (Florin Anghel); *Transilvania rossa. Il comunismo romeno e la questione nazionale (1944-1965),* by Stefano Bottoni, Roma, Carocci editore, 2007, 238 p. (F.A.); Apostol Stan, *Revoluţia română văzută din stradă decembrie 1989 – iunie 1990*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2007, 366 p. (Cristian Vasile); Noemi Marin, *After the Fall. Rhetoric in the Aftermath of Dissent in Post-Communist Times*, New York, Peter Lang, 2007, 188 p. (Daniela Popescu)..... 239

VIAŢĂ ŞTIINŢIFICĂ

Cristian VASILE, *Communisme en Roumanie: le bilan officiel. Două dezbateri organizate de ICR Paris şi CERI, Sciences Po/CNRS, Paris, 10-11 iunie 2008*..... 246

STUDIES AND MATERIALS OF CONTEMPORARY HISTORY

NEW SERIES
TOME VII, 2008

SUMMARY

STUDIES

Florin ANGHEL, *Projects for a New Europe: the establishing of Romanian–Polish diplomatic relations and the issue of mutual border (1918-1919)* 5
Cristian SANDACHE, *Nicolae Titulescu's Foreign Policy: a critical approach*..... 21
Marcel VARGA, *The representatives of Ethnic Minority Parties in the Romanian Parliament (1934-1937)* 27
Bogdan Alexandru SCHIPOR, *British policy toward Finland during the Winter War* 49
Simion GHEORGHIU, *Policy and History in dealing with Romanian-Russian/Soviet relations. 1947-1989. Case-study: Romanian Historiography* 63
Radu TUDORANCEA, *The „imperialist camp" in the Korean War. From Diplomatic Reports of the Romanian Legation in Washington to international events hosted by Bucharest (1950-1953)*..... 75
Emanuel PLOPEANU, *Beyond the Iron Curtain: the Romanian Governmental Propaganda in the North–American Romanian Exile (1950-1952)* 88
Cristian VASILE, *The Literature of Socialist Realism. The Romanian Writers and the Ideological Burden (1948-1953)* 96
Cezar STANCIU, *The Build up of Legitimacy of Gheorghiu-Dej's regime* 117
Mioara ANTON, *The Road to Helsinki. Romania and CSCE. 1966-1975* 130
Cristina DIAC, *The Censorship in Theatre. Case-study. The „previews" at Cluj National Theatre* 140
Luminița BANU, Florian BANU, *The History of the* Securitate *and its sources* 153

HISTORY AND THE PRESENT TIMES

Raluca URSACHI, *Romania's Recent Past and Its Political Uses. About two scholarly works recently published in France*..... 184

SOURCES

Vladimir TISMĂNEANU, *An Epistolary Dialogue: Iosif Chişinevschi and Romanian Communism* 191
Alina ILINCA, **Liviu Marius BEJENARU**, *The Key Economic Factors of the Monetary Traffic in Romania (August 15, 1947 – August 13, 1951)* 198
Silviu B. MOLDOVAN, *Former* Securitate *and the „preventive side" of political police: the „notes problem"*..... 219

NOTES AND REVIEWS

SCIENTIFIC LIFE

Cristian VASILE, *Communism in Romania: Official Estimates. Two debates organized by the ICR Paris and CERI, Sciences Po/CNRS, Paris, 10-11 june 2008*.... 246

Proiecte de organizare a noii Europe: stabilirea relațiilor diplomatice şi a frontierelor între România şi Polonia (1918-1919)

Florin ANGHEL

România Mare şi Polonia *Restituta*

Cum li se părea noua Polonie locuitorilor ei, la sfârşitul primei conflagrații mondiale şi în primele luni de pace, au mărturisit doi reprezentanți ai literaturii şi culturii polone. Witold Gombrowicz, creatorul teatrului absurd modern, scria în ceea ce priveşte noul stat polon: „Luați seama că față de Dumnezeu (în biserică) polonii se comportă normal şi corect. În fața Poloniei, însă, se pierd, e ceva cu care încă nu s-au obişnuit”[1]. Într-un alt mod, explicând ceea ce s-a întâmplat în şi cu statul polon în anii interbelici Ksawery Pruszyński, a cărei educație s-a făcut în şcolile şi universitățile polone din teritoriile răsăritene, scria (în timpul celui de-al doilea război mondial): „Am crescut cu convingerea că suntem moştenitorii marii patrii care, deşi înfrântă, se întindea de la mare la mare. Dacă ni s-ar fi spus că Gdańsk-ul nu e polonez, am fi fost teribil de surprinşi. Dacă ni s-ar fi spus că Kievul nu e polonez, surpriza noastră ar fi fost şi mai mare. Dar dacă ni s-ar fi spus că patria noastră e omogenă din punct de vedere național – că ea acoperă spațiul din jurul Vistulei, de la Carpați până la mare, dar că nu e loc în ea nici pentru țărani ruteni, nici pentru bisericile ortodoxe ruse, nici pentru evrei, am fi fost cel mai surprinşi. Generația noastră e, probabil, ultima care a crescut cu idealurile insurecției din 1863 ale Poloniei-Lituaniei-Ruteniei. […] După atâția ani, nu sunt în stare să spun ce a supraviețuit din acea copilărie. Mai presus de orice, probabil că un anumit sentiment al istoriei Poloniei, ideea unui imperiu polon multietnic”[2].

„Nici pe un tărâm nu există în firea forțelor putința să înfrângă hotărârea unui popor care vrea să trăiască demn şi independent”[3], concluziona primul ministru Ion I.C. Brătianu într-o şedință festivă dedicată Declarației de la Alba Iulia. Omul politic şi de stat liberal continua, insistând asupra faptului că noua Românie Mare era obligată, încă din primele ei zile, să acționeze pentru păstrarea tuturor câştigurilor naționale şi teritoriale aduse de Unire. Tot el este acela care insista, în pasajul dedicat vecinilor, în sensul că trebuia conştientizat că Polonia reconstituită îşi caută identitatea pierdută la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi că, în acest efort, România trebuia să-i stea alături.

Datorită sprijinului Franței pentru consolidarea noii puteri statale de la Varşovia şi în ceea ce priveşte statutul internațional al statului polon în regiune, imediat după 11 noiembrie 1918 (data proclamării Republicii Polone) între cele două capitale s-a stabilit un contact atât de strâns, iar influența Parisului era atât de mare, încât un cunoscut istoric polon a crezut de cuviință să denumească tipul de raporturi

---

[1] Witold Gombrowicz, *Jurnal. Amintiri poloneze,* Bucureşti, 1988, p. 21.

[2] Mărturiile lui K. Pruszyński sunt redate la Adam Michnik, *Umbrele strămoşilor uitați*, în vol. *Scrisori din închisoare şi alte eseuri*, Iaşi, 1997, pp. 246-247.

[3] *Dezbaterile Adunării Deputaților* , nr. 15, 1 ianuarie 1920, p. 175.

diplomatice şi militare polono-franceze drept o relaţie clientelară[4], de inspiraţie medievală. Un document intern din 29 ianuarie 1919, elaborat la Quai d'Orsay, atribuia viitoarei Republici de la Varşovia rolul de contrapondere viabilă la acţiunea germană (ce, în asemenea context de previziuni, ar fi apărut şi evoluat la un moment dat) şi ca o barieră între Rusia (indiferent de orientarea ideologică) şi Germania. Parisul a crezut de cuviinţă să decidă că noua Polonie avea menirea să pună în valoare cel puţin trei factori majori, capabili să sporească influenţa franceză în Europa Centrală şi Răsăriteană: 1. crearea unui debuşeu politic, militar şi economic la Baltica; 2. asigurarea vecinătăţii dintre Polonia şi România în ideea constituirii unui bloc de state între Baltica şi Marea Neagră (aşa-numitul *cordon sanitaire*)[5]; 3. arbitrarea, exclusiv de către francezi, a diferendelor de frontieră ale Poloniei[6].

Obiectivele franceze, şi în special cel dedicat constituirii frontierei comune româno-polone, urmăreau respectarea cu scrupulozitate a primatului securităţii militare a Franţei asupra tuturor celorlalte probleme economice şi politice[7], iar întreaga politică regională a fost circumscrisă, astfel, competiţiei pentru influenţa între Franţa şi Marea Britanie[8].

Din punct de vedere istoric, prima delimitare a frontierei dintre principatul Moldovei şi zona de nord anexată de către Austria (denumită Bucovina) s-a stipulat la 2 iulie 1776, conform Convenţiei de la Palamutka. Conform actului diplomatic, graniţa pleca de la Teşna, în Transilvania şi, până la Nistru, urma linia Şarul Dornei–Neagra–Dorna–Stulpicani–Zăhăreşti–Mireşti–Dragomirna–Siret–Noua Suliţă[9]. Un secol mai târziu, în 1888, a avut loc o nouă rectificare (pe teren) a frontierei româno-austriece în Bucovina, mai ales pe cursurile râurilor Suceava şi Molniţa. În Nord, limita administrativă a Bucovinei (înspre Galiţia) a rămas Ceremuşul. Mai trebuie amintit, evident, că anexarea Bucovinei de către Austria nu a provocat o modificare geopolitică majoră, în sensul stabilirii unor contacte teritoriale între Moldova şi Polonia, pentru simplul motiv că uniunea polono-lituaniană era în plin proces de destrămare statală (tocmai avusese loc prima împărţire a statului polon între cele trei mari imperii vecine).

Din punct de vedere strict geografic şi istoric, frontiera româno-polonă s-a stabilit în urma acţiunilor plebiscitare din Bucovina, Unirea cu România, pe de o parte, şi prin eforturile noului stat polon de a intra în posesia teritoriilor din Răsărit care îi aparţinuseră până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, pe de altă parte.

În Declaraţia de Unire a Bucovinei cu România, din 28 noiembrie 1918, se arăta că provincia a revenit „necondiţionat şi pe vecie" în „vechile ei hotare până la

---

[4] Henryk Bulhak, *Polska a Francja: z dziejów sojuszu 1922-1939*, Warszawa, 1995, p. 319.

[5] Pe larg, pentru o viziune românească, Florin Anghel, *Construirea sistemului „cordon sanitaire". Relaţii româno-polone, 1919-1926,* Târgovişte, 2008.

[6] Kalervo Hovi, *Cordon sanitaire or barrière de l'Est ? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917 – 1919*, Turku, 1975, p. 179.

[7] Henri Austruy, *La frontière polono – roumaine*, în „La nouvelle revue", Paris, 15 aprilie 1919, p. 6.

[8] Kalervo Hovi, *Alliance de revers. Stabilization of France's Alliance Policies in East Central Europe, 1919 – 1921*,Turku, 1984, p. 83.

[9] Ioan C. Băcilă, *Răpirea Bucovinei şi delimitări spre nordul Moldovei*, în „Arhivele Basarabiei" (Chişinău), an III, nr. 2, 1931, pp. 12-15.

Ceremuş, Colacin şi Nistru”[10]. Nu existau alte precizări, cum nu se întâlnesc – în plus – nici în textul tratatului de pace de la St. Germain dintre Austria şi Puterile Aliate şi Asociate; în aceste condiţii, aproape nu mai trebuie explicate eforturile conjugate ale diplomaţilor şi militarilor poloni de a convinge România de necesitatea asigurării şi trasării unei frontiere comune, menite să ajute colaborarea reciprocă în faţa unei eventuale agresiuni dinspre Răsărit.

Deja în decembrie 1918, reprezentanţii Comitetului Naţional Polon (biroul de la Londra) contactau Legaţia română din capitala britanică în vederea stabilirii de negocieri urgente şi adoptarea unei poziţii comune pentru ca „frontiera sud-estică a statului polon să fie limitrofă României”. Contele Sobiański, conducătorul misiunii polone de la Londra, îi declara însărcinatului cu afaceri M. Boerescu că „cele două state (România şi Polonia), cu relaţii economice intime ce vor fi stabilite, îşi vor asigura reciproc un debuşeu la Marea Neagră şi la Marea Baltică”[11]. Frontiera comună româno-polonă a reprezentat, de altfel, o adevărată obsesie atât a cercurilor politice, cât şi a presei şi opiniei publice polone.

În această vreme, Ion I.C. Brătianu, aflat în permanent contact cu guvernele de la Varşovia şi Praga asigura, la 2 ianuarie 1919, cele două guverne că România era pregătită „să dezvolte relaţii politice şi economice din cele mai intime”, inclusiv prin stabilirea unei frontiere comune[12]. Liderul român insista pentru aplicarea imediată pe teren a unui plan de joncţiune româno-polon pe aliniamentul Munkács (Mukačevo)-Stryj (din Rutenia Subcarpatică în Pocuţia)[13]. Acest plan interesa în mod deosebit şi partea cehoslovacă. În 1919-1920, în pregătirea defensivei în faţa Ungariei, oficialii de la Praga au alcătuit un ambiţios proiect de colaborare militară româno-polono-cehoslovacă în cazul unui atac sovietic (pe aliniamentul Prešov-Košice-Brody-Tarnopol-Colomeea-Cernăuţi. Planul ar fi intrat în acţiune nu numai în cazul unui atac neprovocat asupra Cehoslovaciei, ci şi asupra Poloniei sau/şi României, evident cu acceptul celor două capitale[14].

---

[10] *Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România, 1917-1918*, ed. Viorica Moisuc şi Ion Calafeteanu, Chişinău, 1995, p. 335.

[11] AMAE, Fond 71 / 1914, vol. 90, ff. 14-15. *Raport nr. 1945 de la Legaţia României la Londra către Ministerul român al Afacerilor Străine*, 7 decembrie 1918.

[12] Idem, vol. 34, ff. 390-391. *Telegrama nr. 7 de la Ion I.C.Brătianu, prim-ministru, către Legaţia României la Londra*, 2 ianuarie 1919.

[13] Idem, vol. 181, f. 93. *Telegrama nr. 343 de la Ion I.C. Brătianu, preşedintele Delegaţiei române la Conferinţa de Pace către Mihail Pherekyde, preşedinte al Senatului României*, 26 aprilie 1919.

[14] Deţinem aceste informaţii prin amabilitatea domnului col. dr. Josef Bystricky, de la Institutul de Istorie Militară din Bratislava, care ne-a înmânat un text manuscris intitulat *The Influence of the 1920 Polish- Bolshevik campaign upon operation planning in the Czechoslovak Army*. Sursa este întărită de confirmări provenind din arhivele franceze (AMAE France, Fond Papiers d’agents. Papiers Millerand, vol. 56), puse la dispoziţia noastră de către doamna prof. univ. dr. Viorica Moisuc. Astfel, într-un plan elaborat în 1923, de către Statele Majore francez şi cehoslovac, se arăta că, în cazul unui atac din partea Germaniei, Austriei sau Ungariei, laolaltă Cehoslovacia şi Polonia ar fi ameninţate, ceea ce ar fi impus o strategie defensivă comună. Cehoslovacia inducea partenerilor francezi că pericolul era unul major; în această situaţie, Ungaria ar fi trebuit să fie ţinută în şah de către trupele române şi iugoslave, Cehoslovaciei nerămânându-i decât soluţia „de a lua simple măsuri de învăluire la frontiera de sud cu Ungaria”. În sfârşit, ceea ce este esenţial, Statul Major cehoslovac cerea oficialilor francezi

Într-un memoriu adresat Delegației române la Conferința de pace, datat 4 iulie 1919 şi semnat de aproape toți liderii bucovineni care înfăptuiseră Unirea, se respingea *ab initio* orice idee/tentativă de a pune în discuție granița istorică a Bucovinei. Se aprecia că statul român trebuia să accepte rectificări de frontieră numai ca o ultimă condiție şi că ele trebuiau foarte bine cumpănite, ținându-se cont de aspectele economice, militare, strategice şi ale dezvoltării locale. Documentul citat se oprea asupra cazului căii ferate Cernăuți-Zalescic, una din arterele principale ale provinciei, care ar fi dorit să aibă parcursul numai pe teritoriul românesc. La fel, se cerea Delegației române să obțină asentimentul Aliaților şi al părții polone ca şi traseul căii ferate Nepolocăuți-Vijnița, cu legătură spre Cernăuți, să aibă garanția integrării între frontierele statului român, cu atât mai mult cu cât, admitea documentul, „valea Ceremuşului îşi are debuşeul economic la Cernăuți". Statului polon i se puteau accepta, în schimb – sugera memoriul reprezentanților bucovineni – anumite rectificări de frontieră în regiunea muntoasă şi nelocuită din jurul oraşului Storojineț, regiune „a cărei cedare n-ar constitui o mare pierdere economică, nici etnografică. Nici din punctul de vedere al siguranței frontierelor n-ar constitui cedarea districtului numit o amenințare a teritoriilor româneşti"[15].

Aliații au luat în considerație, cu privire la frontiere, în cadrul Conferinței de Pace, sugestiile, şi deciziile românilor şi polonilor. Astfel, în mod oficial, după semnarea tratatului de pace de la Versailles, partea franceză a acordat un interes sporit problemei frontierei comune româno-polone. Într-un Memoriu înaintat lui Ion I.C. Brătianu, la 2 iulie 1919, secretarul general al Conferinței de Pace, Dutasta, înainta o propunere aliată privitoare la traseul graniței dintre Bucovina şi Galiția. Iată cum arată acest proiect, în special francez: „O linie care pleacă de la talvegul Nistrului, la o distanță de 2 km în aval de confluența râului Siret, la Nord de Cernăuți, continuă spre Sud-Vest, lăsând calea ferată de la Zastavna, la Sud de Nistru, pe teritoriul român şi atinge linia lacului de la Vest de Werenczanka. Linia care va traversa lacul va urma un traseu ce va fi fixat de Comisia de Delimitare. Talvegul râului care se varsă în lac până la 1 km în amonte pe şoseaua Coțmani-Drăcineț, o linie în direcția Est, trecând prin cotele 480 şi 488, va întâlni linia de separație a bazinelor râurilor Ceremuş la Vest şi Siret la Est. Urmând această linie se va atinge vechea frontieră dintre Ungaria şi Bucovina, imediat la Est de punctul unde această frontieră întâlneşte limita administrativă actuală dintre Bucovina şi Galiția"[16].

Câteva zile mai târziu, la 31 iulie 1919, la Lwów, s-a semnat Convenția româno-polonă privind evacuarea Pocuției şi stabilirea „liniei de demarcație". Articolul 2 susținea că „linia care separă armata română de armata polonă va fi formată din frontiera istorică a Bucovinei, începând de la satul Babin, pe Nistru, până la Iabloniița, pe Ceremuşul Alb. Satul Serafince face parte din terenul ce urmează a fi

---

să intervină energic, în spiritul „păstrării integrității teritoriilor naționale", pentru a se alcătui un plan comun de apărare la care să participe Statele Majore ale Cehoslovaciei, Poloniei, României, Iugoslaviei şi Franței. AMAE France, Fond Papiers d'agents. Papiers Millerand, vol. 56, ff. 361-362).

[15] AMAE, Fond 71/1914, vol. 58, f. 86. *Memoriu semnat de Nicolae Flondor şi Alexandru Vitencu adresat Delegației române la Conferința de Pace de la Paris, 4 iulie 1919.*

[16] Ibidem, f. 84-85.*Convenție între Regatul României şi Republica Polonă privind evacuarea Pocuției de către trupele române şi stabilirea liniei de demarcație, Lwow, 31 iulie 1919.*

reocupat de armata polonă”[17]. Convenția bilaterală releva că „linia de demarcație” urma întocmai traseul sugerat de delegații la Conferința de Pace[18], cu specificarea că numai satul Iabloniţa era amintit ca făcând parte din teritoriul statului român.

Tratatul de pace de la Sévres, din 20 august 1920, încheiat între Marile Puteri Aliate şi Asociate (SUA, Marea Britanie, Franța, Italia şi Japonia), pe de o parte, şi România, Polonia, Cehoslovacia şi Regatul Sârbo-Croato-Sloven, pe de alta, recunoştea celor din urmă state suveranitatea asupra teritoriilor care le compuneau şi, în acelaşi timp, reglementa în plan juridic internațional frontierele dintre ele. Articolul 3 al Tratatului se referea explicit la România, iar paragraful 6 se oprea la frontiera comună româno-polonă (în text „Galiția Orientală”). Deşi se arăta că „prin stipulațiuni ulterioare se va prevedea traseul pe teren al liniei de frontieră între România şi Galiția Orientală”, aliații şi statele succesoare au convenit, în ceea ce priveşte România şi Polonia: „De la punctul comun al vechilor limite ale Basarabiei şi Bucovinei pe cursul principal al Nistrului şi până la un punct situat la aproximativ 2 km în aval de Zaleszczyki: cursul principal al Nistrului în amonte; de acolo, către Sud-Vest şi până la punctul de întâlnire a limitei administrative între Galiția şi Bucovina, cu limita între districtele Horodenka şi Sniatyn la aproximativ 11 km la Sud-Est de Horodenka. O linie de determinat pe teren trecând prin cotele 317, 312 şi 239; de acolo către Sud-Vest şi până la punctul de întâlnire cu vechea frontieră dintre Ungaria şi Galiția. Vechea limită administrativă dintre Galiția şi Bucovina; de acolo, către Nord-Vest şi până în punctul 1655, care este punctul comun din Carpați al bazinelor celor trei râuri-Tisa, Vişeu şi Ceremuş; vechea frontieră între Ungaria şi Galiția. Punctul 1655 este punctul comun al celor trei frontiere ale României, Galiției şi Cehoslovaciei”[19].

Convenția politică de alianță defensivă, semnată la 3 martie 1921, la Bucureşti, de cei doi miniştri de Externe, Take Ionescu şi prințul Eustachy Sapieha, a schimbat oarecum fondul problemei privind frontiera comună. Având în vedere atât cererile repetate ale comunităților locale bucovinene din zona de frontieră (în special în ceea ce priveşte liniile de transport şi securitatea obiectivelor agricole şi industriale), cât şi recomandarea art. 7 din Tratatul de pace de la Sévres din august 1920 (conform căruia România şi Polonia urmau să cadă de acord asupra traseului frontierei), ministrul român de Externe a acceptat cererea negociatorilor poloni de a introduce, în textul Convenției politice, în anexa secretă, protocolul C. Acest ultim document susținea că „ambele guverne se angajează a negocia în spiritul cel mai

[17] Vezi la Florin Anghel, *Okupacja Pokucja przez Armie Rumuńska (24 maja-poczatek sierpnia 1919) i poczatki stosunków polsko-rumuńskich*, în „Przeglad Historyczny”, tom 89, nr. 2, 1998, pp. 99-102. Un punct de vedere polon, aproape similar, la Michał Klimecki, *Rumunia wobec polsko- ukraińskiej woiny w Galicji (Małopolsce) Wschodniej w latach 1918-1919,* în Stanisława Jakimowska, Elżbieta Wieruszewka (coord), „We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-rumuńskich/ Comunitatea popoarelor şi culturilor. În lumea relațiilor polono-române”, Suceava, 2008, pp.130-141.
[18] AMAE, Fond 71/1914, vol. 54, ff. 84-85.
[19] *Desăvârşirea unității național – statale a poporului român. Recunoaşterea ei internațională. 1918. Documente interne şi externe (februarie – decembrie 1920)*, vol. VI, Bucureşti, 1986, pp. 420-424.

favorabil un schimb de teritorii cu scopul de a înlesni comunicațiile între Bucovina şi Maramureş, fără ca teritoriile schimbate să fie necesar de dimensiuni egale”[20].

Evident, acceptarea de către partea română a protocolului secret C trebuie în mod obligatoriu nuanțată. Este vorba, în primul rând, de dorința şi eforturile perseverente ale diplomației de la Bucureşti de a construi un sistem regional de securitate, menit a păstra *statu quo*-ul şi de a se apăra în fața unui eventual atac dinspre Răsărit. Apoi, mai important, România avea datoria şi intenția de a obține recunoaşterea internațională a Unirii cu Basarabia, ceea ce documentul din 3 martie 1921 consfințea. Mai mult, statul român era preocupat şi de stabilirea unei legături feroviare lesnicioase şi sigure între Bucovina şi Maramureş (pe relația Cernăuți-Sighet-Satu Mare-Oradea) în condițiile în care, pentru moment, traseul trecea şi prin teritoriile Poloniei şi Cehoslovaciei. Călătorilor români li se aplicau – pentru tranzit – regimul vamal obişnuit, cu paşapoarte vizate de către consulatele cehoslovac şi polon, ceea ce comporta cheltuieli însemnate în plus. Fără o modificare teritorială, condițiile se vor modifica abia prin semnarea, la 9 noiembrie 1929, a unei convenții tripartite referitoare la tranzitul feroviar[21]. Conform acestui acord, Polonia şi Cehoslovacia acordau părții române „facilități pentru un tranzit special de călători, bagaje, mesagerie, mărfuri şi poştă în tranzit din România în România” (art.1); nu se mai cereau formalități vamale pe traseul Cernăuți-Sighet, dar cele două state care acordau tranzitul interziceau coborârea sau urcarea din trenuri în timpul deplasării pe teritoriile lor (art. 3)[22].

De la bun început, trebuie precizat că, din diferite motive atât România, cât şi Polonia nu au ratificat tratatul de la Sévres din august 1920, care reglementa statutul frontierelor între statele Europei Centrale şi de Sud-Est; Varşovia a acuzat de la bun început Puterile Aliate şi Asociate că au utilizat, în textul documentului, formula „Galiția Orientală”, eludând orice mențiune despre statul polon.

Apoi, deşi în Bucovina trăiau în jur de 40.000 de poloni, în zona de frontieră numărul acestora era infim. Cu totul nereprezentativ era şi numărul românilor din satele limitrofe graniței. Conform unui document din arhivele româneşti, un referat alcătuit de experți ai Ministerului român de Externe, din septembrie 1926, cu privire la originea etnică a populației din comunele limitrofe cu frontiera polonă din județul Cernăuți[23].

Fără îndoială că această situație era valabilă şi pentru celălalt județ bucovinean, Storojineț. În cele zece comune de graniță, numărul românilor capi de familie era de 23 (cei mai mulți, 9, în Crisceatic, în vreme ce la Chisălău şi Culeuți nu era înregistrat nici un român). Polonii aveau 38 de capi de familie: cei mai mulți la

[20] AMAE, Fond Convenții 13 / P1, vol. II bis, nepaginat.

[21] *Convențiune între Republica Poloniei, Regatul României şi Republica Cehoslovacă cu privire la libertatea tranzitului feroviar din România în România prin teritoriul polon şi cehoslovac, pe căile ferate, între gările Grigore Ghica Vodă-Sniatyn Zalucze-Woronienka-Jasina-Valea Vişăului*, Bucureşti, 1931.

[22] *Ibidem*, pp. 3-4.

[23] AMAE Fond Convenții 13/P1, vol. II bis, nepaginat. *Referat al Subcomisiei Teritoriale din Comisia Mixtă de Delimitare a Frontieri, din Ministerul român al Afacerilor Străine, privind populația din comunile limitrofe cu frontiera polonă din județul Cernăuți, 17 septembrie 1926.*

Zvineace (11), Crisceatic (10) şi Cadobeşti (6). Spre comparaţie, ucrainienii numărau 3.588 capi de familie, iar evreii – 194[24].

Din punct de vedere strategic atât configuraţia terenului, cât şi dispunerea centrelor populate aveau aceleaşi caracteristici şi de o parte şi de alta, de la Nistru până la confluenţa Ceremuşului Alb cu Ceremuşul Negru, fără vreun inconvenient pentru vreun stat. Cele mai multe probleme se deschideau, însă, în domeniile comunicaţiilor şi al vieţii economice locale. Un Memoriu asupra frontierei româno-polone[25], prezentat la 20 septembrie 1926 de către partea română Comisiei Mixte de Delimitare, întrunită la Cernăuţi, arăta că frontiera împiedica parte din săteni să-şi lucreze pământurile situate acum în celălalt stat (Polonia, în general, loturi de 1-5 ha). La fel, la Ialovicioara-Zahariceni (jud. Rădăuţi), şoseaua de legătură rămăsese pe teritoriul polon deşi sătenii contribuiseră material la construirea ei, iar localităţile deveniseră, practic, izolate; păşunatul devenise, de asemenea, o problemă pentru crescătorii de animale de pe valea Ceremuşului deoarece locurile de păşunat se situau pe teritoriul polon.

După semnarea Convenţiei politice de alianţă din 3 martie 1921, autorităţile polone au declanşat o amplă ofensivă diplomatică şi propagandistică pentru a convinge guvernul român de necesitatea unor modificări de frontieră.

Polonia dorea un teritoriu de aproximativ 75 km^2 care cuprindea şoseaua de legătură între oraşele polone de frontieră Horodenka-Zaleszczyki, calea ferată Horodenka- Zaleszczyki (în lungime de 16 km, dar porţiunea Ştefăneşti-Schit se afla pe teritoriul României), 4 comune (Ştefăneşti, Schit, Babin, Crisceatic) şi fabrica de zahăr de la Crisceatic (cu un capital, în 1926, de 400 milioane lei, cu o producţie anuală de 1.500 vagoane zahăr, adică 9 % din producţia românească)[26]. România ar fi primit, conform ofertei polone, un teritoriu de aproximativ 580 km^2 cu şoseaua directă care lega Cernăuţi de Sighet (inclusiv porţiunea de cale ferată care trecea pe teritoriul polon), păşuni şi păduri întinse pe valea Ceremuşului, cu posibilităţi foarte reduse de exploatare în lipsa unei regularizări a cursului Ceremuşului (200 milioane lei costuri estimative la nivelul anului 1926)[27]. Autorităţile competente româneşti nu respingeau, în principiu, ideea protocolului secret C din 3 martie 1921. Marele Stat Major şi oficialii Ministerului român de Război nu excludeau schimbul de teritorii; la fel, comandamentul Corpului de grăniceri susţinea că obţinerea teritoriului oferit de poloni către România ar fi scurtat traseul frontierei cu aproape 80 km[28]. Ministerul Lucrărilor Publice de la Bucureşti completa şi el imaginea, avansând ideea că legăturile feroviare şi rutiere dintre Bucovina şi Maramureş s-ar fi scurtat – în cazul acceptării ofertei polone – de la 200 de km la circa 70 km[29].

În Polonia, ofensiva propagandistică a căpătat amploare încă înainte de finalizarea rapoartelor tehnice ale experţilor români. Oficiosul Ministerului polon de

[24] Ibidem.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem, *Memoriu nr. 110 al Comisiei Mixte de Delimitare asupra stabilirii frontierei româno – polone,* 22 februarie 1927 (red. N. Arion).
[27] Ibidem.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.

Externe, „Epoka”, susţinea că Polonia nu numai că nu trebuia să cedeze statului român vreo parte din teritoriu, dar că guvernul de la Bucureşti era „obligat” să rezolve „cererile repetate ale huţulilor” conform cărora doreau să trăiască în cadrul frontierelor polone[30] (ceea ce ar fi însemnat că cedările româneşti ar fi fost mult mai mari decât cele prognozate). La fel, „Gazeta Warszawska Poranna” cerea ca România să cedeze teritoriile în discuţie fără să primească altceva în schimb; aceasta deoarece ţinutul pe care guvernul polon l-ar fi oferit era extrem de bogat în resurse miniere „pe care nu le-a examinat nimeni până acum”. Mai mult decât atât, continua cotidianul varşovian, zona Kosow (cea care ar fi fost oferită României) „are o climă caldă de munte, unică în Polonia precum şi izvoare de apă minerală, printre care cel de la Burkut”[31].

De fapt, partea polonă era strict interesată de fabrica de zahăr de la Crisceatic, până în 1914 proprietate a prinţului Andrzej Lubomirski. Din 1923, fabrica a devenit societate anonimă pe acţiuni, românească, cu principal acţionar banca Chrissoveloni[32]. În satul Zvineace, pe malul Ceremuşului, localitate revendicată de asemenea de Polonia, se afla un vechi lăcaş ortodox, renumit datorită unei icoane făcătoare de minuni şi care, în opinia experţilor români în studiul frontierei, „ajută mult la românizarea elementului ucrainian, de aceeaşi religie cu noi”[33]. La fel, partea română nu putea accepta nici cedarea şoselei Crisceatic-Coţmani, singura care lega zona de frontieră cu calea ferată Cernăuţi-Grigore Ghica Vodă-Sniatyn.

În condiţiile în care, pe parcursul anului 1926, insistenţele polone privind rectificarea de frontieră au devenit tot mai presante, România a propus părţii polone, la 11 decembrie 1926, o soluţie de compromis:

1. cedarea către poloni a zonei cu calea ferată Horodenka-Zaleszczyki (partea care traversa teritoriul românesc), cu menţiunea că satele Crisceatic şi Zvineace rămâneau la România;
2. în schimbul de mai sus, România ar fi primit în teritoriul ei şoseaua şi calea ferată care lega Bucovina de Maramureş, fără alte pretenţii teritoriale[34].
3. Polonia nu numai că a refuzat oferta română, dar în mod oficial, în cadrul conferinţei plenare a Comisiei Mixte de Delimitare, din 20 ianuarie 1928, a repudiat protocolul secret C al Convenţiei politice de alianţă din 3 martie 1921[35].

Comisia Mixtă de Delimitare a frontierei s-a constituit, de comun acord, la 20 iulie 1926, cu însărcinarea de a delimita, a aplica pe teren deciziile oficialilor şi tehnicienilor şi de a borna în plan linia de frontieră. Aşa cum am arătat, negocierile au fost îndelungate deoarece partea polonă, deşi recunoştea de jure graniţa istorică a Bucovinei, susţinea că, prin Tratatul de pace de la Sévres din 1920, a obţinut Crisceatic şi zona înconjurătoare. Deşi nu a ratificat acest tratat, Varşovia a impus, la

[30] Ibidem.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem.
[33] Ibidem. *Referat al şedinţei Subcomisiei Teritoriale din Comisia Mixtă de Delimitare,* Zalucze, 10 decembrie 1926
[34] Ibidem.
[35] Ibidem, vol. III, nepaginat.

3 martie 1921, adoptarea Protocolului secret C prin care se deschideau – în teorie – negocierile pentru schimbul de teritorii.

Modificarea opticii polone în intervalul 1921-1927/1928 trebuie văzută în lumina evoluțiilor regionale şi, totodată, ale politicii externe de la Varşovia. În momentul semnării Convenției bilaterale (1921), Polonia se afla în plină ofensivă diplomatică, avusese un răsunător câştig în războiul cu Armata Roşie, redobândise (tot prin acțiune armată) aproape jumătate din Lituania istorică, obținuse importante poziții în conflictul teritorial din Teschen (în Cehoslovacia)[36] şi era pe punctul de a rezolva, cu sprijinul aliat, spinoasele probleme teritoriale legate de Silezia Superioară şi Galiția Orientală. Pare, astfel, de înțeles îndârjirea cu care a încercat să convingă partea română să renunțe la ideea „frontierei istorice a Bucovinei" în favoarea unei formule „suple". De altfel, încercăm să avansăm ipoteza că, pentru anii '20, în condițiile colaborării foarte strânse între Bucureşti şi Varşovia, statul polon a încercat să aplice şi pentru frontiera cu România statutul aceleia pe care o avea cu Letonia, mica republică baltică vecină cu care Polonia nu a fost niciodată în conflict în perioada interbelică. Mai târziu, ministrul de Externe Józef Beck avea să relateze cum gândea diplomația polonă acest tip de frontieră. Este vorba, în primul rând, de nefixarea „formulelor juridice clasice ale relațiilor internaționale". „Această frontieră (dintre Polonia şi Letonia, n.n.) – continuă J. Beck – nu a fost niciodată trasată cu precizie şi nici recunoscută în mod expres prin vreun document juridic. Exista un singur document (protocol), semnat la Riga, în 1927, de ministrul nostru plenipotențiar, dl. Lukasiewicz"[37].

Odată cu atașarea ideii *statu quo*–ului teritorial la politica externă a aliaților şi slăbirea ideii revizioniste la mijlocul deceniului trei, Polonia a renunțat de bună voie (deşi după o campanie de presă denigratoare la adresa României) la ideea schimbului de teritorii. Lovitura de stat din mai 1926 şi ideea diplomatică a mareşalului Piłsudski de a păstra fragilul echilibru geopolitic în care se situa țara sa, au impus o nouă direcție. Rapoartele, stenogramele şi procesele verbale ale şedințelor Comisiei de Delimitare stau mărturie: după o primă ofensivă polonă în forță, propagandistică, cu acuze la adresa României că ignoră prevederile tratatului de pace de la Sévres din august 1920 şi ale Protocolului secret C din 3 martie 1921, spre sfârşitul anului 1926–începutul anului 1927 deja se poate observa o atitudine mai calmă, deschisă dialogului. Mai mult, la atenționarea amicală a oficialilor români că perseverarea în ideea modificării frontierelor – chiar şi pentru patru-cinci sate – ar deschide complicatul dosar al *statu quo*-ului teritorial în Europa Centrală, Polonia a devenit, cel puțin în cadrul acestor negocieri, deosebit de precaută. În şedința Comisiei Mixte de Delimitare din 12 octombrie 1926, spre exemplu, delegatul polon a recunoscut că un schimb de teritorii ar provoca greutăți insurmontabile în raporturile Varşoviei cu Sovietele[38].

---

[36] O bună analiză a problemei relațiilor polono-cehoslovace imediat după Primul Război Mondial, cu implicații asupra raporturilor cu România, la Henryk Walczak, *Stanowisko polskich ugrupowań politycznych wobec Czechoslowacji w latach 1918-1925,* Szczecin, 1999.

[37] Joseph Beck, *Dernier rapport. Politique polonaise, 1926-1939*, Neuchâtel, 1951, pp. 77-78.

[38] AMAE, Fond Convenții 13 / P1, vol. II bis, nepaginat. *Referat al Comisiei de Delimitare, din cadrul Ministerului român al Afacerilor Externe,* semnat de Iancu Grigorcea, 12 octombrie 1926.

Protocolul final de delimitare a frontierei româno-polone s-a semnat la Bucureşti, la 17 mai 1935, de către miniştrii Mirosław Arciszewski şi Alexandru Iacovaky[39] (lungimea totală a graniţei era de 346,6 km).

Aşa cum am arătat, frontiera româno-polonă a avut drept fundament graniţa istorică a Bucovinei cu Galiţia, fapt recunoscut atât de acordurile bilaterale din 1919, cât şi de Tratatele de pace de la Saint Germain şi Sévres, din 1919-1920. Situaţia s-a complicat în momentul semnării Convenţiei politice de alianţă defensivă, din 3 martie 1921, care propunea schimbul de teritorii (partea polonă susţinea că tratatul de la Sévres dădea această posibilitate, în cadrul unor înţelegeri bilaterale), pentru rezolvarea unor probleme locale legate de economia agrară, comunicaţii şi paza eficientă a graniţei. Polonia a demarat, în perioada 1921-1926, o intensă campanie neoficială (în presă, în rândul comunităţilor de graniţă, pe diverse alte canale de comunicaţie) pentru a convinge România să cedeze o porţiune de teren care ar fi avantajat, evident, partea polonă. Odată cu impactul momentului Locarno şi, mai ales, după stabilizarea relativă a politicii de securitate colectivă (implicit de respingere a tuturor sugestiilor referitoare la modificări teritoriale), guvernul de la Varşovia a renunţat, oarecum brusc (la nivelul anilor 1927/1928) la aceste pretenţii. Guvernele de la Bucureşti nu au privit problema schimbului de teritorii doar prin optica avantaj/dezavantaj (deşi, repetăm, s-ar fi obţinut, poate, o facilitare pe legătura Cernăuţi-Sighet-Satu Mare-Oradea), ci au promovat, implacabil, principiul *statu quo*-ului şi al respectării scrupuloase a tratatelor de pace din 1919-1920.

Stabilirea relaţiilor diplomatice (noiembrie 1918 – august 1919)

Înainte chiar de dezmembrarea Austro-Ungariei şi proclamarea independenţei Poloniei au existat contacte între reprezentanţi poloni (în special din Comitetul Naţional Polon) şi guvernul român. Un astfel de prim document – şi pe care, totuşi, nu îl putem considera drept debutul procesului de stabilire a relaţiilor diplomatice – este datat din 12 octombrie 1918 şi reprezintă o scrisoare a contelui Stefan Przedziecki, reprezentantul diplomatic al Regatului Poloniei la Viena, către ministrul român de Externe, C.C. Arion[40]. După cum se ştie, în noiembrie 1916, pe baza acordului dintre împăraţii Austro-Ungariei şi Germaniei (Franz Josef, respectiv Wilhelm al II-lea), s-a decis crearea unui „Regat al Poloniei", teritoriu compus din regiunile majoritar locuite de către poloni şi care se aflau sub administraţia celor două imperii. „Regatul" urma să fie condus de un Consiliu de Regenţă (până la încheierea războiului, după care urma să fie căutată şi stabilită o dinastie); totodată,

Despre întreaga problematică, sumar tratată încă de istoriografia română, vezi şi Nicolae Dascălu, *Relaţii româno-polone în perioada interbelică (1918-1939*), Bucureşti, 1991; Florin Anghel, *Despre o problemă aproape necunoscută: frontiera româno-polonă în perioada interbelică*, în „Revista Istorică", nr. 3-4, 1997.

[39] Protocolul, în 9 articole, a fost identificat astfel: AMAE, Fond Convenţii, Bil. Pol. 43, nepaginat şi Archiwum Akt Nowych, Warszawa, Fond Prezydium Rady Ministrów, Akta grupowe, dosar 94.

[40] AMAE, Fond Problema 82, vol. 94, f. 2.

„Regatul" mai dispunea şi de un „guvern", alcătuit din departamente[41]. Unul dintre aceste departamente (ministere) a fost condus chiar de către Józef Piłsudski (Departamentul pentru probleme militare) până la începutul anului 1918. Scopul creării „Regatului" era unul evident propagandistic şi nu avea nici un fundament etnic, politic sau tradițional: capitala istorică, Varşovia, alături de centre majore ale polonității, precum Lublin, Vilnius şi Lwów rămâneau în afara „Regatului" (în componența Rusiei țariste). Se urmărea – în special Germania conta pe acest lucru – slăbirea Rusiei prin creşterea presiunii factorului polon; totodată, într-un viitor, cele două imperii central-europene sperau într-o recunoştință a populației polone pentru această „favoare" care, repetăm, era departe de a constitui o soluție viabilă. „Regatul Poloniei" nu a fost recunoscut de nici un alt stat în afara Austro-Ungariei şi Germaniei şi, mai ales după prăbuşirea Rusiei țariste şi apariției haosului în Răsărit, nu a mai inspirat nici un fel de încredere etnicilor poloni; aceştia aşteptau, evident, reunirea şi cu frații lor din guberniile ruseşti de Vest.

Cum se ştie, în mai 1918 România semnase tratatul de pace cu Puterile Centrale şi independența şi libertatea politicii externe fuseseră grav prejudiciate. „Regatul Poloniei" a solicitat, prin intermediul amintitei scrisori oficiale din 12 octombrie 1918, stabilirea de relații diplomatice cu România. Reprezentantul polon de la Viena solicita guvernului român să accepte drept însărcinat cu afaceri la Bucureşti pe Marius de Lindé (deja prezent în Capitală, căsătorit cu o româncă, vorbitor de limbă română); contele Stefan Przedziecki mai dădea asigurări ministrului român de Externe că „indiferent de ce situație politică sau militară va avea loc în viitor, domnul de Lindé a primit ordinul de a rămâne pe loc pentru a salva interesele subiecților poloni"[42].

Evoluțiile de pe front erau desluşit în defavoarea Puterilor Centrale (iar Austro-Ungaria era în plin proces de destrămare). În acest context, ministrul român de Externe, C.C. Arion, a socotit necesar să amâne un răspuns formal acestei solicitări; nu de alta dar, odată cu eşecul Puterilor Centrale era absolut sigură şi prăbuşirea formulei statale „Regatul Poloniei". Aceste evenimente – atât cele externe, cât şi cele din România, din noiembrie 1918 – nu l-au împiedicat pe Marius de Lindé să activeze ca un real reprezentant diplomatic deşi România nu îl acreditase şi nici nu recunoscuse statutul pe care îl reprezenta. O notă din 22 noiembrie 1918 a lui N. Mişu către noul prim-ministru, generalul Constantin Coandă, dezvăluie că de Lindé întocmea deja formulare, fişe individuale pentru toți polonii aflați în România[43]; colaboratorul lui Ion I.C. Brătianu credea ca fiind imperios necesară rezolvarea imediată a acestei situații inedite.

Situația de la Bucureşti nu era chiar particulară: acelaşi „Regat" procedase în moduri similare pentru a impune reprezentanți diplomatici neacreditați (cel puțin până în noiembrie-decembrie 1918) şi la Budapesta (în noua Republică Ungară),

---

[41] Milică Moldoveanu, *Polonia*, în vol. *Afirmarea națională a statelor din centrul şi sud estul Europei*, Bucureşti, 1979, p. 246. Vezi şi Ion Constantin, *Polonia în secolul totalitarismelor, 1918-1989,* Bucureşti, 2007, pp. 32-34.

[42] AMAE*,* Fond Problema 82, vol. 94, f. 2.

[43] Ibidem, f. 1.

Belgrad, Praga, Haga, Berna, Kiev, pe lângă Republica naţionalistă ucraineană, Copenhaga şi Stockholm[44]. Situaţia reprezentanţei diplomatice a Poloniei la Bucureşti va rămâne ambiguă până în vara anului 1919, după momentul recunoaşterii independenţei şi, apoi, al stabilirii de relaţii diplomatice[45].

În luna decembrie 1918, la Londra, reprezentanţi ai K.N.P (Komitet Narodowy Polskie/Comitetul Naţional Polon), organism oficial care pregătea participarea la Conferinţa de pace de la Paris a Poloniei – au contactat pe însărcinatul cu afaceri al Legaţiei române în capitala britanică, Mihail Boerescu, pentru a se transmite pe un canal oficial guvernului român propunerea Varşoviei potrivit căreia la viitoarele negocieri de la Paris, „frontiera sud-estică a statului polon să fie limitrofă României". În acest fel, asigurau oficialii poloni, „cele două ţări, cu relaţii economice intime, îşi vor asigura un debuşeu la Marea Neagră şi la Marea Baltică"[46]. Este foarte posibil ca acest mesaj transmis de către contele Władysław Sobański, de la Londra, să fi fost prezentat şi de către ceilalţi reprezentanţi diplomatici ai K.N.P., respectiv de către Erazm Piltz (la Paris), Konstanty Skirmunt (Roma) şi, poate, Ignacy Paderewski (la Washington). Arhivele româneşti păstrează, din păcate, doar demersul de la Londra; ne este foarte greu să credem că o idee atât de serios sprijinită de către Franţa, precum frontiera comună româno polonă, să nu fi fost dezbătută şi la Paris.

Nu putem avansa cu certitudine nicio dată precisă în ceea ce priveşte recunoaşterea oficială a Poloniei de către România şi stabilirea primelor contacte oficiale între Varşovia şi Bucureşti. Arhivele diplomatice româneşti şi polone sunt, fatalmente, parcimonioase; ar mai putea exista, desigur, şi o altă variantă şi anume aceea că, într-un context intern şi extern atât de agitat şi de tensionat, cele două state au renunţat, pur şi simplu, la un gest ceremonios, simbolic, în detrimentul pragmatismului. Ceea ce am putut stabili fără nici o îndoială este faptul că recunoaşterea reciprocă apare drept implicită în urma schimbului de scrisori oficiale dintre primul ministru al Poloniei, Ignacy Paderewski, către primul ministru al României, Ion I.C. Brătianu (la 12 ianuarie 1919) şi a preşedintelui Senatului României, Mihail Pherekyde (prim ministru ad-interim, pe durata şederii lui Ion I.C. Brătianu la Paris), către Ignacy Paderewski (la 17 ianuarie 1919). În primul document, scrisoarea din 12 ianuarie 1919[47], primul ministru Paderewski declara că era necesar ca cele două state

---

[44] Waldemar Michowicz, *Organizacja polskiego aparatu dyplomatycznego w latach 1918–1939*, în vol. *Historia dyplomacji polskiej*, tom IV, 1918-1939, Warszawa, 1995, p. 13; vezi şi Bernard Michel, *La formation du Ministère des Affaires Etrangères et le personnel diplomatique en Pologne de 1918 à 1939*, în vol. *Ostmitteleuropa Berichte und Forschungen*, Stuttgart, 1981, p. 411.

[45] Viorica Moisuc, *Varşovia*, în vol. *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol. II,Bucureşti, 1968; Henryk Bulhak, Antoni Zielinski, *Pologne et Roumanie, 1918-1939*, în „*Acta Poloniae Historica*", 41, 1980; Wladyslaw Stepniak, *Dyplomacja Polska na Balkanach*, 1919-1926, Warszawa, 1998. La fel, Nicolae Dascălu, *op.cit.*

[46] AMAE, Fond 71/1914, vol. 90, ff. 14-15. *Notă a Consiliului Naţional Polon de la Londra către Legaţia României, 13 decembrie 1918.*

[47] Idem, vol. 190, f. 4. *Scrisoarea oficială nr. 10640 a lui Ignacy Jan Paderewski, prim-ministru şi ministru de Externe al Republicii Polone către Ion I.C. Brătianu, prim-ministru şi ministru de Externe al României,* 12 ianuarie 1919. Acest document, ca şi cel următor, au fost publicate în volumul *România-Polonia. Relaţii diplomatice, 1918-1939,* editori Florin Anghel, Dumitru Preda, Nicolae Mareş, Bucureşti, 2003.

– România şi Polonia – să propună, în colaborarea preconizată, „o grandioasă operă de civilizaţie în Europa”. Mai departe, eminentul om politic polon mărturisea: „Avangardă a culturii occidentale, România şi Polonia, în înţelegere cu marile democraţii civilizate, vor colabora la marele proiect de organizare a noii Europe, unde pacificarea politică şi socială sunt garanţii şi condiţii prealabile ale triumfului definitiv al principiilor dreptăţii şi justiţiei”[48]. Mihail Pherekyde îi răspundea imediat acestui demers venit dintr-o nouă capitală europeană, Varşovia, recunoscând (la 17 ianuarie 1919) că „românii au văzut cu bucurie Europa restabilind Polonia în drepturile sale şi independenţa sa”. *Ad-interimul* lui Ion I.C. Brătianu considera, în mod cu totul realist, că „noi suntem cu totul de acord să fim, aşa cum îşi propune să o facă Polonia restaurată, apărătorii ordinii în această parte a Europei“[49].

Aceste două documente le considerăm momentul recunoaşterii oficiale între cele două state: este, de altfel, şi prima reacţie venită de la Bucureşti la cererea lui Józef Piłsudski, şeful statului polon, de a recunoaşte independenţa Poloniei (solicitare de la începutul lunii decembrie 1918). Un bun cunoscător al relaţiilor diplomatice, Ion Bulei, consideră totuşi – într-o cronologie privind relaţiile diplomatice ale României – că stabilirea relaţiilor între România şi Polonia s-a făcut la 9/22 februarie 1919, prin stabilirea reciprocă de reprezentanţe diplomatice provizorii în cele două capitale[50]. Nu cunoaştem motivele pentru care au fost ignorate scrisorile oficiale din ianuarie 1919, relevante prin conţinutul lor cu privire la problematica pentru care au fost redactate şi trimise; noi rămânem la opinia noastră, şi anume aceea că ianuarie 1919 este momentul recunoaşterii diplomatice oficiale.

Sistemul reprezentării diplomatice a noului stat polon a prezentat dereglări majore la începuturile sale. Conform unei înţelegeri între Ministerul polon de Externe şi KNP (Comitetul Naţional Polon), survenită la 22 ianuarie 1919, posturile diplomatice în capitalele aliate au fost împărţite între cele două organisme. Pe de o parte, ministerul (creat abia în noiembrie 1918) era insuficient structurat şi nu dispunea nici de un personal suficient, iar KNP, creat în 1917, sub preşedinţia lui Roman Dmowski, era foarte bine reprezentat în Franţa, Marea Britanie, Italia şi SUA. Cel care a început reorganizarea şi structurarea după principii moderne a Ministerului polon de Externe a fost contele Aleksander Skrzyński, în calitatea sa de subsecretar de stat, în perioada 11 aprilie- 24 noiembrie 1919[51] (după care a plecat la Bucureşti, pentru a prelua conducerea Legaţiei ţării sale în calitate de ministru plenipotenţiar). Din punctul de vedere al acordului MAE polon - KNP, România a fost situată în sfera de activitate a ultimului, fiind considerată un stat la fel de important ca şi marile state Aliate (trebuie adăugat că Ministerul s-a mulţumit cu posturi precum cele de la Berna, Stockholm, Viena, Budapesta sau Moscova).

---

[48] Idem, Problema 82, vol. 94, f. 5. *Scrisoarea oficială nr. 130 a lui Mihail Pherekyde, prim-ministru ad-interim al României către Ignacy Jan Paderewski, prim-ministru şi ministru de Externe al Republicii Polone,* 17 ianuarie 1919.

[49] Idem, Fond 71/1914, vol. 190, f. 4.

[50] Ion Bulei, *Relaţiile diplomatice ale României. Cronologie*, în vol. *Statele lumii. Mica enciclopedie*, Editura Meronia, Bucureşti, 1995, p. 450. În lucrarea sa, Nicolae Dascălu nu oferă o soluţie.

[51] Waldemar Michowicz, *op. cit.*, p. 11. Vezi şi *Z pierwszych lat Ministerstva Spraw Zagranicznych*, în „*Przeglad Wspólczesny*”, Kraków, nr. 119, 1932, p. 119.

Stanisław Kozmiński a fost nominalizat drept reprezentant diplomatic la Bucureşti (la 9/22 februarie 1919), în locul neoficialului Marius de Lindé. Supărat de faptul că de Lindé continua să activeze (fără agrementul guvernului român, însă) şi că, după ce contele Skrzyński a început organizarea Ministerului (în aprilie 1919), capitala română a devenit extrem de disputată din punctul de vedere al reprezentării, Kozmiński a sosit la Bucureşti abia în a doua parte a lunii mai 1919. La 19 mai 1919, Stanisław Kozmiński – diplomat modest, fără vreo perspectivă în viitorul apropiat – a fost primit în audienţă de către regele Ferdinand. Spre stupefacţia celor prezenţi, evident că şi a regelui, agentul KNP a deplâns, în mesajul oficial de acreditare, „pregătirile ineficiente" ale armatei române în operaţiunea de ocupare a Pocuţiei şi, de asemenea, a acuzat lipsa de cooperare şi de încredere în ceea ce priveşte abordarea comună a problemelor ucrainiene[52].

Guvernul român nu numai că a refuzat să acorde acreditarea exaltatului diplomat dar, pe canale oficiale chiar, şi-a exprimat surpriza şi nedumerirea faţă de comportamentul lui Stanisław Kozmiński. Se pare chiar, că diplomaţii de la Bucureşti au atras atenţia că era pusă în discuţie, serios, stabilirea de relaţii diplomatice prin acreditări reciproce. Contele Aleksander Skrzyński s-a implicat direct în rezolvarea acestui diferend: la 17 iunie 1919 el însuşi era numit, printr-un decret al şefului statului polon, ministru plenipotenţiar al Poloniei al Bucureşti[53]. Peste câteva zile, România şi Polonia stabileau relaţiile diplomatice oficiale: 21 iunie 1919 (sursele polone)[54] sau 22 iunie 1919 (sursele româneşti)[55].

Până la acea dată, 21 sau 22 iunie 1919, Polonia stabilise relaţii diplomatice cu toate puterile Antantei şi cu alte state importante: SUA (30 ianuarie 1919, prima putere care a recunoscut şi stabilit relaţii cu guvernul de la Varşovia), Franţa (24 februarie), Marea Britanie (25 februarie), Italia (27 februarie), Belgia (6 martie), Finlanda (8 martie), Suedia (12 martie), Grecia (13 martie), Japonia (23 martie), Vatican (30 martie), Cehoslovacia (28 mai), Spania (30 mai), Portugalia (21 iunie), unele state latino americane (Argentina, Chile, Paraguay) şi Persia în decursul verii anului 1919[56].

La câteva zile după numire, Aleksander Skrzyński şi-a prezentat scrisorile de acreditare către regele Ferdinand (la 24 iunie 1919)[57].

Printr-un Decret regal din 16 iulie 1919, România a decis înfiinţarea unei Legaţii la Varşovia şi numirea în funcţia de trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar a unui diplomat extrem de experimentat, Alexandru Florescu[58]. Acesta

---

[52] Wl. Stepniak, *op. cit.*, pp. 70-73; Henryk Bulhak, *Stosunek Polski z Rumunia (1918-1921)*, în vol. *Odrodzona Polska wśród sasiadów, 1918-1921*, Warszawa, 1999, p. 106-108.
[53] *Ibidem*; De asemenea, N. Dascălu, *op. cit.*
[54] Waldemar Michowicz, *op. cit.*, p. 11.
[55] Ion Bulei, *op. cit.*, p. 450.
[56] Waldemar Michowicz, *op. cit.*, p. 11.
[57] „Monitorul Oficial", nr. 93, 24 iunie 1919, p. 1.
[58] AMAE, Fond Problema 82, vol. 94, f. 14. *Decret Regal nr.3089, 18 iulie 1919.*

şi-a prezentat scrisorile de acreditare către Józef Piłsudski, şeful statului polon („Naczelnik Państwa"), la 14 august 1919[59].

Pe o scală a importanţei şi impactului fiecărei capitale în reprezentarea diplomatică şi organizarea specifică a Ministerului polon de Externe, Bucureştii se situau pe o poziţie privilegiată, într-o a doua categorie funcţie de priorităţi (imediat după marile capitale aliate, Rusia Sovietică şi Germania). Drept dovadă, imediat după reglementarea reprezentării diplomatice la nivel de legaţie (proces întârziat inutil de incidentul Kozmiński, din mai 1919), guvernul de la Varşovia a decis numirea unui ataşat militar pe lângă Legaţia din Bucureşti. Acest element indică faptul că România, în a doua parte a anului 1919, era comparabilă – în optica diplomaţiei polone – cu alte mari state unde s-a decis crearea imediată a unor astfel de posturi: Franţa, Marea Britanie, SUA, Italia, Turcia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Ungaria, Finlanda, Suedia şi Austria. La Bucureşti a fost numit ataşat militar maiorul Olgierd Gòrka[60]. Olgierd Gòrka (1887-1955) a reprezentat, printre altele, una dintre cele mai mari personalităţi ale istoriografiei polone, cu lucrări esenţiale dedicate medievisticii, în special. Foarte bun cunoscător al istoriei româneşti, autor a numeroase studii dedicate Moldovei medievale, foarte apropiat de cercurile ştiinţifice româneşti (şi în special de N. Iorga), membru marcant în toate organizaţiile şi ligile culturale româno-polone din perioada interbelică, Olgierd Gòrka a dovedit cu prisosinţă, în timpul mandatului diplomatic de la Bucureşti (noiembrie 1919-octombrie 1921) dorinţa de a ajuta la apropierea dintre cele două state. Contribuţia lui la negocierile militare bilaterale şi, îndeosebi, contactele cu numeroasele personalităţi politice şi ştiinţifice române în efortul de a le convinge să accepte o intrare a României în războiul polono-bolşevic[61] sunt, fără doar şi poate, foarte puţin cunoscute.

Din cele 19 consulate câte deschisese Republica Polonă în decursul anului 1919 în unele state cu care stabilise relaţii diplomatice, nu mai puţin de două se găseau în România: Cernăuţi şi Chişinău[62]. Din acest punct de vedere, în 1919, doar SUA mai dispuneau de două consulate, aflate însă la depărtare de mii de kilometri unul de celălalt (New York şi San Francisco)[63]. Consulatul polon de la Cernăuţi era unul dintre cele mai importante misiuni diplomatice de acest tip din întreaga regiune: prin el – şi, evident, prin intermediul personalului diplomatic – Varşovia era în legătură directă cu comunitatea polonă din Bucovina, intervenea direct în problemele ei educaţionale, culturale, politice şi financiare. Finanţările polonimii bucovinene de către statul polon prin diverse organizaţii sau fundaţii sunt lucru cunoscut. Dorim doar să subliniem că, din punctul de vedere al Ministerului polon de Externe, consulatul polon de la Cernăuţi era între primele trei ca importanţă în Europa

---

[59] Idem, *Fond* 71/1914, vol. 183, f. 165. *Telegrama nr. 20 de la Alexandru Florescu, ministru plenipotenţiar al României la Varşovia, către Ministerul Român al Afacerilor Străine,* 14 august 1919.

[60] Waldemar Michowicz, *op. cit.*, p. 29.

[61] Zbigniew Romek, *Olgierd Górka. Historyk w sluzbie myśli propaństwowej (1908-1955)*, Warszawa, 1997, pp. 17-18.

[62] E.J. Palyga, *Stosunki Konsularne Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1970, p. 197.

[63] Waldemar Michowicz, o*p. cit.*, p. 32

Centrală şi Răsăriteană: dovada stă în finanţările masive acordate organelor de presă în limba polonă, controlate şi difuzate tocmai de către aceste consulate. Este cazul publicaţiilor (şi consulatelor) „Nasze Zycie" din Daugavpils (Dyneburg), din Letonia vecină, „Dziennik Polski" (Moravska Ostrava, Cehoslovacia) şi „Kurier Polski w Rumunii" (Cernăuţi)[64].

În ceea ce priveşte ritualul prezentării scrisorilor de acreditare pe lângă şeful statului polon, România se afla într-o poziţie extrem de favorabilă. Ministrul Alexandru Florescu fusese devansat, în acest sens, doar de către omologii lui din SUA (Hugh Gibson, la 2 mai 1919, primul reprezentant diplomatic cu reşedinţă permanentă acreditat în Polonia), Vatican (la 19 iulie 1919, monseniorul Achille Ratti devenind şi primul ambasador acreditat la Varşovia) şi Belgia (la 28 iulie 1919); foarte influenţii miniştri ai Italiei (Francesco Tommasini) şi Marii Britanii (Sir Horace Rumbold) au depus documentele lor abia în luna octombrie, după o rezervă prelungită a guvernelor pe care le reprezentau[65].

Totodată mai trebuie adăugat că în decursul primului deceniu de raporturi bilaterale, Polonia a trimis drept şefi ai Legaţiei sale de la Bucureşti pe doi dintre cei mai importanţi oameni politici: contele Aleksander Skrzyński (1919-1923), viitor ministru de Externe şi prim-ministru (1925-1926) şi contele Jan Szembek[66] (1927-1932), viitor adjunct al ministrului de Externe Józef Beck şi unul dintre cele mai influente personaje ale diplomaţiei polone în anii '30.

Abstract

After November 11, 1918 (Proclamation of the Republic of Poland) France had decided that new Poland had the means to endorse at least three major factors, which were able to increase French influence in Central and Eastern Europe: 1) the setting up of a political, military and economic outlet to the Baltic Sea; 2) to provide a good neighbourhood to Romania, taking into consideration, for the future, the ideea to forge a group of states between Baltic and Black Sea (the so called *cordon sanitaire*); 3) mediation, by the French authorities only, of any kind of border issues regarding Poland. French objectives, and in particular the one regarding the Romanian-Polish border, were issued in order to follow and back the military objectives of France, while the entire regional policy was in strong connection to the competition for influence between France and Great Britain.

[64]Andrzej Paczkowski, *Minister Spraw Zagranicznych a prasa emigracyjna*, în „*Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*", tom IX, nr. 2, 1970, pp. 253-254; Waldemar Michowicz, *op. cit.*, p. 61.

[65] Waldemar Michowicz, o*p. cit.*, p. 71.

[66] Vezi Jan Szembek, *Diariusz i teki Jana Szembeka*, 4 vol., Instytut Polski, London, 1972.

Critica modelului Titulescu în politica externă a României interbelice

Cristian SANDACHE

În percepţia imensei majorităţi a românilor, Nicolae Titulescu e considerat un diplomat de excepţie, probabil cel mai strălucit ministru de Externe pe care ţara noastră l-a avut vreodată. Incontestabila sa inteligenţă, cultura întinsă, harul oratoric, prestanţa şi spontaneitatea au fost atuurile sale principale. În acelaşi timp însă, ca om avea ciudăţeniile sale, pe care unii contemporani nu au ezitat să le consemneze: peste măsură de dificil, excesiv de cheltuitor cu fondurile ministerului pe care îl conducea, cu anumite ieşiri necontrolate, adesea arogant...

Strălucirea declaraţiilor sale publice era uneori umbrită de o anumită nerăbdare, de o pripeală a alegerii soluţiilor, pe care unii observatori ai vieţii politice le-au sancţionat cu o nebănuită duritate. Mihail Sturdza (ministru de Externe al României în timpul guvernării legionare) şi Victor Cădere au fost diplomaţii de carieră care l-au detestat pe Titulescu şi de aceea referirile lor la adresa lui au o puternică notă de subiectivitate. Pe de altă parte, mitologizarea unui personaj istoric, chiar excepţional pe alocuri, transformă analiza istorică în hagiografie. Credem, aşadar, că o astfel de practică n-are nicio legătură cu adevărul şi, de aceea, prezentarea concepţiei diplomatico-politice a lui Nicolae Titulescu, în primul rând faţă de relaţiile româno-sovietice trebuie făcută cu o răceală clinică.

Încă din 1924, referindu-se la relaţiile României cu Rusia, Nicolae Titulescu susţinea că prietenia seculară dintre cele două ţări trebuie să se menţină şi în continuare, identificând acest obiectiv, cu o profesiune de credinţă a misiunii sale de diplomat. Incontestabil, spiritul umanist, tolerant, degajat din această convingere titulesciană nu poate decât să onoreze, dacă, sub aspect istoric, referirea privind tradiţia bunelor relaţii româno-ruse n-ar fi oarecum forţată. Este adevărat că, din punct de vedere diplomatic, românii şi ruşii nu se aflaseră până atunci niciodată în stare de război. Este însă oarecum surprinzător cum, un intelectual erudit şi informat precum Nicolae Titulescu făcea abstracţie de o multitudine de fapte istorice, care demonstrau cât de nefastă fusese vecinătatea românilor cu marea putere răsăriteană. Ce-i drept, pragmatismul diplomaţiei şi nevoia stabilirii unei păci durabile pot fi argumente importante invocate în sprijinul declaraţiei lui Titulescu, cu atât mai mult cu cât, ar fi fost absurd ca România să menţină o stare de ostilitate perpetuă la graniţele sale cu Rusia.

Titulescu a părut însă unora excesiv de optimist şi prea sigur pe reala amiciţie dintre România şi Rusia, în condiţiile în care duplicitatea şi imprevizibilitatea diplomaţiei moscovite nu mai constituiau de mult un secret. Ar fi trebuit, poate, un plus de rezervă în afirmaţii şi în aprecieri, pe care însă structura pasională a diplomatului român nu o permitea... În vara lui 1932, Nicolae Titulescu a preluat problematica legată de posibila semnare a unui pact de neagresiune dintre România şi URSS, ducând mai multe negocieri la Paris şi la Geneva. El dorea să identifice o formulă care să elimine din conţinutul său referirea la vreun eventual litigiu existent

între români şi sovietici, contribuind în acelaşi timp la întărirea securităţii frontierei de est a României.

La 25 iulie 1932, a fost semnat un pact de neagresiune între URSS şi Polonia, diplomaţia de la Varşovia precizând că ratificarea va avea loc numai după ce şi România va semna propriul său pact de neagresiune cu sovieticii. Prin intermediul Poloniei, URSS a trimis guvernului României un proiect de tratat de neagresiune similar cu cel schiţat, în ianuarie 1932, la Riga.

Nicolae Titulescu a respins ideea introducerii precizării litigiului teritorial româno-sovietic, constatând că acea parte care recunoaşte că are un litigiu asupra unui teritoriu, în mod implicit recunoaşte şi obligaţia sa de a oferi o soluţie pentru rezolvarea litigiului respectiv, aceasta echivalând fie cu un arbitraj, fie cu un plebiscit – ambele inacceptabile din punctul de vedere al diplomaţiei româneşti.

Chiar dacă URSS încerca să liniştească Bucureştiul susţinând că admiterea unui litigiu teritorial între cele două părţi nu reprezenta o tragedie, acesta putând fi rezolvat în timp, pe cale amiabilă, nu se putea avea încredere în cuvântul Moscovei, care ascundea aceeaşi duplicitate dintotdeauna: pericolul unui conflict armat imprevizibil rămânea o evidenţă, pe care doar cei foarte naivi, ori rău intenţionaţi nu l-ar fi sesizat.

Un principiu diplomatic aproape elementar precizează faptul că, în relaţiile dintre o ţară mai mică şi o mare putere, orice tip de litigiu, pentru a putea fi rezolvat pe o cale amiabilă, trebuie recunoscut în egală măsură, de ambele părţi care constituie într-o situaţie dată subiecte ale dreptului internaţional. În noua-i calitate de şef al diplomaţiei româneşti, Titulescu a câştigat oarecare simpatii din partea omologilor săi sovietici – prilej de noi critici la adresa sa, în special din partea extremei drepte româneşti. Sovieticii îl considerau un spirit modern şi constructiv, un partener de discuţii lipsit de prejudecăţi ideologice şi infinit mai flexibil (din punctul lor de vedere) decât antecesorii săi.

Răspunzând unor întrebări ale ziariştilor în legătură cu chestiunea negocierilor dintre România şi URSS, Titulescu declara: „În politica externă, astăzi nu este ieri, iar ieri nu este mâine. [...] Dacă într-o zi ne-am putea înţelege cu Rusia, aş fi foarte fericit, dar chestiunea nu mai e la ordinea zilei şi nu doresc decât să pot găsi, mai târziu, o formulă de înţelegere completă şi definitivă”[1].

Definirea agresorului şi a teritoriului a constituit una dintre preocupările diplomaţiei europene interbelice. Nicolae Titulescu înţelegea prin teritoriu, spaţiul asupra căruia un stat îşi exercita de fapt autoritatea[2]. El avea convingerea că definiţia agresiunii va echivala cu un adevărat panaceu diplomatic, în sensul că ideea de pace va decurge aproape firesc şi va determina asigurarea efectivă a liniştii şi echilibrului european[3]. Nicolae Iorga observa că eşafodajul diplomatic şi conceptual care argumenta ideea de definire a agresiunii era unul exclusiv juridic, insuficient pentru asigurarea unei securităţi internaţionale efective[4].

---

[1] Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967, p. 383.
[2] I.M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967, p. 209.
[3] *Ibidem*, p. 211.
[4] *Ibidem*, p. 212.

Adversarii lui Nicolae Titulescu i-au reproşat acestuia faptul că s-a lăsat sedus de sofismele subtilităţilor juridice, în dauna realismului, a pragmatismului şi nu în ultimul rând că ar fi ignorat cu desăvârşire antecedentele istoriei, în special în ceea ce privea relaţiile româno-ruse.

La 18 martie 1933, Titulescu declara însă, imperturbabil: „România este decisă să ducă cea mai pacifică politică faţă de URSS în aşteptarea momentului când împrejurările vor permite să stabilim cu ea relaţii politice normale cu respectul intereselor vitale ale ţării”[5].

Şeful diplomaţiei româneşti considera că principalul pericol la adresa păcii europene l-ar fi reprezentat naţional-socialismul, care, odată ajuns la putere în Germania ar fi accelerat latura revizionistă a politicii externe a acestei ţări. În opinia lui Nicolae Titulescu, atâta timp cât diplomaţia sovietică s-ar fi exprimat în favoarea menţinerii păcii şi echilibrului european, era absolut necesar ca URSS să fie atrasă în cadrul sistemului de securitate colectivă al cărui pivot principal era reprezentat de către Franţa. De altfel, Nicolae Titulescu (intelectual de formaţie franceză), a iubit efectiv această ţară, pe care o considera, într-un fel cea de-a doua sa patrie. Credinţa aproape mistică pe care Titulescu o nutrea în cristalizarea unui sistem european al securităţii colective, care să includă şi URSS şi România, sistem capabil a se opune cu succes oricărei forme de virtuale agresiune, constituia în esenţă un aspect de o certă frumuseţe morală, însă latura idealistă a viziunii căpătă (incontestabil) pe alocuri, un anumit caracter utopic. Într-un discurs susţinut, în aprilie 1934, în Parlamentul României, Titulescu schiţa o prezentare aproape ideală a poziţiei geopolitice şi diplomatice a ţării noastre în acel moment: „De când am luat conducerea departamentului afacerilor străine, am acoperit politiceşte toate graniţele ţării: cea de vest prin noul statut al Micii Înţelegeri; cea de est, prin convenţiunile cu URSS; cea de sud prin pactul balcanic”[6].

Deşi după 1919, România rămăsese ataşată ideii securităţii colective, acest principiu foarte larg, cu o interpretare la prima vedere universalistă, ilustra în primul rând interesele franco-engleze. Ca şi Eduard Beneş sau Nicolas Politis şi Nicolae Titulescu a mizat mult pe cartea franceză riscând însă o viziune relativ unilaterală şi ineficace. Dintr-un anumit punct de vedere, Titulescu semăna cu preşedintele american Woodrow Wilson, care a încercat să transpună în practica diplomatică principiile unui creştinism reînnoit, tipic presbiterianismului, a puritanismului de catedră.

Titulescu admitea că din punct de vedere economic, statele Micii Înţelegeri aveau mai curând temeiurile unei orientări către Germania, însă plecând de la ideea că Franţa este singurul factor european antirevizionist concretizat într-o mare putere, postula ideea unui primat al politicului asupra economicului. Descifrând resorturile mai adânci ale acestei profesiuni de credinţă diplomatică detectăm o predominanţă netă a elementului etic şi idealist, a teoretizării, în detrimentul pragmatismului, a compromisului conjunctural.

---

[5] *Ibidem*, p. 216.
[6] Nicolae Titulescu, *op. cit.,* p. 421.

Nici structura personalității titulesciene nu se arăta favorabilă unor astfel de atitudini pe care fără îndoială le socotea nedemne, ignobile, meschine. Detectăm aici şi un gust secret pentru exterior, pentru un gen de reprezentativitate la scară macro, un anumit orgoliu punându-şi la rându-i pecetea în mod incontestabil.

Din punct de vedere profesionist, diplomația titulesciană era o prelungire a sistemului juridic francez, aşa cum observa istoricul american Walter M. Bacon Jr[7]. Punând mai presus de orice principiile legalității şi ale dreptului, modelul Titulescu a căpătat în timp, după 1919, o anumită tentă anacronică, de teoretizare în sine, rutinieră, excelentă ca intenționalitate, însă discutabilă sub aspect practic. După 1919, acest gen de abordare a relațiilor internaționale nu-şi mai regăseşte viabilitatea, destituirea din 1936 a ministrului de Externe al României reflectând şi acest aspect.

Titulescu a crezut continuu în organizarea păcii indivizibile, însă ceea ce corespundea până la un punct mentalității sfârşitului de secol XIX şi începutului secolului al XX-lea, a căpătat ulterior datele utopiei. Ca propunere teoretică, diplomația românească gândită de Nicolae Titulescu a reprezentat un experiment doctrinar strălucit, însă asemenea unui proiect-pilot insuficient experimentat a dat greş, anul 1940 fiind edificator în acest sens. România nu a mai observat cu aceeaşi atenție pragmatică contextul european care se profila în cursul anilor 1920-1940. Nu s-a ținut cont decât tardiv de efectele ascensiunii Germaniei. În ceea ce-l priveşte pe Nicolae Titulescu însuşi, un paradox trebuie relevat: la un moment dat el a deținut în acelaşi timp funcțiile de ministru de Externe al României şi respectiv preşedinte al Societății Națiunilor. Dacă în ultima calitate era aproape normal şi recomandabil să critici vehement Italia pentru aventura mussoliniană din 1935, sprijinind astfel indirect Franța, funcția de ministru de Externe al României trebuia să te plieze diplomatic pe coordonatele unei atitudini mai apropiate de pragmatism.

Modelul titulescian a reunificat aceste planuri într-o unică linie de atitudine, care marca spectaculoase manifestări justițiar-etice proprii mai cu seamă diplomației unei mari puteri. Nu trebuie omis faptul că din punct de vedere militar, în ciuda unor acumulări de neocolit, România se prezenta mediocru. Însuşi regele Carol al II-lea o recunoştea şi se arăta mereu nemulțumit atât de valoarea armamentului, cât şi de gradul de instrucție, cu precădere al corpului superior ofițeresc. Or, spre a folosi o expresie mai plastică, diplomația titulesciană presupunea conceperea unei politici externe de amploare europeană, fără să aibă la bază un număr de tancuri la fel de „europene". O astfel de politică ambițioasă şi idealistă trebuia să aibă drept acoperire o forță militară pe măsură. Fără a reduce vina tragediei anului 1940 la rezultatele politicii externe coordonate de Titulescu vreme de patru ani sau la exclusivul complot internațional al totalitarismelor care s-au asociat, trebuie să observăm că într-o analiză istorică pertinentă trebuie luați în considerație absolut toți factorii existenți, din intercondiționările înregistrate la nivelul acestora rezultând situații care trebuie interpretate ca având speciale semnificații.

Schițând un bilanț al atitudinii diplomației româneşti din perioada 1933-1936, Octavian Goga scria: „Am bruscat bunele raporturi cu Italia după recunoaşterea Basarabiei şi-am împins pe Mussolini spre unguri, ne-am răcit de

[7] Pe larg, în Walter Bacon Jr., *Nicolae Titulescu*, Iaşi, Editura Institutul European, 1999.

Polonia contrar obligaţiunilor fireşti ale aceleiaşi predestinări geografice; am întors spatele Germaniei prin continue provocaţiuni iritante şi, în sfârşit, am ajuns acum în postura ciudată de quasiamică a Rusiei bolşevice căreia i se cere să încheie cu duşmanul ei străvechi un pact de alianţă militară"[8].

Gheorghe I. Brătianu (istoric de prestigiu şi preşedinte al Partidului Naţional Liberal-„georgist") declara la 26 iulie 1936: „Noi ne-am înhămat orbeşte la carul securităţii colective şi la alte formule de influenţă mondială. Am ajuns la un conflict inutil şi dăunător cu Italia, pentru că noi am înţeles întotdeauna să fim mai catolici decât Papa şi mai sancţionişti decât Imperiul britanic. Fără a ţine cont de dificultăţile interne ale Franţei şi de repercusiunile lor asupra politicii sale externe, noi am stimulat din toate forţele noastre încheierea pactului franco-sovietic, din care rezultă, rând pe rând: răcirea prieteniei cu Polonia; slăbirea Micii Înţelegeri; neutralizarea Angliei în conflictele Europei Centrale şi Orientale; apropierea între Germania şi Italia"[9].

La rândul său, Gheorghe Tătărescu era de părere că Nicolae Titulescu acţiona ineficient, rupt aproape complet de realităţile româneşti, neţinând cont de faptul că politica externă a României nu putea deveni monopolul unei singure persoane, oricât de valoroasă şi de bine intenţionată ar fi fost aceasta. Tătărescu era convins că înseşi diplomaţiile occidentale respectau România în primul rând datorită rolului său istoric: acela de veritabilă barieră a civilizaţiei europene împotriva pericolului comunismului sovietic. Titulescu ar fi trebuit să vadă şi dincolo de declaraţiile oficiale ale diplomaţiei URSS, un fapt extrem de grav: anume că Rusia se identifica tot mai mult cu acţiunile Kominternului[10]. Se poate afirma că Nicolae Titulescu a trăit în cele din urmă o dramă, în special în perioada 1937-1941, ultimii patru ani şi jumătate ai vieţii sale fiind stabilit în Franţa, unde (în conformitate cu mărturiile celor care l-au cunoscut) aproape că vegeta, bolnav, dependent de morfină şi incapabil să-şi mai revină sub aspectul echilibrului sufletesc[11]. A încercat să-şi justifice (inclusiv prin intermediul unui text mai amplu) strategia politicii externe până în ultima clipă.

Abstract

The external policy of Romania was influenced before the war by the desire to realize national unity, the dream of union with all the Romanians outside of Roumania's frontiers. In this policy Romanians was always supported more especially by France, with whom a very close cultural bond also existed, relations which are still maintained. The external policy of Romania has not changed after the 1918, and all the efforts made on different parts to alter this policy completed failed. If of late, voices have been heard endeavouring to force Romania into another

[8] ANIC, Fond Casa Regală Carol al II-lea, Cabinet Externe, dosar 7/1936, ff. 3-10.
[9] xxx *Pro şi Contra Titulescu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p.69.
[10] ANIC, Fond Casa Regală Carol al-II-lea, Cabinet Interne, dosar nr. 29/1936, ff. 1-5.
[11] Charles Henry, *Un om politic clarvăzător*, în „Lumea", an IV, nr. 11, din 10 martie 1966, pp. 22-23.

direction, their effect has been destroyed by the repeated declarations of Nicolae Titulescu, Minister for Foreign Affairs. After 1934, the antiSemitic Romanian fascists, who received encouragement for German Nazis, were especially angered by the Titulescu's friendship with France, Czechoslovakia, and the Soviet union. They denounced a plan of the Tatarescu Government to build a railroad connecting the Soviet Union with Czechoslovakia via Romania, and in 1936 brought about the resignation of Nicolae Titulescu.

Activitatea reprezentanților partidelor minorităților etnice în Parlamentul României (1934-1937)

Marcel VARGA

Toamna anului 1933 a fost marcată de schimbări rapide în viața politică a partidelor româneşti şi ale minorităților etnice. Prima modificare a fost încredințarea formării guvernului Partidului Național-Liberal. Regele l-a numit în funcția de prim-ministru pe I.G. Duca, care a depus jurământul la 14 noiembrie 1933. Noul guvern, deşi dorea să arate că pot exista relații cordiale cu regele, nu a fost bine primit de către clasa politică. În epocă se acreditase ideea că acesta ar fi expresia camarilei regale şi de aceea ceilalți lideri politici ai vremii (Iuliu Maniu, Gh.I. Brătianu, Alexandru Averescu, Constantin Argetoianu) nu au întârziat să critice numirea lui I.G. Duca în fruntea guvernului. Pe un fond de tensiune nedeclarată, a doua zi după formarea guvernului s-au deschis lucrările Parlamentului cu următorul mesaj din partea regelui Carol al II-lea: „Adresând regescul meu salut reprezentanților națiunii, declar deschisă sesiunea ordinară a Corpurilor legiuitoare”[1].

„O politică largă, de libertate față de minorități...“

Cum nu se anunțase nici un program, era clar că dizolvarea Parlamentului era inevitabilă. Câteva zile mai târziu, la 18 noiembrie 1933, a fost publicat decretul de dizolvare a Parlamentului şi de stabilire a alegerilor pentru Adunarea Deputaților, la 20 decembrie şi pentru Senat la 22, 28 şi 29 decembrie 1933. De asemenea, se stabilea reuniunea noului Parlament, la 10 ianuarie 1934. În campania electorală au fost depuse 827 liste, pe care erau înscrişi 4 597 candidați pentru 387 locuri în Adunarea Deputaților. Dacă partidele mari, respectiv Partidul Național-Liberal şi Partidul Național-Țărănesc au depus liste în toate județele, alte formațiuni politice au depus liste numai în județele în care au considerat că au suficienți susținători. În ceea ce priveşte partidele minorităților etnice, acestea au depus liste independente sau în cartel cu guvernul. Partidul Maghiar a depus liste în 23 de județe, Partidul Evreiesc în 40, iar Partidul German a încheiat cartel electoral cu Partidul Național-Liberal cu certitudinea obținerii a 8 locuri în Adunarea Deputaților şi a 3 mandate la Senat[2]. Atitudinea Partidului Național-Liberal față de minorități a fost exprimată astfel: „O politică largă, de libertate față de minorități şi o armonioasă colaborare cu ele, cerându-le ca şi ele la rândul lor să-şi îndeplinească cu loialitate îndatoririle cetățeneşti față de statul român”[3].

Dacă pentru alegerile anterioare, documentele arhivistice privind participarea partidelor minorităților etnice în alegeri sunt mai bogate, pentru alegerile din 1933 nu am identificat decât cererile de înscriere în cursa electorală şi cele prin care se solicita

---

[1] *Dezbaterile Adunării Deputaților (D.A.D.),* nr. 1, ședința din 15 noiembrie 1933, p. 1.

[2] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1940),* Bucureşti, Editura Paideia, 1999, p. 280.

[3] *Minoritățile naționale din România (1931-1938). Documente,* Ioan Scurtu (coord.), Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 1999, p. 210.

acordarea de semne electorale. Partidul Maghiar, prin cererea nr. 30, din 18 noiembrie 1933, solicita menținerea semnului electoral din campaniile anterioare[4]. Partidul Evreiesc solicita printr-o cerere din 18 noiembrie 1933, semnată de Theodor Fischer, menținerea semnului electoral constând din „două arcuri mici convexe legate la mijloc printr-o linie orizontală”[5]. Partidul German, probabil în urma unei cereri similare, a primit un certificat prin care i se atesta pentru alegerile din 1933 semnul „trei linii paralele orizontale tăiate de o linie oblică trasă de la dreapta la stânga”[6].

Cel mai semnificativ moment al campaniei electorale a fost, fără îndoială, dizolvarea Gărzii de Fier printr-un Jurnal al Consiliului de Miniştri. Acest fapt a condus la asasinarea lui I.G. Duca pe peronul gării din Sinaia, la 29 decembrie 1933, de către „nicadori” (Nicolae Constantinescu, Ion Caranica şi Doru Belimace). Pe lângă alte implicații, această decizie a avut rolul de a elimina un partid incomod, cel puțin pentru unii dintre oamenii politici ai vremii.

Abuzurile din campania electorală erau fireşti în România interbelică, deoarece fiecare partid chemat la guvernare încerca prin diverse mijloace, de la coruperea alegătorilor în ziua alegerilor cu alcool până la intimidarea şi lovirea celor care erau cunoscuți ca fiind din opoziție, să câştige cel puțin 40% din totalul voturilor pentru a putea beneficia de facilitățile „primei electorale”. Acest principiu, preluat din legislația electorală italiană[7], a fost prevăzut în legea electorală privind alegerea Adunării Deputaților şi Senatului din 1926[8] şi consta în repartiția mandatelor după următorul algoritm: partidul care obținea 40% din voturi obținea 50% din mandate; restul de 50% se împărțea în mod proporțional între partidele ce candidaseră, inclusiv partidul „câştigător”. Acest mod de repartizare a mandatelor a condus la majorități parlamentare confortabile şi a dat activității parlamentare o tendință guvernamentală. Numai astfel se explică de ce în perioada interbelică, cel puțin după 1926, nicio interpelare nu a provocat vreo demisie ministerială sau vreo cădere de guvern. De asemenea este semnificativ faptul că din proiectele prezentate de executiv în Parlament, numai unul a fost respins.

Alegerile din decembrie 1933 s-au încheiat cu următoarele rezultate[9]:

---

[4]ANIC, Fond Comisia Centrală Electorală, dosar nr. 11/1926, f. 4. Cererea era formulată astfel: „Domnule Preşedinte (al Comisiei Electorale Centrale, n.n.)/ Subsemnatul dr. Gheorghe Bethlen, domiciliat în Cluj, în calitate de preşedinte al Partidului Maghiar, cu onoare vă aduc la cunoştință că semnul Partidului Maghiar cu ocazia alegerilor generale pentru Cameră şi Senat va fi – cum era şi până acum – cel trecut în tabloul la nr. 8 de ordine şi anume: „două linii tăiate, formând între ele două unghiuri ascuțite şi două obtuze” (X). Cu onoare vă rog să binevoiți a comunica răspunsul dvs. domnului dr. Iosif Willer, secretarul general al Partidului Maghiar, la adresa: Bucureşti, Calea Victoriei 65. Primiți vă rog, domnule preşedinte, asigurarea deosebitelor mele considerațiuni./ Cluj, 18 noiembrie 1933”.

[5] Idem, dosar nr. 5/1928, f. 3.

[6] Ibidem, dosar nr. 7/1928, f. 13.

[7] Mattei Dogan, *Analiza statistică a “democrației parlamentare” din România,* Bucureşti, Editura Partidului Social-Democrat, 1946, p. 23.

[8] „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 71 din 27 martie 1926, pp. 4273-4293.

[9] Idem, nr. 300 din 29 decembrie 1933, pp. 7943-7949.

Nr. crt.	Gruparea politică	%	Nr. Mandate
1.	Partidul Național-Liberal	50,99	300
2.	Partidul Național-Țărănesc	13,92	29
3.	Partidul Țărănesc	5,11	11
4.	Partidul Național-Liberal (Gh. Brătianu)	4,96	10
5.	LANC	4,47	9
6.	Partidul Național-Agrar	4,09	9
7.	Partidul Maghiar	4,01	8
8.	Partidul Radical-Țărănesc	2,78	6
9.	Uniunea Agrară	2,46	5

Din cele 18 partide care au depus liste electorale, numai jumătate au depăşit pragul de 2% şi au reuşit să trimită reprezentanți în Parlament, procentele inferioare acestei limite au fost distribuite celorlalte partide.

Relativ la partidele minorităților etnice, aceste rezultate trebuie comparate cel puțin cu cele din campania electorală anterioară[10]. Partidul German, practicând cartelul electoral cu guvernul, a reuşit să fie constant şi să obțină şi în 1933, opt locuri în Adunarea Deputaților şi trei în Senat. Partidul Maghiar a înregistrat un rezultat mai slab față de 1932 (4,75%, 14 deputați, trei senatori). Dacă partidele minoritare menționate au reuşit să rămână în forul legislativ al României, pe liste independente sau în alianță cu guvernul, Partidul Evreiesc a înregistrat o diminuare drastică a numărului de susținători şi nu a obținut nici un mandat deoarece a întrunit numai 1,29% din voturi.

Odată rezultatele alegerilor publicate în „Monitorul Oficial", la 10 ianuarie 1934, trebuia să fie deschisă, în mod oficial, sesiunea ordinară a Parlamentului nou constituit. Asasinarea lui I.G. Duca a provocat luarea unor măsuri excepționale. Regele Carol al II-lea l-a numit în fruntea guvernului pe Constantin Angelescu, cel mai vechi ministru în funcție. Prin decret regal a fost introdusă starea de asediu în majoritatea oraşelor mari din țară şi a fost instituită cenzura presei. Pe aceste baze legale, noul guvern a luat măsuri dure împotriva legionarilor: au fost arestați cei trei criminali de la Sinaia, lideri legionari locali, dar şi intelectuali ca Nae Ionescu sau Nichifor Crainic. Guvernul Angelescu a fost înlocuit, la 3 ianuarie 1934, cu unul condus de Gheorghe Tătărescu. De altfel, singurele schimbări operate au fost la nivelul preşedintelui Consiliului de Miniştri şi la nivelul Ministerului de Finanțe, unde C.I.C. Brătianu a fost înlocuit cu Victor Slăvescu[11].

Asasinarea lui I.G. Duca a provocat amânarea deschiderilor lucrărilor Parlamentului până în luna februarie. Sesiunea parlamentară a fost deschisă abia la 1 februarie 1934 şi nu a debutat în mod clasic cu discuția asupra validării alegerii noilor parlamentari, ci cu o şedință solemnă în memoria fostului prim-ministru. Preşedinții tuturor partidelor reprezentate în Parlament au adus omagiul lor lui I.G.

[10] Rezultatele complete au fost preluate după Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie a României,* Bucureşti, Editura Meronia, 2000, pp. 63-65.

[11] Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României. De la începuturi -1859, până în zilele noastre- 1999*, Bucureşti, Editura Machiavelli, 1999, pp. 112-117.

Duca şi au condamnat vehement asasinatul. Liderii partidelor maghiar şi german au luat cuvântul şi au exprimat dezacordul lor cu privire la fapta comisă la Sinaia. Gheorghe Bethlen, conducătorul Partidului Maghiar din Adunarea Deputaţilor spunea: „Chiar şi acuma stăm încă sub impresia atentatului ticălos, care, provocând pierderea lui I.G. Duca, unul dintre fiii cei mai mari ai României, a îndoliat ţara întreagă. Trebuie să ne impresioneze pe toţi în mod extraordinar, constatarea la ce rezultate ne duce abaterea extremă a luptei vieţii politice. Noi, membrii Partidului Maghiar, deşi nu eram aderenţi ai marelui om de stat, decedat în împrejurări atât de tragice, i-am apreciat foarte mult calităţile excelente şi duşi de un adânc respect pentru memoria răposatului, ne asociem la exprimarea doliului onoratei Camere”[12].

Reprezentantul Partidului German, Francisc Kräuter, afirma: „Partidul German se închină cu adâncă durere în faţa memoriei celui care a fost I.G. Duca şi în această incintă, unde am admirat de atâtea ori calităţile lui de mare bărbat de stat. Ne asociem la cuvintele de doliu rostite aici, nu numai spre a învedera solidaritatea sinceră, care ne uneşte cu poporul român, faţă de odiosul atentat de la Sinaia; îl plângem pe I.G. Duca şi ca pe unul din cei mai buni prieteni ai poporului german din această ţară. Omagiul nostru pentru I.G. Duca nu este un omagiu postum. A ştiut şi el şi a ştiut toată lumea că l-am admirat şi în momentele grele am recurs la el, iar el ne-a susţinut revendicările noastre drepte, fiindcă a ştiut să privească lucrurile dintr-un alt punct de vedere”[13].

Memoria fostului prim-ministru a fost evocată şi în Senat; şef-rabinul Iacob Niemirower l-a calificat pe Duca drept „erou al României” şi „martir al patriei”[14]. Din partea Partidului Maghiar a luat cuvântul senatorul Iosif Şandor, care a elogiat activitatea politică a lui Duca şi a subliniat cinstea care l-a caracterizat pe fostul prim-ministru[15].

După evocarea personalităţii lui I.G. Duca, Parlamentul a intrat în ordinea de zi firească şi a consacrat 17 şedinţe validării alegerilor noilor deputaţi şi şase şedinţe validării noilor senatori. În timpul acestor discuţii, parlamentarii aveau ocazia să-şi exprime părerea în legătură cu realizarea campaniei electorale şi a alegerilor. De regulă, reprezentanţii opoziţiei erau cei care denunţau diverse nereguli şi acuzau majoritatea de fraudă electorală. Constantin Argetoianu, vorbind despre validări, ca fost ministru de Interne, deci ca unul care a realizat majorităţi parlamentare, spunea: „Noi avem un regim electoral aşa cum îl putem noi mistui, însă când ne întâlnim aici în incintă pierdem din vedere şi tradiţiile noastre şi apucăturile noastre, şi temperamentul nostru, şi mediul în care trăim... Domnii din opoziţie vor de fiecare dată să demonstreze că alegerile s-au făcut sub teroare, iar domnii din majoritate vor să dovedească că alegerile au fost absolut libere...”[16].

În discursurile privitoare la validări, cei mai vehemenţi contestatari au fost reprezentanţii Partidului Naţional-Liberal (Gh. Brătianu), ai Partidului Maghiar şi ai

---

[12] *D.A.D.,* nr. 1, şedinţa de joi, 1 februarie 1934, p. 6.
[13] *Ibidem.*
[14] *Dezbaterile Senatului (D.S),* nr. 1, şedinţa din 1 februarie 1934, p. 6
[15] *Ibidem,* p. 8
[16] Ion Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar. Camera Deputaţilor. 1919-1939 (note şi memorii),* Bucureşti, Editura Politică, 1973, p. 353

Partidului Naţional Agrar. Gh. Brătianu, deşi reprezenta a patra forţă politică, era nemulţumit de modul de organizare al alegerilor şi califica ziua alegerilor drept o „zi de groază", în care reuşise să smulgă cu mare greutate 10 deputaţi din teroarea alegerilor făcute de Inculeţ[17]. Mai mulţi deputaţi din opoziţie, pentru a demonstra ilegalitatea alegerilor, au adus exemple concrete şi au arătat că alegătorii au fost deposedaţi de buletinele de vot, ademeniţi cu mâncare şi băutură sau împiedicaţi să voteze prin violenţă[18].

Gheorghe Bethlen, în numele Partidului Maghiar, a ţinut un discurs în care a arătat cu lux de amănunte ilegalitatea alegerilor faţă de formaţiunea sa politică. Bethlen a semnalat faptul că alegătorii maghiari nu au primit la timp cărţile de alegător şi că oamenii fideli guvernului au votat de mai multe ori, că în zona secţiilor de votare, după ce s-a abuzat de mâncare şi băutură, oamenilor li s-au confiscat cărţile de alegător şi alţii au votat cu ele, că în unele secţii maghiarii au primit buletine deja ştampilate cu sigla Partidului Naţional-Liberal, că în unele comune alegătorii maghiari au fost risipiţi din zona secţiilor de votare cu armata. Bethlen a arătat că în multe localităţi jandarmii au împiedicat exercitarea dreptului de vot pentru maghiari, că unele sate au fost trecute în carantină numai în ziua alegerilor. Pe lângă acestea, Bethlen a afirmat că în judeţul Odorhei a fost împiedicată propaganda electorală a maghiarilor, că unii candidaţi au fost reţinuţi de jandarmi. În finalul discursului său, Bethlen a protestat faţă de maniera de organizare a alegerilor şi a cerut guvernului sancţionarea celor vinovaţi pentru abuzurile arătate. Deputatul a spus că din aceste motive „rezultatul alegerilor nu exprimă în mod fidel proporţia reală a alegătorilor Partidului Maghiar"[19].

Contestaţiile lui Bethlen reprezentau punctul de vedere unilateral al Partidului Maghiar şi cu greu puteau fi dovedite . Este cert că, pe alocuri, alegerile erau falsificate prin metodele prezentate, iar prin acordarea „primei electorale" disproporţia între partidul câştigător şi celelalte formaţiuni se accentua, dar Bethlen prezinta cazuri particulare, izolate şi le acorda o importanţă mult prea mare, cu scopul de a dovedi fraudarea alegerilor şi de a arăta solidaritatea electoratului minoritar maghiar cu acest partid. Se uită că o parte a maghiarilor vota cu partidul de guvernământ sau că o parte nu participa la vot; de asemenea, sunt accentuate fraudele şi nu se aminteşte nimic despre zonele în care alegerile s-au desfăşurat corect.

Deşi reprezentanţii opoziţiei au contestat *in corpore* alegerile, liberalii au învinuit opoziţia, în special Partidul Naţional-Ţărănesc de „obstrucţie" în Parlament. Ei considerau discuţiile opoziţiei ca un mijloc de luptă împotriva politicii guvernului[20]. Cu toate protestele şi solicitările de anulare, alegerile nu au fost anulate şi chiar opoziţia recunoştea că niciodată nu s-a ajuns la acest fapt[21]. Reprezentantul guvernului, subsecretarul de Stat la Interne, Dumitru Iuca, referindu-se la tactica de

---

[17] *Ibidem*

[18] *D.A.D.* nr. 3, şedinţa din 5 februarie 1934, pp. 10-11; idem, nr. 7, şedinţa din 12 februarie 1934, p. 235

[19] Idem, nr. 3, şedinţa din 5 februarie 1934, pp. 11-12.

[20] *Ibidem,* pp. 44, 52, 58; idem, nr. 4, şedinţa din 6 februarie 1934, pp. 63-64; *D.S,* nr. 11, şedinţa din 2 martie 1934, p. 327.

[21] *D.A.D.,*nr. 6, şedinţa din 8 februarie 1934, p. 136; Ion Constantinescu, *op. cit.,* p. 353

anulare, spunea opoziției: „Dacă am fi adoptat acest sistem cu obiceiurile sale – de îndată ce se anunță alegeri, apar imediat proteste şi plângeri – n-am mai fi avut niciodată un parlament”[22]. Vorbind despre alegeri, senatorul liberal Nicolae Bănescu recunoştea că s-au făcut presiuni asupra electoratului, dar le considera firești pentru societatea românească. El afirma că „deplina libertate a alegerilor depinde, mai ales, de obiceiuri, iar obiceiurile nu se formează numai prin simple indicații de la centru, ci prin continua educare a maselor de alegători”[23].

Moartea fostului preşedinte al Adunării Deputaților, Ştefan Cicio-Pop, a fost marcată de discursuri elogioase rostite de reprezentanți ai tuturor partidelor parlamentare. Şi de această dată, partidele etnice au adus omagiul lor fostului demnitar. Hans Otto Roth, din partea Partidului German, a subliniat: „Ca preşedinte al acestei Adunări, a fost corect şi imparțial în exercitarea acestei înalte demnități. În realitate a fost ecoul adevărat al tuturor grijilor obşteşti şi omeneşti […]. Pentru iubirea nemărginită de neam şi patrie a fost cinstit şi admirat de adversarii săi politici. În timpurile, înainte de 1918, a purtat steagul românesc cu demnitate şi curaj, devenind, prin atitudinea lui bărbătească din aceste timpuri, una din cele mai mărețe figuri ale istoriei neamului său. […] Ştefan Cicio-Pop a fost una din cele mai frumoase flori ale pământului nostru comun şi iubit al Ardealului”[24].

Din partea Partidului Maghiar, Iosif Willer, a subliniat calitățile de mare om politic ale fostului preşedinte: „Ştefan Cicio-Pop a dus o luptă neclintită pentru realizarea idealurilor națiunii sale. [...] Trecutul marelui defunct să ne servească nouă politicienilor minoritari drept un exemplu strălucitor, iar epoca pe care am petrecut-o împreună cu el în incinta acestei Camere, să ne rămână în amintire ca o mărturie bogată a unei umanități adânci, a unui suflet bun şi curat”[25].

Legi pentru extinderea drepturilor minorităților

După validarea parlamentarilor, dezbaterea pe marginea discursului tronului ținut de rege[26] a fost una din activitățile importante ale Adunării Deputaților şi ocazia diverselor partide de a-şi exprima punctul de vedere cu privire la programul care trebuia să domine sesiunea respectivă. Discuțiile referitoare la mesaj au fost foarte lungi şi au antrenat un număr mare de parlamentari, în special din opoziție. Reprezentanții partidelor etnice şi-au exprimat fiecare în parte opinia şi în final, reprezentanții acestor partide au declarat că votează împotriva răspunsului la mesajul regal. Gheorghe Bethlen, Iosif Şandor, Hans Otto Roth şi Vladimir Zalozieckyj au criticat că în răspunsul guvernului la mesajul tronului din februarie 1934 minoritățile nu au fost menționate[27]. Reprezentanții Partidului Maghiar au solicitat guvernului „să

[22] Idem, nr. 31, şedința din 24 martie 1934, p. 1141.
[23] *DS*, nr. 11, şedința din 2 martie 1934, p. 328 .
[24] *D.A.D.,* nr. 10, şedința din 17 februarie 1934, pp. 406-407.
[25] *Ibidem,* p. 407.
[26] Ion Constantinescu apreciază că mesajul „a fost citit de rege, scris şi rostit în stil tătărescian: umflat, pretențios şi gol”; *op. cit.,* p. 352.
[27] *D.A.D.* nr. 11, şedința din 24 februarie 1934, p. 431 (Bethlen); *D.S.*, nr. 7, şedința din 21 februarie 1934, p. 222 (Şandor); *D.A.D.,* nr. 18, şedința din 6 martie 1934, pp. 615-616 (Roth); idem, nr. 17, şedința din 5 martie 1934, pp. 597-598 (Zalozieckyj).

întreprindă cu o silinţă serioasă soluţionarea chestiunii minoritare". De asemenea, maghiarii revendicau sprijin financiar corespunzător pentru şcoli şi biserici, dar şi pentru alte instituţii culturale, solicitau folosirea limbii materne în instituţiile publice, lichidarea dificultăţilor întâmpinate de funcţionarii maghiari care doreau angajarea la companiile statului, verificarea impozitării mai mari a judeţelor Ciuc, Trei-Scaune şi Odorhei. Ei s-au plâns că nici după 15 ani, datorită procedurilor de tergiversare, unii unguri nu aveau cetăţenie.

Hans Otto Roth solicita „o grijă deosebită, pentru ca deosebirea de tratament între diferitele provincii şi între cetăţenii de o diferită origine etnică să înceteze şi să nu mai fie tolerată. […] A sosit timpul când trebuie să examinăm care sunt problemele în legătură cu minorităţile, care nu au găsit până acum nicio soluţiune, şi care sunt soluţiunile insuficiente care trebuiesc revizuite. Cea mai bună soluţie, o soluţie organică şi temeinică a problemei ar fi acea lege generală a minorităţilor, anunţată de d-l preşedinte al Consiliului, în cunoscuta cuvântare din Senat, în iarna 1926-1927. […] Autonomia şcolară şi bisericească integrală, acordarea contribuţiei de stat pentru sumele de care descărcăm bugetul prin susţinerea şcolilor noastre confesionale, chestia întrebuinţării limbii noastre, iată numai câteva din problemele vitale, care nu sunt încă soluţionate. […] Partidul German regretă că Mesajul nu-şi manifestă interesul pentru minorităţi, ceea ce este unul din motivele pentru care nu putem vota proiectul de răspuns la Mesaj".

Vladimir Zalozieckyj, deputat al minorităţii ucrainene ales pe listele Partidului Radical Ţărănesc, a respins şi el mesajul tronului: „Ucrainienii regretă că Mesajul Tronului nu conţine nimic despre problema importantă a unei rezolvări clare a chestiunii minorităţilor". Deputatul ucrainean considera că cei pe care îi reprezintă erau asimilaţi forţat de către statul român. El reclama faptul că elevii ucrainieni nu erau instruiţi, în mod firesc şi pretutindeni, în limba ucrainiană, că studenţii ucrainieni erau expulzaţi din cămine şi că acestora nu li se acordau privilegii şi înlesniri dacă se declarau ucraineni. De asemenea, deputatul considera că elita acestei minorităţi, medicii, inginerii, funcţionarii, era discriminată prin neavansări în funcţie, detaşări forţate departe de casă, procese de înaltă trădare. În opinia sa, asimilare forţată înseamnă şi parohii ocupate de preoţi români, reforma agrară care a omis aproape total pe ţăranii ucraineni. Într-o altă intervenţie, Zalozieckyj solicita garantarea limbii ucrainene în şcolile din Bucovina, Basarabia şi Moldova şi regreta interzicerea concertelor şi spectacolelor de teatru în limba ucraineană[28].

În numele guvernului, secretarul de stat Alexandru Lapedatu a afirmat că politica Partidului Naţional-Liberal în problema minorităţilor era binecunoscută şi nu trebuia reînnoită în fiecare an şi că aceasta nu trebuia să conducă la o diferenţiere între diferiţi cetăţeni ai ţării. Răspunzând solicitării venite din partea Partidului Maghiar, Lapedatu a explicat că România nu percepea două categorii de impozite, pentru români şi pentru minoritari, şi a motivat încasările mai mari ale statului în judeţele secuieşti prin nivelul mai ridicat de trai din aceste judeţe[29]. Lapedatu a demonstrat că revendicările minoritarilor erau exagerate; a arătat că numărul

[28] Idem, nr. 35, şedinţa din 31 martie 1934, p. 1414.
[29] *D.S.,* nr. 11, şedinţa din 2 martie 1934, p. 339.

funcționarilor maghiari la poştă şi căi ferate era mult mai mare (85%) decât al românilor şi a explicat de ce nu poate fi folosită limba maghiară în justiție şi administrație.

După discuțiile la mesaj, parlamentarii minorităților etnice au participat şi la dezbaterile altor proiecte legislative de interes general. În martie 1934, guvernul a depus proiectul de lege pentru modificarea unor articole din legea administrativă din 1929. Conform expunerii de motive, liniile-forță ale proiectului erau simplificare, reducere, economie, autoritate şi continuitate. Se prevedea reducerea aparatului administrativ şi a birocrației, introducerea în consilii ca membru de drept a fostului primar/prefect, prelungirea mandatului consilierilor la şase ani etc. Deputatul Fritz Connert a luat cuvântul şi a depus mai multe amendamente prin care solicita ca în consiliile comunale şi urbane, preotul bisericii minoritare cu cel mai mare număr de credincioşi şi directorul şcolii primare şi secundare particulare care aparține grupului etnic mai numeros, să fie membrii de drept, cu vot consultativ[30]. Amendamentele propuse au fost respinse. Iosif Willer a contestat votarea pripită a unor legi importante şi a constatat încălcarea principiului autonomiei locale prin impunerea unui număr mare de consilieri de drept. El era nemulțumit că preoții cultelor minoritare nu aveau fiecare câte un loc în consiliu şi în consecință a respins proiectul[31].

La Senat, Wilhelm Binder a solicitat stabilitatea în domeniul administrației şi necesitatea lărgirii autonomiei locale. A contestat simplificarea administrației prin desființarea unor comisii, s-a declarat împotriva membrilor de drept şi a solicitat reglementarea lingvistică în administrație astfel încât germanii „să nu fie privați de cele mai elementare drepturi”. A declarat că Partidul German respinge proiectul[32]. Iosif Şandor, vorbind în numele Partidului Maghiar, a contestat şi el legea afirmând că minoritarii erau deznaționalizați în România, că preoții minoritari nu aveau mai multe locuri în consiliile comunale, iar statul nu sprijinea şcolile confesionale[33]. Datorită acestor considerente, Partidul Maghiar a respins proiectul. Ion Inculeț i-a răspuns că acuzațiile nu erau viabile: „România respectă drepturile minoritarilor, dar înțelege să păstreze şi să ridice şi drepturile poporului român”[34].

Politica guvernului Tătărescu a vizat consolidarea puterii executive. El a obținut chiar sprijin din partea Parlamentului, care a acceptat pierderea unor prerogative constituționale. Pentru atingerea acestui obiectiv, guvernul a prezentat mai multe proiecte legislative. Primul dintre ele viza apărarea ordinii în stat şi accentua necesitatea apărării instituțiilor statului. Legea prevedea pedepse pentru grupările politice dizolvate care îşi continuau activitatea, pentru nepredarea armelor, arhivelor sau corespondenței interesând viața statului. Proiectul a fost criticat de mai mulți parlamentari din opoziție deoarece partidele şi grupările politice erau la discreția guvernului în orice moment.

---

[30] *D.A.D.,* nr. 25, şedința din 15 martie 1934, pp. 852-854.
[31] *Ibidem,* pp. 850-851.
[32] *D.S.,* nr. 12, şedința din 5 martie 1934, p. 385.
[33] *Ibidem ,* p. 391.
[34] *Ibidem,* p. 412.

Deputatul german Hermann Plattner a susținut că „noi, germanii, nu trebuie să ne temem de o lege care se îndreaptă în contra elementelor tulburătoare şi teroriste, din cauză că poziția noastră în viața politică a țării noastre nu poate fi niciodată alături de curente şi organizații distructive. Recunoaştem dreptul statului de a se apăra față de tendințe şi organizații distructive şi să uzeze, chiar de măsuri excepționale, dacă astfel de tendințe îşi ridică capul în mod periculos. Stăm însă pe punctul de vedere că în general drepturile şi datoriile cetățeneşti sunt arătate în Constituție şi că numai în cazuri extreme se pot lua măsuri care trec peste delimitările drepturilor constituționale". Solicita însă mai multă claritate pentru a se evita abuzurile[35]. În această privință, el a fost susținut la Senat de către colegul său, W. Binder, care afirma că „formulările nu sunt destul de clare, iar violența nu e suficient concretizată. Trebuie să cerem formulări scurte, exacte, fără echivoc"[36].

Proiectul care autoriza guvernul să prelungească starea de asediu se înscria pe aceeaşi traiectorie a consolidării executivului. Parlamentarii români s-au arătat de acord cu instituirea acestei stări după asasinarea lui I.G. Duca, dar au protestat împotriva prelungirii ei. Senatorul Elemer Gyarfas a subliniat că pentru minoritatea maghiară starea de asediu era permanentă, din moment ce presa era aspru cenzurată şi adunările bisericeşti erau interzise. Cu toate acestea, Partidul Maghiar a votat legea „pentru că dorea ca siguranța statului şi ordinea publică să fie menținute". Cerea însă să nu fie luate măsuri care să depăşească aceste scopuri[37]. În martie 1935, 1936, 1937, guvernul a cerut şi a obținut permanentizarea stării de asediu. De fiecare dată, parlamentarii minorităților etnice au criticat cenzura şi faptul că nu erau permise diverse întruniri sub pretextul stării de asediu.

Corolarul măsurilor luate de guvern şi supuse aprobării Parlamentului pentru consolidarea propriei instituții a fost proiectul de lege privind simplificarea serviciilor publice şi pentru luarea de măsuri financiare urgente, depus în iunie 1934. Proiectul a devenit lege la 9 iulie 1934. Astfel, guvernul era autorizat ca în perioada vacanței Parlamentului să ia măsuri vizând simplificarea şi raționalizarea serviciilor şi instituțiilor publice, să revizuiască bugetele administrațiilor centrale, să efectueze operațiuni de trezorerie. Decretele-legi urmau a fi ratificate în bloc de către Parlament. Acest lucru a devenit realitate la 2 aprilie 1935, când Parlamentului i-au fost supuse spre ratificare în bloc 21 de decrete-legi, cu un conținut foarte diversificat. Rolul Parlamentului era astfel compromis, iar la nivelul clasei politice s-a creat sentimentul că Parlamentul este inutil. În şedința Senatului din 22 ianuarie 1937, când au fost propuse spre ratificare 46 de legi, mai mulți parlamentari români au criticat sistemul guvernării prin decrete-legi, sistem care „este o subminare a regimului parlamentar".

Elemer Gyarfas s-a asociat acestei critici şi a reamintit că guvernul a primit împuternicirea de a reglementa prin decrete-legi chestiunile care privesc echilibrarea bugetului şi simplificarea aparatului de stat. El a constatat că „e o serie de

[35] *D.A.D.,*nr. 39, şedința din 5 aprilie 1934, p. 1692.
[36] *D.S.,* nr. 24, şedința din 30 martie 1934, p. 1070.
[37] Idem, nr. 13, şedința din 7 martie 1934, p. 428.

dispoziţiuni (sic!) care nu au nicio legătură cu problemele menţionate”[38]. El a criticat faptul că cele mai multe decrete nu au fost avizate de Consiliul Legislativ şi nu au fost analizate în comisii. L-a aprobat pe Grigore Gafencu care afirma că „acest sistem al guvernării cu decrete-legi este în strânsă legătură cu sistemul cenzurii şi al stării de asediu”. Aceste legi au avut consecinţe negative asupra democraţiei româneşti interbelice.

Parlamentarii minorităţilor etnice s-au interesat şi de legile privind apărarea ţării deoarece prevederile acestora afectau deopotrivă pe români şi pe minoritari. Senatorul Elemer Gyarfas şi-a motivat intervenţia prin faptul că proiectul nu priveşte direct armata, ci mai curând are o latură economică care afectează minoritatea maghiară. El contesta că această pregătire trebuia să se desfăşoare duminica şi sublinia că acest fapt îi priva pe tineri de a merge la biserică. De asemenea, senatorul arata că tinerii vizaţi, de obicei, lucrau în alte localităţi şi astfel erau împiedicaţi să-şi continuie munca necesară întreţinerii lor. Era nemulţumit că studenţii şi elevii erau încadraţi în prevederile legii şi solicita o mai mare atenţie pentru sprijinirea mişcării cercetaşilor[39].

Deputatul Francisc Kräuter a luat cuvântul la proiectul de lege pentru organizarea pompierilor şi a insistat ca unităţile de voluntari din Transilvania să nu fie desfiinţate. De asemenea, contesta impunerea unei ierarhii militare în corpul pompierilor, precum şi trecerea patrimoniului pompierilor voluntari la unităţile militare ce se vor înfiinţa[40].

Legile cu caracter socio-economic adoptate în timpul guvernului Tătărescu au provocat interesul parlamentarilor minorităţilor etnice. Una din cele mai importante legi din această categorie a fost cea privind lichidarea datoriilor agricole şi urbane. Proiectul prevedea că datoriile debitorilor agricoli se reduceau cu 50%, iar plata se făcea eşalonat pe parcursul a 15 ani, în rate semestriale, cu o dobândă de 3%/an. Debitorii urbani beneficiau de acest proiect dacă veniturile lor imobiliare brute nu depăşeau 60000 lei pentru Bucureşti, 48000 lei pentru municipii şi 24000 lei pentru celelalte oraşe. Datoriile urbane se reduceau cu 20%, restul urmând a fi plătit în 10 ani cu o dobândă de 6%/ an. Luarea acestor măsuri era urgentă şi necesară deoarece datoriile debitorilor cu proprietăţi sub 10 ha erau de 34 miliarde lei, ale proprietarilor mijlocii şi mari erau de 14 miliarde lei, iar ale debitorilor urbani erau de 20-30 miliarde lei.

Deputatul Iosif Willer, în numele Partidului Maghiar, a afirmat că „părerea Partidului Maghiar este că pentru o rezolvare dreaptă, egală şi generală, a problemei conversiunii, singurul mijloc este revalorizarea monedei. [...] Reglementarea datoriilor urbane însă este nedreaptă şi neegală. Regret mult că micul meseriaş şi comerciant nu intră în beneficiul legii, deşi vă pot afirma că micul meseriaş suferă cele mai tragice consecinţe faţă de criza mondială. [...] Partidul Maghiar votează proiectul pentru că înlesneşte în mod considerabil situaţia ţărănimii”[41].

---

[38] Idem, nr. 18, şedinţa din 22 ianuarie 1937, p. 1025.
[39] Idem, nr. 32, şedinţa din 26 aprilie 1934, p. 1798.
[40] *D.A.D.,* nr. 58, şedinţa din 30 martie 1936, pp. 2731-2732.
[41] Idem, nr. 36, şedinţa din 2 aprilie 1934, p. 1519.

La Senat, proiectul a fost discutat de către Elemer Gyarfas, care a criticat faptul că legea nu era unitară, că stabilea diferite categorii de proprietari şi faptul că meseriaşii, comercianţii şi micii funcţionari nu beneficiau de prea multă protecţie din partea statului. Senatorul considera că proiectul nu va aduce renaşterea creditului, dar, cu toate acestea, Partidul Maghiar a votat proiectul[42]. Partidul German, prin vocea lui Wilhelm Binder, arata necesitatea rezolvării urgente şi integrale a problemei datoriilor agricole şi era mulţumit că proiectul a crescut numărul beneficiarilor legii în mediul rural. Pe de altă parte, critica faptul că datoriile comercianţilor şi industriaşilor nu intrau în discuţie. Susţinea că problema lichidării datoriilor agricole era de interes economic şi social general şi solicita implicarea totală a statului. Binder arata că datoriile erau consecinţa şi nu cauza crizei economice şi că trebuiau luate şi alte măsuri care să înlăture cauzele şi să atenueze efectele acesteia[43].

Proiectul legii pentru organizarea şi încurajarea agriculturii a fost depus în Parlament spre sfârşitul guvernării, în martie 1937. În esenţă, era permisă cumpărarea de pământ până la limita de 50 ha şi se stabileau norme tehnice de cultivare a pământului pentru creşterea producţiei. Parlamentarii minorităţilor etnice au intervenit şi de această dată în discuţii prin deputaţii Nicolae Gal şi Fritz Connert. Primul, vorbind în numele Partidului Maghiar, a susţinut că pentru România era vital ca agricultorii să producă cât mai mult, cât mai ieftin şi cât mai bun. Considera că dispoziţiile referitoare la transmiterea şi ipotecarea proprietăţilor rurale, dobândite în urma reformei agrare din 1921, îi împiedicau pe agricultorii minoritari să dobândească aceste proprietăţi. Era de acord că prin stoparea fărâmiţării terenurilor, legea servea progresului agriculturii, susţinea superioritatea agriculturii din Transilvania faţă de cea din Vechiul Regat, considera utilă dotarea agriculturii cu maşini moderne şi afirma că bisericile minoritare acordau importanţă acestui fapt. Susţinea înfiinţarea poliţiei agricole la nivel naţional şi solicita diminuarea taxelor şi impozitelor agricole în judeţul Turda, unde au ajuns la 40% din venituri. Gal concluziona că învăţământul agricol şi educaţia experimentală prin ferme model vor aduce rentabilitatea agriculturii în România[44].

Fritz Connert, în numele Partidului German, declara că, deşi sunt condiţii naturale prielnice, România era ultima în Europa în ceea ce priveşte randamentul agriculturii. Susţinea că aceasta era o problemă de interes socio-economic naţional. El a criticat dificultăţile întâmpinate la exportul animalelor şi a produselor animale şi solicita creşterea urgentă a rentabilităţii. Susţinea limita de 50 ha pentru cumpărarea de teren, dar era împotriva dreptului de preemţiune a statului deoarece considera că prevederea are scopuri naţionale. El a arătat importanţa educării oamenilor care lucrau în agricultură şi a constatat că acolo unde cultura generală a ţăranilor era mai înaintată, rezultatele erau mult mai bune. Prin urmare, a propus organizarea de

[42] *D.S.,* nr. 26, şedinţa din 4 aprilie 1934, pp. 1259-1260.
[43] *Ibidem,* pp. 1262-1263.
[44] *D.A.D.,* nr. 38, şedinţa din 2 martie 1937, pp. 1814-1815.

cursuri şi demonstraţii practice pentru a determina creşterea progresului în agricultură[45].

Legea cooperaţiei a stârnit şi ea dezbateri aprinse din partea parlamentarilor minorităţilor etnice. Proiectul stabilea intervenţia statului în finanţarea, îndrumarea şi controlul cooperativelor, dar şi desfiinţarea Băncii Centrale Cooperative. Proiectul acorda scutiri şi reduceri de taxe, impozite, tarife şi transport cooperativelor de exploatare agricolă. După discuţii lungi, s-a decis păstrarea Băncii Centrale Cooperative cu statut de autonomie. Proiectul a fost criticat de opoziţie deoarece instituia un control prea riguros din partea statului. Senatorul Alois Lebouton, preşedintele Uniunii cooperativelor agricole germane din Bucovina, vorbind în numele Partidului German, a susţinut importanţa legii, dar şi-a manifestat totodată nemulţumirea faţă de dezbaterea ei la final de sesiune. A criticat amestecul statului în problema cooperativelor şi considera că uniunile minorităţilor naţionale au de suferit datorită faptului că o singură uniune avea drept de control asupra celorlalte. El mai solicita să se dea cooperativelor minoritare dreptul de a ţine evidenţele şi în limba minoritară respectivă. Considera că astfel răspunderea funcţionarilor nu ar mai fi iluzorie, ei putând invoca altfel insuficienta cunoaştere a limbii române[46]. Partidul German a respins proiectul. Discursul senatorului german a fost combătut de către Mihail Negură, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, care l-a silit să recunoască pe Lebouton că toate legile din domeniu nu au atins drepturile minoritarilor.

Elemer Gyarfas, preşedintele Uniunii Cooperativelor din Cluj, considera că schimbările aduse erau păgubitoare[47] şi că principiul autonomiei era îngrădit. Întrebat de către M. Negură ce înţelege prin autonomie, Gyarfas a răspuns „controlul să se facă prin uniunile organizate, pe baza principiului autonomiei şi plătit de cooperative”. Senatorul recunoştea că legiuitorul a arătat bunăvoinţă faţă de cooperativele minoritare şi declara că Partidul Maghiar votează proiectul[48].

Proiectul de lege pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi, dezbătut în sesiunea extraordinară din 1934 prevedea „obligaţia tuturor întreprinderilor de a avea personal român în proporţie de cel puţin 80% din fiecare categorie de personal şi cel puţin 50% din membrii consiliului de administraţie, comitetului de direcţie şi al cenzorilor”. Preşedintele consiliului de administraţie trebuia să fie român. Acest proiect s-a înscris pe linia unor proiecte legislative mai vechi care prevedeau şi ele limite minimale de utilizare a personalului românesc.

Legea, deşi a fost votată în regim de urgenţă deoarece a fost prezentată la sfârşitul sesiunii, a provocat dispute atât printre parlamentarii români, cât şi printre cei ai minorităţilor etnice[49]. Acest proiect legislativ a urmărit limitarea angajării cetăţenilor străini, dar, tangenţial putea afecta şi cetăţenii români minoritari deoarece aceştia nu puteau activa în industria de apărare, chimică, minieră sau petrolieră decât

[45] Idem, nr. 42, şedinţa din 6 martie 1937, pp. 1926-1928.
[46] Idem, nr. 33, şedinţa din 27 aprilie 1934, p. 1865.
[47] Legea privind organizarea cooperaţiei a fost discutată la 28 martie 1929 şi modificată prin legile din 4 aprilie 1930 şi 7 aprilie 1933.
[48] *D.S.,* nr. 33, , şedinţa din 27 aprilie 1934, pp. 1865-1866.
[49] „Monitorul Oficial” nr. 161 din 16 iulie 1934, pp. 4618-4619.

cu aprobarea unei comisii speciale a Ministerului Industriei şi a Marelui Stat Major. Deputatul german Fritz Connert a criticat proiectul şi a afirmat că scopul adevărat al legii era înlocuirea minoritarilor cu români. De asemenea, el şi-a manifestat dezacordul faţă de obligativitatea scrierii registrelor de contabilitate şi a scrisorilor de afaceri în limba română[50]. Opinii similare a exprimat şi deputatul Iosif Willer[51].

Parlamentarii minorităţilor etnice s-au preocupat şi de dezbaterea altor chestiuni economice şi financiare de larg interes. Ei au participat la discuţiile privind legea bugetului din fiecare an al guvernării Tătărescu şi au făcut observaţii cu privire la situaţia şcolilor şi bisericilor minoritare. În sesiunea extraordinară din vara anului 1934 s-a discutat în Parlament legea bugetului pe anii 1934/1935. Cuantumul acestuia era mult mai mic faţă de anul precedent deoarece se dorea crearea unui echilibru între cheltuieli şi venituri şi stabilitatea monedei naţionale. Proiectul a fost aspru criticat de opoziţie, dar şi de parlamentarii minorităţilor etnice. Din partea Partidului Maghiar au vorbit Francisc Laar, care a subliniat situaţia precară a bisericilor minoritare datorită diminuării drastice a subvenţiilor începând cu 1930, precum şi deputatul Ioan Josika, care a accentuat problemele cu care se confruntau şcolile şi bisericile minoritare[52]. Partidul Maghiar a respins bugetul. Hermann Plattner era de acord cu realizarea echilibrului bugetar, dar considera că dispoziţiile se aplicau pe seama provinciilor unite în 1918. De aceea, el solicita „repartizare echilibrată [...], impunerea să fie economică, să fie aplicată în toate părţile ţării cu o măsură egală şi ca o dreptate egală să se aplice tuturor cetăţenilor, fără nici o deosebire”. El cerea dreptate şi în împărţirea subvenţiilor şi arata că pentru învăţământul german acestea au scăzut de la 4,5 milioane lei la 1,25 milioane lei şi arăta că liceele germane din Cernăuţi şi Lugoj nici nu au fost prevăzute în planul bugetar[53]. Partidul German a respins bugetul.

Următoarele legi ale bugetului pe anii 1935/1936, 1936/1937 şi 1937/1938 au fost guvernate de aceleaşi principii: al realizării echilibrului bugetar şi al eliminării deficitului. Parlamentarii minorităţilor au reacţionat de fiecare dată şi au subliniat situaţia precară a şcolilor şi bisericilor minoritare. De exemplu, la discuţiile asupra bugetului pe exerciţiul 1936/1937, Francisc Kräuter a luat cuvântul la discuţia bugetului Ministerului de Finanţe şi a arătat că minoritarii erau discriminaţi la Casa de Pensii prin faptul că, pentru a primi pensia, li se cerea dovada că au promovat înainte de pensionare examenul de limba română. El arata contrazicerea acestei măsuri cu legea învăţământului secundar, care afirma că pentru necunoaşterea limbii române, un funcţionar poate cere pensionarea. Mai mult, Casa de Pensii pretindea că nu există fonduri suficiente pentru minoritari şi refuza plata[54].

Bugetul Ministerului Instrucţiunii, Cultelor şi Artelor a provocat observaţiile mai multor deputaţi. Hans Otto Roth, după ce declara că „Partidul German consideră ca justificată orice sforţare făcută în interesul înarmării şi că este gata la cele mai

---

[50] *D.A.D.,* nr. 12, şedinţa din 2 iulie 1934, p. 869
[51] Idem, nr. 13, şedinţa din 3 iulie 1934, p. 991
[52] Idem, nr. 8, şedinţa din 27 iunie 1934, pp. 467-471
[53] Idem, nr. 10, şedinţa din 29 iunie 1934, pp. 546-547
[54] Anexă la „Monitorul Oficial” din 11 septembrie 1936, şedinţele de sâmbătă 28, duminică 29 şi marţi 31 martie 1936, pp. 53-54

mari sacrificii în acest scop", considera exagerată importanța acordată echilibrului bugetului în condițiile unui mediu internațional lipsit de stabilitate şi continuitate. Susținea că statul refuza să-şi îndeplinească obligația de a contribui la cheltuielile de întreținere a şcolilor confesionale şi a bisericilor minoritare şi că suprimarea contribuțiilor reprezenta o nedreptate politică. Roth avertiza că statul român, prin politica sa față de germani, „nu poate câştiga inimile populației germane". Deputatul german critica vehement acordarea unei alocații de 20578000 lei pentru românii de peste hotare şi afirma că aceştia nu erau contribuabili şi că subvenționarea lor nu era prevăzută de nici un tratat internațional. Datorită acestor considerente, a declarat că Partidul German respinge bugetul[55].

Francisc Laar s-a axat în discursul său asupra situației preoților minoritari şi a susținut că reducerea constantă a subvențiilor poate conduce la distrugerea preoțimii minoritare. A aratat diferențele de salariu între preoții ortodocşi şi cei minoritari şi a solicitat un tratament de egalitate şi echitate.[56] Partidul Maghiar a respins la rândul său bugetul.

Discuții aprinse au provocat şi proiectul pentru modificarea unor articole din legea timbrului şi a impozitului pe acte şi fapte juridice. Francisc Kräuter[57] şi Nicolae Gal[58] au salutat degrevările fiscale prevăzute de lege, dar au respins proiectul motivând că reducerile erau limitate la prea puține domenii de activitate. Parlamentarii minorităților etnice au discutat şi pe marginea proiectului privind impozitul pe lux şi cifra de afaceri. Dacă deputatul german Otto Herzog s-a mulțumit cu formularea a două amendamente care au fost respinse,[59] deputatul maghiar Beni Szabo solicita scutirea micilor meseriaşi de la acest impozit deoarece aveau o situație financiară grea. Mai mult, el arăta că perceperea acestui impozit conducea la mărirea prețurilor pentru articolele produse de această categorie. Szabo a respins, în numele Partidului Maghiar, proiectul de lege.

Problemele culturii şi ale învățământului

Inițiativele guvernului în domeniul culturii şi al învățământului au fost destul de numeroase în perioada 1934-1937. Dat fiind că aceste domenii erau considerate sensibile, aproape de fiecare dată, parlamentarii minorităților etnice au participat la discuții, uneori destul de încinse, exprimându-şi părerile generale, depunând amendamente şi adresând întrebări membrilor guvernului. În prima sesiune din 1934 guvernul a supus aprobării Parlamentului un proiect de lege pentru modificarea unor articole din legea învățământului secundar din 15 mai 1928[60]. Expunerea de motive care însoțea proiectul arăta că scopul legii era de a rezolva problema selecției elevilor capabili de a urma studii superioare. Aceasta urma să se realizeze pe baza unui

[55] *Ibidem,* pp. 93-94.
[56] *Ibidem,* p. 95.
[57] *D.A.D.,*nr. 22, şedința din 12 martie 1934, pp. 727-729.
[58] Idem, nr. 19, şedința din 8 martie 1934, p. 673.
[59] Idem, nr. 27, şedința din 19 martie 1934, pp. 974-975.
[60] "Monitorul Oficial", partea I, nr. 105 din 15 mai 1928, pp. 4247-4267.

examen de bacalaureat mult mai riguros, deoarece guvernul constatase creşterea absolvenților de la 43% în 1925 la 71% în 1933.

Proiectul legislativ menționat a fost amplu dezbătut de către parlamentarii minorităților etnice, atât în Adunarea Deputaților, cât şi în Senat. Francisc Kräuter arăta în expunerea sa că „inovația cea mai importantă din acest proiect de lege, care ne preocupă pe noi, este, fără îndoială, îngreunarea examenelor de bacalaureat. Într-adevăr, la probele scrise de până acum se adaugă şi limba franceză, iar la materiile din care se dau probele orale, se adaugă limba latină sau matematicile. Deci, ne întoarcem oarecum la examenul de bacalaureat dinaintea lui Haret”[61]. El susținea că „Partidul German nu se opune la îngreunarea examenului de bacalaureat [...], partidul nostru este de părere că nu trebuie pusă nici o piedică în ce priveşte clasele inferioare ale liceului. Acolo, trebuie să deschidem porțile cât de larg, pentru că gimnaziul este la fel cu şcoala primară şi interesul liceului este ca această selecție să o facă dintr-un număr cât mai mare de elevi”[62].

Prin argumente, el i-a demonstrat ministrului Constantin Angelescu că deducția sa cu privire la creşterea numărului de absolvenți de bacalaureat şi la scăderea calității acestui examen era pripită. Kräuter susținea că nu există o egalitate deplină în ceea ce priveşte susținerea examenelor între elevii români şi germani deoarece, la limba română, spre exemplu, programa analitică nu prevedea deosebiri pentru diferite categorii de elevi. Deputatul german uita însă că toți cetățenii din România, indiferent de etnie, erau datori să cunoască limba oficială a statului. De asemenea, Kräuter era nemulțumit că actualul proiect nu anula obligativitatea susținerii examenelor la limba română, istoria românilor, geografia României în limba română, inclusiv pentru minoritari. Nemulțumit era şi datorită faptului că, pentru elevii germani, se impunea învățarea unei alte limbi moderne. El arăta că „până când ajunge elevul la Universitate, trebuie să cunoască limba maternă, limba statului şi o limbă mondială. La elevii români coincide limba maternă cu limba statului; la noi coincide limba maternă cu limba mondială. Dv. nu vă opuneți acolo unde această coincidență este în favoarea românului; vă opuneți însă acolo unde ea este în favoarea mea şi-mi cereți ca în afară de limba modernă, care este limba mea, să mai învăț o limbă”[63]. La acest aspect, Kräuter forța argumentația şi încerca să susțină discriminarea elevilor germani prin faptul că trebuiau să învețe limba franceză ca limbă modernă, cu toate că legea spunea clar că „limba franceză va putea fi înlocuită cu una din limbile moderne, germana, engleza, italiana, când această limbă nu este limba maternă a candidatului”.

În ceea ce priveşte limba de examinare, deputatul german solicita revenirea la textul din 1925, care prevedea examinarea în limba de predare. De asemenea, Kräuter considera că elevii de la şcolile confesionale erau discriminați în ceea ce priveşte componența comisiilor de examen. „Pentru şcolile de stat se prevede posibilitatea ca în comisie să figureze chiar profesori de-ai elevilor, pe când pentru şcolile confesionale, ar fi numai profesori străini şi numai doi profesori ai şcolii

[61] *D.A.D.* nr. 40, şedința de luni, 16 aprilie 1934, p. 1771.
[62] *Ibidem,* pp. 1771-1772.
[63] *Ibidem,* p. 1774.

respective. Noi nu putem primi această deosebire”[64]. La sfârşit, deputatul avertiza că va vota proiectul numai dacă amendamentele propuse de el vor fi acceptate. La finalul sesiunii, atunci când, de obicei, se votau legile, Kräuter a avut o nouă intervenţie prin care îşi manifesta dezacordul faţă de recrutarea personalului didactic prin examen şi nu prin concurs[65].

La fel de îndârjit în combaterea acestui proiect a fost şi deputatul maghiar Francisc Laar. El arata că numărul absolvenţilor a crescut datorită unor modificări legislative care au uşurat bacalaureatul, dar cu toate acestea „noi, minoritarii [...] nu putem fi mulţumiţi cu explicările mai mult sau mai puţin riguroase din proiectul de faţă. Noi dorim să se întocmească o lege specială, asigurând deplina libertate culturii dezvoltate în veacuri sub scutul internaţional, asigurat de tratatele de pace şi conformă rezoluţiei de la Alba-Iulia, stăruind pentru libera dezvoltare a culturii, natural recunoscând dreptul de control al statului, luând însă ca bază legea din Ungaria din 1883, art. 30”[66]. Deputatul Laar dorea menţinerea privilegiilor maghiarilor în România, deşi textul Constituţiei din 1923 arăta clar că nu se face „deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie”.

Pentru a demonstra discriminarea elevilor minoritari la bacalureat în comparaţie cu elevii români, Laar afirma că „pentru un elev minoritar de fapt examenul de bacalaureat astăzi în fiinţă nu este altceva decât o tortură sufletească”. Mai mult decât atât, considera că „proiectul în dezbatere, cu modificările introduse, va fi şi mai departe o armă împotriva minorităţilor”[67]. Deputatul maghiar a insistat în prezentarea unor argumente forţate şi, în încercarea de a ameliora prevederile legale, a arătat că în Ungaria elevii români, în afară de limba maghiară, susţineau examenele în limba lor maternă. Deşi deputaţii români l-au combătut, Laar a continuat şi a afirmat că elevii minoritari nu puteau răspunde adecvat datorită necunoaşterii limbii române şi nu a materiei de specialitate. El le arăta chiar deputaţilor români că ar învăţa limba română, dacă „am avea deplină libertate ca să ne întocmim programul nostru şcolar”.

Datorită faptului că Laar se lansase într-o polemică fără argumente, deputatul I. Florian l-a întrerupt cu o replică pe măsură: „Stimate d-le coleg Laar, întâmplatu-s-a vreodată în parlamentul dv., ca unul dintre ai noştri să fi vorbit ca d-ta şi o Cameră, ca aceasta, să-l fi ascultat aşa de frumos şi să-l fi întrebat aşa de colegial despre doleanţele pe care le are? Or, dv., acum ne mai faceţi incriminări! Eu cred că dacă priviţi în trecut, vedeţi cât sunteţi de nedrept, atunci când vorbiţi aşa. Eu vă rog, în orice caz, să ţineţi seamă de această atitudine a noastră, şi omenească şi civilizată, de modul cum vă ascultăm noi, să luaţi aminte la aceasta şi s-o spuneţi acolo unde trebuie, nu cum vă purtaţi dv. şi cum se poartă şi alţii. Să spuneţi peste tot cum vă primim noi, cum vă ascultăm în Parlament şi cum păstrăm omenia”[68]. Laar a reluat şi el problema alcătuirii comisiilor de examen de la şcolile confesionale şi chestiunea limbilor moderne şi a declarat că respinge proiectul legislativ. Francisc Laar a mai

[64] *Ibidem,* p. 1775.
[65] Idem, nr. 49, şedinţa din 27 aprilie 1934, p. 2402.
[66] Idem, nr. 40, şedinţa de luni, 16 aprilie 1934, p. 1770.
[67] *Ibidem.*
[68] *Ibidem,* p. 1771.

vorbit o dată la acest proiect de lege şi a solicitat ca profesorii de la şcolile confesionale să fie scutiţi de examenul de definitivat[69].

La Senat, Elemer Gyarfas a combătut şi el cu diferite argumente proiectul în discuţie. El susţinea că nu prin bacalaureat se poate face o selecţie obiectivă a elevilor competenţi, ci printr-o examinare continuă. El a reluat problema limbilor moderne şi considera limba română ca parte a acestei categorii pentru elevii maghiari care, în concepţia lui, ar trebui să aleagă numai între franceză şi germană. Senatorul maghiar a ridicat obiecţii faţă de reintroducerea examenului de la sfârşitul anului şcolar, faţă de cele două examene pentru promovarea în clasa a V-a, dar a fost de acord cu introducerea notelor în loc de calificative. În finalul expunerii, Gyarfas a declarat că respinge proiectul[70]. După o lună, Gyarfas a cerut din nou cuvântul din cauza faptului că deputaţii au introdus un amendament care prevedea excluderea din învăţământ a profesorilor care nu ştiau bine limba română. Senatorul maghiar a protestat faţă de acest amendament şi i-a solicitat ministrului Angelescu să fie mai indulgent, cel puţin cu profesorii în vârstă. Ministrul i-a răspuns că din 1925 au trecut nouă ani şi astăzi sunt încă învăţători, profesori de istorie sau limba română care nu cunosc limba statului. Angelescu arăta că acest fapt nu mai putea fi tolerat şi că toţi cei care nu ştiu limba română vor trebui să părăsească învăţământul[71].

Senatorul Wilhelm Binder arata că proiectele de legi din domeniul educaţiei „au nimicit autonomia şcolară minoritară", prin „anularea dreptului de a folosi limba maternă pentru elevii minoritari". Binder considera necesară selecţia elevilor, dar era adeptul unei selecţii continue, prin examene de sfârşit de an şi de absolvire, nu numai în ultima clasă. Binder considera şi el că elevii germani erau discriminaţi atunci când erau examinaţi la limba română, istorie şi geografie în limba română. El solicita ca aceste examene să fie susţinute în limba de predare, iar în locul limbii franceze să se prevadă limba germană. Elevii minoritari erau discriminaţi şi atunci când erau examinaţi de profesori de la şcolile de stat; mai mult, considera că profesorii şcolilor confesionale erau înjosiţi atunci când nu li se permitea să facă parte din comisiile de examen. A combătut articolul de lege menţionat mai sus şi considera că elevii germani puteau alege la proba de limbă modernă germana, chiar dacă era limba lor maternă[72].

În cursul sesiunii extraordinare, atunci când s-a discutat proiectul de lege privind modificarea legii învăţământului primar din 24 iulie 1924[73], Partidul Maghiar, prin vocea lui Francisc Laar, şi-a exprimat nemulţumirea pentru că părinţii elevilor care frecventau şcoala confesională erau amendaţi pentru că nu urmau cursurile unei şcoli de stat şi pentru că la clasa a II-a, istoria şi geografia se studia în limba română. Nu era de acord nici cu înfiinţarea unor şcoli româneşti în localităţile predominant minoritare şi afirma că „intenţia României este românizarea populaţiei

[69] Idem, nr. 48, şedinţa din 26 aprilie 1934, p. 2369.
[70] *D.S.,* nr. 22, şedinţa din 26 martie 1934, p. 927.
[71] Idem, nr. 34, şedinţa din 28 aprilie 1934, p. 2085.
[72] Idem, nr.22, şedinţa din 26 martie 1934, pp. 927-928.
[73] „Monitorul Oficial", partea I, nr. 161 din 26 iulie 1924, pp. 8602-8629.

minoritare”,[74] Şi deputatul german Kräuter a depus unele amendamente, dar toate au fost respinse şi în final, legea a fost adoptată cu 3 voturi împotrivă.

Parlamentarii germani s-au preocupat şi de proiectul legii privind organizarea şi funcţionarea învăţământului secundar industrial de băieţi şi de fete. Francisc Kräuter a criticat faptul că legea apărea din nou la sfârşitul sesiunii şi nu pleca de la învăţământul profesional din Transilvania. Era îngrijorat că gimnaziul este o „dublare nefericită” a şcolii de meserii şi pentru că legea intra în contradicţie cu legea învăţământului particular. Prompt, Angelescu i-a răspuns că nu poate fi vorba de aşa ceva şi mai mult, în şcolile profesionale germane se va preda în limba germană[75].

Dezbateri aprinse a provocat şi proiectul de lege privind concentrarea învăţământului farmaceutic universitar. De această dată însă, numai parlamentarii maghiari au luat cuvântul şi au combătut proiectul. În esenţă, acestă lege prevedea desfiinţarea facultăţilor de farmacie din Cluj şi Iaşi datorită unor motive de ordin ştiinţific, social şi naţional. Se arăta că la Cluj, între 1919-1931, numărul studenţilor la farmacie a fost de 1870, dintre care 290 de români şi 1580 de minoritari şi că au obţinut licenţa în acest timp 217 studenţi, dintre care 53 români şi 164 minoritari. Laar considera că legea introducea un *numerus clausus* şi că nedreptăţea grav studenţimea din Transilvania şi Moldova, deoarece ea nu poate veni la Bucureşti, fiind lipsită de mijloacele materiale necesare. Laar considera că minoritarii erau excluşi din învăţământ numai pentru că erau minoritari, ceea ce era împotriva tratatelor şi convenţiilor internaţionale. El afirma că restrângerea învăţământului farmaceutic ar trebui să se facă pe criterii obiective şi nu etnice. Din cauza acestor considerente, Partidul Maghiar a respins proiectul în Adunarea Deputaţilor[76].

La Senat, Elemer Gyarfas a protestat şi el faţă de expunerea de motive[77] a lui Constantin Angelescu şi a ar[tat că la Cluj se întrunesc condiţiile ştiinţifice şi de personal pentru continuarea activităţii. Considera că expunerea de motive diferenţiază minoritarii şi că maghiarii nu erau strict interesaţi de această profesie. Gyarfas era nemulţumit că accesul minoritarilor în Consiliul Legislativ, Statul Major sau Curtea de Casaţie era îngrădit. Şi el a respins proiectul în numele Partidului Maghiar[78].

Problemele referitoare la învăţământ au revenit la tribuna Parlamentului şi prin întrebări adresate membrilor guvernului. Spre exemplu, deputatul Francisc Laar a adresat o întrebare ministrului de resort referitoare la măsurile ce le va lua acesta pentru a asigura funcţionarea şcolilor confesionale minoritare prin subvenţionarea lor. Laar arăta că situaţia financiară a acestor instituţii s-a deteriorat simţitor din cauza crizei economice, iar subvenţia statului, după ce a fost micşorată de mai multe ori, a fost suprimată. Deputatul maghiar afirma că „sunteţi datori a da şcolilor confesionale tot sprijinul moral şi material, deoarece toate sunt îndreptăţite la protecţia statului”[79].

---

[74] *D.A.D.,* nr. 4, şedinţa din 22 iunie 1934, pp. 80-84.
[75] Idem, nr. 61, şedinţa din 2 aprilie 1936, p. 3319.
[76] Idem., nr. 43, şedinţa din 19 aprilie 1934, pp. 1990-1991.
[77] *D.S.,* nr. 23, şedinţa din 28 martie 1934, pp. 971-972.
[78] Idem, nr. 24, şedinţa din 29 martie 1934, p. 1006.
[79] *D.A.D.,* nr. 26, şedinţa din 16 martie 1934, pp. 870-871.

Pe lângă problemele şcolilor minoritare, chestiunea bisericilor a fost mereu în atenţia parlamentarilor minorităţilor etnice. Deputatul Francisc Laar l-a întrebat în primăvara anului 1934, pe ministrul de Interne despre măsurile pe care le va lua acesta pentru libertatea întrunirilor religioase şi a adunărilor bisericeşti de cult reformat. El arăta că jandarmeria nu permitea întrunirile cu caracter religios şi cultural, bazându-se pe legea Mârzescu şi pe un ordin şi mai nou prin care toate întrunirile ţinute seara erau interzise. „Nu numai întrunirile religioase sunt interzise, dar şi adunările bisericeşti care privesc administrarea bisericilor. Este interesant faptul că schimbarea de guvern înseamnă şi schimbarea regimului. Guvernele perindate nu respectă măsurile luate de antecesorul lor. Astfel, sub fiecare guvern trebuie să facem intervenţii noi ca să se respecte dreptul de întruniri asigurat prin Constituţia ţării”[80].

Deputatul Francisc Laar a adresat o întrebare guvernului referitoare la măsurile pe care le va lua acesta pentru ameliorarea situaţiei preoţilor reformaţi şi solicita găsirea unor remedii. Laar arăta înrăutăţirea constantă a situaţiei preoţilor reformaţi, diminuarea subvenţiei din partea statului în contextul crizei economice cu 75% faţă de 1930 şi greşeala Ministerului Cultelor de a declara cu 150000 mai puţin numărul credincioşilor reformaţi. În final, considera inacceptabil salariul unui preot reformat de 1700 lei, aproape jumătate din cel al unui preot ortodox. Cererea sa de stabilire a principiului egalităţii şi nu al proporţionalităţii subvenţiei în raport de numărul credincioşilor nu putea fi acceptată deoarece ar fi dus la o creştere bruscă a veniturilor clerului reformat[81].

Pe lângă problemele privitoare la învăţământul şi bisericile minoritare, parlamentarii minorităţilor etnice s-au arătat uneori interesaţi şi de alte proiecte legislative. De exemplu, senatorul Elemer Gyarfas a luat cuvântul la proiectul privind organizarea şi funcţionarea Oficiului Educaţiei Tineretului Român (OETR). El a ridicat obiecţii asupra reconfirmării personalităţii juridice pentru organizaţiile şi asociaţiile de tineret. Considera că noua lege dădea puteri discreţionare organelor de control. Gyarfas a depus un amendament prin care solicita respectarea personalităţii juridice pentru asociaţiile deja existente. Angelescu a respins cererea motivând că OETR trebuie să aibă în vedere şi organizaţiile minoritare, care „dacă au sentimente naţionale româneşti, nu au de ce să se teamă”. Cu toate protestele senatorului maghiar, proiectul a fost votat totuşi în unanimitate[82].

Un alt proiect cultural la care parlamentarii minorităţilor etnice au participat a fost cel referitor la organizarea Ministerului Cultelor şi Artelor. Francisc Kräuter l-a întrebat pe Victor Iamandi, ministrul de resort, dacă textul legii care afirmă că toate dispoziţiile contrare legii de faţă se abrogă, putea fi interpretat prin ideea că regulamentele şi statutele speciale ale diferitelor culte se desfiinţează[83]. Răspunsul fiind negativ, legea a fost votată în unanimitate.

---

[80] Idem, nr. 44, şedinţa din 20 aprilie 1934, pp. 2011-2012.
[81] Idem., nr. 25, şedinţa din 15 martie 1934, p. 831.
[82] *D. S.*, nr. 44, şedinţa din 27 martie 1936, p.1947.
[83] *D.A.D.,*nr. 30, şedinţa din 19 februarie 1937, p. 1133.

Proiectul legii pentru organizarea teatrelor naționale, a operelor române şi a spectacolelor a fost de asemenea dezbătut de către parlamentarii germani şi maghiari. Deşi deputatul Teodor Iacobescu a arătat că „în România sunt trei teatre româneşti şi 24 trupe străine care răspândesc pe tot cuprinsul țării altă propagandă decât aceea a limbii, culturii şi artei româneşti”[84], Francisc Kräuter a susținut importanța artei dramatice în educația cetățenilor şi a arătat că proiectul legiferează soarta singurei trupe de teatru germane. Deputatul german a menționat dificultățile financiare cu care se confrunta teatrul german şi a subliniat lipsa subvențiilor de la stat, astfel încât adoptarea proiectului conducea inevitabil la desființarea acestei trupe. Deputatul german a combătut înființarea de teatre naționale deoarece acestea, fiind româneşti, aveau prioritate şi nu mai închiriau sălile trupelor minoritare[85]. O altă nemulțumire a lui Francisc Kräuter consta în aceea că legea prevedea ca spectacolele să fie jucate în limba română. El considera că se îngrădesc drepturile germanilor, cetățeni români, de a juca în limba germană[86].

Iosif Willer, din partea Partidului Maghiar, constata că guvernul are idei preconcepute față de minoritari. Deputatul considera că, deşi piesele maghiare nu loveau în interesul național sau în bunele moravuri, ele nu erau aprobate de către directorii teatrelor, trupele maghiare nu erau sprijinite de stat, ba mai mult erau nevoite să plătească taxe foarte mari[87]. Proiectul în discuție a fost dezbătut şi la Senat, dar toate amendamentele senatorului Binder au fost respinse[88]. Constatăm aşadar o solidaritate de opinii între Partidul German şi Maghiar, atunci când interesele lor culturale riscau să fie afectate de legile statului român. Cu toate că parlamentarii minorităților etnice au intervenit, de regulă, numai atunci când au fost dezbătute probleme stricte de interes pentru cei care i-au mandatat, ei au reacționat, mai rar, şi la problemele curente ale României interbelice.

Atentatul legionarilor împotriva rectorului Universității din Iaşi, Traian Bratu, din 1 martie 1937, a determinat Parlamentul să ia în discuție completarea unor dispoziții la legea învățământului universitar. Senatorul Elemer Gyarfas a luat cuvântul şi după ce a condamnat atentatul, a afirmat că nu considera necesară completarea legii în cauză întrucât se crea o legătură între închiderea Universităților şi atentat. El considera că „spiritul şovinist care domină în politica şcolară şi chiar în manuale inspiră tineretului şcolar mentalitatea impacientă față de toți cetățenii țării de altă limbă, origine şi credință şi inspiră tineretului părerea că aceştia ar fi duşmanii țării şi ai neamului românesc”[89]. El a contestat orice statistică care putea stabili originea etnică şi arăta că la Cluj a crescut numărul studenților maghiari, deoarece numai astfel aveau şanse să ocupe posturi în administrație.

Pe lângă proiectele legislative de interes general, parlamentarii minorităților etnice au dezbătut şi proiecte ce vizau în mod direct minoritățile etnice. Proiectul legii numelui avea drept scop „să oprească o pripită şi uşuratică schimbare a numelui,

[84] Idem, nr. 35, şedința din 26 februarie 1937, p. 1623.
[85] Ibidem, pp. 1628-1629.
[86] Ibidem, pp. 1630-1631.
[87] Ibidem, p.1633.
[88] *D.S.,* nr. 40, şedința din 9 martie 1937, p. 2242.
[89] Idem, nr. 38, şedința din 5 martie 1937, p. 2048.

ocazionată de oarecare interese meschine şi să păstreze numele original, fără privire la originea etnică a familiei". Iosif Willer a solicitat păstrarea ortografiei numelor minoritarilor[90], iar colegul său, senatorul Gyarfas a arătat că multă vreme, numele de familie s-a folosit pentru a facilita asimilarea unor minorităţi cu majoritatea naţională. El a pledat pentru păstrarea ortografiei numelor maghiare; altfel, „dacă numele se schimbă, atunci se denaturează numele şi cetăţeanul a fost frustrat de acest drept imprescriptibil şi inalienabil". Pentru maghiari, păstrarea ortografiei era de interes vital deoarece „la noi nu este reglementat ceea ce se înţelege prin origine etnică şi în consecinţă stabilirea originii etnice este lăsată la placul unor funcţionari mici şi mai ales a revizorilor şcolari, care din ortografia numelui stabilesc originea etnică şi stabilesc dacă un elev poate fi înscris într-o anume şcoală". S-a declarat de acord cu legea şi a afirmat că Partidul Maghiar o va vota[91]. Wilhelm Binder şi Emeric Reitter au propus unele amendamente care au fost respinse[92] şi în final legea a fost adoptată cu unanimitate de voturi.

Partidele minorităţilor etnice au constituit o prezenţă activă în spaţiul politic şi parlamentar al României interbelice. Rezultatele alegerilor desfăşurate în toamna anului 1933 nu au înregistrat modificări majore în ceea ce priveşte comportamentul acestor partide politice. Partidul Maghiar şi Partidul Evreiesc au candidat pe liste separate, Partidul German a rămas fidel alianţei cu partidul de guvernământ, iar Partidul Ucrainean a realizat un cartel electoral cu Partidul Radical-Ţărănesc.

Parlamentarii minorităţilor etnice nu au fost foarte motivaţi să participe zilnic la şedinţe; apariţia lor la tribună era justificată de intervenţii punctuale care vizau direct anumite probleme ale cetăţenilor minoritari şi de unele proiecte legislative care făceau referire la minorităţi. Uneori, chiar dacă textul legii nu făcea distincţie între români şi minoritari, parlamentarii minorităţilor etnice doreau să se asigure că drepturile lor nu erau diminuate sau anulate şi prin discursuri, mai mult sau mai puţin argumentate, încercau să arate că statul român practică o politică de discriminare faţă de minorităţi. Parlamentarii maghiari au fost cei care au luat atitudine critică la adresa României şi au acuzat chiar că „maghiarii sunt supuşi unui proces de deznaţionalizare". Aceste afirmaţii erau făcute în contextul în care statul român subvenţiona şcolile şi bisericile maghiare, permitea apariţia unui număr semnificativ de ziare în limba maghiară, asigura permise de liberă călătorie pe CFR pentru ziariştii maghiari etc.

În intervenţiile lor, aceşti parlamentari au aprobat sau au criticat proiectele puse pe ordinea de zi în funcţie de interesele pe care le reprezentau. Întrebările, interpelările sau discuţiile pe marginea unor proiecte legislative aveau rolul de a arăta că în România existau probleme ale minorităţilor şi de a justifica mandatul în faţa alegătorilor, care luau cunoştinţă că reprezentanţii lor au făcut tot ce a fost posibil pentru menţinerea sau îmbunătăţirea situaţiei diferitelor minorităţi etnice. Parlamentarii minorităţilor etnice nu s-au remarcat prin iniţiative legislative şi s-au mulţumit să adreseze întrebări sau să propună amendamente la unele proiecte de legi.

---

[90] *D.A.D.,* nr. 59, şedinţa din 31 martie 1936, p. 2981.
[91] *D.S.,* nr. 48, şedinţa din 1 aprilie 1936, p. 2395.
[92] *Ibidem,* pp. 2398-2400.

În cursul dezbaterilor, ei au avut un comportament ezitant, în sensul că, de regulă, respingeau un proiect la discuția generală, propuneau amendamente la discuția pe articole, care erau sau nu admise, iar la final, legile erau votate cu unanimitate de voturi. Această schimbare de comportament nu se explică decât prin dorința de a face presiune asupra unui proiect legislativ, de a arăta că au încercat să îşi expună şi să îşi impună punctul de vedere. Aşa cum am arătat, opoziția lor nu era de natură să împiedice votarea unei legi în condițiile funcționării Parlamentului în România interbelică.

Abstract

After the elections of December 1933, the Magyar Party had 3 senators and 8 deputies in the Romanian Parliament. The same results had the German Party, allied with the government. The Jews Party did not exceed the electoral threshold (2%).

Frequently, the members of Parliament raised various questions and innitiated speeches concerning the Romanian economy, administration, education and culture. Their interventions were dictated by party interests or by their affiliation to various groups.

Politica Marii Britanii față de Finlanda în timpul „războiului de iarnă”

Bogdan-Alexandru SCHIPOR

Toate speranțele legate de posibilitatea unei înțelegeri amiabile de ultim moment între Finlanda şi Uniunea Sovietică s-au risipit în dimineața zilei de 30 noiembrie 1939, atunci când, fără o declarație de război prealabilă, trupele sovietice au atacat statul scandinav pe uscat, pe mare şi din aer. Unitățile Armatei Roşii au traversat, în acea zi, frontiera finlandeza la nord de lacul Ladoga şi în istmul karelian, iar Helsinkiul şi unele localități situate de-a lungul litoralului, în Golful Finic – printre care şi Viipuri, actualmente Vîborg[1] – au fost bombardate de aviație sau de către nave de război sovietice[2].

Motivațiile atacului sovietic

Atacul sovietic a luat oarecum prin surprindere guvernul britanic şi a provocat reacții vehemente în presă şi Parlament, dar nu a reprezentat, totuşi, un eveniment complet neaşteptat pentru diplomația de la Londra. Liderii politici britanici se aflau însă într-o situație delicată, deoarece, pe de o parte, presiunea opiniei publice obliga guvernul la o atitudine favorabilă cauzei finlandeze, însă formularea unui răspuns oficial față de atacul sovietic trebuia să țină cont de faptul că Marea Britanie nu era în măsură să întreprindă vreo acțiune directă în sprijinul guvernului de la Helsinki. Ori asemenea acțiuni aduceau Marea Britanie în situația de a declara război Uniunii Sovietice[3], ceea ce deocamdată nu putea intra în discuție. Relația cu Moscova trebuia păstrată, cu atât mai mult cu cât atacul Armatei Roşii nu reprezenta o amenințare față de interesele directe ale Marii Britanii[4]. Acestea ar fi putut fi afectate doar dacă sovieticii ar fi comis şi alte acte de agresiune, îndreptate mai ales către sud-estul Europei. Numai atunci Londra putea lua în considerare adoptarea unei atitudini mai ferme, mergând chiar până la a declara război Moscovei[5].

---

[1] Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Diplomatice, Ambasada României la Helsinki, *Confluențe româno-finlandeze. Trei secole de contacte, 85 de ani de relații diplomatice* [ediție trilingvă, în limba română, finlandeză şi engleză], Bucureşti, Editura Institutului Cultural Român, 2005, doc. nr. 15, p. 190.

[2] Väinö Tanner, *The Winter War Finland against Russia. 1939-1940,* Stanford California, Stanford University Press, 1956, p. 89. Vezi şi ANIC, Fond Microfilme Anglia, Inv. 1085, Rola nr. 8, *War Cabinet 97*, 28 noiembrie 1939, f. 172.

[3] ANIC, Fond Microfilme Anglia, Inv. 1085, Rola nr. 8, *War Cabinet 99*, 30 noiembrie 1939, f. 187.

[4] Se părea chiar că unele dintre previziunile formulate de britanici aveau să se adeverească, iar conflictul dintre Uniunea Sovietică şi Finlanda chiar să fie în folosul Londrei. Astfel, ministrul Marii Britanii de la Copenhaga raporta superiorilor săi, la 29 noiembrie 1939, faptul că secretarul de stat danez pe probleme navale susținea că are informații sigure conform cărora amiralul Erich Reader şi ofițerii statului major al forțelor navale germane s-ar fi opus vehement extinderii spre vest – inclusiv în Finlanda – a influenței Moscovei, deoarece periclita poziția Germaniei în regiunea baltică. Ibidem, War Cabinet 100, f. 191.

[5] Patrick Salmon, *Great Britain, the Soviet Union, and Finland*, p. 115.

Deocamdată însă, singurul sprijin concret pe care Londra putea să-l ofere Finlandei era legat de urgentarea şi facilitarea livrării armamentului pe care autoritățile de la Helsinki îl comandaseră în Marea Britanie. Ministrul finlandez din capitala britanică, Georg Achates Gripenberg i-a cerut din nou, la 30 noiembrie, lui Edward Halifax, ministrul de Externe britanic, sprijin în această chestiune, oarecum delicată, alături de permisiunea ca petrolul exportat de către Marea Britanie Suediei să poată fi reexportat Finlandei fără a mai fi necesară urmarea procedurilor şi căilor birocratice obişnuite. Şeful diplomației britanice şi-a dat, cu acest prilej, acordul de principiu în toate aceste chestiuni, adăugând faptul că guvernul său era pregătit să ajute Finlanda[6].

În aceste condiții, răspunsul britanicilor a reprezentat practic rezultatul unui compromis. Guvernul de la Londra îşi exprima profunda dezaprobare față de acțiunile militare inițiate de sovietici, dar, deşi era înțeleasă dorința acestora de a-şi apăra şi de a asigura securitatea propriului teritoriu, era subliniată convingerea că Finlanda nu abandonase perspectiva tratativelor şi a unei înțelegeri paşnice, în condițiile unor pretenții rezonabile din partea Moscovei[7].

Posibilitatea unei astfel de reveniri la masa negocierilor a celor două părți a fost însă eliminată aproape imediat de către sovietici, odată cu anunțarea recunoaşterii unui guvern-marionetă al Finlandei, condus de Otto Wilhelm Kuusinen, pe atunci secretar general al Cominternului. Stratagema utilizată de Moscova s-a vrut a fi totuşi una oarecum subtilă. La 30 noiembrie, posturile de radio sovietice anunțau că interceptaseră emisia unei stații necunoscute, care anunța faptul că Partidul Comunist Finlandez organizase un guvern democratic al țării (sic!), avându-l în frunte pe Kuusinen. La 1 decembrie 1939, autoritățile sovietice au recunoscut existența acestui guvern, stabilit în localitatea Terijoki, o stațiune situată pe litoralul finlandez al Golfului Finic, la câțiva kilometri de frontiera cu URSS şi pe care trupele finlandeze o abandonaseră fără luptă, imediat după atacul Armatei Roşii, fiind prima localitate „eliberată" de sovietici. Apoi, în ziua următoare, la 2 decembrie, Molotov anunța că s-a întâlnit la Moscova cu Otto Kuusinen, pentru a semna un tratat de prietenie şi asistență mutuală cu noua Republică Democrată Finlandeză[8]. Conform prevederilor acestui tratat, Uniunea Sovietică urma să anexeze cea mai mare parte a Kareliei, frontiera din istmul karelian avea să fie mutată înapoi, sovieticii câştigând o zonă de aproximativ 3970 de kilometri pătrați, dar obligându-se să plătească 20 de milioane de mărci finlandeze despăgubiri pentru liniile de cale ferată din regiune pierdute astfel de Finlanda. În plus, portul Hangö urma să fie concesionat Uniunii Sovietice pe 30 de ani, guvernul de la Moscova angajându-se apoi să cumpere, cu suma de 300 de milioane de mărci finlandeze, opt insule din Golful Finic şi părți din peninsulele Rîbaci şi Sredni. Celelalte clauze ale tratatului făceau referire la chestiuni comerciale şi la condițiile asistenței mutuale dintre cele două părți, ultimul articol, al

[6] G.A. Gripenberg, *Finland and the Great Powers. Memoirs of a Diplomat*, Lincoln, University of Nebraska University Press, 1965, p. 87-88.
[7] ANIC, Fond Microfilme Anglia, Inv. 1085, Rola nr. 8, War Cabinet 99, 30 noiembrie 1939, f. 187.
[8] Max Jakobson *The Diplomacy of the Winter War. An Account of the Russo-Finnish War, 1939-1940*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1961, pp. 165-166. Vezi şi Vezi şi Väinö Tanner, *op. cit.*, p. 101.

optulea, stipulând că documentul intra în vigoare odată cu semnarea lui, schimbul de ratificări urmând să aibă loc, cât de curând posibil, la Helsinki (sic!)[9].

Vestea încheierii acestui tratat l-a făcut pe Halifax să înțeleagă faptul că nu mai exista nicio posibilitate ca Uniunea Sovietică să se mulțumească, eventual, cu satisfacerea de către guvernul de la Helsinki a cererilor formulate anterior. Deocamdată, însă, guvernul britanic lua în calcul două posibilități. Prima era ca ostilitățile să se limiteze la Finlanda, iar în acest caz expansiunea sovietică nu ar fi afectat, în nici un caz, interesele puterilor occidentale, ci dimpotrivă. Exista o posibilitate reală ca în asemenea circumstanțe relațiile dintre Germania și Uniunea Sovietică să aibă de suferit, ceea ce ar fi fost, evident, în interesul Marii Britanii și Franței. Pe de altă parte, dacă atacul Armatei Roșii asupra Finlandei făcea parte dintr-un plan mult mai amplu, care ar fi implicat extinderea influenței Moscovei și spre sud-estul Europei, era clar că interesele occidentale ar fi avut de suferit. O eventuală agresiune sovietică în direcția Balcanilor ori a Strâmtorilor ar fi forțat astfel Marea Britanie să ia în calcul posibilitatea de a declara război Uniunii Sovietice, eventual împreună cu Italia. Până atunci însă, Londra trebuia să evite cu orice preț un conflict deschis cu Moscova[10].

Pe de altă parte însă, britanicilor le părea acum destul de clar că acțiunea militară sovietică nu viza numai bolșevizarea Finlandei, ci înaintarea spre vest și mai ales obținerea controlului asupra zonei de nord a Norvegiei, cu porturile aferente[11]. În aceste condiții, Halifax a sugerat colegilor de cabinet, la 4 decembrie 1939, să permită achiziționarea de către Finlanda a 30 de avioane de vânătoare, deoarece ar fi fost în interesul Marii Britanii să-i sprijine pe finlandezi. Motivația lui Halifax era însă una de ordin strict politic, deoarece lipsa unui sprijin britanic pentru Finlanda ar fi putut determina o răcire a relațiilor pe care Londra le avea cu celelalte state scandinave. Sugestia lui Halifax a fost primită totuși cu rezerve. Secretarul de Stat pentru problemele aerului, Sir Kingsley Wood, a refuzat să ia în calcul un asemenea gest. Marea Britanie avea ea însăși nevoie de avioane de vânătoare. Or, finlandezii doreau să cumpere 30 de aparate moderne, de tipul *Hurricane* și *Spitfire*, avioane de care RAF [*Royal Air Force*] nu se putea nicicum dispensa. Marea Britanie putea oferi totuși finlandezilor 20 de avioane de vânătoare mai vechi, de tipul *Gloster Gladiator*[12]. Tranzacția ar fi trebuit derulată între guvernul finlandez și firma

---

[9] BDFA, Part II, Series F, Volume 67, doc. nr. 340, p. 307. Ulterior, în presa sovietică, au fost publicate detalii suplimentare ale acestui tratat, inclusiv modificări ale unor prevederi inițiale: compensațiile sovietice pentru căile ferate urmau să se ridice la 120 milioane de mărci finlandeze, Moscova urmând să cumpere șase insule din Golful Finic și nu opt: Koivisto, Gotland, Seyskari, Lavansaari, Mica și Marea Tiuterssaari. Vezi Ibidem, doc. nr. 342, p. 308.

[10] Public Record Office, (C) Crown Copyright 1989, (în continuare P.R.O.) War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939), November-December 1939, Fiche 12, War Cabinet 100 (39), Neville Chamberlain in the chair, 2 December 1939, 10.30 A.M., f. 280-281. Guvernul britanic primise informații de la Departamentul de Stat al Statelor Unite, conform cărora sovieticii sperau să rezolve rapid problema Finlandei pentru a se putea concentra apoi spre Balcani. Vezi Ibidem, f. 281.

[11] Jukka Nevakivi, *The Appeal that was never made. The Allies, Scandinavia and the Finnis Winter War* 1939-1940, London, C. Hurst & Company, 1976, p. 44.

[12] PRO, War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939), November-December 1939, Fiche 12, War Cabinet 103 (39), Neville Chamberlain in the chair, 4 December 1939, 11.30 A.M., ff. 295-296.

producătoare a aparatelor pentru ca dificultățile legale implicate de livrarea unor arme către o țară beligerantă să poată fi evitate[13].

Exista totuşi un alt aspect al problemei finlandeze care îi îngrijora pe britanici. La 9 decembrie 1939, urma să aibă loc la Geneva o întrunire a Adunării Ligii Națiunilor, prezidată probabil de Ivan Maiski şi având drept scop examinarea agresiunii sovietice asupra Finlandei. Încă de la 2 decembrie 1939 guvernul de la Helsinki, fără o consultare prealabilă cu puterile occidentale sau celelalte state scandinave[14], îl însărcinase pe reprezentantul său de la forul genevez, Rudolf Holsti, să solicite instituției luarea în discuție a agresiunii neprovocate a Moscovei asupra Finlandei[15]. Diplomația britanică privea această inițiativă ca una total nepotrivită şi nefericită, deoarece forul genevez nu putea face absolut nimic pentru rezolvarea conflictului[16], iar singura consecință ar fi fost deteriorarea prestigiului şi aşa destul de şifonat al Ligii. Din acest motiv, Halifax a propus guvernului britanic, la 4 decembrie 1939, trimiterea la Geneva a lui Richard Austen Butler, subsecretar de Stat parlamentar la Foreign Office, cu instrucțiuni precise, convenite şi cu guvernul francez, de a se opune oricărei inițiative vizând impunerea de sancțiuni Uniunii Sovietice, nu numai pentru că acestea ar fi fost complet inutile, ci şi pentru că ar fi avut un efect negativ asupra poziției Italiei[17]. R.A. Butler, dimpotrivă, ar fi primit misiunea de a susține în cadrul forului de la Geneva punctul de vedere conform căruia agresiunea putea fi contracarată prin forța opiniilor morale (sic!)[18].

Francezii îi informau însă pe britanici despre faptul că numeroase state membre ale forului genevez, multe dintre ele fiind din America Latină, intenționau să ceară excluderea URSS din Liga Națiunilor ca urmare a agresiunii asupra Finlandei. În aceste condiții, guvernul francez, deşi dorea la fel de mult ca cel britanic să evite un gest provocator la adresa Moscovei, nu-şi putea permite, în fața opiniei publice, să pară că acceptă fără împotrivire acțiunile sovietice împotriva Finlandei, astfel încât primul ministru francez, Edouard Daladier, lua în considerare posibilitatea de reprezenta el însuşi Franța în Adunarea Ligii Națiunilor. Şi Halifax şi Neville Chamberlain au fost luați prin surprindere de intenția primului ministru francez, fiind hotărâți să facă tot ceea ce era posibil pentru a-l convinge să renunțe la această idee. Liga Națiunilor trebuia, evident, tratată în continuare cu respect de către cele două

Gloster Gladiator a fost ultimul avion de vânătoare biplan pe care forțele aeriene britanice l-au avut în dotare în perioada interbelică. La sfârşitul anilor ’30 era însă depăşit la toți parametrii.

[13] Ibidem, War Cabinet 104 (39), Neville Chamberlain in the chair, 5 December 1939, 11.30 A.M., f. 305-306.

[14] Patrick Salmon, *op.cit.*, p. 118.

[15] Väinö Tanner, *op. cit.*, p. 106.

[16] Evoluția ulterioară a evenimentelor avea să dea dreptate britanicilor în această privință. Mai mult chiar, votul de la Geneva a fost de natură să agraveze situația politică a unor state neutre mai mici, care se declaraseră în favoarea excluderii Uniunii Sovietice din Liga Națiunilor. Vezi AMAE, Fond 71, 1939, E 9, Al doilea război mondial, Vol. 2, f. 176.

[17] PRO, War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939), November-December 1939, Fiche 12, War Cabinet 103 (39), Neville Chamberlain in the chair, 4 December 1939, 11.30 A.M., f. 296-297. Vezi şi Patrick Salmon, *op .cit.*, p. 118.

[18] PRO, War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939), November-December *1939*, Fiche 12, War Cabinet 103 (39), Neville Chamberlain in the chair, 4 December 1939, 11.30 A.M., f. 297.

puteri occidentale, dar un asemenea gest, plus, eventual, o excludere a Uniunii Sovietice, ar fi fost complet inutile[19].

În cele din urmă, dacă s-ar fi ajuns la un vot asupra excluderii Uniunii Sovietice din Liga Națiunilor, Marea Britanie ceruse reprezentanților săi din forul genevez să voteze *pentru*, astfel încât Londra să nu dea impresia unei atitudini favorabile Moscovei. Chiar dacă un astfel de vot risca să apropie şi mai mult pe sovietici de germani, o atitudine contrară ar fi scăzut prestigiul de care se bucurau Franța şi Marea Britanie în ochii statelor neutre[20]. Chamberlain se îndoia totuşi că se va ajunge până acolo, deoarece ar fi fost necesară unanimitatea voturilor, iar China, probabil, avea să se opună. Exista, în plus, conform procedurilor Ligii, posibilitatea ca Uniunii Sovietice să i se acorde un termen de 24 de ore pentru a înceta ostilitățile şi a accepta medierea forului genevez. Abia după aceea, în lipsa unui răspuns oficial din partea Moscovei, se putea lua în discuție varianta expulzării. Dacă însă ar fi fost ridicată şi problema unor sancțiuni, Marea Britanie şi Franța erau categoric împotriva unei astfel de inițiative, reprezentanții lor primind instrucțiuni clare să voteze în consecință[21]. În final, Liga Națiunilor a adoptat, la 14 decembrie 1939, o rezoluție prin care Uniunea Sovietică era exclusă din organizație. Doar nouă state s-au abținut de la vot, printre care cele trei țări baltice, Bulgaria şi China[22].

În următoarele zile, în presa de la Moscova au apărut atacuri dure la adresa statelor care au votat în favoarea excluderii Uniunii Sovietice din Liga Națiunilor şi mai ales împotriva Franței şi a Marii Britanii. Cele două puteri occidentale erau acuzate că ar fi sabotat astfel orice şansă de pace, susținându-i pe acei provocatori la război (sic!) din Finlanda şi încercând prin toate mijloacele să transforme forul genevez într-un organism care să servească exclusiv intereselor franco-britanice şi nu cauza păcii. Totuşi, în pofida tonului violent al comunicatelor şi articolelor din presă, nu era menționată nicăieri probabilitatea unor „represalii” din partea Moscovei, eventual prin ruperea relațiilor diplomatice cu Londra, Parisul sau cu guvernele vreunei țări care votase în favoarea excluderii[23].

Interesele britanice

În ceea ce priveşte un eventual ajutor militar direct pentru Finlanda, Londra considera că o astfel de acțiune nu putea fi pusă în practică fără implicarea Norvegiei şi Suediei. Deşi guvernul britanic fusese de acord cu livrarea către finlandezi a unor materiale de război de care se putea lipsi, s-a convenit totuşi că nu existau motive pentru ca Marea Britanie să renunțe la politica sa de a evita un război cu Uniunea

[19] ANIC, Fond Microfilme Anglia, Inv. 1085, Rola nr. 8, War Cabinet 105, 6 decembrie 1939, f. 216.
[20] Patrick Salmon, *op. cit.*, p. 118.
[21] ANIC, Fond Microfilme Anglia, Inv. 1085, Rola nr. 8, War Cabinet 112, 12 decembrie 1939, ff. 265-266.
[22] *League of Nations Expulsion of the USSR, December 14, 1939*, la adresa de internet http://www.letton.ch/lvx_39sdn.htm
[23] AMAE, Fond 71, 1939, E 9, Al doilea război mondial, Vol. 2, f. 116.

Sovietică, cât timp agresiunea Moscovei asupra Finlandei nu era urmată de un atac asupra Suediei şi Norvegiei[24].

Dacă însă atât Norvegia, cât şi Suedia şi-ar fi oferit întreaga asistenţă Finlandei, Marea Britanie putea lua în calcul posibilitatea de a li se alătura. Winston Churchill susţinea chiar că o intrare în război a celor două state scandinave împotriva Uniunii Sovietice servea perfect intereselor Londrei, deoarece Marea Britanie putea câştiga astfel un cap de pod în peninsula scandinavă, sub pretextul unui ajutor pentru cele două ţări, dar fără a fi totuşi nevoită să declare ea însăşi război Moscovei[25]. Halifax era însă sceptic în privinţa unei asemenea perspective. Pentru moment cele două state scandinave oferiseră Finlandei doar un ajutor limitat, constând în echipament militar şi detaşamente de voluntari, fără a fi evocat vreodată posibilitatea de a declara ele însele război Uniunii Sovietice. În plus, guvernele de la Oslo şi Stockholm nutreau convingerea că o eventuală declaraţie de război faţă de URSS, chiar şi în condiţiile în care Marea Britanie li s-ar fi alăturat, ar fi determinat, aproape invariabil, o agresiune a Germaniei asupra lor, fapt pe care cele două state scandinave doreau să-l evite cu orice preţ. Era totuşi de dorit ca statele scandinave să colaboreze mai îndeaproape, astfel încât, treptat, să fie realizat un sistem comun de apărare împotriva extinderii agresiunii sovietice[26], dar deocamdată Marea Britanie nu se putea implica într-un asemenea proces. Era adevărat că sovieticii întâmpinau deocamdată mari dificultăţi în Finlanda, dar Armata Roşie dispunea de efective extrem de numeroase, iar aprovizionarea cu echipament militar sau materii prime nu constituia o problemă, astfel încât ea era capabilă să susţină şi alte campanii militare, concomitent cu ostilităţile din Finlanda. Se putea aşadar foarte bine ca Uniunea Sovietică să atace încă de pe acum fie România, fie Turcia, Orientul Mijlociu sau chiar India, fără a aştepta deznodământul conflictului din nordul Europei, astfel încât Marea Britanie trebuia să păstreze resurse care să-i permită o eventuală intervenţie în aceste zone. Până atunci însă, britanicii considerau că o prelungire a conflictului din Finlanda putea fi în interesul lor, deoarece determina consumul unor resurse pe care altfel sovieticii le-ar fi oferit probabil Germaniei[27]. Pe termen lung, chiar dacă s-ar fi impus necesitatea unei intervenţii militare britanice, era de preferat ca ea să se desfăşoare în Scandinavia şi nu în Balcani, din motive bine întemeiate: era mai apropiată geografic de insulele britanice şi mult mai potrivită pentru utilizarea forţei navale[28].

Doar Thomas Snow, ministrul Marii Britanii de la Helsinki, a susţinut în faţa guvernului său necesitatea ca Marea Britanie să declare război Uniunii Sovietice. În repetate rânduri, el a cerut superiorilor săi de la Londra, în decembrie 1939,

---

[24] Sir Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, London, His Majesty's Stationery Office, 1962, p. 18.

[25] PRO, War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939), November-December 1939, Fiche 14, War Cabinet 111 (39), Neville Chamberlain in the chair, 11 December 1939, 11.30 A.M., f. 383.

[26] G.A. Gripenberg, *op. cit.*, p. 108.

[27] *Documents on Relations between Britain and Finland 1939-1956*, Collated for the Finnish-British Historians' Conference, Helsinki, 29-30th November 2001, FCO Historians, Record and Historical Department, Foreign & Commonwealth Office, November 2001, doc. nr. 3. Vezi şi A.M.A.E., Fond 71, 1939, E 9, *Al doilea război mondial*, Vol. 2, f. 141.

[28] Patrick Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940*, pp. 359-360.

analizarea acestei posibilități. În opinia sa, Marea Britanie trebuia încă de pe acum să depună eforturi pentru a construi un mare front antisovietic, deoarece aceasta era singura şansă de a salva nu numai Finlanda, ci întreaga peninsulă scandinavă din fața pericolului bolşevizării. Un ajutor limitat al Marii Britanii pentru Finlanda nu ar fi egalizat niciodată şansele statului scandinav în fața Armatei Roşii. Dimpotrivă, Londra trebuia să profite acum de sentimentele antisovietice profunde ale celor trei mari puteri neutre, Italia, Statele Unite şi Japonia. Eventualele compromisuri pe care Marea Britanie ar fi fost nevoită să le facă pentru închegarea unei astfel de alianțe ar fi fost pe deplin compensate de avantajele pe care le-ar fi adus. În plus, cum ar fi putut Armata Roşie, căreia patru milioane de finlandezi i se opuneau cu succes, să învingă forțele armate ale unei astfel de coaliții. Dimpotrivă, Thomas Snow era convins că, de exemplu, chiar şi armata României ar fi putut opri, poate cu şi mai mult succes decât finlandezii, un eventual atac sovietic, deoarece deținea efective şi resurse mult mai însemnate. Or, din punctul său de vedere, conflictul din Finlanda demonstrase că Armata Roşie era mai mult o sperietoare (sic!) decât un pericol real, iar Marea Britanie trebuia să profite de situație şi conjunctură pentru a elimina de la bun început o eventuală amenințare ulterioară din partea Moscovei[29].

Nimeni de la Londra nu împărtăşea însă aceste puncte de vedere. Halifax considera că lucrurile stăteau exact invers, iar în cazul în care Marea Britanie declara război Uniunii Sovietice, deşi s-ar fi câştigat un oarecare capital de simpatie în lume, dezavantajele ar fi fost considerabil mai însemnate, iar gestul nu ar fi ajutat cu nimic Finlanda. Mai mult decât atât, statele neutre mai mici, mai ales cele învecinate cu URSS nu fi acceptat niciodată să se alăture Marii Britanii într-o astfel de acțiune, deoarece ar fi riscat o agresiune din partea Germaniei, în plus fiind extrem de puțin probabil că cele trei mari puteri amintite să accepte un asemenea aranjament[30].

Ideile lui Thomas Snow au fost astfel catalogate drept „fanteziste” la Foreign Office. În realitate, Marea Britanie nu mai acorda o importanță prea mare continuării existenței Finlandei ca stat independent, fiind conştientă că echipamentele militare pe care le oferise şi pe care continua să le livreze statului scandinav nu aveau să afecteze în nici un caz rezultatul previzibil al conflictului, ele reprezentând doar un gest formal, făcut mai mult de dragul opiniei publice[31]. Oricât de mult ar fi fost de compătimit situația Finlandei şi de condamnat acțiunea Moscovei, scopul Marii Britanii era, în cele din urmă, câştigarea războiului. Rămânea de analizat şi de văzut în continuare care ar fi fost cele mai potrivite mijloace şi ce alianțe ar fi trebuit să încheie Londra pentru a-şi atinge acest obiectiv. Însă din acest punct de vedere, Finlanda rămânea totuşi o problemă periferică, nu un potențial aliat. Pentru acest ultim rol Turcia părea a fi cea mai potrivită, deoarece putea grupa în jurul ei statele balcanice, construind astfel un sistem care să se poată opune cu succes atât Germaniei cât şi Uniunii Sovietice[32]. În acest caz, Marea Britanie ar fi avut numai de

[29] *Documents on Relations between Britain and Finland 1939-1956*, doc. nr. 1 şi nr. 4.
[30] *Ibidem*, doc. nr. 2.
[31] *Ibidem*, *Attached minutes to No. 4*.
[32] Britanicii estimau că împreună, forțele armate ale României, Iugoslaviei, Greciei şi Turciei, însumau aproximativ 111 divizii, deci o forță redutabilă chiar şi în condițiile unei înzestrări şi instruiri mai precare. Separat însă, armata fiecăreia dintre aceste țări nu reprezenta un obstacol deosebit pentru Germania sau Uniunea Sovietică. Vezi PRO, War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939),

câştigat, deoarece nu ar fost necesar să se implice direct în această posibilă schemă de securitate şi deci ar fi existat toate şansele să evite transformarea URSS într-un nou adversar[33].

Dacă aceasta era perspectiva cabinetului de la Londra, trebuie spus că finlandezii priveau cu totul diferit problema. Din punctul lor de vedere, o eventuală demonstrație navală britanică în fața portului Murmansk i-ar fi putut determina pe sovietici să dea înapoi pentru a nu crea ei înşişi o ruptură definitivă în relațiile cu Marea Britanie. Faptul că firme britanice dețineau în concesiune minele de nichel finlandeze de la Petsamo ar fi putut motiva o asemenea acțiune din partea Londrei[34]. Totuşi, comandantul suprem al armatei finlandeze, mareşalul Mannerheim, considera că atâta timp cât țara sa se afla în război cu Uniunea Sovietică, amenințările Moscovei la adresa României ori Turciei erau pur teoretice, aceste state având astfel răgazul necesar pentru a se înarma şi a face front comun în fața unei potențiale agresiuni[35].

Pentru britanici însă, Finlanda devenea, treptat, un obiectiv secundar, atenția fiind atrasă de posibilitatea ca sub pretextul unei intervenții în favoarea acestei țări, să obțină, alături de francezi, controlul asupra minelor de fier din nordul Suediei şi al portului norvegian Narvik, de unde aceste materii prime luau drumul Germaniei. În asemenea circumstanțe era totuşi de preferat ca Finlanda să reziste cât mai mult, deoarece ar fi ținut astfel departe trupele sovietice, ca şi pe cele germane, de obiectivele pe care le urmăreau Marea Britanie şi Franța în nordul Scandinaviei. Şi Finlanda, la rândul ei, ar fi avut de câştigat într-un astfel de context, deoarece controlul asupra zonelor de nord ale Norvegiei şi Suediei ar fi permis celor două puteri occidentale să aprovizioneze mult mai sigur şi mai uşor armata finlandeză cu materiale şi echipamente militare[36].

De fapt, încă de la 19 septembrie 1939, Winston Churchill, ridicase problema importurilor masive de minereu de fier suedez – de foarte bună calitate – ale Germaniei, vitale pentru industria de război a Reich-ului. Primul Lord al Amiralității susținea că era deci în interesul Marii Britanii ca aceste importuri să fie stopate, fie în urma unor presiuni asupra guvernului de la Oslo, pentru a împiedica tranzitul lor prin Norvegia, fie chiar prin minarea apelor teritoriale ale acestei țări[37].

Izbucnirea războiului sovieto-finlandez l-a determinat pe Churchill să reia ideea sa, el fiind de părere că eventuala implicare a Suediei şi Norvegiei în război era în interesul Marii Britanii, atâta timp cât Royal Navy deținea controlul mărilor. Dacă, dimpotrivă, cele două state scandinave ar fi rămas neutre, singura putere care ar fi avut de câştigat ar fi fost Germania, deoarece putea să se folosească de acest statut al Norvegiei şi Suediei pentru a continua, nestingherită, să-şi procure materii prime vitele industriei sale de război. Marea Britanie trebuia, aşadar, să întrerupă traficul

November-December 1939, Fiche 14, War Cabinet 115 (39), Neville Chamberlain in the chair, 14 December 1939, 11.30 A.M., ff. 427-428.

[33] AMAE, Fond 71, 1939, E 9, Al doilea război mondial, Vol. 2, f. 127.

[34] Care Mannerheim, *Memorii*, Bucureşti, Editura Militară, 2003, p. 176.

[35] *Ibidem*, p. 236; vezi şi p. 252.

[36] Jukka Nevakivi, *op. cit.*, p. 75.

[37] ANIC, Fond Microfilme Anglia, Inv. 1085, Rola nr. 8, War Cabinet 20, 19 septembrie 1939, f. 115.

naval de-a lungul coastelor norvegiene, fie prin stabilirea unei baze aeriene în zona Narvik, fie chiar prin debarcare unei forțe terestre combinate, franco-britanice, în aceeaşi regiune. Lui Churchill planul i se părea perfect realizabil, deoarece terenul muntos din regiune făcea aproape imposibilă folosirea tancurilor, astfel încât era suficient ca britanicii şi francezii să debarce doar trupe de vânători alpini şi infanterie. Ulterior, în condițiile consolidării controlului asupra nordului Peninsulei Scandinave, Marea Britanie şi Franța puteau lua în calcul şi stabilea unei baze aeriene în sudul peninsulei, cu scopul de a supraveghea şi controla Marea Baltică. Pe moment guvernul britanic nu a dat un răspuns imediat planului formulat de Primul Lord al Amiralității, dar a decis că ideea merită o analiză mai atentă şi a decis ca ea să fie studiată de către şefii statelor majore[38].

Însă nu numai britanicii, ci şi francezii luau în calcul anumite planuri de intervenție directă în Peninsula Scandinavă, iar acestea erau chiar mai ambițioase decât cele ale lui Churchill. Ideile acestuia erau considerate la Paris ca fiind prea limitate şi prozaice (sic!). Francezii însă păreau nerăbdători să se înfrunte cu trupele bolşevice, astfel încât drumul prin zonele muntoase din nordul Norvegiei li se părea prea sinuos şi complicat. Ei doreau să debarce direct pe teritoriul Finlandei, la Petsamo, singurul port finlandez de la Oceanul Arctic ce nu îngheța în timpul iernii[39]. În plus, dacă britanicii doreau să întrerupă aprovizionarea Germaniei cu minereu de fier, francezii voiau să împiedice Uniunea Sovietică să mai furnizeze Reich-ului petrol, astfel încât Parisul a luat în calcul şi posibilitatea ca o debarcare a trupelor franceze la Petsamo să fie dublată de bombardarea zonelor petrolifere sovietice din Caucaz şi estul Mării Negre[40].

Francezii şi britanicii şi-au armonizat totuşi planurile de intervenție directă în ianuarie 1940. Ambele părți au căzut de acord asupra faptului că Finlanda trebuia salvată[41], deoarece înfrângerea ei ar fi fost considerată pretutindeni ca un eşec al puterilor occidentale. Nu era deci suficient că Marea Britanie şi Franța o ajutau cu arme, muniții sau diverse alte echipamente militare, astfel încât a fost luată în considerare posibilitatea de a fi trimise în ajutorul ei două sau trei brigăzi. Totuşi nu acesta era scopul principal al planului care fost prezentat de către Consiliul Suprem de Război, la Paris, pe 5 februarie 1940[42]. În realitate Marea Britanie şi Franța doreau, conform expresiei lui Chamberlain „să ucidă două păsări cu o singură piatră”[43].

Astfel, deşi pretextul era ajutorul pentru Finlanda, obiectivul principal rămânea acela de a controla portul Narvik şi de a-l proteja împotriva unei eventuale intervenții germane. În acest scop, Marea Britanie avea în vedere desfăşurarea treptată unei forțe de aproximativ 100.000 de militari, alături de alți 50.000 de soldați

---

[38] PRO, War Cabinet Minutes 1939-1945, WM (1939), November-December 1939, Fiche 15, War Cabinet 118 (39), Neville Chamberlain in the chair, 18 December 1939, 10.30 A.M., ff. 461-462.
[39] Max Jakobson, *op. cit.*, pp. 202-203.
[40] Jukka Nevakivi, *op. cit.*, p. 90.
[41] Încă de la începutul lunii ianuarie 1940, cabinetul de război britanic ceruse organismelor competente să examineze toate posibilitățile prin care Marea Britanie putea oferi asistență Finlandei şi în cel mai scurt timp să înainteze guvernului recomandări. Vezi *Documents on Relations between Britain and Finland 1939-1956*, doc. nr. 5.
[42] Max Jakobson, *op. cit.*, p. 205. Vezi şi G.A. Gripenberg, *op. cit.*, p. 118.
[43] Apud Max Jakobson, *op. cit.*, pp. 205-206.

francezi. Pentru început însă era prevăzută debarcarea unei semibrigăzi – formată din trei batalioane – de vânători alpini francezi şi a unei brigăzi regulate britanice la Narvik, aceste forţe urmând apoi să se deplaseze spre est, de-a lungul liniei ferate care făcea legătură cu minele de fier din nordul Suediei, pentru a ocupa în cele din urmă bazinele miniere de la Kiruna şi Gälivare. O forţă suplimentară, formată din cinci batalioane britanice, urma să ocupe apoi trei porturi din sudul Norvegiei, pentru a asigura o rută alternativă a ajutoarelor către Finlanda, iar trei divizii britanice, dintre care două retrase din corpul expediţionar desemnat pentru sprijinirea frontului de vest, în Franţa, urmau să fie detaşate pentru a participa la apărarea Suediei contra unui eventual atac german[44].

Cum era de aşteptat, planul a fost ţinut secret şi asta nu numai din considerente strict militare, ci şi din cauza atitudinii rezervate a guvernelor de la Oslo şi Stokholm, fără a mai lua în calcul şi reacţia previzibilă a Germaniei. Liderii politici de la Londra şi Paris conveniseră, din acest punct de vedere că, cu cât ştiau mai puţini despre aceste planuri, cu atât era mai bine[45]. Cu toate acestea, au apărut aproape imediat diverse zvonuri legate de iminenţa unei intervenţii aliate în Finlanda. Ministrul de Externe al Finlandei, Väinö Tanner, a fost unul dintre primii care a reacţionat, el cerându-i lui Gripenberg, ministrul finlandez de la Londra, să raporteze tot ceea ce ştia despre planurile aliate. Abia la 10 februarie a reuşit însă acesta să obţină o audienţă la Halifax, pentru a culege mai multe informaţii. Cu acest prilej, şeful diplomaţiei britanice i-a subliniat încă o dată faptul că guvernele Franţei şi Marii Britanii căzuseră de acord asupra faptului că o eventuală înfrângere a Finlandei ar fi reprezentat o catastrofă pentru toată lumea, deci inclusiv pentru puterile occidentale. Pentru a preîntâmpina o asemenea posibilitate, Londra şi Parisul urmăreau două obiective. Primul era organizarea şi pregătirea din timp a unei eventuale intervenţii, dacă aceasta s-ar fi dovedit cândva necesară, iar al doilea urmărea ca Norvegia şi Suedia să fie sprijinite pentru a putea acorda, la rândul lor, Finlandei, un ajutor cât mai eficace sau, în anumite circumstanţe, pentru a participa şi ele la intervenţia aliată în favoarea Finlandei[46].

Veştile acestea au fost primite în Finlanda cu sentimente amestecate. Ajutorul aliat era, evident, binevenit, deoarece la 1 februarie tocmai începuse o nouă ofensivă sovietică asupra „liniei Mannerheim", Armata Roşie acţionând, de această dată, cu forţe sporite şi tactici îmbunătăţite[47]. Pe de altă parte însă, finlandezii erau profund îngrijoraţi de consecinţele potenţiale ale unei astfel de intervenţii franco-britanice. Desfăşurarea trupelor aliate era de aşteptat să se facă destul de lent, astfel încât ar fi durat destul de mult timp până când ar fi avut un impact semnificativ pe teatrele de operaţiuni. Pe de altă parte însă, Finlanda putea fi transformată într-un câmp de luptă în care puterile occidentale să se înfrunte cu Germania şi Uniunea Sovietică. Liderii politici finlandezi erau conştienţi că intervenţia aliată ar fi tăiat aprovizionarea cu minereu de fier a Reich-ului, astfel încât, dacă ei ar fi debarcat în Finlanda, iar Germania se hotăra să intervină, se putea ajunge la o astfel de situaţie,

[44] *Ibidem*, p. 206.
[45] *Documents on Relations between Britain and Finland 1939-1956*, doc nr. 7.
[46] G.A. Gripenberg, *op. cit.*, pp. 118-119.
[47] Max Jakobson, *op. cit.*, pp. 207-208.

în care aliații şi finlandezii să fie nevoiți să lupte atât contra Uniunii Sovietice cât şi a Germaniei, cu perspectiva aproape certă ca întreaga peninsulă scandinavă să devină un teatru de război major[48].

Temerile finlandezilor erau cât se poate de justificate, iar cele legate de capacitatea aliaților de a pregăti în timp util o forță de intervenție semnificativă aveau să se adeverească aproape imediat. Dacă pe hârtie francezii şi britanicii se gândiseră să desfăşoare împreună până la 150.000 de soldați, alături de echipamentul aferent, realitatea arăta cu totul altfel. Autoritățile de resort de la Londra şi Paris au constatat aproape imediat că elemente esențiale precum terenul unde urmau să se desfăşoare operațiunile, climatul, forțele inamice şi chiar forțele proprii disponibile erau complet necunoscute. Mai mult decât atât s-a descoperit curând faptul că unitățile care ar fi urmat să facă parte din corpul expediționar nu puteau fi adunate decât de pe frontul de vest, ceea ce ar fi slăbit considerabil capacitatea defensivă şi ofensivă a forțelor desfăşurate la granița Franței cu Germania. Or, acei soldați nu erau nici echipați şi nici instruiți pentru operațiuni în zona arctică şi încă pe timp de iarnă. În altă ordine de idei, atitudinea şi disponibilitatea Suediei şi Norvegiei rămâneau sub semnul întrebării, iar dacă ele nu cooperau, atunci întreaga intervenție aliată se putea transforma într-o aventură extrem de riscantă[49].

Cu toate acestea, britanicii şi francezii s-au decis, în cele din urmă, să joace această carte riscantă, încercând să pregătească o forță expediționară care să plece spre Finlanda, undeva pe la mijlocul lunii martie 1940. Parisul şi Londra sperau ca în cele din urmă Suedia şi Norvegia să permită tranzitarea acestor trupe pe teritoriul lor, către Finlanda, ca rezultat al unui apel pe care guvernul finlandez să-l facă la Oslo şi Stockholm pentru asistență împotriva Uniunii Sovietice. Britanicii erau convinşi că în cele din urmă şi norvegienii şi suedezii vor fi de acord, iar în asemenea condiții, forțele aliate – formate din două brigăzi de infanterie[50] – urmau să ajungă în Norvegia, cel mai devreme la 20 martie sau cel mai târziu la 3 aprilie, ele urmând să debarce la Narvik şi Trondheim. Ulterior, trupele aliate ar fi trebuit transportate pe calea ferată, prin Norvegia şi Suedia. În compensație, Marea Britanie şi Franța urmau să asigure cele două state scandinave că vor fi sprijinite în cazul unei agresiuni germane. Astfel, două brigăzi aliate, una franceză şi una britanică urmau să fie desfăşurate în nordul Suediei, alte cinci batalioane în porturile sudice şi occidentale ale Norvegiei, iar trei divizii şi o brigadă s-ar fi alăturat forțelor armate suedeze pentru a apăra zona de sud a Suediei împotriva unei eventuale debarcări germane. Londra şi Parisul doreau ca Finlanda să facă apel la celelalte două state scandinave pe data de cinci martie, deoarece alegerea unei alte date, mai devreme, ar fi crescut riscul unor scurgeri de informații către Berlin. Părea destul de sigur că Finlanda va face acest gest, deoarece situația de pe frontul fino-sovietic era aproape disperată, iar puterile occidentale erau sigure că autoritățile finlandeze vor înțelege că intervenția aliată rămăsese ultima lor speranță[51].

---

[48] G.A. Gripenberg, *op. cit.*, p. 119.
[49] Jukka Nevakivi, *op. cit.*, p. 77.
[50] Ele ar fi trebuit să însumeze aproximativ 15.500 de militari. Vezi *ibidem*, p. 131.
[51] *Documents on Relations between Britain and Finland 1939-1956*, doc nr. 10. Vezi şi Max Jakobson, *op. cit.*, p. 243.

De data aceasta însă, puterile occidentale s-au înşelat. Finlanda nu a optat pentru un apel oficial la ajutor, nici din partea Franței sau a Marii Britanii şi nici din partea celorlalte două state scandinave, Norvegia şi Suedia. Guvernul finlandez a ales în schimb calea negocierilor cu Uniunea Sovietică, prin canale complicate, care au trecut pe la Stockholm. În cele din urmă, presați de situația tot mai gravă de pe front şi de lipsa unor resurse adecvate continuării luptei, finlandezii au încheiat pace cu Moscova. Tratatul de pace[52] a fost semnat de către delegații finlandezi în capitala sovietică, la 12 martie 1940. Prin acest document, guvernul finlandez accepta să cedeze Uniunii Sovietice, în primul rând, una dintre cele mai bogate provincii, Karelia, împreună cu oraşele Viipuri, Käkisalmi şi Sortavala. În plus, Uniunea Sovietică primea regiunile Kuusamo şi Salla, precum şi partea de vest a Peninsulei Rîbaci. În zona de sud, portul Hangö urma să fie concesionat URSS, care anexa şi o serie de insule din Golful Finic. Alături de aceste clauze teritoriale, tratatul de pace obliga Finlanda să construiască o linie ferată în nord, la Salla, care să facă legătura cu rețeaua sovietică de căi ferate, fapt ce a determinat o profundă îngrijorare în Peninsula Scandinavă, deoarece sovieticii puteau folosi acest drum pentru a pătrunde spre nordul Suediei şi al Norvegiei. Finlanda, pe de altă parte, îşi păstra intactă independența şi suveranitatea şi nu era obligată, prin nicio prevedere a tratatului de pace să-şi demobilizeze sau dezarmeze trupele şi nici să-şi distrugă fortificațiile, ceea ce, până la urmă, a demonstrat că lupta nu fusese purtată în zadar[53].

Deşi considerau soarta Finlandei ca fiind pecetluită încă de la sfârşitul lunii februarie 1940[54], britanicii au fost surprinşi de faptul că Finlanda a încheiat pacea cu Uniunea Sovietică. Sir Alexander Cadogan a primit instrucțiuni de la vicontele Halifax pentru a se întâlni cu Gripenberg, ministrul finlandez de la Londra, pentru a-i comunica acestuia faptul că guvernul britanic intenționează să oprească toate transporturile de materiale şi echipamente militare spre Finlanda, ca urmare a păcii pe care statul scandinav tocmai o încheiase cu URSS Gripenberg a rămas aproape fără cuvinte în fața acestei reacții. El i-a comunicat lui Cadogan că Marea Britanie nu poate lua o asemenea măsură deoarece toate armele şi echipamentele erau în proprietatea guvernului finlandez, ele fiind cumpărate, în cea mai mare parte, cu bani lichizi, şi doar foarte puține prin intermediul unor credite acordate de către autoritățile britanice[55].

Dimpotrivă, guvernul finlandez dorea să mulțumească Marii Britanii pentru ajutorul deja acordat[56], pentru facilitarea trimiterii contingentelor de voluntari şi

[52] Textul integral al acestuia, alături de protocolul ce l-a însoțit, poate fi regăsit în Väinö Tanner, *op. cit.*, *Appendix*, pp. 263-267.
[53] Jukka Nevakivi, *op. cit.*, p. 144.
[54] AMAE, Fond 71, 1939, E 9, Al doilea război mondial, Vol. 2, f. 292.
[55] G.A. Gripenberg, *op. cit.*, pp. 143-144.
[56] La 19 martie 1940, Neville Chamberlain informa Parlamentul britanic asupra cantităților de arme şi echipamente care fuseseră trimise Finlandei: avioane de diferite tipuri, 152 promise, 101 trimise; tunuri, 223 promise, 114 trimise; obuze de artilerie, 297.200 promise, 185.000 trimise; 100 de tunuri Vickers promise şi livrate; 50.000 de proiectile cu gaze promise şi trimise; bombe de aviație, 20.700 promise şi 15.700 trimise; 200 de tunuri anti-tanc promise şi trimise, alături de cantități însemnate de haine, provizii, ranițe, corturi ş.a.m.d. Cf. Väinö Tanner, *op. cit.*, p. 132. Toate aceste livrări s-au făcut

oferta de intervenție, comunicând autorităților de la Londra faptul că numai datorită epuizării trupelor fusese silit să încheie pace. Desigur, dacă trupele corpului expediționar aliat s-ar fi aflat deja pe teritoriul Finlandei, guvernul acestei țări nu ar fi recurs la această soluție, dar, conform planurilor aliate, acestea ar fi ajuns în Finlanda mult prea târziu, astfel încât cea mai potrivită variantă fusese considerată încheierea unei înțelegeri cu sovieticii. Însă acum, odată cu obținerea păcii, Finlanda se aştepta ca puterile occidentale să o sprijine în efortul de reconstrucție, cu atât mai mult cu cât țara îşi păstrase independența, moralul şi hotărârea de a se apăra şi pe mai departe împotriva oricărui agresor[57].

Britanicii, ca şi francezii, erau însă convinşi că Finlanda încheiase pacea ca urmare, în bună măsură, a presiunilor pe care le exercitaseră celelalte state scandinave şi Germania. Drept urmare, gestul Finlandei era considerat de o parte însemnată a opiniei publice occidentale ca fiind un eşec aliat, atât în plan militar, cât şi moral, deoarece determina o scădere a prestigiului de care se bucurau Franța şi Marea Britanie în ochii țărilor neutre[58]. Mai mult decât atât, chiar şi planurile tardive de intervenție ale aliaților au fost criticate. Ele fuseseră condiționate, în primul rând, de atitudinea Norvegiei şi Suediei, de un apel pe care Finlanda ar fi trebuit să-l facă şi probabil contribuiseră, într-o anumită măsura la îmbunătățirea poziției Finlandei în timpul negocierilor de pace cu sovieticii. Cu toate acestea, întârzierea declanşării intervenției era considerată ca un mijloc prin care puterile occidentale doriseră să câştige timp şi libertate de acțiune, fără a putea fi acuzate că nu ar fi încercat să facă totul pentru salvarea statului scandinav. Mai mult decât atât era acum suficient de clar faptul că Marea Britanie şi Franța nu doreau să schimbe obiectivele esențiale ale războiului european şi să transforme Uniune Sovietică într-un adversar de acelaşi calibru cu Germania[59].

Pacea pare să fi reprezentat şi pentru sovietici o necesitate. „Războiul de iarnă” tensionase prea mult atât relațiile dintre Moscova şi puterile occidentale, cât şi pe cele cu Germania, iar aceasta nu era in interesul Kremlinului. În plus, ostilitățile se prelungiseră neaşteptat de mult, întârziind rezolvarea altor probleme, precum anexarea propriu-zisă a statelor baltice şi chestiunea Basarabiei[60].

Abstract

The soviet attack over Finland, on the 30th of November 1939 without any preliminary war declaration, somehow surprised the British government and caused vehement reactions in the press and in the Parliament, but did not represent, though, a completely unexpected event for the diplomacy from London. The British political leaders found themselves in a delicate situation, because, on one side, the pressure of the public opinion obliged the government to express a favorable attitude to the

însă exclusiv contra cost şi au fost achitate integral de către autoritățile finlandeze. Vezi G.A. Gripenberg, *op. cit.*, p. 157.

[57] *Ibidem*, p. 143.

[58] AMAE, Fond 71, 1939, E 9, Al doilea război mondial, Vol. 2, f. 328.

[59] Ibidem, f. 338.

[60] Mannerheim, *op. cit.*, pp. 251-252.

Finnish cause, but giving an official answer about the soviet attack had to allow for the fact that Great Britain was not able to act directly for the government from Helsinki.

Or, this kind of actions could bring Great Britain in the situation of declaring war to the Soviet Union, what for the moment was not to be discussed. The relation with Moscow had to be kept the more that the attack of the Red Army did not represent a threat towards the direct British interests. These could have been affected only if the Russians had committed acts of aggression especially in the South-Eastern Europe. Only then London could take into consideration the adoption of a more firmly attitude, such as declaring war to Moscow.

But, for the moment, the British government based on two possibilities. The first was that the attacks confine themselves to Finland, and in this case the soviet expansion would have not affected at all the interests of the Western powers. On the other hand, if the attack of the Red Army over Finland took part of a much developed plan, which would have implied the expansion of the Russian influence on the South-Eastern Europe also, it was obvious that the Western interests would have been affected. An eventual soviet aggression in the area of the Balkans or of the Straits would have forced thus Great Britain to think about the possibility of declaring war to the Soviet Union, eventually altogether with Italy. Until then, London had to avoid an open conflict with Moscow.

For the British, Finland has become a second-place issue, their interest being the possibility that under the false intervention for this country, they would obtain altogether with the French the control over the iron mines from the Northern Sweden and of the Norwegian harbor Narvik, from which all these took the road to Germany. In these circumstances it was somehow preferably that Finland resist the more it could, because it would have kept away the Russian troops, as the German ones, from the interests followed by the Great Britain and France in the Northern Scandinavia.

Paris and London hoped that finally Sweden and Norway allow the passage of a French-British expeditionary troop on their territory, towards Finland, as a result of a call that the Finnish government should do for assistance against the Soviet Union. This time, the Western powers were wrong. Finland did not opt for an official call to help, neither from France or Great Britain, nor from the two Scandinavian states, Norway and Sweden. The Finish government chose in exchange the way of negotiations with the Soviet Union, through complicated ways, which passed over Stockholm. At last, under the pressure of the more complicated situation from the front and of the lack of adequate resources to continue to fight, the Finnish signed the peace with Moscow on the 12th of March 1940.

Politică şi istorie în tratarea relaţiilor româno-ruse/sovietice. 1947–1989. Studiu de caz: istoriografia română

Simion GHEORGHIU

Instaurarea regimului comunist în România a fost însoţită de rescrierea istoriei pe baza materialismului dialectic şi istoric şi a experienţei istoriografiei sovietice, devenită model de interpretare a evenimentelor istorice. Dirijarea activităţii istoriografice a fost încredinţată lui Mihail Roller, fost ilegalist, şi ale cărei merite reprezentau o garanţie pentru obiectivele partidului. Încă din 1947, sub conducerea sa, a fost întocmit un manual de istorie a României care, ulterior, a cunoscut mai multe ediţii (1948, 1952, 1956), influenţa istoriografiei sovietice fiind din ce în ce mai puternică[1].

Metamorfozele discursului istoriografic

Este semnificativă pentru preluarea obedientă a modelului istoriografic sovietic formularea din articolul apărut în „Lupta de clasă" privind discuţia proiectului de program al cursului universitar de istorie al RPR, desfăşurată la Secţia de Propagandă şi Agitaţie al CC al PMR, în 1950: „Numeroşi vorbitori au arătat, referindu-se la experienţa lor proprie, că în lupta împotriva teoriilor cosmopolite în istorie le este de un ajutor neprețuit studierea atentă a cercetărilor istoricilor sovietici. Este imposibil să întocmim o istorie ştiinţifică a RPR, fără să ţinem seama de aceste lucrări, care analizează ambianţa şi condiţiile generale în care s-a dezvoltat poporul nostru"[2].

După Congresul al XX-lea al PCUS, echipa conducătoare de la Bucureşti, în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, ostilă destalinizării, a început o discretă distanţare de Moscova. Liderul român fusese alarmat de succesiunea rapidă a conducătorilor de la Budapesta. De altminteri, raporturile personale dintre cei doi au cunoscut momente de încordare. La căderea lui N.S. Hruşciov, printre învinuirile care i-au fost aduse la Plenara din 13 octombrie 1964, a fost şi aceea de a fi adresat cuvinte jignitoare lui Gheorghe Gheorghiu-Dej[3].

Emanciparea elitei comuniste din România a fost favorizată de două circumstanţe: a) retragerea trupelor sovietice în 1958[4] şi b) debutul conflictului

---

[1] Pentru o privire de ansamblu asupra istoriografiei române, vezi Şerban Papacostea, *Clio în captivitate: istoriografia română în perioada comunistă*, în „Revista istorică", Serie nouă, tom. IX, nr. 5–6, 1998, pp. 241-260; Florin Constantiniu, *De la Răutu şi Roller la Muşat şi Ardeleanu*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2007.

[2] „Studii şi cercetări de istorie medie", I (1950), nr. 1, p. 21. Revista a reprodus articolul *Dezbaterea proiectului de program al cursului universitar de Istorie a R.P.R. la Secţia de Propagandă şi Agitaţie a C.C. al P.M.R.*, din „Lupta de clasă", Seria V-a, XXX, 1950, nr. 3, p. 122–128, semnat Neculai Creţu, un pseudonim al lui Mihail Roller; citatul din textul nostru, p. 128.

[3] *Prezidium ŢK KPSS, 1954–1964*, sub redacţia lui A.A. Fursenko, tom 1, Moscova, Rosspen, 2003, p. 865, p. 1143, nota 3.

[4] *România. Retragerea trupelor sovietice 1958*, coord. Ioan Scurtu, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996.

chino-sovietic la sfârşitul anilor ’50 – începutul anilor ’60[5]. Dispunând de un spaţiu de manevră mai mare după plecarea trupelor sovietice din România, Gheorghe Gheorghiu-Dej şi-a asumat – fără a fi fost solicitat – cu o abilitate remarcabilă rolul de mediator în disputa dintre Moscova şi Beijing. Navigând cu îndemânare între cei doi coloşi ai lumii comuniste, el a obţinut un statut de autonomie în cadrul blocului sovietic, consolidat şi extins de succesorul său, Nicolae Ceauşescu. Schimbarea intervenită în raporturile politice româno-sovietice a avut însemnate repercusiuni în plan istoriografic. După cum se ştie, regimurile comuniste au conferit cercetării istorice o funcţie politică şi ideologică. Istoricii au fost consideraţi mai puţin ca oameni de ştiinţă, preocupaţi de reconstituirea ştiinţifică a trecutului, cât mai ales ca activişti de partid, chemaţi să servească interesele regimului comunist.

Romanul lui George Orwell, *1984*, are meritul de a fi expus sugestiv modalitatea de scriere a istoriei, în funcţie de interesele de conjunctură ale regimului totalitar. „Ministerul Adevărului”, imaginat de scriitorul britanic, avea misiunea rescrierii istoriei în funcţie de politica şi de alianţele statului dictatorial. Istoriografia ţărilor comuniste a cunoscut din plin activitatea „Ministerului Adevărului”, mai exact a Secţiei de Propagandă şi Agitaţie, care, urmând directivele Biroului Politic, a dat diverse înfăţişări trecutului naţional, în funcţie de contextul politic.

În perioada când regimul de la Bucureşti a urmat cu obedienţă directivele Moscovei, istoria relaţiilor dintre cele două ţări a fost subordonată imperativului internaţionalismului proletar, concept care camufla, în realitate, expansionismul sovietic. Potrivit unei formule devenite clişeu, „piatra de încercare a internaţionalismului şi a patriotismului socialist este dragostea faţă de Uniunea Sovietică”.

Pornindu-se de la acest principiu, au fost supuse unei metamorfoze cu finalitate politică momentele „delicate” din relaţiile româno-ruse şi româno-sovietice: anexarea Basarabiei de către Rusia ţaristă în 1812; solicitarea concursului militar român de către marele duce Nicolae în 1877; unirea Basarabiei cu România în 1918; ruperea relaţiilor diplomatice dintre Rusia Sovietică şi România şi confiscarea tezaurului român aflat la Moscova în 1917-1918; anexarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către URSS în 1940. Toate aceste evenimente au fost prezentate în anii ’40–’50 în viziunea convenabilă Moscovei, urmându-se de regulă formulări din manualele sau lucrările sovietice. De pildă, schimbarea de front a României la 23 august 1944 era prezentată atunci ca „eliberarea României de sub jugul fascist de către glorioasa Armată Roşie” şi considerată începutul unei noi ere în istoria României şi în relaţiile româno-sovietice.

Un institut special creat în cadrul Academiei Republicii Populare Române – Institutul de Studii Româno-Sovietice – a editat din 1953 revista trimestrială „Analele româno-sovietice. Seria Istorie“, în care se publicau, în traducere română, studii şi articole din revistele de specialitate sovietice şi uneori contribuţii ale istoricilor români privind relaţiile româno-ruse şi româno-sovietice. Acelaşi institut traducea integral revista „Voprosî Istorii“, care era pusă în comerţ sub formă şapirografiată. Pe baza unei înţelegeri între Academia RPR şi Academia de Ştiinţe a

[5] Dan Cătănuş, *Între Beijing şi Moscova, România şi conflictul sovieto-chinez*, vol. 1 (1957–1965), Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2004.

URSS, s-a început editarea unui corpus de documente, având ca temă *Relaţiile istorice dintre popoarele URSS şi România în veacurile XV–începutul celui de al XVIII*[6]. Lucrarea trebuia să arate că „relaţiile de prietenie dintre aceste popoare frăţeşti au rădăcini istorice. Legăturile multilaterale – economice, politice şi culturale – sunt oglindite în cele mai variate izvoare istorice. Din analiza lor reiese incontestabil, că prietenia sovieto-română nu este de dată recentă, ci are la temelie o veche tradiţie istorică”[7]. Din această culegere au apărut doar trei volume. Primul volum conţine documente care prezentau evenimentele din anul 1408 până în anul 1632 inclusiv, volumul al doilea este consacrat mijlocului secolului al XVII-lea (din anul 1634 – începutul domniei lui Vasile Lupu, până la anul 1673), în volumul al treilea sunt publicate documente pentru perioada 1673-1711 – campania de la Prut a lui Petru I.

În dorinţa de a arăta că relaţiile dintre România şi URSS au temeiuri multiseculare au fost publicate numeroase lucrări destinate să evidenţieze contactele politice, militare, culturale şi economice dintre români şi popoarele de pe teritoriul Uniunii Sovietice. O lucrare caracteristică pentru această orientare este aceea a academicianului Petre Constantinescu-Iaşi, vechi militant comunist, despre „influenţa arhitecturii vechi ruseşti asupra arhitecturii vechi româneşti”. O formulare din prefaţa acestei lucrări este concludentă pentru conţinutul ei: „Influenţele ruseşti – din Rusia, Ucraina Vestică, Georgia şi Armenia, printre cele mai importante regiuni şi şcoale artistice – s-au exercitat de timpuriu şi au continuat până în pragul zilelor noastre, mijlocul secolului XIX. Dar ele nu ne sunt suficient cunoscute, pentru că studiul lor a fost neglijat, conform atitudinii vechii istoriografii burgheze de a ignora tendenţios legăturile cu cultura rusă, în spiritul ştiinţei burgheze româneşti, pusă în slujba intereselor de clasă ale stăpânitorilor de odinioară, ostile Rusiei şi mai ales Uniunii Sovietice”[8].

Trebuie amintit de altminteri că în 1948, la Bucureşti a fost creat Muzeul Româno-Rus, ca o unitate a Institutului de Studii Româno-Sovietice al Academiei RPR – al cărui director era „prinţul roşu”, Scarlat Callimachi, aflat şi el în legătură cu Partidul Comunist ca vechi „luptător” antifascist – ale cărui exponate datau din antichitate până în contemporaneitate, relevând marelui public vechimea relaţiilor româno-ruse şi dezvoltarea poporului român în strânsă legătură cu popoarele din Uniunea Sovietică (este desfiinţat în 1963).

Acelaşi academician Petre Constantinescu-Iaşi tipărea, în 1954, lucrarea *Relaţii culturale romîno-ruse din trecut*, scrisă în acelaşi spirit de supradimensionare a influenţei ruse asupra culturii româneşti: „Influenţele exercitate de cultura societăţii ruse din vremurile cele mai vechi asupra culturii din Ţările Române au fost rodnice, pentru că a existat o anumită analogie între momentul cultural rus şi cel român, bazat

---

[6] *Istoriceskie sviazi narodov SSSR i Rumânii v XV – naciale XVIII v. Dokumentî i materialî v treh tomah*, Moskva, Izdatelstvo Nauka, tom. I, 1965; tom. II, 1968; tom. III, 1970.
[7] *Ibidem*, tom. I, p. 23.
[8] Petre Constantinescu-Iaşi, *Influenţe ale arhitecturii vechi ruseşti asupra vechii arhitecturi româneşti*, Bucureşti, f.e., 1951, p. 4.

pe comunitatea de existenţă istorică”[9]. Adecvarea sa la linia oficială aducându-i şi Premiul de stat clasa I-a (1954).

Este caracteristic pentru climatul în care erau discutate raporturile româno-ruse, un episod petrecut la Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei Republicii Populare Române, în 1951. Discutându-se un studiu al istoricului sovietic P. Karâşcovski, despre relaţiile ruso-bulgare în timpul campaniei cneazului Sviatoslav al Kievului la Dunărea de Jos (circa 945–972), publicat în revista „Voprosî Istorii“ şi tradus în limba română în „Analele româno-sovietice“, unul dintre participanţi – eminentul bizantinist Nicolae Bănescu – a folosit termenul de „barbari”, preluat din cronicile bizantine, pentru a-i desemna pe locuitorii Rusiei Kievene. Un alt participant a intervenit imediat pentru a susţine că termenul de „barbari” cu referire la slavii răsăriteni, „trebuie înlăturat din vorbirea ştiinţifică”, fiind un „termen impropriu”. O asociere făcută de acelaşi bizantinolog, Nicolae Bănescu, dintre campania lui Sviatoslav, însoţită de „masacre în rândurile bulgarilor” şi „comportamentul trupelor sovietice în România la sfârşitul celui de-al doilea război mondial”, a atras reacţia violentă a conducătoarei şedinţei, Letiţia Lăzărescu-Ionescu, o satelită a lui Mihail Roller, care a calificat drept „huliganism” poziţia lui Nicolae Bănescu [10].

Anticipând asupra desfăşurărilor de după distanţarea conducerii de la Bucureşti de Moscova, vom spune că publicul românesc avea să reîntâlnească „barbaria soldatului rus”, de data asta nu din gura unui bizantinist român ci, sub pana fondatorului însuşi al „socialismului ştiinţific”, K. Marx[11]. Toată această intensă activitate de cunoaştere şi însuşire a metodelor şi concluziilor istoriografiei sovietice, precum şi de exaltare a raporturilor istorice bilaterale, a fost curmată de Declaraţia din aprilie 1964[12] a CC al PMR, cunoscută şi sub numele de „Declaraţia de independenţă” – actul de emancipare politică a conducerii comuniste de la Bucureşti. Distanţarea de Moscova a obligat conducerea de la Bucureşti să caute noi temeiuri de legitimare politică. Până atunci, legitimitatea regimului era conferită de „eliberarea” României de către Armata Roşie. Din aprilie 1964, liderii de la Bucureşti au considerat că se puteau legitima în ochii propriului popor prin racordarea la tradiţiile naţionale. În acest context, cunoaşterea trecutului istoric a devenit o componentă esenţială a noii politici, recăpătându-şi funcţia de element fundamental al conştiinţei identitare româneşti.

În noul context politic, când România se străduia să se individualizeze în blocul sovietic prin politica sa de „independenţă”, tema preferată a istoriografiei române a devenit, la indicaţia conducerii de partid, lupta pentru neatârnare a poporului român, de-a lungul întregii sale istorii. Această temă s-a asociat strâns cu lupta pentru unitatea naţională. Cele două direcţii de cercetare devenind coordonatele

---

[9] Acad. Petre Constantinesci-Iaşi, *Relaţiile culturale romîno-ruse din trecut*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954, p. 6.

[10] Şerban Papacostea, *Şedinţa de secţie din 28 decembrie 1951*, în „Revista istorică”, Serie nouă, tom. XI, nr. 5–6, 2000, pp. 517– 521.

[11] Vezi mai jos lucrarea lui K. Marx, p. 169.

[12] *Declaraţie cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Romîn în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale, adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964*, „Scînteia”, Anul XXXIII, Nr. 6239, Duminică 26 aprilie 1964, pp. 1–3.

istoriografiei române în perioada comunismului naţional. Derapajele nu au întârziat să apară. În dorinţa de a evidenţia vechimea şi continuitatea românilor în spaţiul carpato-dunărean, au fost exaltate episoadele din istoria geto-dacilor, precum rezistenţa opusă de geţi împotriva împăratului Darius I (514 î.H.) şi statul lui Burebista (70–44 î.H.). Se dorea ca politica PCR să fie prezentată ca o continuare a celei desfăşurate de regii geto-daci şi voievozii români din Evul Mediu.

Vechiul contencios româno-rus – generat în principal de pierderea Basarabiei, în 1812 – generase un sentiment rusofob pe care propaganda perioadei staliniste nu l-a putut lichida. După 1964, el a fost instrumentalizat de către autorităţile comuniste române pentru a prezenta PCR drept campionul luptei pentru independenţă a poporului român. Orice critică la adresa Rusiei ţariste sau a Uniunii Sovietice era utilizată de PCR ca un mijloc de a câştiga adeziunea populaţiei. Un episod pe cât de comic pe atât de concludent ilustrează perfect consecinţele în plan istoriografic a noii orientări a politicii externe româneşti în raport cu URSS. Volumul III al marelui tratat academic *Istoria României*, urma să fie trimis la tipar, când a fost publicată „Declaraţia din aprilie". Consacrat perioadei 1601–1848, volumul cuprindea mai multe referiri favorabile Rusiei: relaţiile româno-sovietice în secolul al XVII-lea; acţiunea lui Dimitrie Cantemir (1711); consecinţele războaielor ruso-turce pentru progresul Principatelor Dunărene; rolul generalului P. Kiseleff şi al Regulamentelor organice etc. Din dispoziţia forurilor politice, toate aceste formulări au fost revăzute în sensul diminuării aspectelor pozitive ale evenimentelor în care fusese implicată Rusia ţaristă. Un exemplar al machetei volumului III al tratatului a ajuns în Occident, dând astfel posibilitatea confruntării între vechile formulări şi cele apărute în forma definitivă a volumului[13]. Modificările intervenite dezvăluie impactul politic asupra cercetării istorice şi pot constitui o adevărată lecţie despre subordonarea prezentării trecutului imperativelor politice ale prezentului.

În sprijinul noii lecturi a istoriei româneşti de după Declaraţia din aprilie 1964, conducerea de la Bucureşti a făcut apel la ... K. Marx! Volumul editat de acad. Andrei Oţetea (în colaborare cu istoricul polonez S. Schwann), *K. Marx. Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*[14], apărut în toamna lui 1964, a constituit un adevărat eveniment de senzaţie atât în România, cât şi pe plan internaţional. Pentru prima dată de la 23 august 1944 – e drept că sub acoperirea lui K. Marx – se afirma că Poarta otomană nu avea dreptul să cedeze teritorii româneşti, în speţă Basarabia. Formularea lui Marx a fost o adevărată revelaţie în istoriografia română: „*Tratatul din 28 mai 1812*. Poarta renunţă la Basarabia. Turcia nu putea ceda ceea ce nu-i aparţinea, pentru că Poarta otomană n-a fost niciodată suverană asupra Ţărilor române. Poarta însăşi recunoscuse acest lucru, când la Carlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Valachia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune

[13] Dionisie Ghermani, *Wandlungen der rumänischen Historiographie im Spiegel der ersten vier Bände der „Istoria României", „Südost – Forschungen"*, XXVI (1967), pp. 358 şi urm.

[14] Textele prezentate în acest volum reproduc patru manuscrise autografe ale lui K. Marx, păstrate în Arhiva Marx-Engels a Institutului de Istorie Socială din Amsterdam (Olanda). Ele insistau asupra politicii Rusiei ţariste de a împiedica Principatele dunărene să se emancipeze de sub condominiul ruso-turc, precum şi asupra nedreptăţii comise, în 1812, prin anexarea Basarabiei de către Rusia.

teritorială, deoarece capitulațiile nu-i confereau decât un drept de *suzeranitate*"[15]. În aceleaşi manuscrise ale lui K. Marx, ruşii erau prezentați cu totul altfel decât în textele elaborate de şcoala lui Mihail Roller: „În timpul ultimei lor ocupații în Principate, ruşii s-au arătat aşa cum sunt: jaful şi ocuparea Basarabiei au spulberat toate iluziile"[16].

Ecoul de opinie publică al *Însemnărilor lui K. Marx* a fost, fără exagerare, la fel de mare ca şi al Declarației din aprilie 1964. Opinia publică din România a perceput că, în relația dintre cele două țări „frățeşti", a intervenit o schimbare profundă şi că, din acel moment, Moscova înceta să fie „fratele mai mare". Este semnificativ din acest punct de vedere că, după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în cursul primei vizite a lui Nicolae Ceauşescu în noua sa calitate de lider al partidului, *Însemnările lui K. Marx* au făcut obiectul unor vii discuții. Leonid Ilici Brejnev a fost foarte categoric: „Natural, noi n-am citit aceasta, însă avem şi noi academie, avem istorici şi au început să gândească şi să compare pe Marx cel adevărat cu Marx arătat în lucrarea respectivă şi au stabilit că [,] cartea lui Marx, *Însemnări despre români*, din punct de vedere ştiințific nu este fundamentată, consistentă. Toate aceste extrase, făcute de Marx din lucrările unor publicişti burghezi şi conspecte ale cărților unor autori burghezi în ceea ce priveşte istoria Principatelor dunărene – Moldova şi Valahia –, se dau în mod arbitrar drept concluzii ale lui Marx"[17]. Şi Leonid Ilici Brejnev a continuat, citând un articol din revista „Der Spiegel" din Republica Federală Germană, intitulat *Cu Marx împotriva Moscovei*, pentru a acuza conducerea de la Bucureşti de a fi utilizat un text a lui K. Marx pentru a lovi în Uniunea Sovietică. „Aceasta determină îngrijorare în rândul opiniei publice sovietice, care doreşte relații bune cu România"[18], a subliniat el. Se poate spune că *Însemnările despre români* ale lui K. Marx au reprezentat declarația de război a istoriografiei române împotriva celei sovietice, evident la inițiativa Partidului Comunist Român.

O adevărată „hârtie de turnesol", altfel spus, un test al relațiilor dintre Bucureşti şi Moscova, a fost telegrama din 19/31 iulie 1877, prin care marele duce Nicolae, solicita domnitorului Carol I, concursul armatei române, având în vedere situația dificilă creată de atacurile otomane: „Turcii, îngrămădind cele mai mari mase la Plevna ne zdrobesc [...]. Rog a face fuziune, demonstrație şi, dacă e posibil, trecerea Dunării, pe care Tu doreşti s-o faci. Între Jiu şi Corabia această demonstrație e indispensabilă pentru a facilita mişcările mele. Nicolae"[19]. Această telegramă a fost considerată, nu numai în istoriografie, dar şi în opinia publică românească, ca o dovadă a rolului decisiv al armatei române în victoria de la Plevna. După ocuparea țării de către Armata Roşie şi instaurarea regimului comunist, telegrama marelui duce

[15] K. Marx, *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*, ed. acad. A.Oțetea şi S. Schwann, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 106.
[16] *Ibidem*, p. 107.
[17] Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceauşescu. Continuitate şi ruptură în relațiile româno-sovietice*, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Institutul Român de Studii Internaționale „Nicolae Titulescu", 2003, p. 163.
[18] *Ibidem*.
[19] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la moartea regelui Ferdinand*, ediția a doua, Bucureşti, Editura Cugetarea–Georgescu Delafras S.A., 1944, p. 465.

Nicolae, apărea ca o ofensă la adresa Rusiei, şi o infirmare a tezei că, de-a lungul istoriei, românii au beneficiat de sprijinul „marelui popor rus". În consecinţă, încă la prima ediţie a manualului de istorie a României, redactat sub conducerea lui Mihail Roller, telegrama marelui duce Nicolae a dispărut. În locul ei, elevii aflau: „Comandantul rus invită armata română la colaborare şi în acelaşi timp cer întăriri la Petersburg"[20]. O formulare similară se întâlneşte şi în ultima ediţie a manualului din 1956[21].

Anul 1964 aducea o cotitură în prezentarea acestei telegrame. Volumul IV din tratatul academic al *Istoriei României* arată că: „Marele duce Nicolae a cerut insistent cooperarea armatei române la sud de Dunăre"[22]. În 1977, cu ocazia centenarului independenţei României, telegrama şi-a reluat locul în prezentarea istoriografică întocmai ca în timpul istoriografiei burgheze. Lucrarea oficială *România în războiul de independenţă 1877–1878*, avându-l drept coordonator principal pe general-colonelul Ion Coman, ministru al Apărării Naţionale (în comisia de coordonare a lucrării figura şi colonelul Ilie Ceauşescu, fratele preşedintelui), telegrama reda în întregime textul, precedând-o de comentarii de neimaginat în perioada stalinistă. Era amintită astfel opinia unui autor ungur, Ludovic Lakos, care, referindu-se la solicitarea ajutorului de către ruşi, scria: „Cunoscând mândria fără seamăn a colosului de la nord, nici o umbră de îndoială nu mai încape că dânsul a recurs la ajutorul micului principat român numai împins de cea mai mare nevoie şi sub presiunea silei"[23]. Se poate spune că cercul se închisese şi că, cel puţin în cazul telegramei marelui duce Nicolae, istoriografia marxistă românească revenise în planul relaţiilor româno-ruse la poziţiile „istoriografiei burgheze".

Abandonarea modelului sovietic

Noul curs în perioada istoriografiei comunismului naţional a fost fixat în expunerea lui Nicolae Ceauşescu, făcută la consfătuirea de la Institutul de Istorie a Partidului, din 27 octombrie 1965. Criticând vechile lozinci ale Cominternului privind autodeterminarea până la despărţirea de stat şi alipirea la alte state a unor provincii româneşti, precum Transilvania şi Basarabia, noul lider al partidului a spus că este necesară „o analiză ştiinţifică, riguroasă arătând greşelile şi cauzele lor, nu numai afirmând, dar şi demonstrând de ce a fost greşit, arătând daunele pe care le-au

---

[20] *Istoria României. Manual unic pentru clasa a VIII-a secundară*, redactor responsabil Mihail Roller, Bucureşti, Editura de Stat, 1947, p. 507.

[21] *Istoria R.P.R. Manual pentru învăţământul mediu*, sub redacţia Acad. Mihail Roller, Bucureşti, Editura de Stat Didactică şi Pedagogică, 1956, p. 435; „Comandantul rus invită armata română să participe la asaltul Plevnei şi în acelaşi timp cere întăriri la Petersburg".

[22] *Istoria Romîniei*, vol. IV, sub redacţia Acad. P. Constantinescu-Iaşi, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1964, p. 618.

[23] Ludovic Lakos, *Reamintiri despre Turcia (1875, 1876, 1877)*, Bucureşti, Tipografia şi Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1896, p. 144. Apud *România în războiul de independenţă 1877–1878*, coordonator principal general-colonel Ion Coman, Bucureşti, Editura Militară, 1977, pp. 161-162; textul telegramei marelui duce Nicolae, *Ibidem*, p. 163; „Prinţului Carol al României, în locul unde se află Cartierul general român. Turcii, adunând cele mai mari mase de trupe la Plevna, ne zdrobesc. Rog să faci fusiune, demonstraţiune şi, dacă se poate, să treci Dunărea cu armata, după cum doreşti, între Jiu şi Corabia. Demonstraţiunea aceasta este neapărat necesară pentru înlesnirea mişcărilor mele. Nicolae".

adus legăturii partidului nostru cu poporul român. Nu întâmplător toate acestea au dat apă la moară burgheziei care prezenta PCR ca o anexă sau ca un instrument al altor țări, ca agent al străinătății, care ar fi urmărit dezmembrarea României"[24]. Era evidentă ruptura cu modelul sovietic de istoriografie promovat în perioada stalinistă.

În 1966, cu prilejul împlinirii a 45 de ani de la crearea PCR, Nicolae Ceauşescu a atacat virulent tezele Cominternului privind caracterul statului român după Marea Unire din 1918. Aceste critici erau îndreptate împotriva Uniunii Sovietice, care transformase Internaționala a III-ea comunistă, într-o simplă unealtă a politicii externe a Kremlinului. Criticile lui Ceauşescu erau fără echivoc: „Indicațiile date partidului de a lupta pentru ruperea de România a unor teritorii locuite, în covârşitoarea lor majoritate, de români, nu țineau seama de condițiile concrete ale României – stat unitar. Ele erau profund greşite, îndemnau, de fapt, la dezmembrarea statului național şi la destrămarea poporului român. Învățătura marxist-leninistă proclama dreptul popoarelor la autodeterminare nu în scopul destrămării statelor naționale constituite, ci, dimpotrivă, în vederea eliberării popoarelor asuprite şi constituirii lor în state naționale suverane, în conformitate cu voința şi hotărârea maselor largi populare"[25].

Pe urmele însemnărilor lui Marx despre români, în lucrările de istorie a început să fie menționată anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă în 1812. Un exemplu de „abilitate" istoriografică, dar şi politică, îl reprezintă studiul lui Sergiu Columbeanu privind situația Principatelor dunărene în timpul războiului ruso-turc (1806–1812)[26]. Întemeindu-şi în bună parte cercetarea pe documentele diplomatice ruse, apărute în colecția *Vneşneaia politika Rossii XIX i naceala XX veka*,[27] aflate în curs de editare la Moscova, autorul a pus în lumină împrejurările care au dus la încorporarea teritoriului dintre Prut şi Nistru în frontierele ruse. S-a putut constata că Alexandru I (1801–1825), intenționase inițial să anexeze ambele principate, dar că, sub presiunea deteriorării raporturilor ruso-franceze, şi-a redus progresiv obiectivul, mulțumindu-se în final cu partea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Era o modalitate de a spune că stăpânirea rusă asupra Basarabiei nu avea nicio legimitate istorică şi că ea era rezultatul unui act de forță săvârşit într-un anumit raport de putere între Rusia, Imperiul Otoman şi Franța.

Principiul de bază al noii orientări istoriografice a fost că România nu are nici un fel de revendicări teritoriale față de vecinii săi, dar adevărul istoric trebuie prezentat aşa cum a fost; era o modalitate de a spune că Basarabia este un teritoriu românesc, dar că România nu formulează pretenții asupra lui.

Războiul dintre cele două şcoli de istorie – română şi sovietică – a cunoscut faze de confruntare şi de acalmie în funcție de contextul politic. Când Nicolae Ceauşescu a considerat că poate valorifica un context internațional favorabil pentru a sfida Moscova în plan istoriografic, el s-a grăbit să o facă. Atunci când contextul i-a

[24] Mioara Anton, Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 235.
[25] Nicolae Ceauşescu, *Istoria poporului român*, Bucureşti, Editura Militară, 1988, p. 355.
[26] Sergiu Columbeanu, *Contribuții privind situația internațională a țărilor române între anii 1806–1812*, în „Revista de istorie", tom. 29, nr. 5, 1976, pp. 657–676.
[27] *Vneşneaia politika Rossii XIX i naceala XX veka. Dokumentî Rossiiskogo Ministerstva Inostranîh Del*, Seria I, Moskva, Izdatelstvo politiceskoi literaturî, tom. I, 1960; tom. II, 1961; tom. III, 1963; tom. IV, 1965; tom. V, 1967; tom. VI, 1962; tom. VII, 1970; tom. VIII, 1972.

fost defavorabil, el a bătut în retragere. Pentru a exemplifica cele două faze, de ofensivă şi defensivă, alegem câteva episoade semnificative.

În 1981, în manualul universitar de istorie a României se tipărea pentru prima dată într-o ţară membră a Tratatului de la Varşovia, articolul 3 din Protocolul adiţional secret al Pactului Molotov-Ribbentrop, articol prin care Germania va consimţi pentru anexarea Basarabiei de către URSS: „În privinţa Europei sud-estice, partea sovietică accentuează interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară total *désintéressement* politic faţă de aceste teritorii”[28]. După cum se ştie, Uniunea Sovietică a negat categoric, până în 1989, existenţa acestui Protocol adiţional secret, astfel că atitudinea Bucureştilor contrazicea Moscova într-o problemă fundamentală a politicii sovietice. Doi ani mai târziu, în 1983, la Bucureşti, s-a tipărit teza de doctorat a ambasadorului american din acel moment în România, David Britton Funderburk, privind relaţiile româno-engleze în anii 1938–1940, în care figura acelaşi articol 3 al amintitului protocol[29]. S-ar putea spune că Bucureştiul escalada controversa istorică ce-l opunea Moscovei, lăsând să apară acelaşi text, negat de sovietici, de această dată sub semnătura ambasadorului american.

În acelaşi an cu apariţia cărţii ambasadorului american, s-a tipărit şi primul volum din ceea ce se intenţiona a fi o mare sinteză de istorie naţională, elaborată de doi activişti ai Secţiei de Propagandă şi Agitaţie al CC al PCR, Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu. În raport cu lucrările apărute până atunci, acest prim volum se distingea prin prezentarea istoriei Basarabiei în perioada stăpânirii ţariste (1812–1918). Volumul stăruia asupra luptei românilor basarabeni pentru a se emancipa de sub autoritatea Rusiei şi în final de a se uni cu România. A fost o adevărată surpriză pentru cititori să găsească citate din documentele timpului, precum această chemare a Comitetului Central al studenţilor români din Basarabia, către tineretul basarabean: „Basarabia noastră este ţară românească, tocmai ca şi celelalte ţări de peste Prut locuite de fraţii noştri [...], noi socotim că mântuirea neamului nostru este numai în unirea tuturor fiilor noştri într-o singură ţară [...], noi vrem o Românie a tuturor românilor”[30]. Într-un alt text – Declaraţia corpului didactic din învăţământul primar din ţinutul Chişinăului (1 februarie 1918) – se spunea: „La acea zi sfântă, când se va serba unirea tuturor românilor, vom fi şi noi printre fericiţii care vom putea vedea înfăptuirea unui ideal visat de sute de ani”[31]. Pentru a sugera o anumită imagine a adversarilor unirii Basarabiei cu România, autorii indicau componenţa „Frontotdel-ului”, creat pe baza directivelor bolşevicilor de la Petrograd, de la Chişinău în octombrie 1917: Vl. Perper, A.A. Dementiev, Hans Lemberg, T.I. Popov, M.P. Roşkov, A. Nikolaev, G. Raeski, I.C. Şpunţ, I.D. Vizgherţ, Levenzon, Naştarum

---

[28] *Istoria României între anii 1918–1981: Manual universitar*, coordonator Prof. dr. Aron Petric, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981, p. 197.

[29] David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii faţă de România (1938–1940)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 150; „În articolul 3 al Protocolului secret adiţional al pactului sovieto-german, Berlinul recunoaşte interesul Moscovei asupra Basarabiei. În protocol se arată că «în privinţa sud-estului Europei, partea sovietică atrage atenţia asupra intereselor ei în Basarabia. Partea germană îşi declară completul dezinteres în aceste regiuni».

[30] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 566.

[31] *Ibidem*, p. 567.

Kaabak etc.[32] În sfârşit, pentru a evoca şi momentele unirii Basarabiei cu România prin votul Sfatului Ţării din 27 martie/9 aprilie 1918, de amintit citatul din ziarul „Sfatul Ţării": „Publicul, zguduit de entuziasm, striga: «Trăiască România Mare!» ... Deputaţii şi publicul se îmbrăţişau şi se sărutau. Ochii tuturor sânt înrouraţi de lacrimi de bucurie"[33]. Toate aceste citate au relevanţă dacă amintim că în istoriografia sovietică era înstăpânită formula: „Rolul trădător al Sfatului Ţării". Era o manieră de a sfida Moscova, arătând că România consideră Basarabia un teritoriu ce-i aparţinea, chiar dacă ea nu o revendica făţiş.

Cele trei exemple citate mai sus, pun în lumină atitudinea conducerii de la Bucureşti în demersul ei ofensiv. Există însă şi exemple ale unei „retrageri" ale aceleiaşi conduceri. Astfel, după apariţia la Chişinău, în 1974, a lucrării lui Artiom Lazarev, *Moldavskaia sovetskaia gosudarstvennosti i bessarabskii vopros*, care afirma individualitatea limbii şi poporului moldovean, distincte de limba şi poporul român, şi justifica apartenenţa Basarabiei la Uniunea Sovietică, la Bucureşti, s-a pregătit o replică, pe cât de amplă, pe atât de dură. După redactarea acestei critici a opiniilor susţinute de istoricul basarabean, Nicolae Ceauşescu, a considerat că ar fi mers prea departe într-o problemă atât de delicată ca aceea basarabeană. În consecinţă, recenzia nu s-a mai tipărit, dar Secţia de Propagandă a CC al PCR a dat dispoziţia ca remarcile critice la adresa cărţii lui Lazarev să fie introduse în unele studii ale istoricilor români aflate sub tipar[34].

Al doilea exemplu pentru atitudinea defensivă îl constituie marea monografie a României în anii celui de-al doilea război mondial, elaborată sub conducerea generalului Ilie Ceauşescu[35] lucrare care iniţial fusese concepută ca o explicitare pentru opinia publică a participării României în anii 1941–1944 la campania din Est. Întocmai ca şi în cazul lui Lazarev, în faza finală de elaborare a lucrării (1989), prudenţa lui Nicolae Ceauşescu şi-a spus din nou cuvântul şi monografia s-a inscris în tiparele obişnuite ale tratării războiului antisovietic[36].

Din dispoziţia forurilor de partid, istoricii români au abandonat elaborarea în comun a unor lucrări ştiinţifice cu colegii lor sovietici. Exemplul cel mai concludent îl constituie întreruperea editării colecţiei menţionate mai sus, *Istoriceskie sviazi narodov SSSR i Rumânii*. Volumul care urma să apară ar fi trebuit să includă memorii adresate de boierii moldoveni şi munteni curţii de la Petersburg, prin care solicitau în timpul războaielor ruso-turce, din secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, intrarea în „supuşenia" Imperiului Rus. Aceste texte erau invocate de istoricii ruşi pentru a argumenta afirmaţia lor că politica pentru independenţă nu a fost o constantă a istoriei românilor. Pentru a nu oferi o armă în războiul istoriografic româno-sovietic a fost abandonată o colecţie de valoare deosebită[37].

---

[32] *Ibidem*, p. 561.
[33] *Ibidem*, p. 669.
[34] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 364–365.
[35] *România în anii celui de-al doilea Război Mondial*, Vol. I–III, Bucureşti, Editura Militară, 1989.
[36] Florin Constantiniu, *op. cit.*, pp. 435–436.
[37] Informaţie orală, oferită de un membru al Comisiei istorice româno-sovietice. Potrivit aceleiaşi surse, la Sesiunea Comisiei româno-sovietice de istorie, ţinută la Constanţa în 1980, partea sovietică a prezentat exemplare xeroxate ale unor memorii trimise de boierii moldo-munteni curţii din

Tezele istoriografiei româneşti au primit uneori riposte dure, dar nu în scris ci verbal, mai ales în cadrul Comisiei mixte de istorie româno-sovietice. Astfel, în 1985, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de la terminarea celui de-al doilea război mondial, în programul sesiunii acestei comisii, a fost înscrisă tema: „*Contribuţia URSS şi a României la înfrângerea Germaniei hitleriste*". Când delegaţia română a susţinut că, prin actul de la 23 August 1944, România a scurtat războiul cu 200 de zile şi că a ocupat, prin efectivele angajate, al patrulea loc în coaliţia antihitleristă[38], unul dintre istoricii sovietici a replicat: „Dacă aţi susţine aşa ceva în faţa unor veterani sovietici, aţi fi întrebat cu cât s-ar fi scurtat războiul dacă România nu s-ar fi alăturat Germaniei în războiul antisovietic? Iar dacă susţineţi că aţi fost pe al patrulea loc în coaliţia antihitleristă, nu uitaţi că aţi fost pe al doilea loc în coaliţia antisovietică"[39].

Este vrednic de amintit însă că, în noiembrie 1989, într-un efort de recâştigare a sprijinului popular, în raportul prezentat la Congresul al XIV-lea al PCR, Nicolae Ceauşescu a criticat dur, în termeni abia voalaţi, Pactul Molotov-Ribbentrop, cerând lichidarea consecinţelor sale, altfel spus, revenirea la România a teritoriilor anexate de URSS în 1940. Astăzi, graţie mărturiei lui Paul Niculescu-Mizil, ştim că la şedinţa Comitetului Politic Executiv, care urma să aprobe Raportul CC la Congres, Nicolae Ceauşescu i-a îndemnat pe cei prezenţi să „nu-şi piardă timpul" cu lectura Raportului întrucât cuprinde numai lucruri cunoscute. „Este însă o singură chestiune nouă – a precizat el –, de o importanţă politică deosebită, pe care o ridic şi consider obligatoriu să ne consultăm asupra ei". Şi a dat în continuare citire textului în care se referea indirect la Pactul Molotov-Ribbentrop cerând „anularea tuturor urmărilor acestor acorduri şi dictate". Cei prezenţi au aprobat în unanimitate textul[40].

Opinia publică românească a rămas însă total insensibilă la aceste declaraţii. În acel moment, penuria alimentară, economia de energie electrică, având drept consecinţă frigul şi întunericul în apartamente, îi făceau pe români să se gândească la supravieţuirea lor şi nu la improbabila redobândire a unor părţi din teritoriul naţional.

În lumina celor prezentate mai sus, credem că se pot desprinde următorele concluzii:

- În perioada 1947–1989, cercetarea relaţiilor româno-ruse şi româno-sovietice a căpătat în istoriografia română o conotaţie puternică de ordin politic.

Petersburg, prin care solicitau intrarea sub protectoratul rus. Replica părţii române a fost că aceste surse nu sunt concludente întrucât, se ştie, din memoriile prinţului Adam Czartoryski, că împărăteasa Ecaterina II a cerut după una din împărţirile Poloniei ca o delegaţie din teritoriile poloneze anexate de Rusia să-i prezinte mulţumirile la Petersburg. Unul din favoriţii ţarinei, spiritual şi îndrăzneţ, i-a spus acesteia că, dacă la un mulţumesc se răspunde «nu ai pentru ce», atunci un astfel de răspuns e cel mai potrivit pentru o astfel de situaţie.

[38] Ilie Ceauşescu, Florin Constantiniu, Mihail Ionescu, *200 de zile mai devreme. Rolul României în scurtarea celui de-al doilea război mondial*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.

[39] Comunicare orală a unui participant român în cadrul comisiei mixte de istorie româno-sovietice, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de la terminarea celui de-al doilea război mondial.

[40] Paul Niculescu-Mizil, *România şi Războiul americano-vietnamez*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 2008, pp. 49–50.

Prezentarea şi interpretarea lor a depins de evoluția raporturilor politice dintre Bucureşti şi Moscova;

- În cursul distanțării conducerii comuniste de la Bucureşti de Moscova, România a adoptat în plan istoriografic poziții neîntâlnite în alte țări ale blocului sovietic. Astfel, România a fost singura țară din Tratatul de la Varşovia care a menționat într-un manual universitar de istorie a României din 1981 existența Protocolului adițional secret al Pactului Molotov-Ribbentrop negat vehement de sovietici şi a publicat articolul 3 privind Basarabia;
- Atitudinea lui Nicolae Ceauşescu nu a fost consecventă, perioadele de ofensivă-defensivă alternând în funcție de contextul politic al relațiilor româno-sovietice. Cercetări sistematice în arhive vor arăta care au fost factorii determinanți ai schimbărilor de atitudine ale liderului comunist de la Bucureşti, Nicolae Ceauşescu, în plan istoriografic.

Abstract

Between 1947 and 1989 the history of Romanian-Russian and Romanian-Soviet relations have been reflected in the Romanian historiography under a strong political influence. Their presentation and interpretation have been dependent on the evolution of the political relations between Bucharest and Moscow.

Sensitive episodes such as: annexation of Bessarabia by the Tsarist Russia in 1812; request of Romanian military support sent by the Great Duke Nicholas in 1877; the Union between Romania and Bessarabia in 1918; the breaking of the diplomatic relations between Soviet Russia and Romania and the confiscation of the Romanian Treasure sent in Moscow in 1917-1918; the annexation of Bessarabia and North Bucovina, by the Soviet Union, in 1940, have been presented during ‘40s–‘50s in a way which favored Moscow, using texts from Soviet handbooks historiography.

The change that occurred in the Romanian-Soviet relations in early ‘60s has significantly influenced the Romanian historiography. Romania has been the only member of the Warsaw Pact which acknowledged, in a 1981 University Manual of Romanian History, the existence of the Additional Secret Protocol of Molotov-Ribbentrop Pact (The above mentioned document was published -the 3rd paragraph concerning Bessarabia). Therefore Romania pronounced itself against Moscow, in a fundamental issue of Soviet’s foreign policy.

Tabăra „imperialistă” în războiul coreean. De la rapoartele legației RPR de la Washington la evenimentele internaționale găzduite de București 1950-1953

Radu TUDORANCEA

Izbucnirea războiului din Coreea, la 25 iunie 1950, avea să ducă la asumarea unor reacții imediate din partea SUA. După cum este cunoscut, acestea au reuşit să obțină, într-un interval de timp destul de scurt, adoptarea a două rezoluții de către Consiliul de Securitate al ONU, în condițiile absenței repezentantului URSS (stat ce declarase, încă din ianuarie 1950, că nu va mai participa la lucrările Consiliului, atâta vreme cât era perpetuată reprezentarea, la ONU, a Chinei naționaliste, în locul Chinei populare). Curând SUA aveau să constituie nucleul trupelor de coaliție, aflate sub steagul ONU, în cadrul confruntărilor cu trupele nord-coreene, apoi şi cu cele ale „voluntarilor chinezi”.

RP Română, din postura de membru al taberei democrațiilor populare, a fost interesată de evoluția conflictului coreean şi de proporțiile implicării SUA. Erau vizate principalele evoluții de pe scena politică americană, amploarea angajamentului militar, modul în care se raporta „poporul american” la confruntarea din Coreea, poziția americană în legătură cu negocierile pentru stoparea conflictului, previziuni privind finalitatea războiului etc.

Războiul şi efectele sale

România a manifestat un interes aparte pentru evoluțiile de pe scena politică americană, fapt demonstrat de rapoartele şi de evaluările trimise la Bucureşti de Legația de la Washington în chestiunea coreeană[1]. Astfel, ca urmare a unei solicitări exprese, ministrul României la Washington, M. Magheru[2] realiza, la sfârşitul lui decembrie 1950, un „raport politic axat pe problema Coreei”. Documentul debuta cu o evaluare a consecințelor războiului din Coreea asupra stării economiei americane. Astfel, era evidențiat că SUA fuseseră nevoite să adopte „The National Emergency Act”, pe fondul unei „creşteri simțitoare a prețurilor”, care afectase în primul rând pe

[1] La scurt timp după ce adoptarea rezoluțiilor ONU a permis intervenția militară aliată în războiul din Coreea, guvernul SUA adresa, la 7 iulie 1950, prin intermediul Legației SUA de la Bucureşti, o notă prin care aducea la cunoştința autorităților RP Române că preşedintele SUA, „conformându-se unei cereri a Consiliului de Securitate, a ordonat instituirea blocadei navale a coastelor Coreei”. Imediat, guvernul român a reacționat la nota americană, la 12 iulie 1950, expunând opinia că intervenția militară a SUA în Coreea reprezenta o „agresiune directă împotriva poporului coreean”. Totodată, rezoluția Consiliului de Securitate al ONU, adoptată la inițiativa şi „sub presiunea guvernului american”, în condițiile în care doi membri permanenți ai Consiliului – URSS şi China – nu participau, era în mod evident „ilegală şi constituie un amestec în treburile interne ale poporului coreean”, ea violând „în mod flagrant principiile fundamentale ale Chartei Națiunilor Unite”.

[2] AMAE, Fond SUA 1951, Chestiunea 20-224, Raport confidențial nr. 344, al Legației R. P. Române la Washington, din 24 decembrie 1950, adresat tovarăşei Ana Pauker, ministrul Afacerilor Externe al RP Române, semnat M. Magheru, pagini nenumerotate.

„micul consumator", în ciuda unor încercări de ameliorare a situației, prin intermediul unor „ridicări de salariu în urma noilor contracte colective de muncă"[3]. Raportul sesiza, în acelaşi timp, o creştere evidentă a producției de oțel şi fontă, în condițiile în care „în sectoarele particulare", ritmul de creştere al producției a încetinit, „mergând chiar spre stagnare"[4]. Erau subliniate ca definitorii două fenomene, care se manifestau concomitent în cadrul economiei SUA: pe de o parte, „accentuarea fenomenelor de criză în anumite sectoare", şi pe de altă parte, un „început al economiei de război care ajută la menținerea şi ridicarea producției în alte sectoare (oțelul, mai ales)"[5].

Un capitol aparte era rezervat orientărilor politicii externe americane, fiind evidentă dorința SUA de a asigura o „unitate de acțiune cu țările de sub influența lor, pentru pregătirea şi declanşarea războiului mondial"[6]. Raportul sublinia că războiul pe care îl porniseră americanii era îndreptat şi împotriva URSS şi RP Chineze[7]. Diplomatul român considera că eşecul suferit de MacArthur era o dovadă a slăbiciunii militare a SUA, context în care era de aşteptat creşterea influenței Uniunii Sovietice şi Chinei Populare[8]. Diplomatul român şi-a îndreptat atenția şi asupra relațiilor dintre SUA şi statele membre NATO, concluzionând că deveniseră vizibile o serie de contradicții pe care aliații încercau să le ascundă cu multă grijă[9].

Din perspectivă militară, diplomatul semnala o „retragere în debandadă" a armatelor americane şi aliate, fapt ce generase o atmosferă de „nespusă zăpăceală şi isterie"[10]. Erau evidențiate lipsa de coordonare şi existența unei stări de spirit negative, ceea ce era o veste bună pentru tabăra democrațiilor populare şi pentru deznodământul la care acestea sperau, pe frontul din Coreea[11]. Autorul realiza şi o analiză a fenomenului corupției din SUA, insistând asupra „imenselor afaceri cu echipamentul de iarnă al soldaților americani", ceea ce afectase starea trupelor din Coreea[12].

Documentul se finaliza cu o proiecție asupra evoluțiilor care erau de aşteptat în Coreea, concluzionând că „ei [anglo-americanii, n.n.] vor continua propaganda de minciuni, calomnii şi provocări prin toate mijloacele"[13]. Se preconiza o extindere a

---

[3] Ibidem. Se estima o creştere a prețurilor uneori cu până la 70-100%.

[4] Ibidem. În grupul „sectoarelor particulare" erau incluse ramurile producătoare de automobile, televiziune, răcitoare electrice (frigidere).

[5] Ibidem. Din punctul de vedere al autorului raportului, trecerea la „economia de război, control şi dirijare", se făcea sub conducerea directorului lui *General Electric*.

[6] Ibidem.

[7] Ibidem.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem. Erau aduse, în sprijinul acestei concluzii, şi desele „ieşiri războinice ale lui Acheson", cel care fusese „cel mai agresiv şi mai aventurist dintre toți", în timpul diverselor negocieri interaliate (mai ales cu britanicii).

[10] Ibidem.

[11] Ibidem.

[12] Ibidem.

[13] Ibidem. Referirile din această ultimă parte a documentului vizează, pe lângă situație din Coreea, şi unele posibile evoluții pe continentul european.

războiului şi în China, prin mobilizarea naţionaliştilor chinezi”[14]. Raportul analiza şi situaţia din Europa, acolo unde, americanii „vor încerca să arate o aparenţă de unitate şi vor trece la înarmarea masivă a Germaniei“[15]. Încercând să sintetizeze situaţia existentă, diplomatul român sublinia că cel mai important lucru era faptul că „agresiunea lor din Coreea (!) nu a rămas fără răspuns şi aceasta le-a dat mult de gândit asupra posibilităţilor lor de a porni orice nouă aventură”[16]

Efectele războiului asupra clasei de mijloc

Modul în care se raporta populaţia americană faţă de conflictul din Coreea a reprezentat un punct de interes deosebit pentru oficialii de la Bucureşti, Ministerul de Externe solicitând Legaţiei României la Washington evaluări pe marginea acestei teme. Un raport din august 1951[17] este sugestiv în acet sens. Se sublinia că, pentru majoritatea populaţiei americane războiul din Coreea era „impopular”, orice încercare privind o potenţială ieşire din conflict fiind în acest sens „salutată”[18]. Merită menţionat, în acest context, că raportul fusese elaborat după desfăşurarea Congresului american pentru pace de la Chicago (29 iunie-1 iulie 1951), reuniune ce fusese precedată de o „nouă propunere a Uniunii Sovietice de încetarea focului în Coreea[19]. Chiar şi aşa însă, în ciuda faptului că majoritatea populaţiei americane îşi dorea retragerea din Coreea, cetăţenii SUA erau, potrivit autorilor raportului, „prinşi parţial în mreaja de minciuni a propagandei oficiale americane”, fiind împinşi să creadă informaţiile Departamentului de Stat cu privire la „pretinsa agresiune comunistă din Coreea (!) şi în general cu privire la politica agresivă dusă de Uniunea Sovietică”[20]. De altfel, diplomatul român sugera că modul în care acţiona propaganda americană condusese la situaţia în care, deşi „cetăţeanul mijlociu din SUA nu vede nici un interes în continuarea războiului dincolo de paralela de 38°”, era totuşi dispus, „fără entuziasm, să accepte necesitatea continuării războiului dincolo de paralela de 38°”[21]. În acest context, propunerea Uniunii Sovietice de încetare a focului era considerată ca fiind de un ajutor deosebit în ansamblul „luptei pe care o duc forţele păcii de a explica adevăratele intenţii ale guvernului american în Coreea şi, în general, în politica sa externă”[22]. Documentul evalua ponderea şi consistenţa principalelor grupări sau elemente angrenate în lupta pentru pace pe teritoriul SUA şi

[14] Ibidem.
[15] Ibidem. Autorul arată că, de fapt, occidentalii „nu vor această întâlnire, dar vor să arunce asupra URSS eşecul, deoarece cer discutarea şi a chestiunii Chinei, fără China, sperând ca URSS să refuze discuţiile în aceste condiţiuni”.
[16] Ibidem.
[17] Este important de amintit aici că, în iulie 1951, au început tratativele cu privire la încetarea focului şi încheierea armistiţiului, însă ele aveau să se prelungească în timp, pe fondul a numeroase chestiuni aflate în dispută, până la 27 iulie 1953, momentul semnării armistiţiului de la Panmunjon, răstimp în care luptele au continuat, cu o intensitate mai mică sau mai mare.
[18] AMAE, Fond SUA, 1951, Chestiunea 20/210, Raport confidenţial nr. 536 al Legaţiei R.P.Române la Washington, din 25 august 1951, semnat M. Magheru; dosar nepaginat.
[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.
[22] Ibidem.

modul în care se raportau acestea la războiul din Coreea[23]. Din acest punct de vedere, analiza la care facem referire identifica trei mari grupări, organizate în vederea „luptei pentru pace" pe teritoriul SUA. Acestea erau „Cruciada americană pentru pace", „National Committee for Peaceful Alternative", precum şi „American Friends Service Committee". Între cele trei organizații, autorul face o distincție clară, precizând de la început că, la momentul respectiv, „Cruciada americană pentru pace" era cea mai puternică şi singura care corespundea cu termenul de „organizație"[24]. De altfel, aceasta se afla, după cum sublinia şi autorul, „sub directa influență" a Partidului Comunist din SUA. Unul dintre reprezentanții acestei organizații, secretarul Marcel Scherer, vizitase, de altfel, după cum arăta raportul, Legația României, stabilindu-se, astfel, contacte şi consultări cu personalul diplomatic al reprezentanței României la Washington[25].

O a doua organizație luată în considerare, în cadrul „mişcării pentru pace", „National Committee for Peaceful Alternative" care, deşi era plasată destul de aproape de platforma „Cruciadei" (programul său includea lupta pentru recunoaşterea Republicii Populare Chineze, încheierea păcii în Coreea, încetarea sprijinirii „clicilor lui Chang Kai Shek", Li San Man şi a altora asemănătoare din Asia), avea totuşi un neajuns, potrivit documentului, anume acela că, din cauza „elementelor variate" din componența sa, se întâmpla uneori să „dea crezare calomniilor guvernului american cu privire la originea războiului din Coreea"[26]. Organizația la care se făcea referire se ferea, de altfel, să colaboreze în vreun fel cu „Cruciada pentru pace" şi cu oricare altă organizație de stânga, pentru a nu fi acuzată de comunism, şi mai ales, pentru a nu „îndepărta pe unii membri fricoşi" din rândurile sale[27].

A treia, şi ultima grupare, din punctul de vedere al importanței, evaluată de personalul diplomatic al reprezentanței României la Washington, „American Friends Service Committee", avea numeroase puncte slabe, în sensul că aceasta, fidelă unei abordări „obiectiviste", decisese să adopte o poziție „de mijloc între SUA şi URSS"[28]. Meritul acesteia era că se împotrivea „actualului curs al politicii externe americane", militând împotriva programului de înarmări şi pentru recunoaşterea Chinei populare.

Revenind, apoi, la meritele celei mai importante organizații din cadrul „mişcării pentru pace" americane, „Cruciada americană pentru pace", documentul aminteşte că, dat fiind numărul mare de semnături de adeziune strânse de aceasta

[23] Se aveau în vedere doar grupările cu anvergură națională (cu reprezentare la nivelul întregului teritoriu al SUA).

[24] AMAE, Fond SUA, 1951, Chestiunea 20/210, Raport nr. 536 al Legației RP Române la Washington, din 25 august 1951, semnat M. Magheru; dosar nepaginat.

[25] Ibidem. Se poate presupune că existaseră contacte şi cu celelalte reprezentanțe ale „democrațiilor populare". Amintita organizație reuşise să atragă, sub umbrela sa, o altă formațiune, anume „Labor Conference for Peace", documentul precizând că acestea lucrau „mână în mână", în abordarea chestiunii coreene, a păcii în general.

[26] Ibidem. În rândul „elementelor variate" erau incluşi intelectualii şi mai cu seamă „reprezentanți ai diverselor biserici protestante".

[27] Ibidem.

[28] Ibidem.

pentru Apelul de la Stockholm, se putea considera că beneficia de sprijinul a aproximativ 5.000.000 americani, chiar dacă mare parte din aceştia nu erau întotdeauna „apţi să treacă şi la acţiuni care presupun riscuri în împrejurările teroarei poliţieneşti de azi” (sic!)[29]. În ansamblu, în activitatea sa, „Cruciada” nu făcea decât să preia exemplul oferit deja de Uniunea Sovietică, cea care „prin repetatele acţiuni ofensive pentru pace”, îi pusese pe „imperialiştii americani în mare încurcătură”.

Documentul elaborat de diplomaţii români ai Legaţiei de la Washington sintetiza şi modul în care guvernul american înţelesese să reacţioneze la „ofensiva pentru pace“ a Uniunii Sovietice, cel mai important element fiind considerat propaganda, care fusese întărită pentru a împiedica „pătrunderea adevărului”, în condiţiile în care orice cetăţean care afla respectivul adevăr cu privire la Coreea, „devenea o primejdie pentru politica guvernului american”[30].

Drumul către armistiţiu

Discursul noului preşedinte al SUA, Dwight Eisenhower, de la 16 aprilie 1953, a fost considerat expresia unei noi orientări a politicii externe americane ce viza „uşurarea tensiunilor mondiale şi reglementarea chestiunilor care tulbură în mod periculos lumea”[31]. Discursul care fusese expediat, în mod evident, şi diplomaţiei sovietice precum şi celorlalte „democraţii populare”, sublinia că noua administraţie americană îşi arăta disponibilitatea de a se „strădui pentru a recupera speranţele aproape pierdute ale zilelor noastre”, iar primul pas mare, în acest sens, urma să fie „încheierea unui armistiţiu onorabil în Coreea”.

Condiţia avansată de americani, aceea de a fi organizate alegeri libere în întreaga Coree, nu putea fi acceptată de către partea sovietică, mai ales că propunerile de pace americane vizau, de asemenea, şi încetarea „oricăror atacuri directe sau indirecte asupra securităţii Indo-Chinei şi Malayei”. De altfel, textul documentului se încheia cu o întrebare retorică: „Este oare noua conducere a Uniunii Sovietice gata să întrebuinţeze influenţa ei decisivă în lumea comunistă… ca să aducă nu numai un armistiţiu avantajos în Coreea, ci şi o pace adevărată în Asia?”[32]

Aproape imediat, partea română s-a grăbit să interpreteze poziţia americană ca fiind o încercare de a se deturna atenţia lumii întregi de la „noile propuneri

---

[29] Ibidem. Apelul de la Stockholm, lansat în martie 1950, de Comitetul Permanent al Congresului Mondial al Partizanilor Păcii, cerea interzicerea necondiţionată a armei atomice. El avea să capete o nouă dimensiune în contextul războiului din Coreea, pe măsură ce începuseră să circule unele zvonuri legate de o eventuală folosire a armei atomice împotriva Chinei, ca o contramăsură faţă de intervenţia masivă a „voluntarilor chinezi” în războiul din Coreea.

[30] Ibidem. Era oferit şi un exemplu, anume un mesaj al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, privitor la pace, care ar fi fost „împiedicat să ajungă la poporul american”, el nefiind publicat decât în câteva ziare americane de „circulaţie restrânsă”, precum „New York Times”, „Washington Post”, „St. Louis Post” şi „Daily Worker”.

[31] AMAE, Fond SUA, Chestiunea 220, 1953. Nota Legaţiei SUA la Bucureşti adresată Ministerului de Externe al RP Române, la 20 aprilie 1953; dosar nepaginat.

[32] Ibidem. De altfel, „întrebarea” adresată de americani continua printr-o abordare a situaţiei statelor europene aflate în orbita Moscovei: „[…] este ea (Uniunea Sovietică, n.n.) dispusă să permită altor naţiuni, între care şi acele ale Europei de Răsărit, alegerea liberă a propriilor forme de guvernământ şi dreptul de a se asocia libere altor naţiuni într-o cimunitate de drpt mondială?”.

sovietice, chineze şi coreene". Varianta unui armistiţiu în Coreea presupunea, din punctul de vedere al diplomaţilor români, o „gravă ameninţare a situaţiei economice a SUA" şi chiar „un crah economic (sic!) care, desigur, nu va veni imediat", aşa încât propunerile americane nu puteau fi decât o palidă încercare a guvernului SUA de a da impresia că „are o linie de conduită în politica internaţională"[33]. De altfel, în raportul Legaţiei României de la Washington, din 26 aprilie 1953, erau evaluate „adevărate intenţii americane", ce nu puteau fi „disimulate", în ciuda eforturilor, în spatele unor propuneri de pace. Astfel, diplomaţii români considerau că politica guvernului american era aceea de a „încerca să pună toate piedicile posibile în calea unei destinderi internaţionale", în timp ce doar „în vorbe face mereu declaraţii pacifice sau unele concesii minore"[34].

Urmare a liniei abordate de politica externă americană, singura concesie reală făcută de SUA, era, potrivit diplomaţilor Legaţiei României de la Washington, de a respinge „pentru moment" unele sfaturi venite din partea lui MacArthur, care „reînviau planul de bombardare a Chinei", în condiţiile în care se persista în a se „lega chestiunea încheierii armistiţiului din Coreea de rezolvarea problemelor politice"[35]. Analiza Legaţiei României prognoza, pe termen scurt, şi o intensificare a „propagandei mincinoase" cu scopul de a „stârni din nou isteria războinică", în rândul populaţiei civile americane, mijlocul folosit, de această dată, fiind exacerbarea „pretinselor suferinţe ale prizonierilor de război americani în Coreea"[36]. Curând însă, la 27 iulie 1953, după negocieri intense şi prelungite, avea să fie semnat la Panmunjom armistiţiul de pace care punea capăt confruntărilor în războiul din Coreea, deşi un tratat de pace nu avea să fie semnat.

Condamnarea „imperialiştilor": al III-lea Congres Mondial al Tineretului

Modul în care s-a raportat România la conflictul din Extremul Orient, exprimat şi prin participarea la diferite evenimente organizate la nivel internaţional, este de asemenea important pentru a înţelege pe deplin poziţia adoptată de autorităţile de la Bucureşti faţă de evoluţia situaţiei pe frontul coreean. De altfel, RPR nu-şi putea exprima un punct de vedere oficial faţă de conflict, indiferent dacă un asemenea punct ar fi reprodus întocmai sau nu poziţia Moscovei, dat fiind faptul că la acea vreme, ea nu fusese încă admisă la ONU, eveniment care avea să aibă loc abia la 14 decembrie 1955[37].

În aceste condiţii, în mod evident, trebuiau identificate alte căi pentru ca „glasul" României să se facă auzit la nivel internaţional. Într-o primă fază s-a

[33] AMAE, Fond SUA, Chestiunea 20/220, 1953. Raport al Legaţiei RP Române la Washington, adresat Direcţiei a IV-a a MAE, la 26 aprilie 1953, semnat de ministrul Marin Florea Ionescu; dosar nepaginat.
[34] Ibidem.
[35] Ibidem. În aceeaşi „linie de politică externă" a SUA era inclus şi refuzul perpetuu de recunoaştere a guvernului chinez (China populară).
[36] Ibidem.
[37] Acest lucru nu înseamnă că autorităţile de la Bucureşti nu au trimis diferite „Note" Consiliului de Securitate, solicitând înaltului for al ONU să intervină pentru stoparea „agresiunii din Coreea". „Notele" au urmat întocmai linia sovietică şi au subscris pe deplin „propunerilor sovietice" de pace.

considerat a fi importantă încurajarea strângerii de semnături pentru Apelul de la Stockholm, care să arate lumii întregi amploarea dezvoltării mişcării partizanilor păcii din România. În acest sens, Ana Pauker sublinia într-un articol din august 1950 că mişcarea partizanilor păcii din RPR reuşise să strângă „peste 10 milioane de semnături” pentru „apelul de la Stockholm”, fapt ce se adăuga celorlalte „mii de meetinguri”, în care „masele populare au înfierat cu adâncă indignare mârşava agresiune a imperialiştilor americani împotriva poporului coreean”[38]. De altfel, autoritățile de la Bucureşti s-au folosit şi de acest prilej pentru a stimula un „patriotism activ, manifestat în acțiuni concrete”, adică au folosit „lupta pentru pace”, transferând-o în zona producției: „[…] să întărim semnătura noastră pentru pace prin succese în producție !”[39].

La nivel internațional, o primă oportunitate pentru prezentarea mişcării pentru pace din România a fost reprezentată de „Congresul Mondial al Partizanilor Păcii” desfăşurat, în toamna anului 1950, la Varşovia. La acest eveniment, şeful delegației „partizanilor păcii”, Mihail Sadoveanu, adresa, în numele poporului român, un salut „cald şi frățesc”. Discursul amintea „propaganda mincinoasă” a „stăpânitorilor de ieri ai țării noastre”, cei care nu erau decât „calomniatorii de azi” (cu referire la faptul că respectivii distorsionaseră semnificația „colaborării în condiții de egalitate” dintre Uniunea Sovietică şi țările de democrație populară, falsificând adevărul în privința „ajutorului frățesc”). Sadoveanu critica, de asemenea, grupul format din aceia care, sfidând dorința de pace a omenirii „s-au deprins să transforme în dolari şi lire suferințele şi sângele popoarelor, şi-au trimis trupele la mii de kilometri depărtare, invadând țara paşnică a poporului corean, distrugând cu sălbăticie aşezările omeneşti, măcelărind femei, bătrâni şi copii”[40]. Pentru ca auditorii să fie pe deplin lămuriți, Sadoveanu adăuga că era, în fond, vorba despre aceiaşi lideri care „resping propunerile de pace ale lui Nehru şi care au atacat China şi alte popoare din Asia”, adună „stocuri de bombe atomice” şi, mai mult, sfidează „propunerile pacifice făcute de Uniunea Sovietică la ONU”, nimeni alții decât „imperialiştii americani şi englezi”[41].

Propunerile, sau mai curând cererile înaintate de şeful delegației române, Mihail Sadoveanu, nu se diferențiau cu nimic de cele ale celorlalți participanți, majoritatea provenind din rândul „democrațiilor populare”, insistând asupra

---

[38] Vezi articolul „Şase ani de la eliberarea României”, publicat în „Pentru pace trainică, pentru democrație populară”, nr. 33/93, din 18 august 1950, pp. 13-14. Ana Pauker arăta că poporul român îşi demonstrase hotărârea de a împiedica, „alături de toate popoarele iubitoare de pace, dezlănțuirea unui nou război mondial”.

[39] Ibidem, fila 14.

[40] *Glasul poporului român la Congresul Mondial al Partizanilor Păcii*, discurs rostit de academicianul Mihail Sadoveanu, în numele delegației partizanilor păcii din R.P.R, în „Scânteia”, Seria III, Anul XIX, nr. 1895, miercuri, 22 noiembrie 1950.

[41] Ibidem. Autorul îi acuza, de asemenea, pe anglo-americani de faptul că împiedicaseră desfăşurarea Congresului într-un alt oraş, vizat inițial, în Anglia, anume la Sheffield.

„încetării imediate a agresiunii americane din Coreea”, a „propagandei războinice”, condamnându-se politica agresivă a guvernului american[42].

Dincolo de alte „participări” ale unor delegații româneşti la alte asemenea „congrese internaționale”, trebuie să menționăm că şi la Bucureşti s-au organizat două astfel de „evenimente”, care au avut în dezbatere şi chestiunea războiului din Coreea. Ne referim ce de-al III-lea Congres Mondial al Tineretului, desfăşurat la Bucureşti, între 25-30 iulie 1953 şi cel de-al IV-lea Festival Mondial al Tineretului şi Studenților, găzduit tot de capitală, în perioada 2-16 august 1953. Ambele evenimente s-au suprapus fazei finale a războiului din Coreea.

Congresul Mondial al Tineretului şi-a început lucrările la 25 iulie, la sala Floreasca, şi a reunit peste 1500 de delegați, observatori şi invitați, provenind din 106 state ale lumii. Autoritățile de la Bucureşti, dornice să impresioneze delegațiile străine, finalizaseră mai multe construcții, între care Stadionul 23 august, Teatrul de vară 23 august şi Palatul Operei Române. Ambele evenimente au fost reflectate masiv în presa statelor de democrație populară. În cazul României manifestările au fost pe larg prezentate în„Scânteia” şi „Scânteia Tineretului”[43].

Cel de-al treilea Congres Mondial al Tineretului (ce fusese convocat de o altă organizație cu renume în rândul „democrațiilor populare”, „Mişcarea Mondială Democrată de Tineret”) a fost precedat de reuniunea de la Washington a miniştrilor de Externe ai SUA, Angliei şi Franței fapt speculat în plan propagandistic. Astfel, lucrările congresului au putut reliefa diferența de accepțiune față de unele valori precum „pace” sau „libertate”, expresii golite de conținut pentru statele occidentale, dar „pe deplin înțelese“ în rândul statelor tinere, a democrațiilor populare. De altfel, cu o zi înainte ca lucrările Congresului să înceapă, se subliniau trasăturile „politicii externe consecvente de pace a URSS”, cea care continua să înlăture, treptat, „obstacolele pe care duşmanii colaborării internaționale le ridică în calea către reglementarea problemelor internaționale litigioase” (cu referire voalată către SUA şi aliații săi)[44]. Trimiterea la SUA era reluată atunci când se sublinia că autoritățile de la Washington se aflau la originea „blocului agresiv al Atlanticului de Nord” şi că se aflau printre principalii susținători ai „clicii lui Adenauer”[45].

Cuvântul de deschidere Jacques Denis, secretar general al FMTD[46], sublinia recunoaşterea şi legitimitatea evenimentului, insistând pe larga reprezentare a punctelor de vedere şi a păturilor sociale, dar şi pe numărul mare de delegații prezente şi pe diversitatea acestora (rasă, religie, profesie)[47]. De altfel, atât cu ocazia Congresului, cât şi cu prilejul Festivalului, a fost stimulată şi susținută diversitatea şi

[42] Ibidem. „Propunerile” reprezentau, de fapt, o coroborare a unor inițiative aparținând unor membri ai delegației sovietice, anume ale lui Fadeev şi ale lui Ilya Ehrenburg, care ofereau o „lărgire necesară a programului de luptă al partizanilor păcii”.

[43] De altfel, „Scânteia Tineretului” şi-a început relatările privind mersul pregătirilor pentru desfăşurarea celor două evenimente, încă din primele numere ale anului 1953.

[44] *,Ce dovedeşte Conferința de la Washington*, în „Scânteia Tineretului”, ediția din 24 iulie 1953, p. 4.

[45] Ibidem.

[46] „Federația Mondială a Tineretului Democrat”.

[47] „Salut fierbinte Congresului Mondial al Tineretului”, în „Scânteia Tineretului”, ediția din 25 iulie 1953, p. 1.

varietatea delegaţiilor şi implicit a participanţilor, între mijloacele identificate aflându-se, bunăoară, sprijinul financiar efectiv acordat de unele delegaţii, pentru participarea altora.

În numele RPR avea să adreseze un salut participanţilor la Congres o personalitate ştiinţifică, nimeni altul decât preşedintele Academiei Române, academicianul Traian Săvulescu. Discrepanţa evidentă dintre viaţa tinerilor occidentali „disperaţi” şi viaţa tinerilor provenind din URSS sau din statele de „democraţie populară” este reliefată şi de Săvulescu, acesta subliniind, de altfel, evoluţia sănătoasă a poporului român, a tineretului acestuia, eliberat de către sovietici „de sub călcâiul cotropitorilor”[48].

Mijloacele de informare româneşti au acordat o atenţie deosebită discursurilor rostite de delegaţii prezenţi la Congres, spaţiul cel mai semnificativ fiind rezervat, bineînţeles, reprezentantului URSS, Alexandr Selepin, care în discursul său a accentuat succesele „construcţiei paşnice a URSS”, susţinând dorinţa de pace a poporului sovietic, a tineretului sovietic[49]. Intervenţia reprezentantului SUA a fost aşteptată cu interes de tinerii „iubitori de pace”, iar discursul acestuia (unul care se situa pe o linie diametral opusă faţă de abordările de politică externă americană la acea vreme) a confirmat aşteptările celor prezenţi: tânărul american a deplâns implicarea SUA în războiul din Coreea, arătând că pierderile suferite de trupele americane-formate erau „inutile”şi a afirmat „o mare simpatie pentru tineretul şi poporul coreean”[50].

Dincolo de varietatea temelor „dezbătute”, începând cu chestiunea păcii în general, problema coloniilor, aspecte referitoare la cultură, educaţie, sport, un moment important a fost reprezentat de chestiunea situaţiei din Coreea. De altfel, dat fiind faptul că la 27 iulie 1953 avea să fie semnat armistiţiul, moment care s-a suprapus cu lucrările Congresului, episodul a devenit cu atât mai important pentru participanţii la dezbateri. În febra lucrărilor, vestea privind încheierea armistiţiului a fost adusă participanţilor la Congres de către şeful delegaţiei chineze, Hu-Yao Pang, iar reacţiile celor prezenţi au fost extrem de entuziaste: „se scandează *pace* în zeci de limbi”, iar în „exaltarea generală sunt ridicaţi pe braţe nu doar coreenii, ci şi chinezii[51](ale căror merite în desfăşurarea războiului erau pe deplin recunocute de participanţii la lucrări). Tabloul era cu atât mai înălţător cu cât un delegat coreean, Pen-Uk, „un erou al luptei poporului coreean”, a izbucnit în lacrimi, aşa încât „o scenă mai înălţătoare cu greu poate fi imaginată”[52]. Urmare a bucuriei spontane a celor prezenţi, în scurt timp, „o grădină întreagă de crini şi gladiole a umplut mesele fiilor Coreei”, în vreme ce „deasupra capetelor blonde, castanii, roşcate, negre, sute şi

---

[48]*Deschiderea Congresului Mondial al Tineretului*, în „Scânteia Tineretului”, ediţia din 26 iulie 1953, p. 1.

[49]*Lucrările Congresului Mondial al Tineretului*, în „Scânteia Tineretului”, ediţia din 28 iulie 1953, p. 5.

[50] Ibidem. Vorbitorul a folosit prilejul pentru a condamna „persecuţiile la care sunt supuşi apărătorii păcii din SUA”, exemplul oferit fiind acela al soţilor Rosenberg, fapt care avea să genereze spontan, păstrarea unui moment de reculegere în plenul Congresului.

[51] „Aspecte din sala Congresului”, în „Scânteia Tineretului”, ediţia din 28 iulie 1953, pp. 1-2.

[52] Ibidem.

sute de mâini i-au înălţat pe eroii, studenţii, strungarii şi mecanicii coreeni”[53]. De altfel, „Scânteia Tineretului” avea să descrie experienţa văzută şi prin ochii delegaţilor coreeni la Festivalul de la Bucureşti (ce avea să se desfăşoare după încheierea lucrărilor Congresului), aflaţi în tren, în drumul lor spre capitala RPR. Astfel, se arată că la aflarea „măreţei veşti”, membrii delegaţiei coreene au organizat un „meeting ad-hoc, în vagonul restaurant”, unde s-a trecut la evaluarea situaţiei, fiind evidenţiată necesitatea reconstrucţiei Coreei, ce se putea realiza mulţumită „generosului ajutor sovietic”[54].

O descriere şi mai amănunţită legată de momentul în care vestea armistiţiului a fost adusă participanţilor la Congres poate fi întâlnită, totuşi, în paginile „Scânteii“, sub semnătura lui Aurel Baranga. Potrivit acestuia, momentul a fost înălţător, zgomotul asurzitor al bucuriei fiind precedat de „o clipă de linişte, cât o bătaie de inimă”[55]. Imaginea creată în sală, potrivit autorului, era una profundă, impresionantă, cum „numai aceea a talazurilor mări, zbuciumând spre înălţimi, o poate egala”[56].

Lucrările Congresului s-au încheiat prin adoptarea a două documente, un „Apel” şi o „Rezoluţie”, al căror conţinut relua dorinţa de pace a participanţilor, de decolonizare şi de eliberare. În ciuda scopului declarat, acela de luptă continuă pentru pace, participanţii la Congres au încercat să evalueze şansele atingerii acestui deziderat. În acest sens, rezoluţia adoptată de delegaţi percepea destul de sumbru viitorul, considerându-se că viaţa tineri era ameninţată de lipsa de drepturi şi, mai ales, de probabilitatea izbucnirii unui nou război mondial[57]. „Apelul” adoptat în plenul Congresului îndemna, la rândul său pe participanţi şi pe tinerii din întreaga lume, să se „unească”, pentru a apăra „dreptul la fericire”, „dreptul la bucurie” şi mai ales „să ne unim pentru a sta în calea forţelor răului”[58]. Această eternă dihotomie, între forţele democrate, „iubitoare de pace”, susţinute de URSS, pe de o parte, şi forţele „răului”, responsabile pentru război, în general şi care menţineau sub colonialism alte popoare ale lumii (grupate generic sub sintagma „forţe imperialiste”, ce includeau, bineînţeles SUA şi Marea Britanie) era aşadar reluată în documentele adoptate la Congres. De altfel, este sugestiv, de exemplu, faptul că, între vorbitorii ce au rostit discursuri la închiderea lucrărilor Congresului, s-a aflat inclusiv un „laureat al premiului Stalin”, anume prof. Icuo Oiama, al cărui discurs, deşi scurt, a reluat aceste teme[59].

---

[53] Ibidem. Bucuria celor prezenţi se mută apoi în faţa tribunei, acolo unde „coreeni şi ruşi, chinezi şi americani, bolivieni şi mongoli, italieni şi arabi, zeci de naţionalităţi se îmbrăţişează, se sărută, cântă, dansează şi scandează pace”.

[54] Ibidem.

[55] „Clipe de neuitat”, material semnat de Aurel Baranga (Lucrările celui de-al III-lea Congres Mondial al Tineretului), în „Scânteia”, An XXII, nr. 2724, 28 iulie 1953, p. 2.

[56] Ibidem. Potrivit lui Baranga, congresiştii, cu „feţele luminoase, fericite, cu ochii ce lăcrimau de bucurie”, exaltaţi, „s-au urcat pe scaune şi apoi pe mese”, în culmea fericirii.

[57] „Rezoluţia adoptată de Congresului Mondial al Tinerilor”, în „Scânteia Tineretului”, ediţia din 31 iulie 1953, p. 1.

[58] „Apelul adoptat de Congresul Mondial al Tinerilor”, în Ibidem, p. 1-2.

[59] „Închiderea lucrărilor Congresului Mondial al Tineretului”, în „Scânteia Tineretului”, ediţia din 31 iulie 1953, p. 3.

Visul „tinerilor cinstiți“: al IV-lea Festival Mondial al Tineretului şi Studenților

La rândul său, Festivalul, care şi-a început lucrările tot la Bucureşti, în ziua de 2 august 1953, şi care a continuat pe durata a două săptămâni, a avut un țel similar celui afişat de Congresul abia încheiat, anume de a susține şi de a întări lupta tinerilor pentru libertate, pacea şi fericirea tinerei generații, manifestările fiind, de această dată, în sfera unor competiții sportive, a muzicii şi a dansului.

Prezența unei delegații a SUA la manifestările festivalului a oferit prilejul apariției unor comentarii legate de opoziția autorităților americane față de festival, interpretată la Bucureşti ca fiind rezultatul orientării evidente a „cercurilor reacționare” de la Washington, responsabile pentru „piedicile şi uneltirile prin care duşmanii păcii încearcă să ne despartă[60]”. Războiul din Coreea, ale cărui confruntări nu puteau fi date uitării de participanți, (în fond, armistițiul fusese semnat doar de câteva zile) este din nou condamnat, arătându-se în mod ferm că „nu gloanțe şi ură visează ***tinerii cinstiți*** din întreaga lume”, ci posibilitatea de a se întâlni pe terenul de sport, „într-o întrecere frățească a tinerilor negri cu tinerii albi sau galbeni”[61].

De altfel, delegației americane prezente la festival aveau să îi fie dedicate spații nesemnificative, întrucât, dată fiind amintirea proaspătă a războiului din Coreea, separația dintre „americanii cinstiți”(cei care erau, prezenți, de altfel, la Bucureşti) şi cei ce urmau linia oficalităților de la Washington, asimilați, prin urmare, grupului „duşmanilor păcii”, fiind destul de greu de realizat. Totuşi, la un moment dat, este ilustrat în detaliu un episod emoționant, acela în care delegația americană (ai cărei membri proveneau din rândul „americanilor cinstiți”) s-a întâlnit cu delegația coreeană (ai cărei delegați erau, bineînțeles, din RPD Coreeană)[62]. Întâlnirea dintre delegațiile americană şi coreeană este ilustrată la nivelul unor profunde emoții interumane, cele pe care le trăiesc doi dintre membrii delegațiilor, anume un „tânăr oțelar american din California” şi o tânără coreeancă, „soră într-un spital de răniți” ai războiului din Coreea, Cuc Sin Boc. Propaganda avea să folosească momentul pentru a ilustra din nou contrastul dintre Coreea, „țara dimineților liniştite” ai cărei tineri delegați, deşi „cu trăsături aspre”, au privirile „pline de blândețe”, pe de o parte, şi SUA, responsabile pentru crimele din războiul din Coreea, ai căror delegați, deşi provin din rândul muncitorilor, negrilor, intelectualilor, cei care iubeau pacea şi care „au înfierat crimele pe care duşmanii păcii le-au comis în Coreea”, nu puteau să capete decât un rol secundar, în cadrul acestei pseudo-reconcilieri, asumându-şi oarecum culpa pentru acțiunile militare din Coreea ale conaționalilor lor[63]. De altfel, propaganda încerca deseori să accentueze diferențele dintre „americanii cinstiți” şi cei care formau grupul „duşmanilor păcii”, iar momentul întâlnirii dintre cele două delegații, americană şi coreeană, a oferit prilejul evocării dramei multora dintre

---

[60] „Schimburile culturale şi sportive - mijloc de întărire a unității tineretului”, material din „Scânteia Tineretului”, ediția din 8 august 1953, pp. 1-2.
[61] Ibidem, p. 2.
[62] Relevant, în acest sens, este articolul *Americani şi Coreeni braț la braț*, în „Scânteia Tineretului”, ediția din 11 august 1953, pp. 1-2.
[63] Ibidem, p. 2.

tinerii soldaţi americani siliţi să lupte şi să ucidă într-un război purtat împoriva propriilor convingeri: „[…] a fost trimis pe front în Coreea şi a refuzat să împuşte pe coreeni. Groaznic l-au mai torturat pentru fapta lui […]”[64].

Mesajul de pace al „americanilor simpli”, adică al muncitorilor, fermierilor, intelectualilor, era transmis de delegaţia americană participantă la festival, ca o promisiune pentru continuarea luptei pentru „pace, prietenie şi înţelegere între popoarele lumii”, pentru ca spectrul războiului să fie îndepărtat[65].

Participarea la congres şi la festival a delegaţiei coreene au permis, de asemenea, „o întâlnire emoţionantă” între aceeaşi eroină coreeană, Cuc Sin Boc, şi o reprezentantă a tineretului din RP Română, o „fată de ţăran sărac”, anume Anica Gurea. Un material din „Scânteia” vorbeşte despre apropierea dintre cele două, subliniind asemănările din modul lor de a gândi, în pofida faptului că proveneau din ţări situate la mii de kilometri una de cealaltă. Apropierea dintre cele două se conturează pe măsură ce fiecare dintre ele capătă răspunsuri despre viaţa şi preocupările celeilalte. Astfel, coreeanca o „podideşte cu întrebări” pe tânăra româncă, în legătură cu „viaţa ei de fată de ţăran sărac”, dar mai ales „despre munca în colectivă”, admirând „Bucureştiul înflorit”, dar şi „frumuseţea ţării şi oraşului care i se dezvăluie în faţa ochilor”, cu speranţa că şi în ţara sa, în „Coreea cea pârjolită, vor râde iar copiii”[66]. La rândul său, fiica de ţăran sărac româncă află de la coreeana pe care o „ţinea strâns de braţ” că aceasta lucrase ca soră medicală într-un spital coreean, pe perioada războiului, fiind decorată pentru faptul că, în timpul unor bombardamente asupra spitalului său, neţinând seama de bombe şi de gloanţe, „a purtat pe umerii săi plăpânzi de femeie 103 răniţi (!!!), pe care i-a adus în locuri ferite, punându-şi în primejdie viaţa ei”[67]. Faptul că amândouă împărtăşesc aceleaşi gânduri şi idealuri le face pe cele două să fie de nedespărţit, aşa încât „ai crede că sunt două surori, sau două fete din aceeaşi ţară, din acelaşi oraş, vechi prietene de ani de zile”[68].

Cele două evenimente internaţionale găzduite de RP Română, în 1953, au încercat să ofere imaginea unei abordări puternice şi ferme din partea participanţilor, de condamnare a războiului şi mai cu seamă a *iniţiatorilor* acestuia (vinovaţii fiind, desigur, statele occidentale, în frunte cu SUA), de susţinere a păcii şi colaborării, de apropiere prin intermediul culturii, sportului şi muzicii. Sub această umbrelă s-au reluat, într-un fel sau altul, imagini şi modele dihotomice extrem de evidente, care plasau, în mod indiscutabil, tabăra formată de URSS şi de democraţiile populare, în rândul susţinătorilor păcii, în vreme ce, în mod invariabil, grupul statelor occidentale, cele mai „expuse” fiind SUA şi Marea Britanie (trimiterile se făceau însă la

[64] Ibidem. Chiar dacă se admite existenţa a multor asemenea episoade, retorica culpabilizantă aplicată SUA nu scădea în amploare.
[65] Vezi, în acest sens, *Călătorie pe aripi de dans şi cânt*, articol din „Scânteia Tineretului”, ediţia din 8 august 1953, p. 2.
[66] Gh. Cristea, *Prietenie*, articol din „Scânteia”, An XXII, nr. 2727, 31 iulie 1953, p. 3. „Eroina” coreeană Cuc Sin Boc participase şi la lucrările Congresului şi la cele ale Festivalului.
[67] Ibidem.
[68] Ibidem. De altfel, chiar şi „clipele de neuitat” în care fusese anunţată „victoria cea mare”, reprezentată de semnarea armistiţiului - 27 iulie 1953, le trăiseră tot împreună.

oficialitățile din aceste state, încercându-se o disociere a acestora de masele largi de muncitori, „iubitoare de pace”), fusese asimilat taberei „duşmanilor păcii”.

Abstract

The purpose of this paper was to assess the way in which Romania, one of the People's Democracies countries, (fully engaged in offering „brotherly support” to Pyongyang), monitorized and evaluated the „home reality” of the main opponent from the *other side* (USA) in the Korean War. Thus, the reports elaborated by the Romanian diplomats, members of the Romanian Legation in Washington, are at least interesting, despite their obvious subjectiveness.

The „enemy” is even more criticized, when it comes to „international events” hosted by Romania, such as the *World Youth Congres in Bucharest* (25-30 July 1953), or the *World Festival of Youth and Students in Bucharest* (2-16 August 1953).

Dincolo de Cortina de Fier: propaganda guvernului de la Bucureşti în rândul emigraţiei române din SUA (1950 – 1952)

Emanuel PLOPEANU

Instalarea fermă a României în rândul sateliţilor Uniunii Sovietice a determinat, în special în deceniul şase, o firească radicalizare a raporturilor cu Statele Unite ale Americii, mergându-se până la o reprezentare diplomatică reciprocă de suprafaţă, marcată, nu de puţine ori, de măsuri arbitrare ale guvernului român faţă de membrii Legaţiei acestei ţări. Cu toate acestea *relaţia Washington* nu a fost indiferentă regimului stalinist de la Bucureşti, interesat de: a) utilizarea oricărei oportunităţi, din spaţiul nord-american, în scopuri propagandistice (în primul rând cea oferită de românii americani) şi b) informarea cu privire la luările de poziţii, mai mult sau mai puţin academice, ce serveau consolidării bazelor sale ideologice[1].

Instrumente de propagandă: manuale şcolare, creaţii literare, filme

Aşa cum rezultă şi din titlu, ne-am propus să reliefăm modul în care guvernul de la Bucureşti, înfeudat celui de la Moscova, a încercat să-şi răspândească „realizările" politice, economice, sociale, culturale în interiorul comunităţii româneşti din Statele Unite şi Canada. Am plecat de la premisa unei relaţii antagonice între românii din acest spaţiu – atât cei sosiţi anterior lui 1945, dar mai ales în cazul celor ce au ajuns aici după acest an – şi noul regim de la Bucureşti. Din această perspectivă, ne asociem opiniei lui Al. Nemoianu conform căreia motivele emigraţiei române în Statele Unite, după consolidarea regimului comunist în România, au fost în primul rând politice, astfel încât apare potrivită definirea comunităţii româneşti ca *exil* şi nu *diasporă*[2].

Faptul că raporturile dintre guvernul comunist de la Bucureşti şi emigraţia română erau, în primul rând, de adversitate, reprezintă o realitatea incontestabilă, susţinută şi de activitatea intensă de constituire a unei active opoziţii, în cadrul căreia se detaşează personalitatea generalului Nicolae Rădescu. Cu toate acestea, perioada analizată ne-a oferit surpriza descoperirii unor nuanţe, mergând spre colaborare şi

---

[1] În ceea ce priveşte modul în care autorităţile de la Bucureşti au încercat să se folosească, din punct de vedere ideologic, de libertatea de expresie de pe tărâmul nord-american, vezi studiul nostru *„Relaţia Washington" între ideologie şi diplomaţie în politica externă a României la începutul deceniului şase,* în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană", serie nouă, vol. 4/2005, pp. 125-132. De asemenea, pentru contextul mai amplu, al raporturilor româno–americane în timpul războiului rece menţionăm două apariţii recente: Paul Nistor, *Înfruntând Vestul. PCR, România lui Dej şi politica americană de îngrădire a comunismului,* Bucureşti, Editura Vremea, 2006; Bogdan Barbu, *Vin americanii! Prezenţa simbolică a Statelor Unite în România Războiului Rece,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2006. La acestea se adaugă lui Joseph F. Harrington şi Bruce J. Courtney, *Relaţii româno-americane 1940-1990*, Iaşi, Institutul European, 2002.

[2] Al. Nemoianu, *Cuvinte despre românii – americani* (I), Cluj Napoca, Editura Clusium, 1997, p. 21-22; apud Gheorghe I. Florescu, *Românii în Statele Unite şi Canada,* în *Politică externă comunistă şi exil anticomunist,* în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă", vol. II, 2003, p. 351.

nicidecum confruntare, între Bucureşti şi reprezentanţii exilului nord-american. Rămâne de dezbătut dacă apropierile la care vom face referire urmăreau doar obiectivul reluării legăturilor cu patria natală sau îl depăşeau, ceea ce ar presupune existenţa şi unei afilieri ideologice. Actualul stadiu al documentării nu ne-a permis identificarea unui context politic de natură să favorizeze astfel de demersuri, ce pot fi considerate, mai degrabă, iniţiative izolate.

Astfel, la 11 septembrie 1950, însărcinatul cu afaceri *ad interim*, Paul Mitrache, a trimis la Bucureşti o scrisoare a preotului Constantin Iuga, de la Parohia ortodoxă „Buna Vestire", din Montreal. În scrisoarea din 19 august 1950, se arăta: „[…] Mulţumesc foarte frumos pentru cele 10 abecedare trimise Parohiei noastre din Montreal, Quebec şi, dacă mai aveţi, vă rog a-mi mai trimite. Abecedarele sunt foarte bune şi au să-mi fie de mare folos pentru şcoala parohială, care se va începe în luna lui septembrie, anul curent. De cum aveţi ceva piese de teatru (poporane), care s-ar putea folosi pentru diferite şezători, vă rog de asemenea a la trimite Parohiei noastre. Vă rog transmiteţi autorităţilor în drept mulţumirile şi recunoştinţa românilor din Colonia din Montreal Rue pentru cărţile trimise"[3]. Pe adresa care a înaintat această scrisoare s-a trecut, la Bucureşti, următoarea rezoluţie: „Abecedare se trimit. Piesa se va trimite când va fi material potrivit"[4], formulare din care e poate înţelege că exista, încă, un deficit în ceea ce priveşte apariţia de creaţii literare cuprinzând noile „valori" promovate sau, poate, regimul de la Bucureşti se arăta reticent în a colabora cu persoane şi instituţii aparţinând domeniului religios. Totuşi, credem noi, prima explicaţie pare cea mai plauzibilă, deoarece contacte şi furnizări ale unor publicaţii au existat, aşa cum s-a demonstrat în documentul mai sus citat. De rezerva privind piesele de teatru a fost înştiinţată şi Legaţia română, cu propunerea de a se utiliza piesele scurte şi scenetele publicate în caietele culturale[5].

De asemenea, ministrul român în Statele Unite, Mihail Magheru, era informat despre trimiterea a 160 de volume (50 de abecedare, 30 de manuale de limba română pentru clasa a doua elementară, 20 de manuale de limba română şi istoria RPR pentru clasa a treia elementară, şi câte 15 pentru clasele IV-VII. Acest material era propus pentru a fi distribuit „la cerere, persoanelor din colonia românească care se îngrijesc de educarea copiilor şi învăţarea limbii române. Materialul […] poate ajuta la desăvârşirea cunoştinţelor de limbă română şi la dobândirea de cunoştinţe despre RPR, despre istoria şi literatura sa, nu numai copiilor ci şi oamenilor maturi interesaţi. Poate fi indicat şi pentru programele şezătorilor care se organizează în cadrul coloniei"[6].

---

[3] AMAE, Fond SUA, vol. 217/1950-1951, partea a II-a, nepaginat; telegrama nr. 2901 din 11 septembrie 1950 de la însărcinatul cu afaceri *ad interim* al României la Washington, Paul Mitrache, către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem, telegrama nr. 6304 din 21 noiembrie 1950 de la Directorul Direcţiei III a MAE, Mircea Bălănescu, către Legaţia Washington; probabil publicaţii trimise prin curier de la Bucureşti. Nu avem cunoştinţă decât de existenţa unui Buletin al Legaţiei (Idem, Fond SUA, Problema 20, General, nenumerotat, nepaginat).

[6] Idem, Fond SUA, vol. 217/1950-1951, partea a II-a, nepaginat; telegrama nr. 6304 din 21 noiembrie 1950 de la Directorul Direcţiei III a MAE, Mircea Bălănescu, către Legaţia Washington.

O solicitare asemănătoare în domeniul cărţii şcolare a fost făcută de preotul J. Oncescu din oraşul Regina Sask, Canada. Acesta dorea câte cinci-şapte exemplare din manualele şcolare pentru clasele I–VII, în vederea instruirii elevilor care făceau parte din clubul „Mihai Eminescu“[7]. Răspunzându-se acestei solicitări s-au trimis 122 de volume (abecedare şi manuale de limba română) pentru a fi folosite conform cerinţei, iar restul „după apreciere”[8].

Mai mult, de la Bucureşti s-a cerut identificarea posibilităţilor distribuirii acestora şi în alte centre locuite de români[9]. Direcţia IV Relaţii a MAE a întocmit o notă – nedatată – în care propunea să se trimită coloniilor române, din raza Direcţiei III a MAE, manuale şcolare pentru cursul elementar astfel: 15 serii pentru Statele Unite ale Americii, cinci pentru Franţa, două pentru Italia şi două pentru Argentina, adică un total de 24 de serii[10]. În schimb Direcţia IV solicita „materiale progresiste din Canada”[11].

Evident, manualele şcolare puteau folosi unor scopuri propagandistice într-o măsură limitată, având în vedere categoria de vârstă căreia îi era destinată. Livrarea acestora a fost precedată, la 3 august, de un număr la fel de important de biografii şi creaţii literare româneşti şi sovietice „pentru a fi oferite conducătorilor românilor democraţi din SUA”[12] având în vedere că se apropia ziua de 23 august 1951. Remarcăm titluri precum: *Biografia tovarăşului Gh. Gh. Dej*, 14 exemplare; *Biografia tovarăşei Ana Pauker*, 14 exemplare; *Biografia tovarăşului Vasile* Luca, 14 exemplare; Mihai Eminescu, *Poezii*, 10 exemplare; George Coşbuc, *Poezii*, 10 exemplare; Mihail Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, 10 exemplare; A. Toma, *Cântul Vieţii*, două exemplare; Petre Dumitriu, *Drum fără pulbere*, 10 exemplare; Alexandru Jar[13], *Sfârşitul jalbelor*, 10 exemplare; Al. Ajaev, *Departe de Moscova*, 10 exemplare; Boris Polevoi, *Povestea unui om adevărat*, 10 exemplare. Interesant este faptul că lista iniţială, datată 28 iulie şi semnată de A. Toma, cuprindea şi Ion Luca Caragiale, *Opere*, trei volume; Ioan Slavici, *Opere alese*; Zaharia Stancu, *Desculţ*; Eusebiu Camilar, *Negura*, două volume la care se adăugau creaţii sovietice: Ilya Ehrenburg,

---

[7] Ibidem, dosar 217/1950-1954, nepaginat; telegrama nr. 1741 din 19 august 1952 de la Legaţia României la Washington către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker.

[8] Ibidem, dosar 217/1950-1954, nepaginat.

[9] Ibidem, telegrama nr. 57231 din 31 octombrie 1952 de la Directorul Direcţiei IV Relaţii a MAE, Mircea Bălănescu, către Legaţia României la Washington.

[10] Ibidem, dosar 217/1950-1954, nepaginat.

[11] Ibidem, telegrama nr. 62547 din 23 octombrie 1952 de la Directorul Direcţiei IV Relaţii a MAE, Mircea Bălănescu, către Legaţia României la Washington.

[12] Ibidem, dosar 217/1952, vol. I, nepaginat; telegrama nr. nr. 45078 din 3 august 1951 de la Directorul Direcţiei IV Relaţii, Mircea Bălănescu, către ministrul României la Washington, Mihail Magheru.

[13] Peste puţini ani, autorul mai sus menţionat avea să piardă această onoare. Prilejul l-a constituit întâlnirea conducerii PMR cu scriitorii, la Braşov, la 23 mai 1956, în contextul implicaţiilor Congresului al XX-lea al PCUS în blocul comunist. Curajul de a-l încărca pe Gheorghiu-Dej cu responsabilitatea comportamentelor staliniste, abuzurilor şi scăderii nivelului de trai al populaţiei l-a costat pe Alexandru Jar excluderea din Uniunea Scriitorilor. Despre această întâlnire a relatat şi Legaţia Statelor Unite la Bucureşti, într-o telegramă din 30 mai 1956. Apud Liviu C. Ţîrău, *Între Washington şi Moscova. Politicile de securitate naţională ale SUA şi URSS şi impactul lor asupra României 1945 – 1965),* Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2005, p. 465.

Furtuna; P. Igratov, *Însemnările unui partizan*, două volume; N. Spanov, *Incendiatorii*, trei volume; N. Ostrovski, *Aşa s-a călit oțelul*[14]. O scurtă privire asupra acestei liste este relevantă: clasici precum Eminescu şi Coşbuc erau surclasați, în ceea ce priveşte numărul de exemplare, de biografiile celor trei lideri ai PMR şi se situau pe aceeaşi poziție cu Sadoveanu sau cu „opere" sovietice.

Peste o lună, însărcinatul cu afaceri *ad interim,* Corneliu Bogdan, a transmis de la Washington că cele 114 volume de literatură „au fost oferite prietenilor români-americani care au participat la recepțiile din 23 august din Washington şi 28 august din New York. Cărțile au fost bine primite, prietenii din Detroit şi New York asigurându-ne că, după ce le vor citi, le vor face să circule prin masa românilor americani"[15].

Cu siguranță, tot datorită aceluiaşi eveniment, Legația română a fost anunțată de Direcția Presei din cadrul MAE de trimiterea, prin curier, a filmelor *Canalul Dunăre - Marea Neagră*, partea a doua (documentar, 25 minute), *Viața învinge* (lung metraj, 110 minute) ambele cu subtitrări în limba engleză şi *Congresul Comitetelor de luptă pentru Pace* (25 minute). Primele două urmau a constitui o gală de filme, cu ocazia aniversării menționate recomandându-se, oricum, vizionarea tuturor filmelor înainte de a fi prezentate în public[16]. De precizat că ultimul a fost considerat necesar de către Legație (care l-a cerut printr-o adresă anterioară) deoarece, în septembrie, urma să înceapă „campania pentru pace organizată de grupul românesc, pe baza hotărârilor Congresului pentru Pace de la Chicago"[17].

Legația a mai cerut material literar pentru a fi transmis ziarului „Românul American" în vederea realizării unui calendar[18]. Solicitarea a fost onorată; a fost trimis un material ce cuprindea, printre altele, *Mitrea Cocor* de Mihail Sadoveanu (mai precis capitolul 13, „inclusiv fraza «se vor ridica robii şi vor cădea stăpânii»"), A. Toma cu poeziile *Azi țara ta e casa ta*, *Popor, izvor renăscător*, Mihai Eminescu (*Viața*, volumul *Poezii*), Ion Luca Caragiale (*Vizita*), George Coşbuc (poezia *Pentru libertate*), D. Th. Neculuță (*Cor de robi*), Alexandru Sahia (nuvela *Revoltă în port*), Maria Banuş (*La masa verde*), Mihai Beniuc (poezia *Țara*), Petru Dumitriu (fragmente din volumul *Bijuterii de familie* şi anume *La geamului şefului de gară* şi *Iar Marinică porni singur*). Din nou, titlurile sunt semnificative pentru mesajul ce trebuia transmis românilor americani. România antebelică era una a contrastelor sociale, a inegalităților provocate de birocrația capitalistă astfel încât noile evoluții postbelice erau imperios necesare în vederea eliminării „exploatării" marii mase a populației şi a instaurării „egalității" şi „umanismului" socialist. Folosindu-se

[14] AMAE, Fond SUA, dosar 217/1952, vol. I, nepaginat; telegrama nr. 45078 din 3 august 1951 de la Directorul Direcției IV – Relații, Mircea Bălănescu, către ministrul României la Washington, Mihail Magheru.

[15] Ibidem, telegrama nr. 4048 din 4 septembrie 1951 de la însărcinatul cu afaceri *ad- interim* al României la Washington, Corneliu Bogdan, către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker.

[16] Ibidem, dosar 217/1950-1951, partea a II - a, nepaginat; telegrama nr. 45133 din 3 august 1951 de la Directorul Direcției Presei a MAE, Cristina Luca, către ministrul României la Washington, Mihail Magheru.

[17] Ibidem, dosar 217/1950-1951, partea a II-a, nepaginat.

[18] Ibidem.

propaganda negativă față de ceea ce a fost, s-a încercat, în acelaşi timp, atragerea românilor de peste Ocean în susținerea realizărilor noului regim. La cei mai mulți dintre autori se indica sursa de unde să se facă prezentarea celui în cauză şi a operei (de cele mai multe ori din manualul unic de clasa a VII-a), iar în cazul lui George Coşbuc şi Al. Sahia din prefața la volumele *Pentru libertate* respectiv *Nuvele*. Fără astfel de prezentări erau lăsați Mihai Eminescu, Maria Banuş, Mihai Beniuc şi Petru Dumitriu[19].

Barierele ideologice

Nu aceeaşi solicitudine se manifesta față de unele personalități de origine română recunoscute peste Ocean, nici măcar în situația în care acestea îşi manifestau – onest sau doar interesat – aprecierea față noile realități de la Bucureşti. Astfel, noua Uniune a Scriitorilor, de tip stalinist, a primit, la 16 aprilie 1950, o scrisoare din partea lui Kemal Karpat, din Seattle, în care acesta arăta: „[…] sunt născut şi crescut în România de unde am fost silit moralicește să plec de către acțiunile naziste, ce erau într-o contradicție totală cu părerile mele de politică internă şi externă. Deşi am fost departe, pe meleaguri străine, totuşi interesul meu pentru pământul meu natal nu s-a schimbat deloc. Am părăsit țara prin preajma anului 1942 şi de atunci am încercat să mă pun în curent cu dezvoltarea literară dar fără rezultat. În special ultimii patru-cinci ani mă interesează foarte mult deoarece cred că literatura a fost pusă pe calea cea bună şi sănătoasă în serviciul poporului”[20].

Autorul scrisorii îşi exprima interesul în achiziționarea de creații literare (proză, poezie) pe care, eventual, să încerce să le traducă în engleză sau să le folosească în conferințele la care participă şi unde „sunt întrebat multe despre România şi literatura română, întrebări la care nu pot răspunde cu siguranța dată de cunoştința faptelor bazate pe cercetări recente”[21]. În final, Kemal Karpat îşi prezenta un scurt traseu al realizărilor profesionale şi îşi exprima speranța că Uniunea Scriitorilor îl va putea informa asupra „condițiilor ce sunt legate de expedierea şi primirea celor cerute mai sus”[22].

La rândul său, instituția mai sus amintită a înaintat această scrisoare Direcției Relații din MAE pentru a hotărî în această problemă; la 13 mai s-a comunicat Legației de la Washington că „pentru moment nu considerăm util de a se trimite d-sale materialul cerut”[23]. Legația era informată pentru a răspunde, în situația în care demersul făcut de Kemal Karpat ar fi fost repetat la reprezentanța diplomatică a României[24].

O solicitare asemănătoare a făcut şi Stephen Fischer Galați, din New York, printr-o scrisoare adresată direct Legației, la 13 noiembrie acelaşi an. Acesta recidiva

[19] Ibidem, telegrama nr. 44723 din 1 august 1951 de la Directorul Direcției IV Relații, Mircea Bălănescu, către Legația României la Washington.
[20] Ibidem, vol. 217/1950-1951, partea a II-a, nepaginat.
[21] Ibidem.
[22] Ibidem.
[23] Ibidem.
[24] Ibidem, telegrama nr. 30544 din 29 octombrie 1950 de la Direcția Presei a MAE către ministrul României la Washington, Mihail Magheru.

(cu un an înainte a cerut anumite ziare pentru o lucrare de istorie balcanică) exprimându-şi în primul rând regretul că demersul său anterior nu a putut avea o finalitate pozitivă[25]. Acum dorea totuşi „o bibliografie de lucrări istorice, economice şi de ştiinţă politică ce au apărut în RPR după 1946. O asemenea bibliografie ar fi de mare folos pentru aprecierea lucrărilor de ştiinţă scrise în România şi este de mare valoare pentru lucrarea mea"[26]. Nici acest demers nu a primit un răspuns dar interesant ni se pare comentariul adresei de înaintare a acestei scrisori către MAE: „Numele familiei ne este cunoscut, însă solicitatorul nu. Dacă nu se poate afla de la familia numitului, din ţară, date defavorabile asupra lui credem că este util să ne trimiteţi bibliografia cerută ca să i-o remitem"[27].

Presa ca instrument de propagandă: armă cu două tăişuri

Către sfârşitul anului 1951, Legaţia a transmis la Bucureşti un amplu raport în care accentul era pus pe furnizarea de presă oficială, în limba română (titlurile considerate necesare erau indicate într-o anexă). Astfel, s-a solicitat un număr de ziare „pe lângă cele care servesc documentării noastre, pentru a răspunde cererilor care ne-au fost făcute de unii cetăţeni americani, de origine română, care doresc să citească ziare româneşti"[28]. Titlurile avute în vedere erau: „România Liberă, 20 de exemplare; „Viaţa Nouă", şapte exemplare; „Neuer Weg", trei exemplare, „Magyar Szó" trei exemplare. De asemenea se solicitau şi publicaţii de genul „Canalul Dunăre-Marea Neagră", „Constructorul", „Femeia", „Filatelia", „Revista de Şah". În ceea ce priveşte primele patru, o rezoluţie, probabil a Anei Pauker, exprima îndoiala cu privire la rostul acestui demers: „*E util? Nu-i rău* (subl. în text, n.n.). În presa reacţionară s-au relatat recent atacuri pe baza folosirii presei noastre"[29]. De unde rezulta că, în cadrul Ministerului, au ajuns informaţii privind luări de poziţii ale presei americane sau de limbă română din Statele Unite împotriva guvernului de la Bucureşti, folosind chiar articole apărute în ziarele guvernamentale româneşti. Faţă de ce-a de-a doua categorie de publicaţii, de la Direcţia Presei a MAE s-a apreciat,

[25] Ibidem; telegrama nr. 3149 din 19 noiembrie 1950 de la ministrul României la Washington, Mihail Magheru, către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem.
[28] Ibidem, dosar 217/1952, vol. I, nepaginat; telegrama nr. 4376/31 decembrie 1951 de la însărcinatul cu afaceri *ad interim* al României la Washington, Corneliu Bogdan, către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker.
[29] Ibidem; documentele de arhivă relevă încercări anterioare de distribuţie organizată, a cărţii însă, prin intermediul agenţiei *Universal Distributors* la cererea acesteia: (*Arta Populară*, *Congresul Comitetelor de luptă pentru Pace*, *Procesul grupului de spioni în slujba imperialismului*, *Procesul titoiştilori*) (Emanuel Plopeanu, *op. cit.,* p. 129). În schimb, reticenţa manifestată de Ana Pauker s-a regăsit şi în ocazii anterioare, la solicitări privind informaţii de interes public sau fotografii din partea unor agenţii de presă americane sau canadiene (*Ibidem,* pp. 125-126), rezultând de aici, practic, refuzul de a furniza material mediatic, periodic, în spaţiul nord-american. Nu aceeaşi situaţie o regăsim în situaţia identificării, peste Ocean, a unor canale de informaţii ce promovau principii asemănătoare cu cele vehiculate de guvernul de la Bucureşti (*Ibidem,* p. 127).

într-o adresă trimisă la Washington, că „nu reprezintă un material propriu muncii Legației”[30].

În aceeaşi zi, de sfârşit de an, Legația a informat (răspunzând unei solicitări a Direcției Presei a MAE din 29 septembrie 1951) şi asupra faptului că revistele „Cultura poporului“ şi „Poezie, cântec, joc“ nu sunt necesare, fiind mai utilă trimiterea lor periodică ziarului „Românul American“, la Detroit, pentru a fi inserate în paginile sale sau pentru a fi utilizate la manifestările asociațiilor româneşti[31].

Desigur, acestea nu sunt decât câteva elemente dintr-o problematică mai largă, aceea a raporturilor dintre regimul comunist de la Bucureşti şi exilul românesc din Statele Unite, Canada şi nu numai. Corespondența mai sus citată ne permite să apreciem că autoritățile române au conştientizat importanța difuzării – în cazul nostru în cadrul românilor americani – noilor valori politice şi sociale, aşa cum se regăseau ele în creații literare, filme documentare sau chiar manuale şcolare. Mai reticente s-au dovedit în cazul distribuirii de publicații periodice, ce puteau fi folosite de opinia publică americană sau cercuri oficiale de analiză, în emiterea unor judecăți total nefavorabile regimului de la Bucureşti.

Surprinzătoare ni se pare, însă, la începutul deceniului şase, atitudinea destul de deschisă față de stalinismul din România a unor reprezentanți ai comunităților româneşti. Din această perspectivă, două explicații par a rezulta, urmând ca noi informații şi interpretări să le infirme sau confirme, total sau parțial: fie aceştia simpatizau cu noile realități din țară şi le considerau transformări absolut necesare ale structurii social-politice şi economice antebelice, încadrându-se astfel în categoria acelora pe care guvernul de la Bucureşti îi numea *prieteni*[32]; sau avem de-a face cu dorința – onestă, până la un punct – de a cunoaşte, analiza critic şi utiliza (în ceea ce priveşte cartea şcolară, necesară menținerii limbii şi specificului propriu sau pentru necesități ştiințifice) noile producții culturale, în ciuda imprimării acestora cu un puternic dogmatism comunist. În acest caz se poate justifica folosirea unui tip de discurs de natură să faciliteze un răspuns favorabil de la Bucureşti. Dacă, însă, devine o convingere profundă, credem că prima explicație este cea mai plauzibilă.

Cert este, însă, un singur lucru: dincolo de mult trâmbițata – şi de către guvernul de la Bucureşti – împărțire a lumii în două lagăre ostile, în situația în care interesele de legitimare – internă şi externă – ale elitei conducătoare a PMR au cerut-o, linia de demarcație enunțată de noi în titlu a devenit mult mai permeabilă, iar atmosfera de libertate din *lagărul imperialist,* refuzată în chip brutal şi tragic în cel *democratic,* a fost folosită, din plin, pentru atingerea obiectivului mai sus amintit.

Abstract

The object of this paper is to bring into light some aspects regarding the way in which the Communist establishment, from Bucharest, try to spread, in the middle

[30] AMAE, Fond SUA, dosar 217/1952, vol. I, nepaginat; telegrama nr. 11437 din 29 ianuarie 1952 de la Directorul Direcției Presei, Cristina Luca, către Legația României la Washington.
[31] Ibidem, telegrama nr. 4472/31 decembrie 1951 de la însărcinatul cu afaceri *ad interim* al României la Washington, Corneliu Bogdan, către ministrul Afacerilor Externe, Ana Pauker.
[32] Emanuel Plopeanu, *op. cit.,* p. 128.

of Romanian emigration, from United States, a very improved image of itself and of the „achievements" who are taking place in new Romania. Following this goal, the Romanian authorities try to use every possibility; for example, they responded very promptly to some demands regarding school textbooks, as for *Romanian language*, *History* and many others; in the same time, the delivery of above mentioned material was accompanied by new and old literatury; first was, of course, on the ideological course, underlinind the new better world which take shape; from the second one, only the pieces which stressed upon the deficiencies of the old society was, of course, selected. Documentary movies, on special occasions (as August 23th) were also delivered.

In the very intense correspondence, regarding the problem of broadcasting information about Romania, more restricted positions were adopted. This produced in the case of some requests, forwarded by originated Romanians scholars, now Americans, interested in knowing the latest scientific achievements. In every case the response was absolutely „no". A similar position was adopted in the case of diffusing Romanian press to the United States journals or agencies. The reluctant attitude was motivated by the fear of using this sources of information against Romanian interests, few readers, of course, being tempted to actually believe what was written in the page of Romanian journals. This continued to came into Washington, but only for serving Romanian Legation needs, and, occasionally, for delivering to the Romanian – American or American „friends".

What was surprisingly was the relative open attitude of some Romanian – Americans toward Communist rule from Romania, position motivated either by a real simpathy with tramsformation which were take place or by an understandable need to know what was going on in the originated home. Anyhow, beyond idelogical consideration, the Communist authorities has speculate very intensely the free climate from the United States, in order to spread what they believe to be great achievements, for themselves and for the people, and, also, for finding the ideological support, in various left orientated American writings.

Literatura realismului socialist. Scriitorii români şi povara ideologică (1948-1953)

Cristian VASILE

Scriitorii, fiind în prim-planul vieţii culturale, au fost socotiţi de multe ori – după 1945/1948 – şi intelectualii prin excelenţă, o categorie care, din perspectiva comuniştilor români, trebuia adusă în tabăra „antireacţionară" în pofida trecutului ce înregistra şi atitudini publice antisovietice şi/sau anticomuniste. Pornind de la documentele emanate cu precădere de la Secţia/Direcţia de Propagandă şi Agitaţie (SPA/DPA)[1] a CC al PCR/PMR, am încercat să realizăm un inventar extins al strategiilor de atragere şi manipulare a scriitorilor în perioada jdanovismului, adică a stalinismului integral, când realismul socialist a fost unica metodă de creaţie admisă, iar eschivările şi evaziunile erau practic imposibile. Actele normative care au reglementat cenzura aplicată unei părţi a beletristicii, sursele inedite provenite de la Arhivele Naţionale, memorialistica, diversele istorii literare şi mai multe studii de specialitate care tratează raporturile dintre literatură şi propagandă ne-au servit pentru a întregi imaginea unui spaţiu cultural grevat de o povară ideologică strivitoare.

Trecutul mai multor scriitori, în bună parte şi aparent *inutilizabil*, din perspectiva noilor guvernanţi, n-a fost totuşi un obstacol pentru „recuperarea" lor, selectivă, de către puterea politică. Puţini au ales calea rezistenţei, cedarea şi ambiguitatea fiind opţiunile dominante. La şedinţa cu responsabilii organizaţiilor de masă, desfăşurată la 9 iulie 1945, Vasile Luca făcea o evaluare a acestui trecut (in)utilizabil, dar preconiza şi o soluţie pentru recuperarea scriitorilor şi artiştilor altădată ostili: „intelectualii care au fost până acum – şi nu trebuie să fim prea aspri, ci trebuie să luăm lucrurile cum sunt ele –, dacă scoatem intelectualii cu trecut curat, nu găseşti nici 1%. Intelectualii care au avut într-adevăr trecutul bun sunt membri vechi (de partid, *n.n.*). Restul, [la] fiecare, dar la fiecare găseşti manifestări antisovietice, antisemite sau legionare. Aşa era ţara, aşa erau moravurile în ţara noastră şi nici nu putea fi altfel când aci s-a dus timp de un sfert de veac numai politică antisovietică, politică de jandarm faţă de URSS. Rolul nostru este ca tocmai pe intelectuali să-i concentrăm de partea noastră. Nu putem pune problema ce a fost în trecut, dar [putem pune problema] ce atitudine au luat în ultimul timp şi azi"[2]. Această strategie a PCR a dat roade şi i-a „recuperat" pe mulţi intelectuali, inclusiv pe fostul ministru din guvernul dictaturii regale, Mihai Ralea, devenit începând cu 6 martie 1945 chiar titular la departamentul Artelor în cabinetul procomunist al lui Petru Groza.

Dar controlul asupra literaturii nu a fost desăvârşit doar prin subtile planuri de recuperare, manipulare şi instrumentalizare a unor personalităţi ale literelor româneşti, ci şi prin edictarea mai multor acte normative cu măsuri interdictive şi punitive şi prin preluarea/înfiinţarea unor organizaţii, asociaţii şi uniuni profesionale ale scriitorilor şi jurnaliştilor cu orientare procomunistă, cum a fost, iniţial, Uniunea

---

[1] Până în 1948 a purtat şi numele de Secţia Centrală de Educaţie Politică (SCEP).
[2] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 59/1945, f. 13.

Sindicatelor Artiştilor, Scriitorilor şi Ziariştilor (USASZ). În paralel, concurenţa „reacţionară“ era hărţuită (prin compromiterea mijloacelor de existenţă, a susţinerii financiare) şi apoi suprimată, cum s-a întâmplat cu Sindicatul Presei Române din Ardeal şi Banat (cu sediul la Cluj), victimă a unei Decizii de dizolvare emise la începutul anului 1948 de Ministerul Informaţiilor şi de trecere a tuturor bunurilor mobile şi imobile la USASZ[3].

Index librorum prohibitorum

Reglementarea îndreptăţită, impusă şi de Convenţia de Armistiţiu din 12 septembrie 1944, de a îndepărta din memoria colectivă orice urmă de propagandă fascistă a constituit un paravan ideal care a permis eliminarea din biblioteci, librării, anticariate etc. inclusiv a beletristicii care nu convenea intereselor „estetice“ ale guvernanţilor comunişti, chiar şi a ediţiilor din clasici precum Mihai Eminescu[4]. Prin Legea nr. 364 pentru retragerea anumitor publicaţii periodice şi neperiodice, reproduceri grafice şi plastice, filme, discuri, medalii şi insigne metalice, publicată la 4 mai 1945, s-a înfiinţat o Comisie pe lângă Ministerul Propagandei care să întocmească liste cu toate publicaţiile apărute de la 1 ianuarie 1917 până la 23 august 1944 cuprinzând idei legionare, fasciste, hitleriste, şoviniste, rasiste sau pasaje dăunătoare bunelor relaţii ale României cu Naţiunile Unite, mai ales cu URSS. Tipografii şi editorii erau obligaţi să prezinte Comisiei lista tuturor publicaţiilor tipărite/editate, pe care le aveau în depozit sau puse în vânzare. Tipografiile, Editurile, librăriile, întreprinderile comerciale, debitele, anticariatele, chioşcurile, autorii de editură proprie, bibliotecile, instituţiile publice erau obligate să retragă imediat din circulaţie cărţile prohibite şi să le depoziteze în încăperi speciale. Legea mai stipula predarea acestora Prefecturilor şi, în Bucureşti, Depozitului Oficiului de Hârtie. Publicaţiile din Bibliotecile beneficiind de depozitul legal, cele ale universităţilor, urmau să fie inventariate şi scoase din circuitul lecturii publice, consultarea lor putându-se face doar cu aprobarea specială dată de şeful instituţiei şi numai în localul bibliotecii[5].

Cărţile retrase[6] trebuiau înlocuite, iar Editura PCR începuse deja să tipărească în tiraje consistente textele marxist-leniniste şi jdanoviste cu orientări în privinţa literaturii, iar aceste cărţi umpleau în librării şi biblioteci golul lăsat de epurarea volumelor incomode din punct de vedere politic şi estetic. Impactul iniţial al acestui gen de literatură cultural-politică este mai greu de evaluat. Un lider al propagandei precum Ladislau Vass aprecia la şedinţa de instructaj a SCEP din 22 martie 1947 că activitatea Secţiei de Educaţie Politică din jud. Bihor este „cea mai bună“: „Am văzut diferite iniţiative bune, o campanie prin trimiterea de cărţi, bine

---

[3] „Monitorul Oficial“, partea I-B, anul CXVI, nr. 46, miercuri, 25 februarie 1948, p. 1636.

[4] Alex. Ştefănescu, *Istoria literaturii române contemporane 1941-2000*, Bucureşti, Editura Maşina de Scris, 2005, pp. 23-24.

[5] „Monitorul Oficial“, anul CXIII, partea I-A, nr. 102, vineri, 4 mai 1945, p. 3701. Vezi şi *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*, volum coordonat de Paul Caravia, cuvânt înainte de Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000, pp. 24-26.

[6] Publicaţiile interzise până la 1 mai 1948 au fost reproduse în ediţie anastatică în volumul *Cartea cărţilor interzise*, studiu introductiv de Victor Frunză, Bucureşti, Editura Victor Frunză, 2003.

primită de societatea orădeană. O campanie de a strânge cărți pentru înzestrarea bibliotecilor de la țară. S-au înființat până acum vreo 60 şi ceva de biblioteci. În general, în ceea ce priveşte cărțile din Editura noastră s-a făcut mult pentru răspândirea lor. Au fost trimise scrisori circulare intelectualilor din provincie. Au fost trimise până acuma 50 de pachete cu cărți, din care până acuma s-au primit 30, şi [au fost] chiar foarte bine primite"[7].

Scriitorii – între cedare şi ambiguitate

Dar mai semnificativă decât buna distribuție a cărților cu mesaj favorabil comuniştilor a fost cedarea timpurie a scriitorilor, mai ales a poeților, la nivel tematic. Istoricul literar Eugen Negrici a identificat şi cauzele acestor cedări; pe lângă voința naturală de afirmare, de parvenire a existat şi un element obiectiv: „Când, după 1944, organele de presă criptocomuniste publicau articole îmbietoare în care se cerea o poezie cu priză la realitate, nu puțini scriitori au văzut în acest îndemn o chemare onestă făcută în numele unei necesare înnoiri a registrului poetic după ani de formalism şi de exercițiu abstract. Merita îmbrățişată o asemenea sugestie – şi pe atunci părea o sugestie de bun simț – întrucât țara cunoscuse ani de război nefast, o secetă nemiloasă şi mari dislocări sociale şi etnice, fără ca arta să se exprime cu totul altfel, să facă loc prezentului aspru şi concretului amenințător sau pur şi simplu să tacă"[8].

Cu toate acestea, destui scriitori s-au menținut într-un echivoc, unii aşteptând un deznodământ al luptelor politice pentru a ştii unde să se plaseze, alții stând deoparte din rațiuni estetice. Cel mai important poet român în viață atunci, Tudor Arghezi, a păstrat în intervalul 1945-1947 o anumită ambiguitate, ezitând să se înregimenteze în tabăra comunistă, realitate care a şi contribuit la atacurile furibunde declanşate împotriva sa, culminând cu textul ignobil din „Scânteia" al lui Sorin Toma – *Poezia putrefacției şi putrefacția poeziei* (6-10 ianuarie 1948). Mai ales de la sfârşitul anului 1947 presa comunistă renunțase la menajamente în relația cu scriitorii şi adopta un ton menit să înfricoşeze şi să determine pe mulți creatori nehotărâți să renunțe la expectativă şi neimplicare politică. După un an, în 1949, rememorând această campanie de linşaj mediatic din „Scânteia", Leonte Răutu relua tipul de argumentație enunțat şi de Vasile Luca, acela al necesității cooptării lumii intelectuale şi artistice cu un trecut pătat, evident cu acceptarea condițiilor comuniste, şi conchidea că cei „care sunt şi astăzi duşmani trebuie bătuți fără milă. [Pe] Tudor Arghezi, care nici acum nu s-a schimbat, l-am desființat"[9]. Această retorică nu însemna că partidul desconsideră însemnătatea relației cu intelectualii, ci dimpotrivă vădea, ca în cazul sovietic[10], interesul elitei politice de a avea aproape o intelectualitate care să accepte termenii puterii politice.

---

[7] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 12/1947, ff. 2-3.
[8] Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. Poezia*, vol. I, Bucureşti, Editura Fundației PRO, 2003, p. 11.
[9] ANIC, Fond CC al PCR – Secția de Propagandă şi Agitație, dosar nr. 1/1949, f. 11.
[10] Vladimir Shlapentokh, *Soviet intellectuals and political power. The Post-Stalin Era*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1990, p. 9.

Până la apariţia periodicului cu valenţe „teoretice“ care întruchipa dogmatismul stalinist, „Lupta de clasă“, „Scânteia“ a fost principalul gardian al presei literare şi, în general, al spaţiului cultural. Evident, mesajele propagandei comuniste erau disipate şi pe alte canale mediatice, prin alte publicaţii, dar „Scânteia“ era ziarul care dădea tonul, care exprima poziţia oficială, veghiind la puritatea ideologică. La şedinţa din 1 iunie 1948 a Comitetului de presă la care au participat atât responsabilii tuturor Comitetelor de pe lângă Direcţia Propagandei şi Agitaţiei, cât şi secretarii redacţiilor diferitelor organe de presă din capitală, şedinţă prezidată de Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu aprecia că: „În domeniul artei şi culturii, deşi [«Scânteia»] nu are încă o pagină bine pusă la punct, are o activitate încă restrânsă, a avut unele luări de atitudine. Voi aminti aici o serie de articole scrise de tov. S. Toma despre Arghezi, [Ion] Barbu, Nina Cassian, faţă de unele greşeli în «Flacăra» şi «Rampa», faţă de muzică şi alte luări de atitudine în spirit de partid, care au avut un răsunet deosebit“[11].

Cenzura şi controlul informaţional

Nicolae Moraru, secundantul zelos al lui Leonte Răutu, a fost – potrivit lui Ov. S. Crohmălniceanu – un „personaj cu puteri politice destul de mari atunci şi ignorant absolut al uzanţelor mediului cultural“[12]. În epocă, Nicolae Moraru a fost o întruchipare a dogmatismului stupidităţii[13] şi a cenzurii. Dar până şi ultradogmaticului Nicolae Moraru i se reproşează neglijarea necesităţii impunerii spiritului de partid în literatură, vinile sale fiind evidenţiate chiar de Leonte Răutu: „Nu pot să fiu de acord cu articolul tov[arăşului Nicolae] Moraru din două motive: 1. lipseşte ceva ce nu lipseşte în acelaşi număr în articolul tov. Novicov, care vorbeşte amănunţit de muşamalizarea contradicţiilor în lupta între ideologia noastră şi ideologia burgheză; al doilea, trebuie spus [că] lipseşte spiritul de partid. Tov. Moraru a mai scris un articol în «Contemporanul» unde a omis, enumerând poeţii, scriitorii noştri, pe poetul A. Toma, poetul cel mai legat de partid. În acest articol de care vorbesc acuma repetă această omisiune. Nu pot considera această dublă omisiune ca întâmplare. (…) De aici rezultă că trebuie să introducem spiritul de partid în literatură şi artă. O lipsă mare a revistelor noastre culturale este lipsa de atitudine critică. Va trebui în această privinţă o cotitură serioasă“[14]. Sorin Toma întărea cele spuse de Răutu: „În literatură şi artă lipseşte aproape complet aspectul luptei de clasă“[15].

Concomitent, se adoptau măsuri privind controlul informaţiilor, implicând o cenzură care imita modelul leninist, cu motivaţii similare celor detectate de Alain Besançon în cazul guvernării bolşevice instalate în octombrie 1917: „mai important decât controlul oraşelor şi al proletariatului este controlul cuvântului, al presei şi al educaţiei. El este indicatorul puterii ideologice. Decretul asupra presei este dat la trei zile după Revoluţia din octombrie“. Retorica liderilor comunişti de la Bucureşti

[11] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1948, f. 128.
[12] Ov.S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate*, Bucureşti, Editura Nemira, 1994, p. 21.
[13] Cristian Sandache, *Dogmatismul stupidităţii: Nicolae Moraru*, în *Literatură şi propagandă în România lui Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2006, pp. 189 şi urm.
[14] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1948, ff. 135-136.
[15] Ibidem, f. 145.

semăna cu cea a bolşevicilor preocupaţi să explice că libertatea presei este un paravan liberal care ascunde libertatea doar pentru clasele avute, adică libertatea de a otrăvi nepedepsiţi spiritele şi de a arunca neliniştea în conştiinţa maselor[16]. Potrivit acestei logici şi presa literară devenea o armă puternică a burgheziei, comparabilă cu „bombele şi mitralierele".

Ziarul „Adevărul", care îi găzduise în primii ani postbelici pe scriitorii Cezar Petrescu, Demostene Botez, dar şi pe Tudor Arghezi, a supraviețuit anului 1948, însă textele publicate urmau în general linia conformistă impusă de propaganda oficială. Dar nici chiar acest preț plătit cenzurii nu a fost suficient, astfel că la 31 martie 1951 publicația a fost suprimată cu următoarea notă explicativă: „Ziarul «Adevărul» încetează astăzi. La 12 aprilie 1945 (...) ziarul «Adevărul» a putut reapare. (...) De la 1946 încoace țara noastră a realizat profunde prefaceri politice, economice şi sociale. (...) Adevărul a putut înțelege epoca revoluționară pe care o trăim, mersul irezistibil al istoriei, lupta şi triumful clasei muncitoare. (...) De la 23 august 1944 clasa muncitoare a creat o presă nouă, ieşită din noua dezvoltare a societății: presa de mase, citită şi scrisă de milioane de oameni. (...) Misiunea ziarului «Adevărul» e terminată. El aparține de aici înainte istoriei"[17]. Deşi a fost o instituție de presă cu orientare de stânga, „Adevărul" nu trecuse prin transformarea dorită de regim. Cenzura avea să devină, ca să folosim termenii lui George Konrád, o religie de stat, sângele vieții în comunism; iar cel care ar fi îndrăznit să vorbească despre libertatea de exprimare a scriitorului era socotit iresponsabil[18].

De la SSR la o Uniune a Scriitorilor obedientă

Noile autorități au urmărit şi transformarea asociațiilor scriitorilor şi artiştilor, iar procesul de restructurare s-a derulat cel mai rapid la Societatea Scriitorilor Români (SSR). La 24 septembrie 1944 adunarea generală a Societății a ales un nou preşedinte în persoana lui Victor Eftimiu, iar N.D. Cocea ajungea vicepreşedinte, schimbări care au facilitat acceptarea mai multor epurări[19]. Cu prilejul adunării generale din 9 ianuarie 1948, SSR s-a reorganizat, titulatura a devenit *Societatea Scriitorilor din România*, iar în rândurile sale au fost incluşi atât membri ai Societății Autorilor Dramatici, cât şi scriitori de alte naționalități. Zaharia Stancu, colaboratorul SCEP şi apoi al Direcției de Propagandă şi Agitație, a devenit noul preşedinte, iar Ion Călugăru a fost ales secretar general. SSdR avea patru vicepreşedinți: Gala Galaction, N.D. Cocea, Gaál Gábor şi Alexandru Şahighian[20]. La puțin timp, Decretul din 13 ianuarie 1948 înființa Ordinul Steaua RPR, care urma să fie conferit, pentru merite deosebite, şi celor care prin lupta şi activitatea lor

[16] Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, ediția a II-a, traducere de Lucreția Vacar, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 339.
[17] *Către cititori*, în „Adevărul", anul 65, nr. 18039, sâmbătă, 31 martie 1951, p. 1.
[18] George Konrád, *Foreward*, in Miklós Haraszti, *The velvet prison. Artists under State Socialism*, translated from the Hungarian by Katalin and Stephen Landesmann with the help of Steve Wasserman, London, I.B. Tauris & Co Ltd Publishers, 1988, p. XIV.
[19] Vezi amănunte la Teodor Vârgolici, *Istoricul Societății Scriitorilor Români (1908-1948)*, Bucureşti, Editura Gramar, 2002, p. 152.
[20] *Ibidem*, p. 153.

culturală „au contribuit la promovarea intereselor poporului, la câştigarea libertăţilor democratice şi la realizarea RPR“[21]. Ordinul a fost conferit şi mai multor scriitori agreaţi de conducerea comunistă.

Noua Societate (şi mai apoi Uniunea Scriitorilor) era chemată să vegheze la respectarea de către literaţi a liniei realismului socialist, proclamat unica metodă de creaţie[22]. După 1947 orice neconcordanţă cu canoanele acestei metode de creaţie (expresie a spiritului leninist de partid) era taxată drept formalism, evazionism, intimism, naturalism, negativism, apolitism şi nici un text literar cu astfel de influenţe „nocive“ nu putea ajunge la cititori[23]. Cu toate aceste schimbări de la nivelul SSR/SSdR, care reflectau preferinţa oficialităţilor pentru personalităţi conformiste, creaţia literară de factură realist-socialistă nu a înregistrat multe titluri de-a lungul anului 1948. Expunerea lui Iosif Chişinevschi la începutul anului 1948 la şedinţa Biroului Secţiunii Centrale de Educaţie Politică privind sarcinile şi munca Comitetului de artă şi cultură reflecta nemulţumirea faţă de puţinele realizări ale noii literaturi: „este o muncă rodnică, cunoscută de partid, care apreciază această muncă. Însă noi vedem aci o mare lipsă în activitatea Comitetului Artei. Lipsa constă în aceea că, având dorinţa, bunăvoinţa să cuprindă toate [sectoarele], scapă o serie de sectoare importante. Sunt lucruri elementare. A face un roman, piese de teatru nu este totuna cu a scrie articole în gazete. Noi am auzit că s-a citit o listă de lucrări în curs de executare. Dar pe piaţă nu [le] avem nici azi şi trebuie să spun că este unul dintre cele mai dureroase lucruri“[24].

De altfel, problema susţinerii/finanţării creaţiei care respecta linia oficială avea să se afle în mai multe rânduri pe agenda şedinţelor SCEP şi ulterior ale Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie. Atunci când lui I. Chişinevschi i s-a sugerat că scriitorii ar trebui să beneficieze de mai mult timp liber, pentru a crea, cu eliberarea de povara funcţiilor administrative[25] şi că ar trebui să beneficieze de fonduri superioare, liderul PMR a sugerat că aceste aspecte se pot rezolva. În paralel, cuantumul Premiilor de Stat va atinge sume socotite de mai mulţi istorici literari ca exorbitante, iar prin Decretul nr. 31 din 29 ianuarie 1949 se va crea Fondul Literar, legea stipulând la art. 3 că: „Se înfiinţează pe lângă Societatea Scriitorilor din RPR şi sub controlul Ministerului Artelor şi Informaţiilor o instituţie purtând numele *Fondul Literar al Scriitorilor*, având drept scop ajutorarea materială a scriitorilor, prin: acordarea de împrumuturi pentru perioada de pregătire a operelor literare; acordarea de ajutoare şi pensii pentru caz de boală şi invaliditate, pierderea capacităţii de muncă; asigurarea familiei scriitorului în caz de deces; înfiinţarea şi întreţinerea de

[21] „Monitorul Oficial“, partea I-A, anul CXVI, nr. 10, marţi, 13 ianuarie 1948, p. 266.
[22] Pentru o recentă analiză a rolului Uniunii Scriitorilor în promovarea realismului socialist, vezi Lucia Dragomir, *L'Union des Écrivains. Une institution transnationale à l'Est*, Paris, Éditions Belin, 2007, pp. 53 şi urm.
[23] Dumitru Micu, *Literatura română în secolul al XX-lea*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2000, pp. 156-157.
[24] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 6/1948, f. 39.
[25] Ibidem, dosar nr. 9/1948, ff. 221-222.

case de odihnă, sanatorii, creşe, cămine de copii, cantine etc.; organizarea de cooperative de consum, ateliere pentru deservirea scriitorului etc.“[26].

La puţin timp după publicarea acestui decret s-a produs şi ultima etapă a reorganizării SSdR, preconizată şi în planurile sintetice de activitate ale Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie[27]: prin hotărârea adunării generale din 25-27 martie 1949, deschisă de poetul A. Toma[28], favoritul DPA, s-a înfiinţat Uniunea Scriitorilor din RPR, cu Mihail Sadoveanu preşedinte de onoare, Zaharia Stancu, preşedinte, Mihai Beniuc, Alexandru Şahighian, Mihai Novicov, Eugen Jebeleanu, Liviu Bratoloveanu şi Ruxandra Palade, membri în biroul de conducere[29]. Prin faptul că M. Sadoveanu, preşedinte în mai multe rânduri al vechii SSR, era instalat preşedinte de onoare s-a dorit poate să se lase impresia unei anumite continuităţi, dar noua uniune părea mai degrabă un executant obedient al ordinelor Direcţiei de Propagandă şi Agitaţie[30]. La 5 octombrie 1950 are loc retragerea silită a lui Zaharia Stancu[31], înlocuit cu Mihai Beniuc, socotit poate mai docil şi mai puţin compromis în trecut[32]; Traian Şelmaru, M. Novicov devin secretari, Mihail Davidoglu, Dan Deşliu, Eugen Jebeleanu au fost numiţi în biroul de conducere.

Statutul US prevedea: limitarea la metoda realismului socialist, lupta împotriva claselor exploatatoare şi împotriva imperialismului[33]. În cadrul noii Uniuni a fost înfiinţată şi o organizaţie de partid care avea rolul de disciplinare ideologică şi de a veghea ca în cadrul discuţiilor să fie mereu subliniat rolul scriitorilor în noua societate comunistă[34]. Chiar şi importanţi critici literari oficiali, altminteri simboluri ale dogmatismului, erau chemaţi la ordine de organizaţia de bază a Uniunii, aşa cum rezultă dintr-un Referat al SPA din 22 decembrie 1952: „în urma prelucrării documentelor de partid cu privire la continua întărire a partidului nostru într-o serie de organizaţii de bază (...) se constată o creştere a combativităţii muncii lor, rolul organizaţiei de bază în mobilizarea salariaţilor pentru îndeplinirea sarcinilor de partid şi guvern a crescut simţitor. Organizaţia de bază de la Uniunea Scriitorilor de pildă a

---

[26] Teodor Vârgolici, *Istoricul Societăţii Scriitorilor Români (1908-1948)*, p. 154.
[27] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 1/1949, f. 17.
[28] Ion Ianoşi, *Uniunea Scriitorilor în sistemul culturii socialiste şi segmentul literar în tranziţia românească*, în *loc. cit.*, p. 240.
[29] Teodor Vârgolici, *op. cit.*, p. 154.
[30] Opinie contrazisă de M. Beniuc în memoriile sale autojustificatoare; *Sub patru dictaturi. Memorii (1940-1975)*, ediţie îngrijită de Ion Cristoiu şi Mircea Suciu, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu SA, 1999, p. 199.
[31] Ion Ianoşi, *Uniunea Scriitorilor în sistemul culturii socialiste...*, p. 241.
[32] Ulterior, şi M. Beniuc a fost supus mai multor verificări, fiind investigată perioada de după 1941, când poetul a fost funcţionar la Secţia Cenzura Corespondenţei Externe a Marelui Stat Major; Mircea Stănescu (ed.), *Organisme politice româneşti (1948-1965). Documente privind instituţiile şi practicile*, Bucureşti, Editura Vremea, 2003, pp. 182 şi urm.; *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român 1948-1955*, ediţie de documente elaborată de Alina Pavelescu, Bucureşti, Arhivele Naţionale ale României, 2006, pp. 248 şi urm.
[33] Ion Ianoşi, *Uniunea Scriitorilor în sistemul culturii socialiste...*, p. 277.
[34] O situaţie similară se întâlneşte şi în alte ţări ale Europei răsăritene. Pentru o paralelă cu cazul cehoslovac, vezi Marci Shore, *Engineering in the Age of Innocence: A Genealogy of Discourse Inside the Czechoslovak Writers' Union, 1949-67*, in „East European Politics and Societies“, vol. 12, No. 3, Fall 1998, p. 400.

pus în centrul activităţii sale sarcini legate de problemele creaţiei literare. În ultima vreme în adunarea organizaţiei de bază au fost discutate o serie de probleme ideologice. Într-una din adunările organizaţiei de bază scriitorul [Vladimir] Colin a fost criticat de membri de partid pentru gravele greşeli ale romanului său *Soarele răsare în deltă*. De asemenea, membri de partid au luat atitudine combativă pentru lipsa de activitate a criticilor literari tovarăşii Ion Vitner şi [Silvian] Iosifescu şi faţă de situaţia de la «Viaţa Românească»"[35].

Combaterea cosmopolitismului şi a obiectivismului burghez din literatură

Mesajul CC al PMR prin care se salută conferinţa scriitorilor din RPR a consacrat dependenţa noii Uniuni faţă de factorul politic: „Scriitorii noştri trebuie să se arate demni de titlul înalt pe care l-a dat scriitorilor Stalin – titlul de «ingineri ai sufletelor omeneşti». Ei trebuie să contribuie la educaţia oamenilor muncii în spiritul ideilor nobile ale luptei împotriva claselor exploatatoare, împotriva obsurantismului şi inculturii, (...) să pună în centrul creaţiei lor pe eroul zilelor noastre – omul muncitor. Uniunea Scriitorilor din RPR va trebui să fie un centru al luptei împotriva servilismului cosmopolitist, în faţa culturii capitaliste intrate în putrefacţie..."[36].

Acest gen de retorică se va regăsi cel mai bine şi va fi dezvoltat în lucrarea ideologică a lui Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale*, publicată în 1949 atât în revista teoretică „Lupta de clasă", cât şi independent, sub formă de broşură[37], care de fapt este o încununare a obscurantismului stalinist în România[38]. Campania împotriva cosmopolitismului poate fi uşor integrată politicii ideologice şi de propagandă duse de URSS în perioada postbelică şi care a avut reverberaţii puternice în toată Europa răsăriteană controlată de sovietici[39]. Potrivit lui L. Răutu, problema fundamentală a activităţii PMR era lupta pentru spiritul de partid în ştiinţă, şi în acest sens Jdanovul român cita articolul lui V.I. Lenin, *Organizaţia de partid şi literatura de partid*. Literatura trebuie să devină parte integrantă a cauzei generale a proletariatului. Leonte Răutu susţinea că „istoria literaturii, artei, filosofiei, ştiinţei n-a fost încă reexaminată în mod critic din punctul de vedere al demascării tendinţelor cosmopolite", tendinţe care au pricinuit mult rău literaturii şi artei noastre. Sub lozinca artei pentru artă, pe care a apărat-o cu atâta ardoare Titu Maiorescu, teoreticienii burghezi au falsificat întreaga istorie a literaturii româneşti"[40], iar personalităţi precum George Coşbuc,

[35] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1952, f. 333.
[36] Ibidem, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 24/1951, ff. 11-12.
[37] Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale*, [Bucureşti], Editura Partidului Muncitoresc Român, 1949.
[38] Vladimir Tismăneanu, *Leonte Răutu şi măştile stalinismului românesc*, în *Arheologia terorii*, ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, cu o postfaţă de Cristian Vasile, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2008, p. 255.
[39] O analiză recentă încearcă să urmărească atât atitudinea ideologică a regimului de la Bucureşti faţă de problemele culturii, cât şi măsura în care discursul politic sovietic a fost preluat de către comuniştii români; Cosmin Popa, *Campania împotriva cosmopolitismului în România. Între conformism şi excepţia de la regulă*, în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană", vol. 6/2007, pp. 95 şi urm.
[40] Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale*, p. 41.

Mihai Eminescu şi Alexandru Vlahuţă au fost cu adevărat descoperiţi abia după 1945. Alţi scriitori precum Ion Creangă şi I.L. Caragiale au fost neglijaţi. Pe lista criticilor literari înfieraţi de Leonte Răutu se aflau: Vladimir Streinu, Şerban Cioculescu, dar şi G. Călinescu: „printre teoreticienii literari în a căror operă se manifestă puternic influenţele cosmpolite este şi academicianul Gh. Călinescu"; ultimul era acuzat că a apărat cu intransigenţă teoria artei pentru artă[41].

În acest discurs de demascare a cosmopolitismului, Răutu oferea de fapt şi o explicaţie pentru îndepărtarea de la catedră a lui Călinescu, care s-a produs în 1949: o serie întreagă de concepţii greşite care s-au vădit şi la cursul de teorie a literaturii predat de reputatul istoric literar la Universitatea din Bucureşti în anul şcolar 1948-1949.

G. Călinescu şi alte demisii morale

Mai ales după 1989 au apărut studii în care sunt bine surprinse nocivitatea şi cinismul publicisticii angajate, procomuniste, a lui G. Călinescu[42], precum şi concesiile sale din romanele tipărite după 1948. Pe de altă parte, la aceste compromisuri morale grave s-au adăugat şi gesturi cum a fost acela de a trimite subsidii discrete pentru medicamente lui Vladimir Streinu, rămas fără nici o sursă de venit[43] şi prigonit de puterea comunistă. La judecata aspră pe care i-o aplică lui G. Călinescu criticul literar Gheorghe Grigurcu a răspuns patetic şi subiectiv Teodor Vârgolici: „Călinescu a apărat cultura românească, a protejat scriitorii aflaţi la necaz, a înnobilat cultura, s-a jertfit pentru cultura română. (...) Călinescu «a greşit» conştient, atât cât a greşit, spre a salva cultura română şi personalităţile ei marcante"[44].

Mai trebuie adăugat că, în pofida unor cedări morale spectaculoase, în anii stalinismului integral nu aveau drept de circulaţie nici chiar operele din trecut nereeditate (selectiv) ale scriitorilor înregimentaţi, precum G. Călinescu, Camil Petrescu, Geo Bogza, Zaharia Stancu[45]. Petru Dumitriu, un alt mare scriitor care s-a remarcat prin concesii semnificative, mai ales prin romanul *Drum fără pulbere* în care descrie Canalul Dunăre-Marea Neagră[46], recunoaşte după decenii „chestiile conformiste odioase" pe care le-a făcut, precizând că acestea „nu sunt scuze, sunt explicaţii". Autorul *Cronicii de familie* s-a mai apărat şi cu faptul că „a plătit cu 30 de ani de exil"; „crezi că îmi plăcea să am bani mulţi şi să văd cum cei din jurul meu

[41] *Ibidem*, p. 55.
[42] Angelo Mitchevici, *George Călinescu şi dilemele mandarinului valah*, în Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, volumul al II-lea, Iaşi, Editura Polirom, 2005, pp. 37-82.
[43] Dinu Pillat, *Vladimir Streinu*, în *Subteranele memoriei. Pagini din rezistenţa culturii în România 1944-1954*, studiu introductiv şi antologie de Vasile Igna, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 2001, p. 178.
[44] Teodor Vârgolici, *„Vedeam în el un geniu"*, în I. Oprişan, *G. Călinescu. Spectacolul personalităţii. Dialoguri adnotate*, Bucureşti, Editura Vestala, 1999, p. 458.
[45] Dumitru Micu, *Literatura română în secolul al XX-lea*, p. 157.
[46] Nu numai P. Dumitriu şi alţi scriitori, dar şi compozitori au participat la şedinţe în jurul problemelor de creaţie legate de construirea Canalului; ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 17/1949, f. 8.

se sinucid?“ – s-a întrebat el retoric când un reporter l-a provocat la mărturisiri[47]. Deşi romanul Canalului a fost integrat de aparatul propagandistic din epocă la categoria succeselor prozei realist-socialiste, impactul său a fost contradictoriu, aspect care reiese şi dintr-o Informaţie din 24 iulie 1951 privind seminarul cu şefii sectoarelor de literatură şi artă: „din lipsa unei orientări politice şi a lipsei de vigilenţă a Comit.[etului] Regional Constanţa, romanul *Drum fără pulbere* de Petru Dumitriu a fost primit pe Canal (sic!) cu indiferenţă şi chiar cu ostilitate. Chiar unii activişti de partid au avut o părere negativă despre această carte. Această atitudine era urmarea unei acţiuni duşmănoase care a fost descoperită ulterior de Comitetul Regional de Partid“[48].

Uneori nici scriitorii „colaboraţionişti“ nu erau scutiţi de abuzurile autorităţilor centrale şi locale. Dintr-o Notă informativă a DPA din 1949 privitoare la felul cum trăiesc oamenii artei, aflăm că „acad. Camil Petrescu, scriitor, a fost dat afară din locuinţa lui cu forţa (acum câteva luni)“. Doar la intervenţia ministrului de Interne, Teohari Georgescu, Camil Petrescu a putut să capete o casă[49]. Pe de altă parte, au existat şi scriitori care au refuzat compromisul, precum Pavel Chihaia, care, rememorând cele petrecute atunci ne-a lăsat următoarele reflecţii: „vremurile erau din ce în ce mai grele, oamenii îşi vindeau ce brumă mai aveau şi, la marginea societăţii sau în afara ei, foştii scriitori sau artişti care nu se înjugaseră la carul trimfal al culturii staliniste, duceau o existenţă precară, trăind de azi pe mâine. Găseau de lucru prin şantierele de refacere ale clădirilor avariate de război, la drumuri, în figuraţia pieselor de teatru sau filmelor cu mase de oameni în mişcare, pe care le dorea noua orânduire, sau alte îndeletniciri pentru cetăţenii indemni“[50]. Pavel Chihaia, Mihail Villara (Fărcăşanu) şi Alexandru Vona fac parte din ceea ce unii critici literari au numit „generaţia pierdută“ a literaturii române, alcătuită din scriitori care au debutat cu lucrări importante în intervalul 1944-1947, dar care nu s-au mai putut afirma în ţară din cauza conjuncturii politice vitrege.

Noi direcţii tematice

Însă şantierele reconstrucţiei nu au fost frecventate doar de scriitori proscrişi, ci şi de prozatori şi poeţi care au acceptat supunerea literaturii faţă de partid şi implicit s-au arătat dispuşi să urmeze directivele conducerii PMR de a pleca pentru „documentare“ în ţară, în fabrici, în gospodării agricole colective etc. În 1948 au existat mai multe echipe care au efectuat stagii de 2-3 luni pe şantiere, transportul, încartiruirea şi hrana fiind asigurate de guvern[51].

Conducerea PMR a impus planificarea şi în cultură, adică un soi de stahanovism cultural care se conjuga cu ideea că opera se măsoară în cantitate, şi mai puţin în calitate. Primul Plan anual economic îi solicita pe scriitori nu numai la nivel de opinie şi ecou favorabil, ci şi la nivelul proiectelor şi direcţiilor tematice. Procesul

---

[47] Interviu cu Petru Dumitriu realizat de Lucia Negoiţă în 1994, redifuzat de TVR 2 la 9 aprilie 2002.
[48] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 6/1951, f. 66.
[49] Ibidem, dosar nr. 95/1949, f. 2.
[50] Pavel Chihaia, *Constant Tonegaru*, în *Subteranele memoriei. Pagini din rezistenţa culturii în România 1944-1954*, *ed. cit.*, p. 1.
[51] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1948, f. 17.

de colectivizare şi realizările de pe şantiere, din marile combinate şi uzine au fost două din principalele teme impuse scriitorilor[52]. Scriitorii trebuiau să îndeplinească o serie de sarcini cu privire la aplicarea în practică a Hotărârii CC al PMR asupra muncii pe tărâmul construirii GAC şi a întovărăşirilor agricole[53]. În 1950 o Hotărâre a Secretariatului CC al PMR a recomandat Uniunii Scriitorilor să acorde atenţie acţiunii reeducare şi recalificare organizată prin Ministerul Muncii pentru invalizi, declasaţi, vagabonzi, cerşetori, prostituate etc., deoarece „această acţiune ajută la lichidarea plăgilor sociale moştenite de la regimul capitalist şi contribuie la crearea noii suprastructuri socialiste în ţara noastră oferă interesante şi bogate surse de inspiraţie creaţiei literare în spiritul realismului socialist"[54]. Semnificativă este mărturia lui Marin Ioniţă, tânăr scriitor care, în cursul procesului de documentare pe un şantier, întâlneşte cu o femeie-macaragiu, o fostă prostituată care îndeplinise normele şi era considerată „erou" şi „mândrie" a întreprinderii. Prietena ei, care lucra în schimbul doi, provenită din acelaşi bordel, a fost găsită spânzurată de cârligul macaralei[55].

Evident, Marin Ioniţă nu a putut valorifica această tulburătoare povestire; ea nu servea „necesităţilor" cititorilor, cum se exprimau instructorii Direcţiei de Propagandă. Sintagma apare şi într-o Informare a SPA cu privire la munca Comitetului Regional de partid Mureş: „creaţia scriitorilor din Tg.-Mureş nu oglindeşte îndeaproape sarcinile imediate ale partidului nostru. Scriitorii nu sunt îndrumaţi pentru a scrie schiţe, nuvele, versuri, reportaje literare, piese într-un act etc. care *să servească efectiv necesităţilor locale* (s. n.). Planurile de creaţie ale scriitorilor cuprind în general lucrări mari (romane în mai multe volume, piese mari de teatru) cu teme valoroase la care ei lucrează ani de zile fără să se preocupe în suficientă măsură de oglindirea problemelor imediate ale construirii socialismului. Lipsa de îndrumare din partea Comitetului Regional a scriitorilor, faptul că nu au fost purtate discuţii cu privire la creaţia lor, a făcut ca unii scriitori să scrie romane sau piese de teatru care nu pot fi publicate, deoarece cuprind multe greşeli (Molter Károly, de exemplu, a lucrat ani de zile la un roman despre transformarea micii burghezii de la oraşe în care nu se vede rolul clasei muncitoare; Gagyi Lászlo a terminat un roman despre felul cum se schimbă mentalitatea unui scriitorilor etc.)"[56].

A funcţionat după 1948 şi un fel de diviziune a muncii în rândurile scriitorilor de diferite naţionalităţi, împărţire a temelor decisă de aparatul de propagandă; spre exemplu, prozatorii maghiari, precum Kovács György, au primit sarcina să scrie romane care să includă şi demascarea agenţilor Vaticanului[57].

---

[52] Pentru procesul de cooperativizare reflectat în literatura din anii stalinismului, vezi Eugen Negrici, *Rolul literaturii în campania de colectivizare*, în Constantin Iordachi, Dorin Dobrincu (editori), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România, 1949-1962,* cuvânt înainte de Gail Kligman, Katherine Verdery, Iaşi, Editura Polirom, 2005.
[53] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1952, f. 307.
[54] Ibidem, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 106/1950.
[55] Marin Ioniţă, *Kiseleff 10. Fabrica de scriitori*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2003, pp. 196-198.
[56] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1952, f. 108.
[57] Ibidem, f. 109.

Dezbaterile şi cenaclurile, ca filtre de verificare ideologică

Existau însă pentru scriitori şi operele lor mai multe filtre de verificare ideologică. În primul rând era prelucrarea de la Direcţia/Secţia de Propagandă, unde se stabilea de cele mai multe ori chiar tema romanului, nuvelei etc. Apoi, după definitivarea manuscrisului, acesta avea parte de mai multe lecturi în cheie politico-ideologică; până să ajungă la tipar lucrarea trecea pe la referenţi cât se poate de vigilenţi. Ulterior, odată publicată, opera literară era supusă unui alt filtru „critic" atât în spaţiul revistelor literare (cronicile fiind uneori comandate), cât şi în medii sociale (de obicei acolo unde era plasată acţiunea romanului: fabrici, Gospodării agricole colective, Staţiuni de Maşini şi Tractoare etc.).

Într-o Informaţie a SPA din 11 aprilie 1952 este descrisă atmosfera în care au fost dezbătute trei dintre cele mai importante romane realist-socialiste de la începutul deceniului şase: „în luna februarie şi martie [1952] s-au organizat cu sprijinul regiunii de partid şi al organizaţiei de partid Bucureşti trei dezbateri asupra romanelor *Temelia* de Eusebiu Camilar, *Ogoare noi* de Aurel Mihale şi *Oţel şi pâine* de Ion Călugăru. Dezbaterea romanului *Temelia* a avut loc la căminul cultural din comuna Căciulaţi (comună unde urmează să ia fiinţă o gospodărie agricolă colectivă). Cartea a fost citită de peste 60 de ţărani muncitori, învăţători, funcţionari. Dezbaterea a fost pregătită sub îndrumarea a doi activişti de la regiune şi de la raionul de partid, care au antrenat în această acţiune organizaţia de bază din comună şi colectivul de conducere al căminului cultural. În munca pentru înfiinţarea gospodăriei colective agitatorii din sat, dintre care mulţi citiseră cartea, au folosit exemple din roman pentru lămurirea ţăranilor muncitori. La discuţia romanului au luat parte circa 200 de ţărani muncitori, învăţători, tineri şi activişti de partid, precum şi scriitorii Eusebiu Camilar, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Silvian Iosifescu, Aurel Mihale şi Eugen Campus. Prezentarea romanului expusă atrăgător de Eugen Campus a creat o bază serioasă de discuţie. La discuţii s-au înscris 9 ţărani muncitori şi învăţători. Această dezbatere a avut un caracter mobilizator, deoarece participanţii, în cadrul discuţilor, au legat cu multă combativitate probleme precum acţiunea diferiotelor personaje din roman cu fapte vii din comuna lor, criticând poziţia şovăielnică a unor ţărani muncitori – dintre care unii se aflau chiar în sală, şi demascând uneltirile chiaburilor din sat de a împiedica constituirea gospodăriei agricole colective. Discuţiile au arătat şi unele lipsuri ale romanului, cum a fost de pildă obiecţia unui ţăran cu privire la felul cum prezintă autorul munca de lămurire la sate: «nu mi-a plăcut mie cum a fost dusă munca de lămurire. De ce s-a promis atât de mult? Desigur că dacă eu aş promite aşa, pe urmă m-ar trage la răspundere»"[58].

Acest gen de dezbateri trebuia să aibă un rol „educativ" atât pentru audienţă (ţărani muncitori, tractorişti, siderurgişti etc.), cât şi pentru prozatorul care era nevoit să ţină seama de vocea cititorului avizat, adică să îşi însuşească sugestiile şi criticile îndreptăţite. De altfel, în cuvântul de închidere, Eusebiu Camilar a subliniat învăţămintele pe care le-a tras din consfătuirea desfăşurată la Căciulaţi[59]. Astfel de întruniri erau din timp pregătite de organele de partid, spontaneitatea asistenţei fiind

[58] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1952, f. 124.
[59] Ibidem, ff. 124-125.

discutabilă. Cu toate acestea, uneori discuțiile în jurul producțiilor literare erau considerate un fiasco chiar de către instructorii Secției de Propagandă: spre exemplu, discuția romanului *Ogoare noi* de Aurel Mihale – punct de reper pentru creația realist socialistă[60] – , care a avut loc la școala de tractoriști de pe lângă SMT din comuna Hagieşti, a avut parte de o pregătire slabă, fiind considerată de aparatul de propagandă drept o dezbatere fără rezultate prea bune. Responsabilii SPA au identificat şi țapii ispăşitori: dezinteresul directoarei căminului cultural şi al învățătoarei, amândouă fiice de chiaburi, a condus la eşecul dezbaterii[61].

Astfel de dezbateri reprezentau şi un prilej pentru instructorii SPA de a aprecia impactul producțiilor literare oficiale şi de a verifica evaluările comitetelor regionale/raionale de partid privind studierea de către oamenii muncii a literaturii noi: „în luna martie [1952] – se preciza într-un document al Secției –, la clubul Uzinei «23 August» a avut loc dezbaterea romanului *Oțel şi pâine* de Ion Călugăru. Au luat parte circa 250 de muncitori, funcționari, tehnicieni, activişti ai comitetului de partid, conducerea uzinei precum şi scriitorii Ion Călugăru, Petru Dumitriu, Al. Jar, Aurel Mihale şi Silvian Iosifescu care au fost primiți cu multă căldură de participanții la această dezbatere. Tov. Silvian Iosifescu a făcut o prezentare vie a romanului. Înainte de consfătuire, tovarăşii de la comitetul de partid au afirmat că romanul a fost citit de circa 70 de muncitori şi tehnicieni. Această afirmație nu era reală“[62].

Pe de altă parte, cenaclurile literare şi-au pierdut funcția anterioară, aceea de asociere de scriitori uniți prin afinități estetice. Urme ale antiintelectualismului conducerii PMR s-au vădit şi la acest nivel, întrucât în multe zone scriitorii au fost încadrați de muncitori recomandați de comitetele locale de partid şi de comisiile de cultură şi artă din cadrul secțiilor județene/regionale de propagandă[63]. În aceste cenacluri mai intrau şi elevi; în plus, SPA a vegheat şi la constituirea de cenacluri ale tineretului[64]. Secția de Propagandă monitoriza şi felul cum Uniunea Scriitorilor îi îndrumă pe prozatori să participe la cenaclurile literare, la şezătorile organizate în cadrul gospodăriilor agricole de producție şi la căminele culturale[65]. Într-o informare din 24 iulie 1951, responsabilii SPA acordau note proaste îndrumătorilor de la US: „Uniunea Scriitorilor trimite în provincie instructori slabi care nu sunt capabili să îndrumeze filialele Uniunii Scriitorilor şi cenaclurile literare. Astfel, pentru reorganizarea cenaclului din Focşani a fost trimis Spirea Ionescu, salariatul Uniunii Scriitorilor, care este un element necorespunzător“[66].

În multe cazuri activitatea cenaclurilor uzinale era efemeră: după un anumit timp, din lipsa acțiunilor culturale, ele erau retrogradate la statutul de *cercuri* literare, iar apoi chiar desființate. Un material al SPA din 11 iulie 1952 privind activitatea

---

[60] Vezi considerațiile lui Ion Vitner, *Prozatori contemporani*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961, pp. 224-240.
[61] ANIC, Fond CC al PCR – Secția de Propagandă şi Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 125.
[62] Ibidem.
[63] Ibidem, dosar nr. 2/1949, f. 82.
[64] Ibidem, dosar nr. 17/1949, ff. 1-2.
[65] Ibidem, dosar nr. 6/1951, ff. 3-4.
[66] Ibidem, f. 68.

literară şi artistică de la Uzinele „23 August“ consemnează astfel de involuţii: „problemele literare şi artistice din Uzinele «23 august» în anul acesta nu au constituit o preocupare din partea Comitetului de partid şi a comitetului de întreprindere. (...) Cenaclul literar având o activitate slabă a fost transformat anul trecut în cerc literar“. Din cauza unor „elemente necorespunzătoare“, „conducerea acestui cerc literar a fost încredinţată lui Hâncu Constantin, absolvent al Şcolii de Literatură «M. Eminescu», un element dizolvant, aşa cum s-a dovedit de fapt şi în timpul cât a lucrat în cadrul filialei Uniunii Scriitorilor din Oraşul Stalin. (...) În ianuarie 1952 cercul literar şi-a încetat activitatea“[67].

Secţia de Propagandă miza deopotrivă pe reeducarea vechii generaţii de scriitori şi pe formarea unor tineri prozatori rupţi de trecut, care să întruchipeze „omul nou“ ce dă viaţă unor personaje şi intrigi specifice noii literaturi care reflectă „realitatea“ construirii socialismului. Şcoala de Literatură „Mihail Eminescu“ avea tocmai menirea să-i pregătească pe aceşti romancieri, de aceea cazul Constantin Hâncu, evocat mai sus (care nu a fost singurul eşec în această muncă de formare), era cu atât mai neliniştitor. Dintr-o Notă a Secţiei de Propagandă rezultă că existau la Şcoala de Literatură şi profesori care nu corespundeau cerinţelor ideologice; documentul semnala că în ziua de 8 februarie 1951 a avut loc o şedinţă de analiză a activităţii Şcolii, la care a participat conducerea ŞLCL şi scriitorii de la US şi că „din activitatea şcolii – cu toate succesele realizate – au reieşit şi unele lipsuri serioase. Istoria literaturii române, care este una din materiile de bază din programul şcolii, s-a predat superficial, obiectivist, fără dragoste. Unele conferinţe au conţinut chiar idei duşmănoase, cum a fost de pildă lecţia prof[esorului Jacques] Byck despre limba literară şi izvoarele limbii scriitorilor. Conducerea Şcolii n-a controlat în suficientă măsură lecţiile, considerând că prezintă suficientă garanţie faptul că ele sunt predate de membrii catedrei de Istorie a Literaturii de la Universitatea Parhon“[68].

Sfidarea tinerilor scriitori

Organele propagandei mai investigau şi cazurile de scriitori rebeli, ca şi formele de protest mai timide şi mesajele subversive. Astfel de manifestări căpătau circumstanţe agravante când puteau fi atribuite unor scriitori refugiaţi din Basarabia precum Andrei Ciurunga (care semnase în timpul războiului cu pseudonimul Robert Cahuleanu), cel care a plătit cu închisoarea pentru sfidarea regimului[69]. Un document strict confidenţial al DPA din 1949 semnala acţiunile unei „grupări duşmănoase“ a tinerilor scriitori: „în ultima vreme informaţiile primite la Secţia Propagandei şi Agitaţiei a CC al PMR arată că duşmanul şi-a intensificat sub diferite forme activitatea în rândurile scriitorilor, îndeosebi printre scriitori şi poeţi tineri. Astfel am fost informaţi de existenţa unui curent duşmănos şi poate chiar a unei grupări duşmănoase a poeţilor fugiţi din Basarabia la Bucureşti după intrarea trupelor sovietice. Astfel, A. Ciurunga, care lucrează la «Flacăra», «Contemporanul» şi

[67] Ibidem, dosar nr. 12/1952, f. 255.
[68] Ibidem, dosar nr. 6/1951, f. 17.
[69] Cezarina Bârzoi, Ionuţ Baias, *Andrei Ciurunga – poetul pe schimbul căruia a înviat Hristos*; www.hotnews.ro, accesat la 13 noiembrie 2007.

«Licurici», ar fi una şi aceeaşi persoană cu Robert Cahuleanu, care în timpul războiului a tipărit o carte antisovietică la Chişinău. Am fost informaţi că Ciurunga a publicat ilegal la Brăila o serie de versuri împotriva regimului nostru. Ciurunga este strâns legat de poetul Victor Tulbure, care cunoaşte bine trecutul lui".

Andrei Ciurunga nu a fost singurul refugiat din Basarabia care a avut de suferit de pe urma anchetelor DPA. Vornic Basarabeanu împreună cu George Dan, un alt colaborator al revistei «Flacăra», au intrat în atenţia investigatorilor de la DPA, aşa cum rezultă din acelaşi document citat mai sus: „Dintr-o altă informaţie reiese că un grup de tineri scriitori fac parte dintr-o sectă mistică, care se ocupă cu şedinţe de spiritism şi magie. Această sectă este condusă de un oarecare Ilona. Un rol activ în sectă îl joacă George Dan de la «Flacăra», care a încercat să-l atragă în această sectă şi pe Tulbure. (...) Din această sectă face parte şi poetul Vornic Basarabeanu, şi el basarabean de origine. În nr. 1 de 1 mai al «Flacării» el a publicat o poezie *1 Mai*, în care se putea citi în acrostih *Christos a înviat*. L-am dat pe mâna Securităţii, care l-a eliberat după trei zile. În aceleaşi cercuri de tineri scriitori se învârteşte şi un alt poet, Mihu Dragomir, fost legionar. Acesta şi-a pierdut într-o zi actele, care au fost aduse la CC. Printre ele s-a găsit un raport de filare a tov. Manole H. Manole, datat din perioada când acesta a evadat. Acest document a fost predat tovarăşului G[heorghe] Pintilie. De asemeni, i s-a trimis şi declaraţia cu privire la Ciurunga – Cahuleanu. Acţiunea duşmănoasă se manifestă sub diverse forme «ideologice». George Dan recomandă poeţilor tineri care vin pentru consultare la «Flacăra» să-l citească pe Arghezi şi pe poeţii suprarealişti. (...) Deşi la Secţia de Propagandă şi Agitaţie a CC al PMR sunt pregătite măsuri de temeinică curăţire a redacţiilor respective, aceste măsuri nu au fost încă traduse în practică pentru a nu dăuna unor eventuale cercetări. Considerăm că este necesară o strânsă legătură între conducerea Secţiei Propagandei şi Agitaţiei şi acel sector al aparatului de Securitate care se ocupă de cazurile asemănătoare celor enumerate mai sus"[70].

Succesele noii literaturi şi problema calităţii scriiturii

La polul opus se aflau realizările şi succesele noii literaturi care mergea pe drumul realismului socialist; documentele cu caracter de dare de seamă înregistrează pentru anii 1951 şi 1952 următoarele titluri: poeme precum *Cântec pentru tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej*, de M. Beniuc; *Minerii din Maramureş*, de Dan Deşliu; volumul *Mărturii* de Veronica Porumbacu; volumele lui Eugen Frunză; *La Doftana*, de Maria Banuş; romanele *Mitrea Cocor* şi *Nicoară Potcoavă*, de Mihail Sadoveanu, *Drum fără pulbere*, de Petru Dumitriu; *Oţel şi pâine*, de Ion Călugăru; *Lanţuri* de Ion Pas, *La Borna 203* şi *Sfârşitul jalbelor* de Al. Jar; *Ogoare noi* de Aurel Mihale; *Cumpăna luminilor*, de Nicolae Jianu; *Zorii robilor* de V.Em. Galan; piese precum *Lupii*, de Radu Boureanu, şi *Ion Vodă cel Cumplit*, de Laurenţiu Fulga[71].

Datorită unui proces-verbal al şedinţei din 19 mai 1949 a DPA cu conducerile editurilor dispunem şi de câteva date, oferite de Mihai Novicov, privind numărul de titluri de carte şi tirajele pentru perioada mai 1948 – mai 1949: şase

[70] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 91/1949, ff. 1-2.
[71] Ibidem, dosar nr. 6/1951, f. 86; ibidem, dosar nr. 12/1952, f. 249.

edituri plus Forum şi Socec au editat 1.660 de titluri într-un tiraj de 26 de milioane de exemplare (fără a socoti manualele); „în sectorul literaturii române – mai adăuga M. Novicov – aproape în totalitatea lor titlurile prevăzute în program n-au fost editate. În schimb, s-au editat o serie de lucrări programate între timp, dintre care o parte justificat, dar o serie de plachete fără o explicaţie de editare. În sectorul literaturii străine volumul cărţilor lansat a fost prea mare; şi aici unele justificate, dar [şi] o serie de care puteam să ne lipsim. [În ceea ce priveşte] literatura maghiară – se publică multe traduceri din rusă şi din alte limbi; ar trebui să ne gândim la o convenţie ca unele traduceri să nu se tipărească şi la noi şi în Ungaria. În sectorul literaturii pentru copii, în mod evident a fost o supraproducţie de titluri în dauna calităţii şi a cantităţii. O reducere a titlurilor, mărirea tirajului şi reducerea preţului va aduce [o] îmbunătăţire“[72].

Curând, chiar şi la nivelul dogmaticei Direcţii/Secţii de Propagandă se va observa, pe lângă buna orientare ideologică a romanelor, şi faptul că aceste producţii comandate nu erau asimilate de public în maniera dorită, că în mare parte calitatea scriiturii lăsa de dorit scâzând eficacitatea politică urmărită[73]. Pe mai multe canale, la SPA ajungeau astfel de semnale de alarmă. În 1950 Mihai Beniuc raporta Secţiei de Propagandă şi Agitaţie conţinutul discuţiei sale cu o delegaţie de scriitori din URSS condusă de poetul Scipaciov. Potrivit lui M. Beniuc, Scipaciov ar fi îndemnat factorii de decizie de la nivelul USRPR să nu facă rabat de la calitatea producţiilor literare şi să manifeste prudenţă faţă de muncitorii care doar în aparenţă au talent literar: „dacă un muncitor face rebuturi în producţie – ar fi afirmat Scipaciov – , el este tras la răspundere; de ce atunci să ne temem să criticăm un scriitor care tratează prost o temă bună, actuală şi să-l lăudăm, să-l mângâiem pe cap?“. „Trebuie dată o atenţie deosebită tineretului – a continuat Scipaciov. Bătrânilor le e greu, chiar dacă vor sincer să se dezbare de tot bagajul trecutului. Tineretul este acela căruia îi aparţine viitorul. În Germania [de Est] am văzut în practică cum tinerii scriitori şi poeţi au păşit mult înaintea celor bătrâni. Adevăraţii scriitori revoluţionari sunt tinerii. Tovarăşii de la Scânteia au venit să mă întrebe cum se procedează cu creşterea tinerelor talente în URSS. Există un pericol, acela de [a] proclama prematur pe unii tineri muncitori oameni de litere. Acest lucru a fost cândva şi în URSS, când RAPP-ul [Asociaţia Rusă a Scriitorilor Proletari] a lansat o chemare: cei mai buni tineri din producţie să vină în literatură. Acest lucru a fost artificial. Ce s-a întâmplat? Mulţi tineri care promiteau a deveni muncitori au fost scoşi din producţie după o primă încercare pe tărâm literar. De multe ori, neavând nici destulă cultură, nici destul talent, n-au ajuns nici scriitori ca lumea, nici muncitori n-au mai fost. Au rămas codaşi în viaţă. V-aş da un sfat: să nu decretaţi prea devreme scriitor pe un tânăr care, stând la strung sau la un război, scrie versuri sau chiar schiţe. (...) Şi numai după ce talentul său se afirmă serios, numai după ce dă o lucrare serioasă, să fie scos din producţie“[74].

---

[72] Ibidem, dosar nr. 20/1949, f. 18.
[73] Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. Proza*, Bucureşti, Editura Fundaţiei PRO, 2002, p. 92.
[74] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 147/1950, ff. 2-3.

Potrivit sociologului Dan Lungu, principiul partinic în literatură enunţat de Lenin este un bun exemplu de expropriere a specificităţii câmpului literar, unde competenţa artistică şi valoarea estetică ce reglementau câmpul sunt anulate. În primii ani ai stalinismului, adică între 1948-1953, subordonarea este aproape totală, câmpurile specifice funcţionând drept subcâmpuri ale politicului. Negarea specificităţii duce la deprofesionalizare, la scăderea calităţii artistice, iar rezultatele din câmpul literar sunt neconvingătoare chiar pentru conducerea de partid[75]. Însă pentru radicalii jdanovişti de la conducerea SPA era destul de dificil să încurajeze o campanie în favoarea calităţii scriiturii şi a redescoperirii moştenirii literare, cu atât mai mult cu cât în 1949 Leonte Răutu plasa articolul *Pentru calitate în nuvelistica noastră* publicat de Ov.S. Crohmălniceanu în „Contemporanul" în rândul manifestărilor tipice cosmopolitismului[76].

Acelaşi tip de discurs îl aveau şi subordonaţii lui Leonte Răutu. Într-un Referat privind conţinutul ziarului „Contemporanul" se preciza că: „Critica literară nu şi-a însuşit încă temeinic sarcinile care au reieşit în urma dezbaterilor de la Direcţia noastră. (...) Încercarea pe care o face Crohmălniceanu în noua rubrică, *Moştenirea literară*, destinată «a scoate la lumină fapte şi momente semnificative din viaţa şi opera clasicilor», care poate deveni de un real folos operei de reconsiderării clasicilor noştri nu e decât o tratare superficială a acestei acţiuni care are atâta importanţă în viaţa culturală a poporului nostru. Iată de pildă ce înseamnă «caracteristic» la tov. Crohmălniceanu. Referindu-se la ceea ce priveşte Vlahuţă despre Eminescu, citează: «Eminescu îmi spune: degeaba ne trebuie un poet care s-o ia peste câmp nebuneşte, ne trebuie ceva nou, cu totul nou, un nebun, dar un nebun de geniu care să-şi croiască el o formă a lui şi un drum neîncercat de nimeni»"[77].

Cu toate acestea, nu se putea ignora faptul că producţia literară era tot mai precară din punct de vedere estetic, astfel că s-a permis apariţia în presa culturală a unei serii de articole în care erau combătut atât schematismul în literatură, cât şi tendinţele proletcultiste[78]. Trebuie amintit aici şi articolul criticului Dumitru Micu, *Împotriva schematismului şi optimismului în poezia noastră nouă*, apărut în „Almanah literar", nr. 3 (16), 1950.

Centenarele clasicilor literaturii

Reeditarea clasicilor era o altă modalitate de atragere a publicului şi în plus, sugera o anumită continuitate cu vechea cultură menită să nu îndepărteze în mod inutil o parte a cititorilor. Prin urmare, propaganda oficială şi-a apropriat anumiţi clasici ai literaturii române şi a organizat celebrarea lor cu ocazia centenarului[79]. În

---

[75] Dan Lungu, *Construcţia identităţii într-o societate totalitară. O cercetare sociologică asupra scriitorilor*, Iaşi, Editura Junimea, 2003, p. 67.
[76] Leonte Răutu, *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale*, p. 57.
[77] ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 45/1949, ff. 55-56.
[78] Ana Selejan, *Literatura în totalitarism. 1949-1951*, Sibiu, Editura Thausib, 1994, p. 24; ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 6/1951, f. 86.
[79] La 13 ianuarie 1950 CC al PMR a trimis o Circulară către Comitetele de Partid Judeţene în care se ordona ca „În ziua de duminică 15 ianuarie 1950, sub egida Comitetului Naţional Jubiliar pentru sărbătorirea lui Eminescu se va ţine la fiecare reşedinţă de judeţ o adunare festivă închinată poetului

această întreprindere a existat şi o încurajare sovietică; în notele pe care M. Beniuc le-a făcut după convorbirea cu poeţii sovietici este redat şi discursul lui Scipaciov în care acesta arată importanţa centenarului Eminescu: „prin sărbătorire, Eminescu a fost smuls reacţiunii şi redat pentru totdeauna poporului". Centenarul Eminescu a fost sărbătorit şi în URSS, unde s-a şi tipărit o culegere de poezii în limba rusă[80].

Atent supravegheată a fost şi organizarea Centenarului naşterii lui I.L. Caragiale: s-a edictat o hotărâre a CC al PMR special pentru acest eveniment, au fost controlate conferinţele, prefeţele la cele două volume festive, materialul documentar pentru străinătate, articole pentru presa sovietică, precum şi planul expoziţiei aniversare[81]. În fine, a fost înfiinţată o comisie de lucru în cadrul Comitetului Naţional Jubiliar. Implicarea conducerii PMR a fost evidentă, aşa cum reiese şi dintr-o Informaţie a SPA din 28 februarie 1952 privind centenarul naşterii lui I.L. Caragiale, care consemnează faptul că „la început comisia [de lucru] imprimase o linie greşită în aprecierea operei lui Caragiale. În discuţii, în materialul trimis în provincie, ca şi în conferinţele care se ţinuseră în capitală, s-a manifestat tendinţa obiectivistă de a nu scoate în evidenţă forţa cu care demască Caragiale orânduirea burghezo-moşierească şi de a escamota influenţa pe care mişcarea muncitorească a avut-o asupra scriitorului"[82].

Privilegiile materiale ale scriitorilor

Sume considerabile au fost învestite pentru a se onora aceste centenare[83], însă filtrul ideologic era omniprezent. Odată asimilată în opera literară, ideologia comunistă îi servea scriitorului în încercarea de a-şi câştiga un statut social acceptabil, dacă nu superior, şi implicit de a se proteja de vicisitudinile politice şi de abuzurile administraţiei centrale şi locale într-o epocă a arbitrariului, a naţionalizărilor etc. Aceste tentative (pseudo)ariviste ale scriitorilor se întâlneau cu dorinţa puterii politice de a avea o intelectualitate docilă, dar mulţumită, bine integrată în sistemul social comunist, cu un *status* potrivit cu serviciile aduse regimului[84]. Astfel poate se explică preocuparea periodică a Direcţiei/Secţiei de Propagandă faţă de condiţiile de viaţă ale literaţilor şi faţă de câştigurile lor materiale, preocupare care a fost comparată de unii comentatori maliţioşi cu interesul manifestat de sultanii otomani faţă de propriile *raiale* (supuşi).

Mihai Eminescu. Vorbitorul va fi trimis din Bucureşti de la Uniunea Scriitorilor. După conferinţă se va recita din versurile lui Eminescu. Comitetul de Partid Judeţean va asigura buna desfăşurare a acestor adunări festive"; ANIC, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 2/1950, f. 4.

[80] Ibidem, Fond CC al PCR – Cancelarie, dosar nr. 147/1950, f. 1.

[81] Ibidem, Fond CC al PCR – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 6/1951, f. 12.

[82] Ibidem, dosar nr. 12/1952, f. 46.

[83] Între altele, pentru reeditarea operei lui Caragiale, moştenitorii care deţineau drepturile de autor au primit o sumă însemnată: 209.005 de lei; Alexandru-Murad Mironov, *Beneficii, privilegii şi recompense sau preţul intelectualităţii din RPR*, în vol. *Intelectuali români în arhivele comunismului*, Dan Cătănuş (coord.), prefaţă de Dan Berindei, Bucureşti, Editura Nemira, 2006, p. 462.

[84] Pentru definiţia *statusului*, vezi Allan G. Johnson, *Dicţionarul Blackwell de sociologie. Ghid de utilizare a limbajului sociologic*, traducere din engleză de S.G. Drăgan şi Vlad Russo, prefaţă la ediţia în limba română şi control ştiinţific: prof. univ. Septimiu Chelcea, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007, p. 338.

Semnificative din acest punct de vedere sunt câteva citate din documentele epocii: „M. Breslaşu, poet, rectorul Institutului de Artă şi soția sa, Sara Manu, artistă de teatru, au stat într-o casă cu lumina şi apa tăiată. Până n-a intervenit tov. Teohari, personal, nu au putut căpăta casă“[85] – se preciza într-un material al DPA din anul 1949. O altă „anchetă socială“ a instructorilor CC al PMR descoperea în iulie 1952 că „Scriitorul Geo Bogza, membru corespondent al Academiei RPR, locuieşte împreună cu soția sa în două camere mici la mansardă. Scriitorul V.Em. Galan, autorul romanului *Zorii robilor* şi al mai multor nuvele, locuieşte împreună cu soția sa într-o singură cameră foarte mică şi neigienică. Din lipsă de spațiu, V.Em. Galan este nevoit să țină cărțile şi îmbrăcămintea sub pat. Menționăm că V.Em. Galan este grav bolnav de tuberculoză“[86]. În acelaşi document mai era menționat faptul că scriitorul Laurențiu Fulga locuieşte cu soția şi un copil mic într-o singură cameră, iar criticul Ion Vitner locuieşte într-o simplă mansardă[87].

Exista totuşi o stratificare în rândul scriitorilor, situație sesizată şi într-o Informație din 21 iulie 1951 a SPA cu privire la situația materială a oamenilor de artă: „o parte însemnată a scriitorilor şi artiştilor sunt (sic!) în funcții înrudite cu preocupările lor în instituții de stat (Edituri, reviste, ziare, radiodifuziune, învățământ etc.). (...) cu toate acestea există scriitori şi artişti care nu-şi pot valorifica în suficientă măsură creațiile lor şi trăiesc în condiții materiale grele. (...) [se confruntă cu] problema locuințelor. Aprovizionarea cu alimente şi cu îmbrăcăminte a scriitorilor şi actorilor din Bucureşti se face prin Cooperativa Fondului Literar şi Cooperativa Artiştilor Dramatici C. Nottara. Aprovizionarea acestor cooperative lasă însă foarte mult de dorit“[88].

O sursă importantă de subvenționare a scriitorilor a fost Fondul Literar, care din 1949, de la înființare, şi până la sfârşitul anului 1951 a acordat împrumuturi în valoare de 16.112.546 de lei (bani vechi). Dintr-o Informație despre activitatea Fondului Literar din 20 aprilie 1952 aflăm că: „cea mai mare parte a împrumuturilor (12.682.210 lei) care n-au fost restituite s-au acordat în anul 1949/1950. În anul 1951 Fondul a acordat împrumuturi scriitorilor Eusebiu Camilar, Ion Călugăru, Petru Dumitriu, Mihail Davidoglu, Lucia Demetrius, Asztalos István, Hajdu Zoltán şi alții, contribuind în felul acesta la stimularea creației literare“. Responsabilii SPA au identificat în administrarea Fondului mai multe lipsuri şi greşeli: „o bună parte din împrumuturi s-a acordat unor pretinşi scriitori, oameni dubioşi sau direct ostili regimului. Astfel, Caraion Ion, împrumutat cu suma de 100.400, care a fost arestat, Stelaru Dumitru din Constanța, cu suma de 124.970, care de asemenea a fost arestat, Măgureanu Octav, cu suma de 137.627 şi Grinevici Igor cu suma de 75.460, care au fost excluşi din Uniunea Scriitorilor, Petraşincu Dan cu suma de 100.140, care a plecat în Italia etc. De asemenea împrumuturile irecuperabile se ridică la suma de circa 1.000.000 de lei (bani vechi). O parte din împrumuturi au fost acordate unor scriitori care nu prezintă garanția creării unor lucrări valabile...“. În această situație erau citați: I. Rusu Şirianu, Ion Luca, Virgiliu Monda, Eugen Schileru. „Unii scriitori

[85] ANIC, Fond CC al PCR – Secția de Propagandă şi Agitație, dosar nr. 95/1949, f. 2.
[86] Ibidem, dosar nr. 12/1952, f. 249.
[87] Ibidem, f. 250.
[88] Ibidem, dosar nr. 6/1951, f. 60.

– continua documentul – privesc Fondul ca pe o bancă care (sic!) acordă împrumuturi pe termen lung şi nu-şi achită datoriile. Ex.[emplu]: Tiberiu Vornic, care datorează 448.710 de lei, Ben Corlaciu 175.515, I. Ludo 415.120, Ionel Țăranu 118.051, Şoimaru Tudor 338.171, Dan Deşliu 152.797"[89].

După reforma monetară s-au acordat puține împrumuturi, doar 6.190 de lei (noi) şi „conform sugestiilor Secției de Propagandă şi Agitație, conducerea Fondului şi-a îndreptat atenția spre scriitorii de frunte, acordând împrumuturi tovarăşilor: Radu Boureanu, Al. Jar, Petru Dumitriu, Maria Banuş, Eugen Jebeleanu şi alții. Unii scriitori ca: Victor Eftimiu, N. Jianu, Maria Rovan, Cicerone Theodorescu, Jipa şi-au exprimat nemulțumirea cu privire la felul cum se recalculează drepturile de autor cuvenite lor înainte de reformă (1 leu nou la 200 de lei). În cursul anului 1951 au fost folosite casele de creație ale Fondului Literar de la Sinaia de peste 100 de scriitori (...) în administrarea caselor de creație politica Fondului n-a fost întotdeauna principială. Astfel, casele de creație au fost folosite şi de elemente fără valoare, pretinşi scriitori (George Dan, Monica Dan, Klopstock, Tudor Vianu, F.M. Petre etc.). (...) La cantina Uniunii Scriitorilor iau masa circa 260 de scriitori şi membri de familie. În ultima vreme masa s-a îmbunătățit. N-a fost încă rezolvată problema pensiilor. Conducerea Fondului a înaintat spre aprobare Biroului Uniunii Scriitorilor încă în luna martie 1951 propuneri de pensionare (75 de scriitori). Biroul Uniunii a tergiversat însă luarea în discuție şi rezolvarea acestei probleme, contribuind astfel la menținerea atmosferei nesănătoase care există în rândul acestor scriitori. În momentul de față continuă să primească pensii 137 de scriitori, în valoare de 50.531 de lei noi. Din cei 137 de pensionari sunt unii care nu merită să primească ajutorul statului, ca: Iov Dumitru, Karnabat Lucreția, Gregorian George etc., foşti legionari sau agenți de siguranță"[90]. După toate aparențele, la acest capitol al pensiilor scriitorilor incomozi conducerea Uniunii Scriitorilor a cedat mai greu la presiunile autorităților politice, unii istorici apreciind că US a reuşit să mențină o susținere materială, chiar dacă modestă, pentru colegi de breaslă altminteri puşi la index de către regimul comunist pentru trecutul lor politic[91].

Cum s-a remarcat în istoriografia română, orice sfidare din partea scriitorilor putea atrage retragerea beneficiilor care erau considerabil mai mari decât ale salariatului obişnuit. De fapt, conducerea comunistă cerea intelectualilor ca în schimbul acestor privilegii să renunțe la vechea lor personalitate, la acele reminiscențe ale perioadei burgheze. A rezultat, cel puțin pentru perioada 1948-1953, o nonliteratură sau, cum i s-a mai spus, o pseudoliteratură[92]. Nocivitatea acestui gen de literatură a fost semnalat de cei mai mulți istorici literari; controversa apare însă abia atunci când vine vorba de impactul său. Or, Eugen Negrici, în răspăr cu opinia multora, crede că literatura anilor 1950 a reuşit să creeze mentalitate, mai ales prin textele care mizau pe ură şi invidie[93]. Aceste opere care perpetuau ideea luptei de

[89] Ibidem, dosar nr. 12/1952, f. 94.
[90] Ibidem.
[91] Alexandru-Murad Mironov, *Beneficii, privilegii şi recompense sau prețul intelectualității din RPR*, în *loc. cit.*, p. 465.
[92] Dumitru Micu, *Literatura română în secolul al XX-lea*, p. 157.
[93] Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. Proza*, p. 20.

clasă şi aversiunea faţă de burghezi, chiaburi, occidentalii anglo-americani etc. au intrat în programa şcolară obligatorie, menţinându-se acolo pentru 10-15 ani sau chiar mai mult şi contribuind poate la profilul omului nou cu reflexe condiţionate, neobişnuit să mai gândească independent şi devenit uşor de manipulat.

Evident, nu trebuie neglijat rolul major pe care îl joacă intimidarea şi represiunea, în general dimensiunea coercitivă a politicii culturale oficiale. Dar, potrivit Alinei Tudor Pavelescu, în timpul acestei prime etape, puterea comunistă a dezvoltat o acţiune ce a cuprins atât măsuri de coerciţie, cât şi o abilă tactică a persuasiunii, aspecte care au presupus un efort vast şi coerent de instituţionalizare a noii ordini culturale[94]. Rămâne în continuare de stabilit măsura în care acomodarea şi cedarea scriitorilor pot fi puse mai mult pe seama acţiunilor coercitive sau a muncii de convingere întreprinsă de guvernanţi.

Abstract

Using preeminently newly declassified documents from the National Archives' funds (especially Propaganda and Agitation Section/Direction of the Romanian Comunist Party's Central Committee), one tried to draw up an extensive inventory of the RCP/RWP's strategy to manipulate and enroll the Romanian Writers during the first years of Stalinism.

Being in the spotlight within artistic and cultural life, the writers were perceived preeminently as the *intellectuals*, and after 1945/1948 the Romanian Communists sought to bring them on RCP's side, despite the seeming unusable past. The Communist control over Literature was acomplished both through the agency of subtle plans of manipulation and instrumentalization and censorship (thousands of books were gathered in a sort of *Index librorum prohibitorum*). The forbidden literary works had to be replaced and the State Publishing Houses printed especially ideologically-oriented books. In such circumstances the writers had to choose between resistance, surrender, and ambiguity. The majority preferred the last two options and such choices were facilitated by the creation of the Soviet-type Writers' Union which replaced the old Society of the Romanian Writers and supervised the imposition of Socialist Realism.

[94] Alina Tudor [Pavelescu], *Une stratégie de légitimation politique. Le Parti Communiste Roumain et la reconfiguration du champ culturel*, în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană", serie nouă, vol. III, 2004, p. 145.

Regimul Gheorghiu-Dej şi construcţia legitimităţii

Cezar STANCIU

În studiile de istorie contemporană şi ştiinţe politice, problema legitimităţii regimurilor comuniste este una extrem de controversată. Natura totalitară a acestui tip de regim, sprijinirea sa pe un aparat represiv foarte activ şi dezvoltat, şi mai ales – valabil pentru Europa răsăriteană – modul în care au venit la putere, prin intervenţie externă, au accentuat contradicţia aparentă dintre regim şi concepte precum cel de consens, intrinsec noţiunii de legitimitate. Dacă obţinerea puterii este ilegitimă în natura sa, aşa cum reiese în mod indiscutabil din analiza tehnicilor represive, manipulatoare şi de sabotare instituţională efectuate de ocupantul sovietic cu concursul comuniştilor locali, mult mai profundă este problema evoluţiei în timp a relaţiei dintre regim şi societate. Regimul a devenit din ce în ce mai preocupat de relaţia sa cu societatea din momentul în care spaţiul său de manevră pe plan intern s-a lărgit. Avem în vedere, desigur, spaţiul de manevră acordat de hegemonul sovietic, care era extrem de restrâns în perioada stalinistă, însă a cunoscut mai multe nuanţări în condiţiile post-stalinismului. Redefinirea relaţiilor comuniştilor români cu Uniunea Sovietică a fost una târzie şi precaută, însă diminuarea presiunilor Moscovei a făcut posibilă enunţarea unor obiective proprii regimului şi implicit definirea relaţiei sale cu societatea. În acest context, legitimitatea a căpătat un rol mult mai important în preocupările elitelor comuniste.

Modele teoretice

O definiţie cunoscută a legitimităţii politice afirmă că aceasta reprezintă credinţa în caracterul just al unui stat sau guvernări şi mai ales în dreptul său de a emite ordine în aşa fel încât acestea să nu fie urmate doar de frică, ci din convingerea că au o autoritate morală[1]. Politologul Rodney Barker consideră că legitimitatea trebuie văzută în trei sensuri diferite: ca fiind o calitate a guvernării, ca definind atitudinea poporului faţă de conducători, dar şi ca întrepătrundere a celor două trăsături anterioare. Conform marxiştilor, guvernarea este un instrument al clasei muncitoare, iar conform gândirii liberale, aceasta reprezintă un instrument democratic al întregului popor, pentru exercitarea puterii. Barker atrage atenţia însă asupra faptului că guvernarea reprezintă o acţiune de sine stătătoare, auto-regeneratoare, care se manifestă prin intermediul statului, ca formă instituţionalizată a sa. Guvernarea are o trăsătură specifică, însă, aceea de a se autolegitima în permanenţă. Această acţiune vizează atât supuşii, cât şi conducătorii, care prin auto-legitimare se autoconving de caracterul just al prezenţei lor la putere. Din acest punct de vedere, Rodney Barker face distincţia între legitimitate, ca şi calitate a guvernării, constând în transferul aprobării de la supuşi către conducători, de regulă printr-un contract democratic reînnoit periodic, şi, pe de altă parte, legitimizarea, ca acţiune. Aceasta din urmă vizează, aşa cum s-a arătat atât supuşii, cât şi conducătorii. În acest sens, Barker pleacă de la analizele lui Max Weber, arătând că un guvern nu are

[1] Rodney Barker, *Political Legitimacy and the State*, Oxford, Clarendon Press, 1990, p. 11

neapărat nevoie de legitimitate pentru a conduce, însă încearcă în permanență să se autolegitimeze. Orice guvernare ridică pretenții la conducere, nu se mulțumeşte doar să o exercite. Guvernările încearcă să-i convingă pe supuşi de propria lor legitimitate. Pe lângă controlul mijloacelor materiale, ideatice şi coercitive, guvernarea încearcă să cultive, totodată, credința în propria legitimitate. Astfel, autorul conchide că ceea ce caracterizează orice guvernare nu este în mod necesar posesia calității „legitimitate", cât acțiunea continuă de „legitimizare"[2]. Direcția legitimizării este dublă deoarece aşa cum supuşii trebuie convinşi de dreptul de conducere al unei guvernări, la rândul lor guvernanții trebuie să se convingă pe ei înşişi că au acest drept. Într-o lucrare recentă, Fatos Tarima încerca să explice longevitatea regimurilor comuniste din Europa răsăriteană, plecând de la legitimitate, ca premisă. Tarima afirmă că indiferent în ce măsură utilizează un regim forța, aceasta trebuie să fie acceptată şi legitimată pentru ca regimul să funcționeze. Autorul a identificat trei factori care au stimulat obținerea legitimității de către regimurile comuniste est-europene: existența unui grup destul de numeros de cetățeni care s-au identificat cu scopurile elitei conducătoare; credința utopică într-o societate egalitară, dreaptă şi prosperă; satisfacerea parțială a cel puțin unora dintre aceste aşteptări de către regimurile comuniste. Conform autorului, convergența acestor factori poate explica dobândirea unei legitimități parțiale a regimurilor comuniste est-europene, tot aşa cum doar existența unui anumit grad de legitimitate poate explica longevitatea puterii lor[3].

Aplicabilitatea ideii de legitimizare şi în cazul regimurilor tiranice de tip comunist a fost susținută şi de Stephen White. Orice regim politic, susținea acesta, fie el democratic sau dictatorial, încearcă să genereze în rândul societății convingerea că guvernarea sa este îndreptățită şi legitimă, astfel încât deciziile sale să poată fi respectate fără a se recurge la mijloace coercitive[4]. În cazul unui regim comunist, legitimitatea ar însemna deci supunerea cetățenilor față de guvernare fără intervenția mijloacelor represive. Existența unui dialog între regim şi societate, a transferului de aşteptări şi a compromisului, nu trebuie subestimate, nici într-un regim comunist. David Beetham contestă, de pildă, teoriile care, plecând de la Weber, încearcă să izoleze statul de societate şi să ofere guvernării caracterul de suprastructură, de unitate autonomă, fără legătură cu cetățenii. Aparatul de stat, în orice regim şi inclusiv într-unul dictatorial, nu este izolat de societate şi nu poate fi imunizat față de acțiunile, aşteptările şi atitudinile populației în mijlocul căreia funcționează. Oricât de mare ar fi ruptura care desparte un regim de societatea pe care o conduce, aşa cum s-a întâmplat de pildă în anii stalinismului, aparatul de stat este format totuşi din cetățeni care provin din rândul populației şi care în cea mai mare parte a lor împărtăşesc speranțele şi aşteptările acesteia. În acest fel, aparatul de stat, ca şi cel de partid, sunt supuse în mod indirect presiunilor societății în mijlocul căreia

[2] Idem, *Legitimating Identities. The Self-Presentation of Rulers and Subjects*, Cambridge-New York, Cambridge University Press, 2001, pp. 6-14.
[3] Rory J. Conces, *Book Review: The Quest for Legitimacy and the Withering Away of Utopia*, în „International Third World Studies Journal & Review", vol. 13/2002, pp. 24-25.
[4] Stephen White, *Economic Performance and Communist Legitimacy,* în „World Politics", vol. 38, nr. 3/1986, p. 462.

funcţionează[5]. Astfel, transmiterea de aşteptări şi atitudini, de jos în sus, nu este blocată de absenţa mijloacelor formale, specifice cadrului democratic, pentru dialogul dintre elite şi societate, ci găseşte soluţii alternative.

Scriind despre perioada lui Brejnev, Linda Cook remarca existenţa unui real „contract social" între elitele de partid şi societate, prin care regimul oferea populaţiei locuri de muncă sigure, politici salariale egalitare, presiuni reduse privind performanţele şi randamentul economic, preţuri şi servicii subvenţionate, solicitând în schimb acceptarea regimului. Populaţia sovietică a acceptat regimul, deoarece aşteptările sale de la regim erau în bună măsură satisfăcute. În acest caz se poate vorbi despre legitimitate, deoarece raportul regim–societate era caracterizat de schimbul unor bunuri politice solicitate de celălalt, aşteptate de celălalt, şi care erau plătite reciproc[6]. Această abordare teoretică poate fi aplicată şi pentru perioada post-stalinistă, când „noul curs" impus în timpul lui Malenkov şi destalinizarea care i-a urmat au condus la o serie de compromisuri şi cedări din partea regimului, în favoare societăţii[7]. Cu toate că acestea au un caracter unilateral şi nu rezultă dintr-un dialog instituţionalizat cu societatea civilă, a răspunde la aşteptările societăţii reprezintă totuşi o formă implicită a dialogului. Presiunile interne şi internaţionale ale perioadei staliniste nu au permis, aşa cum s-a afirmat mai sus, spaţiul de manevră necesar pentru ca aceste regimuri să se preocupe de legitimitatea lor. Destinderea post-stalinistă a oferit însă condiţiile necesare.

Întrebarea fundamentală în privinţa problemei legitimităţii regimurilor comuniste este ridicată de Florin Abraham, în critica sa la adresa *Raportului Tismăneanu*: poate un regim să se menţină la putere doar prin exercitarea violenţei fizice şi morale sau reuşeşte acesta să-şi alcătuiască o bază socială a puterii? Abraham împarte problema legitimităţii în două categorii: în sens moral, afirmă acesta, regimul nu poate fi considerat legitim, având în vedere metodele prin care a obţinut puterea şi încălcarea constantă a drepturilor omului; în sens istoric însă, persistenţa regimului la putere timp de peste 40 de ani nu poate fi explicată în absenţa oricărei forme de legitimitate[8].

Dacă acceptăm problema legitimităţii ca fiind una ce caracterizează regimul comunist şi plecând de la concluziile lui Florin Abraham, în sens cel puţin istoric, atunci devine evident că societatea a fost totuşi un actor activ sub regimul comunist, deşi gradul său de implicare sau de activism diferă evident, de la o ţară la alta şi de la o perioadă la alta. Istoricul polonez Grzegorz Ekiert defineşte această situaţie sub forma unui conflict între partidul-stat şi societate, conflict care s-a perpetuat de-a lungul întregii perioade a dominaţiei comuniste, cu intensităţi variabile. Ekiert, plecând de la analiza unor evenimente precum Budapesta 1956 sau Praga 1968, concluzionează că acestea se datorează, într-o bună măsură, şi incapacităţii regimului din fiecare ţară de a instituţionaliza conflictele şi de a elabora mecanisme funcţionale

[5] David Beetham, *The Legitimation of Power*, Londra, MacMillan, 1991, p. 118.
[6] Linda J. Cook, *Brezhnev's Social Contract and Gorbachev's Reforms*, în *Soviet Studies*, vol. 44, nr. 1/1992, p. 37.
[7] J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule*, Durham-Londra, Duke University Press, 1988.
[8] Florin Abraham, *Procesul istoriografic al Procesului comunismului*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 1-2/2007, p. 123.

de soluționare a acestora. Totuşi, faptul că asemenea conflicte au existat, ilustrează în primul rând capacitatea societății civile de a acționa colectiv atunci când a contextul a cerut sau facilitat acțiunea colectivă. Ekiert consideră că sursa acestor permanente crize a fost reprezentată de destalinizare. Slăbirea presiunii de sus în jos a determinat creşterea presiunii de jos în sus. Astfel, arată autorul, majoritatea crizelor din timpul destalinizării nu au fost cauzate de fricțiunile existente la vârf, ci de conflictele între societate şi partidul-stat[9]. Datorită caracterului mono-organizațional al structurii instituționale, aceasta fusese profund penetrată de societate, ceea ce a determinat transmiterea instabilității sociale către nivelul instituțional. În acest context, elitele comuniste locale au dobândit libertatea de a implementa propriile politici, atâta timp cât ele nu sabotau natura sistemului. Relația regimului cu societate a fost astfel îmbunătățită, în fiecare țară, datorită unor factori favorizanți. Ekiert îi consideră prioritari pe cei economici, mai ales. Rezervele de dezvoltare extensivă (resurse naturale insuficient exploatate, pământ, forță de muncă ieftină şi numeroasă), dar şi „corectarea" relațiilor economice cu Uniunea Sovietică (lichidarea exploatării prin societăți mixte sau alte forme, accesul la resursele ieftine şi inepuizabile ale URSS), toate acestea au permis regimurilor comuniste est-europene să susțină economii ineficiente în stare de funcționare şi capabile să furnizeze populației bunurile absolut necesare. Un alt factor important a fost relaxarea politică internă prin diminuarea terorii, concesii economice, reintroducerea în circuit a valorilor naționale care puteau oferii aparența unui consens. În absența unui discurs politic pluralist, apelul la idealurile marxist-leniniste a câştigat treptat încrederea parțială a cetățenilor, a căror opoziție era, de altfel, limitată, din pricina fragmentării societății (colectivizare, naționalizare, industrializare, urbanizare)[10].

În concluzie, putem afirma că, la fel ca orice guvernare, şi regimurile comuniste, inclusiv cel din România, a căutat să se legitimeze la putere, mai ales în contextul post-stalinismului, când spațiul de manevră acordat de Moscova pe plan intern a fost considerabil extins. Acțiunea de legitimizare pleacă evident de la premisa că societatea reprezintă un actor, capabil să influențeze politicile partidului-stat, chiar şi în mod indirect. Răspunsul regimului la aşteptările sociale reprezintă cea mai bună dovadă a acestei influențe. Vom descrie în continuare începuturile politicii de legitimizare a regimului Dej în România, în contextul politic care a urmat morții lui Stalin. Acest demers nu intenționează să conteste concluziile anterioare ale istoriografiei, privind manevrele regimului Dej de a simula destalinizarea pentru a înşela vigilența Moscovei, ci urmăreşte doar încadrarea unora din aceste evoluții într-un cadru teoretic, care poate nuanța imaginea existentă.

Construcția legitimității în contextul post-stalinist

Reformele implementate de noua echipă de la Kremlin, care l-a înlocuit pe Stalin după 1953, au urmărit stabilizarea unui sistem socio-politic şi economic ce fusese construit şi evoluase până atunci doar în condiții de criză (comunismul de

[9] Grzegorz Ekiert, *The State against Society. Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*, Princeton, Princeton University Press, 1996, pp. 3-6.
[10] *Ibidem*, pp. 10-11.

război, colectivizarea, industrializarea, marile epurări, „Marele Război pentru Apărarea Patriei", campania anti-cosmopolită, alte epurări, etc.). „Noul curs" proiectat de Malenkov reprezenta prima politică ce venea în întâmpinarea aşteptărilor societăţii sovietice, ale cărei necesităţi fuseseră sacrificate în favoarea intereselor politice ale regimului. Hruşciov şi Malenkov, apoi, doar Hruşciov, au încercat să corecteze cursul politic de criză, bazat pe presiune administrativă, în sensul obţinerii unei anumit nivel de consens popular, capabil să ofere sistemului stabilitate. Dacă până atunci, sistemul sovietic se pregătea de război, noua conducere a încercat să-l pregătească pentru pace, înţeleasă atât pe plan extern, cât şi intern.

Ritmul rapid de industrializare, înarmarea, presiunea mare a aparatului represiv asupra societăţii, provocaseră foarte multă nemulţumire, care era cunoscută la Kremlin[11]. În Prezidiul PCUS fuseseră aleşi zece dintre apropiaţii lui Stalin: Malenkov, Beria, Molotov, Voroşilov, Hruşciov, Bulganin, Kaganovici, Mikoian, Saburov şi Pervuhin, însă fără a alege un prim-secretar în prima fază. Aşa-numita conducere colectivă a adoptat o politică mult mai realistă şi mai prudentă, renunţând la ritmul forţat şi deseori riscant al politicilor staliniste. În privinţa democraţiilor populare, toţi succesorii lui Stalin au sperat să evite tulburări grave care ar fi putut apărea, fără a scăpa totuşi din mâini controlul asupra acestor ţări[12]. Întreaga conducere colectivă era de acord că este necesară o schimbare în privinţa politicilor democraţiilor populare[13].

Elanul sovietic în această direcţie a fost temperat însă curând de tulburările care au izbucnit în rândul democraţiilor populare în iunie 1953. Măsurile de relaxare politică şi socială adoptate în RDG au venit prea târziu, au fost incomplete şi de aceea nu au putut preveni răscoala muncitorilor berlinezi din 16-17 iunie, care a determinat intervenţia în forţă a trupelor sovietice[14]. La sfârşitul lui iunie, înlăturarea şi arestarea lui Beria au temperat o dată în plus tonul reformismului sovietic. Se ştie că după moartea lui Stalin, Lavrenti Beria a fost unul dintre cei mai activi promotori ai reformelor. Deşi înlăturarea sa a fost cauzată mai ales de raţiunile luptelor interne pentru putere din cadrul PCUS, este important de reţinut că Beria luase, imediat după moartea lui Stalin, o serie de măsuri pentru lichidarea proceselor publice pe care le plănuia Stalin şi a încercat să promoveze o politică de cadre diferită la nivelul partidului, în sensul acordării unui rol mai important cadrelor naţionale în republicile unionale. Totodată, Beria luase şi iniţiativa diminuării aparatului represiv pe care îl conducea[15]. În privinţa Germaniei, Beria promova ideea unificării acesteia pe cale paşnică, prin renunţarea de către URSS la Germania de Est pentru a pune capăt tensiunilor cauzate de problema germană şi în acelaşi timp, a susţinut necesitatea reconcilierii cu Tito. Molotov a fost unul dintre cei mai fervenţi oponenţi ai ideilor

---

[11] Mark Kramer, *The Early Post-Stalin Succession Struggle and Upheavals in East-Central Europe. Internal and External Linkages in Soviet Policy Making (Part I)*, în „Journal of Cold War Studies", vol. I, nr. 1/1999, pp. 7-10.
[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] Mark Kramer, *op. cit*., pp. 42-43.
[15] Cosmin Popa, *Interregnumul Beria. URSS ratează reforma*, în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană", serie nouă, vol. 5/2006, pp. 178-181.

lui Beria[16]. Înlăturarea acestuia a determinat evoluția reformismului sovietic către un curs mai moderat.

Acestea erau condițiile în care, în iulie 1953, conducerea PMR era convocată la Moscova, pentru a discuta situația economică şi greşelile din politica partidului. Deşi critica sovietică a fost extrem de severă, în cazul României nu s-au cerut schimbări la conducere. Hruşciov, Molotov, Mikoian au criticat aspru „greşelile" din politica economică a României, însă au solicitat în mod ferm schimbări rapide şi de profunzime, mai ales în ceea ce privea reducerea ritmului industrializării. O mare parte din schimbările realizate în politica PMR în această perioadă au fost efectuate desigur, la solicitarea Moscovei, în virtutea aceluiaşi reflex de subordonare şi imitare a poziției hegemonului. Ele au avut însă un efect important şi în privința relațiilor regimului cu societatea, deoarece aceste schimbări au vizat în primul rând societatea, mai puțin relațiile la vârf. Aşa cum arată Grzegorz Ekiert, deşi au existat tulburări la vârf şi lupte pentru putere, acestea au afectat într-o măsură prea mică relațiile regimului cu societatea, care au rămas neschimbate ca raport de putere. Faptul însă că aceste măsuri, la fel ca în Uniunea Sovietică şi în celelalte „democrații populare", vin în întâmpinarea aşteptărilor societății, face ca reformismul, timid şi simulat, al anilor 1953-1956/1958 să reprezinte începutul eforturilor regimului de a se legitima. Prin aceasta, societatea şi nevoile sale devin obiect de interes pentru regim, şi în ciuda faptului că acest interes a fost impus de Moscova, importanța sa nu este mai redusă, având în vedere evoluțiile ulterioare. Ruptura de Moscova, la începutul deceniului următor, a fost „alimentată" de sprijinul societății, de aceea este interesant de urmărit modul în care regimul a devenit conştient de necesitatea reglementării relațiilor sale cu societatea.

La 5 august 1953, Biroul Politic a luat în discuție schimbările care se impuneau în politica partidului, în lumina discuțiilor avute la Moscova. Miron Constantinescu a prezentat un raport privind noua orientare pe baza căreia trebuia elaborată politica economică a partidului, arătând că „a fost forțat ritmul de industrializare, mai ales în domeniul industriei grele şi au fost mărite excesiv cheltuielile de apărare, ceea ce a dus la stabilirea unui volum prea mare de investiții față de venitul național, depăşind chiar prevederile planului cincinal şi impunând un prea mare efort economiei naționale şi maselor populare"[17]. Principalele lipsuri identificate de Miron Constantinescu erau investițiile insuficiente în agricultură, care rămânea în continuare prima ramură economică dar care fusese neglijată şi rămăsese mult în urmă față de dezvoltarea industriei. În 1953, la opt ani după război, agricultura românească nu atinsese încă nivelul de producție ante-belic.

Totodată, Constantinescu remarca şi alte deficiențe, precum insuficienta atenției acordată industriei bunurilor de larg consum şi aprovizionarea deficitară a populației cu produse de strictă necesitate. Pentru remedierea situației, Miron Constantinescu propunea o creştere a investițiilor în industria bunurilor de larg consum, de la 5,3% din totalul investițiilor în 1953 până la 10% în 1955. Cumulat cu investițiile în agricultură, bunuri de consum şi acțiuni socio-culturale, fondul total de

[16] Sergo Beria, *Beria, my father. Inside Stalin's Kremlin*, London, Gerald Duckworth, 2001, p. 262.
[17] Liviu Țăranu, *„Noul Curs" în politica economică a României comuniste. August 1953*, I, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 1-2/2004, p. 147.

investiţii destinat ridicării nivelului de trai trebuia să crească de la 24% în 1953 la 38% în 1955, pe seama industriei din grupa A[18].

Noua politică economică a fost supusă aprobării într-o plenară a Comitetului Central care a avut loc între 19-20 august 1953. Plenara a adoptat două hotărâri, una privind îmbunătăţirea muncii de partid şi a legăturilor cu masele, pornind de la critica lui Molotov privind ruptura partidului cu masele, şi o altă hotărâre privind modificarea politicii economice şi îmbunătăţirea nivelului de trai al populaţiei. Una din trăsăturile regimului sovietic din primii ani care au urmat morţii lui Stalin a fost separarea clară între funcţiile de partid şi cele de stat, separare care a fost impusă şi satelităţilor. Pe aceeaşi linie, hotărârea plenarei CC al PMR privind munca de partid critica confundarea muncii de stat cu munca de partid în rândul organelor PMR, practica substituirii muncii de stat cu cea de partid şi invers, înlocuirea muncii de convingere politică cu măsurile administrative. Organele de partid mai erau criticate şi pentru faptul că erau rupte de masele muncitoare, ale căror condiţii de trai nu le cunosc şi cărora le ignoră cerinţele şi nevoile[19]. Munca birocratică, acuză documentul, nu stimulează sau duce la înăbuşirea criticii oamenilor muncii, cea mai mare parte a cadrelor de partid cu funcţii de răspundere fiind inaccesibile oamenilor muncii. Hotărârea CC prevedea măsuri pentru remedierea acestor neajunsuri, mai ales prin îmbunătăţirea controlului de partid, atât în interior cât şi asupra organelor de stat[20].

Cea de-a doua hotărâre a plenarei viza politica economică şi îmbunătăţirea nivelului de trai. Hotărârea remarca proporţia nejustă între fondul de acumulare şi cel de consum şi propunea corectarea acestui raport în favoarea consumului. Se observa că proporţia investiţiilor în agricultură a fost extrem de redusă, datorită fondurilor mari prevăzute pentru industria grea, deseori mult peste posibilităţile reale ale economiei[21]. Plenara a adoptat şi măsuri concrete privind reorientarea investiţiilor în economie. Astfel, volumul investiţiilor în următorii trei ani urma să scadă cu cca. 2% anual, în favoarea consumului: de la 26% în 1953, la 24% în 1954 şi 22% în 1955. Fondul de consum trebuia să crească până în 1955 cu cca. 37%. Pentru perioada 1953-1955, investiţiile în industria grea urmau să scadă cu 15-17 miliarde lei, care urmau a fi împărţiţi între agricultură, industria bunurilor de larg consum şi fondul de consum[22]. Plenara a adoptat şi o serie de măsuri sociale precum: reducerea impozitului pe salarii, anularea unor datorii ale populaţiei pentru şcolarizare şi spitalizare, îmbunătăţirea deservirii cu medicamente, stimularea construcţiilor de locuinţe inclusiv prin creditare, etc. Hotărârea plenarei stabilea că aceste măsuri trebuiau să ducă la îmbunătăţirea condiţiilor de trai începând cu trimestrul IV din

---

[18] *Ibidem*, pp. 150-152.

[19] *Rezoluţii şi Hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948-1950, Editura Partidului Muncitoresc Român*, vol. II, 1951-1953, Bucureşti, 1954. Hotărârea Plenarei lărgite a CC al PMR din 19-20 august 1953 cu privire la îmbunătăţirea muncii de partid şi întărirea legăturii partidului cu massele, pp. 456-457.

[20] *Ibidem*, pp. 458-468.

[21] Idem. Hotărârea Plenarei lărgite a CC al PMR din 19-20 august 1953 cu privire la sarcinile partidului în domeniul dezvoltării economiei naţionale şi ridicării continue a nivelului de trai material şi cultural al oamenilor muncii, p. 477.

[22] *Ibidem*, p. 487.

1953[23]. Redistribuirea fondurilor de acumulare către cele de consum presupunea renunțarea la o serie de obiective industriale prevăzute pentru anii următori.

După cum arăta Ekiert, relaxarea politică limitată este o componentă a procesului de legitimizare în cazul regimurilor comuniste. Ceea ce îi lipsea regimului Gheorghiu-Dej – ca de altfel oricărui alt regim – era consensul social în jurul guvernării sau cel puțin aparența acestuia. Desigur că un regim totalitar comunist nu poate angaja instrumentele democratice ale dialogului social pentru a obține consens, de aceea aparența consensului sub forma unor concesii către societate reprezentau tot ceea ce un astfel de regim putea realiza, fără a-şi şubrezi bazele. Anii 1953-1956 au cunoscut o relativă destindere pe plan intern, manifestată atât în reducerea ritmului colectivizării, cât şi în primele eliberări de deținuți politici. La 11 martie 1954, a fost adoptată o hotărâre a Consiliului de Miniştri prin care o parte a celor „reeducați" era pusă în libertate, iar o altă parte primea domiciliu obligatoriu. Această decizie a condus la un prim val de eliberări din închisori. În iunie 1954, ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, propunea în Consiliul de Miniştri adoptarea unei hotărâri privind eliberarea unor deținuți de la Penitenciarul Sighet şi ridicarea domiciliului obligatoriu pentru o altă serie de persoane, deoarece se considera că măsura privativă de libertate nu mai era necesară. Decizia a fost adoptată abia peste un an, în iunie 1955 şi a condus la numeroase eliberări de deținuți politici de la Sighet, printre care şi o serie de politicieni sau oameni de cultură afirmați în perioada interbelică (C-tin Brătianu, Victor Cădere, Mihail Romniceanu, Petre Bejan, C-tin C. Giurescu, Victor Slăvescu, Victor Papacostea, Ion Gigurtu ş.a.)[24]

Un punct vulnerabil al regimului în ceea ce privea aparența consensului şi credibilitatea îl reprezenta şi emigrația. Numărul mare de români care fugiseră în occident după 1945 şi propaganda acestora împotriva regimului cultivau în țările apusene impresia unei absențe totale a consensului, a unui regim-închisoare din care cetățenii abia aşteptau să evadeze. Obținerea unui anumit grad de credibilitate, atât pe plan extern, cât şi intern, era strâns legată de soluționarea măcar aparentă a acestei situații. Regimul trebuia să dovedească faptul că cetățenii nu fugeau, că erau mulțumiți, că realizările sale îi sunt recunoscute. Pe această direcție s-a încadrat şi ofensiva în favoarea repatrierii multor emigranți. În toamna lui 1955, Biroul Politic al CC al PMR a hotărât înființarea Comitetului Român de Repatriere, cu vaste atribuții în acest sens[25]. Repatrierea celor fugiți din țară trebuia să servească drept instrument propagandistic, pentru a convinge societatea, dar şi guvernele occidentale de legitimitatea regimului şi de consensul social existent în jurul acestuia.

Comitetul Român de Repatriere viza în mod special repatrierea celor fugiți în țări apusene, obiectiv stabilit prin decretul nr. 253/1955. În acest sens, sarcinile Comitetului erau de a organiza propaganda şi munca de lămurire pentru a determina sau încuraja revenirea emigranților din occident. Comitetul putea interveni pentru a facilita revenirea în țară a celor dispuşi să facă aceasta. Mai mult, munca de

[23] *Ibidem*, pp. 493-497.
[24] Petre Nițu, *Primele eliberări ale deținuților politici din România. Sighet, 1955*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 3-4/2004, pp. 189-190.
[25] *Protocol no. 25 al şedinței Biroului Politic al CC al PMR din 25 octombrie 1955*, în ANIC, Fond CC al PCR, Secția Cancelarie, dosar nr. 76/1955, f. 4.

convingere trebuia susţinută printr-un ziar ce urma să fie editat periodic de Comitet, paralel cu emisiuni de radio. Acestea din urmă erau realizate în ţară şi difuzate în ţările apusene de la Berlin, cu sprijinul autorităţilor est-germane[26]. Propaganda trebuia să evidenţieze condiţiile superioare de viaţă din RPR, viaţa grea din ţările apusene unde se aflau emigranţii, lipsa de perspectivă profesională şi familială a acestora. Totodată, pentru a combate atitudinea reticentă a emigranţilor, liderii organizaţiilor româneşti din occident care acuzau această politică drept o manevră a Bucureştiului trebuiau „demascaţi" prin ziare şi radio, sub diferite acuzaţii (legionari, fascişti, vânduţi imperialiştilor etc.) Ambele organe de presă ale Comitetului Român de Repatriere se aflau sub controlul Secţiei de Propagandă şi Agitaţie a Comitetului Central[27].

Deschiderea în domeniul mobilităţii populaţiei s-a manifestat şi în sens invers, al înmulţirii cererilor de plecare din ţară. O situaţie specială se înregistra în cazul evreilor care solicitau plecarea în Israel. În timpul ministeriatului Anei Pauker, mai ales între anii 1948-1951, un mare număr de evrei au primit permisiunea de a emigra în Israel, însă plecările au fost sistate după epurarea grupului Pauker-Luca-Georgescu. Mişcarea populaţiei evreieşti s-a intensificat din nou în anii 1953-1954, pe fondul destinderii politicii interne dar şi al relaţiilor internaţionale, atât prin revenirea unor evrei în ţară, dar mai ales prin plecarea altora în Israel, pentru reîntregirea familiei. În 1955, Ministerul de Externe, condus atunci de Grigore Preoteasa, a trimis Biroului Politic al CC al PMR o notă sinteză privind plecarea şi revenirea evreilor din România, în care susţinea facilitarea deplasării acestora şi continuarea emigrărilor către Israel. În sprijinul propunerii sale, MAE argumenta că era vorba despre situaţii problematice reale (cetăţeni vârstnici, fără familie în ţară, bolnavi, fără posibilitatea de a se întreţine singuri, copii rupţi de părinţi etc.). Totodată, se menţiona faptul că din discuţiile cu oficiali israelieni rezultase faptul că emigrarea în masă din anii 1948-1951 nu mai era nici posibilă, nici dorită de guvernul izraelian, din pricina dificultăţilor economice. Israelul insista doar în favoarea acelor cazuri unde existau reale probleme familiale[28]. Nota semnată de Preoteasa mai aducea un argument: guvernul izraelian ar fi putut opri revenirea în România a acelor evrei care îşi doreau să revină. Deplasările s-ar face, aşadar, pe principiul *quid pro quo*. Mai mult, MAE sublinia şi prestigiul extern pe care l-ar fi putut aduce măsuri de facilitare a deplasărilor, punând capăt „intrigilor presei reacţionare"[29].

Măsurile în acest sens, deşi relativ destinse, au fost ezitante, dovadă fiind faptul că nici trei ani mai târziu problemele de acest gen nu erau soluţionate. Cu toate acestea, conducerea de partid era mult mai receptivă în privinţa soluţionării favorabile. În 1958 existau peste 36.000 de cereri de plecare definitivă în străinătate, cele mai multe fiind ale cetăţenilor de etnie germană, care doreau să plece în RFG, şi ale evreilor, care vizau Israelul. Petiţionarii alcătuiau numeroase cereri, plângeri şi memorii, în care solicitau aprobări şi reclamau ritmul lent de soluţionare a cererilor.

[26] *Cu privire la înfiinţarea Comitetului Român pentru Repatriere*, în idem, f. 15.
[27] Ibidem.
[28] Idem, dosar nr. 6/1955, f. 62
[29] Ibidem.

La Comitetul Central exista teama că o astfel de situaţie ar fi putut fi folosită împotriva regimului, mai ales în străinătate. Se recomanda din această cauză aprobarea cererilor de plecare definitivă în străinătate. Erau avute în vedere mai ales grupuri sociale ostile regimului, pentru care aprobarea de plecare trebuia să fie prioritară: „Cei mai mulţi dintre aceştia sunt foşti comercianţi şi afacerişti, elemente declasate, care nu sunt mulţumiţi de situaţia lor şi prin prezenţa lor în ţară contribuie la menţinerea unei atmosfere potrivnice regimului nostru. Reţinerea în ţară a acestei categorii n-ar avea nici un rost”[30]. Înlăturarea opoziţiei prin măsura aparent elegantă de a-i permite plecarea din ţară anticipează practicile similare ale regimului Ceauşescu.

Comitetul Central aproba soluţionarea favorabilă a acestor cereri, însă atrăgea atenţia că aceste aprobări trebuie acordate treptat, pentru a nu lăsa impresia unor plecări în masă. Prioritate aveau plecările către RFG şi Israel, mai ales în cazuri de reîntregire a familiei. Toţi cei care primeau aprobarea de a pleca definitiv din ţară erau solicitaţi să renunţe la cetăţenia română precum şi la orice alte pretenţii materiale către statul român[31]. Presa occidentală a fost întotdeauna sensibilă la subiectul emigrărilor şi câştigul de credibilitate era necesar pentru a promova o imagine a consensului. La fel de importantă era pe plan intern revenirea unora dintre foştii emigranţi, chiar dacă în număr redus. Eşecul celor plecaţi de a se adapta în străinătate, dorul de ţară şi familie, serveau bine nevoile propagandistice ale regimului.

Măsurile în această direcţie au continuat, mai ales în tulburele an 1956. Noi concesii au fost făcute atât din cauza presiunilor reformiste ale Moscovei, cât şi din necesitatea de a obţine aparenţa consensului social. Regimul resimţea în mod acut criza de legitimitate, mai ales în contextul destalinizării. Grzegorz Ekiert sublinia în mod special relaxarea terorii ca mijloc de obţinere a legitimităţii. Eliberarea unora dintre deţinuţii politici a fost însoţită de noi măsuri reformiste care vizau aparatul represiv. În 1956 a fost efectuată o reorganizare a aparatului Ministerului Afacerilor Interne, care a urmărit reducerea numerică a trupelor din structurile MAI. Printre altele, trupele de Securitate au fost reduse cu 31%, iar trupele de grăniceri cu 32%[32]. Reduceri similare au fost efectuate în rândul tuturor categoriilor de trupe înarmate ale MAI, în paralel cu desfiinţarea a numeroase şcoli destinate pregătirii acestor trupe. Cele mai multe şcoli pentru trupele MAI au fost comasate. Diminuarea restricţiilor la frontieră se baza desigur şi pe poziţia geografică a RPR, înconjurată de ţări de „democraţie populară”, situaţie devenită şi mai uşoară după reconcilierea cu Iugoslavia. În rândul trupelor de grăniceri au fost desfiinţate batalioanele de spate şi a fost redus în mod simţitor aparatul politic[33].

Imediat după evenimentele din Ungaria au fost adoptate noi măsuri ce urmăreau promovarea unei aparenţe a reconcilierii şi a consensului social, în primul

---

[30] *Notă privind cererile de plecare definitivă în străinătate a unor cetăţeni ai RPR şi la cererile de repatriere în RPR*, în idem, dosar nr. 15/1958, f. 32.
[31] Ibidem.
[32] *Raport cu privire la reorganizarea trupelor Ministerului Afacerilor Interne*, în idem, dosar nr. 53/1956, ff. 113-118.
[33] Ibidem.

rând prin concesii economice. Cea mai importantă dintre acestea a fost mărirea salariilor, după un nou sistem de salarizare, care venea astfel la scurt timp după desfiinţarea raţiilor alimentare. Comitetul Central a hotărât de asemenea să împuternicească Consiliul de Miniştri să adopte măsuri de reducere a aparatului de stat, prin contopirea unor ministere sau funcţii. Se urmărea în acest fel atât diminuarea birocraţiei, cât şi eliberarea specialiştilor din instituţiile centrale şi încadrarea lor în activităţile economice de producţie, care rămăseseră până atunci la un nivel destul de redus de eficienţă şi performanţă[34]. Cu un an înainte fusese redus şi numărul de funcţii din nomenclatura Comitetului Central. În cadrul întâlnirilor cu conducerea moscovită din 1953-1954, ruperea partidului de mase fusese în mod repetat criticată de Hruşciov şi Malenkov.

Tot în decembrie 1956 s-a luat măsura înfiinţării unor Colegii de muncitori în fiecare întreprindere. Rolul acestora era de a spori implicarea muncitorimii în procesul decizional, mai ales în ceea ce privea problemele concrete ale activităţilor de producţie. Colegiile de muncitori erau alese de către muncitorii din fiecare întreprindere, în faţa cărora răspundeau şi aveau un rol consultativ pe lângă conducerea unităţii respective. Cu aceeaşi ocazie s-a hotărât ca următoarea Plenară a Comitetului Central să ia în discuţie şi desfiinţarea cotelor obligatorii pentru agricultori, ceea ce implica desigur o reală îmbunătăţirea a situaţiei economice a acestora[35]. Această din urmă măsură şi-a pierdut însă utilitatea în anii următori, după 1958, când procesul de colectivizare a cunoscut o puternică intensificare.

Aceste măsuri, menite să contribuie la realizarea sau simularea unui consens între regim şi societate, au fost însoţite şi de o nouă reglementare a relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Ekiert argumentează faptul că „corectarea" acestor relaţii a reprezentat un important mijloc de legitimizare a regimurilor comuniste[36]. Aceasta presupune în primul rând reducerea gradului de exploatare a acestor ţări de către Moscova. În cazul României, asemenea măsuri au fost avute în vedere încă de la implementarea „noului curs", ele venind însă la iniţiativa Moscovei. Cea mai vizibilă măsură de acest gen a fost desfiinţarea sovromurilor.

În luna octombrie 1953 a avut loc o şedinţă la Moscova, în cadrul Comisiei permanente de colaborare economică între RPR şi URSS, la care partea română a fost reprezentată de Miron Constantinescu. În spiritul discuţiilor din iulie, acelaşi an, partea română a propus răscumpărarea unui număr de sovromuri, la care guvernul sovietic a răspuns favorabil[37]. Pentru discutarea atât a problemei sovromurilor, cât şi a creditului solicitat de RPR, în ianuarie-februarie 1954, o delegaţie de partid s-a deplasat din nou la Moscova. În urma discuţiilor a rezultat acordul ambelor părţi pentru desfiinţarea societăţilor mixte sovieto-române. În acest sens, s-a ajuns la un acord în septembrie 1954, când guvernul sovietic a hotărât să renunţe la partea sa de bunuri din societăţile mixte, urmând a primi despăgubiri numai pentru acea parte din

[34] *Protocol no. 67 al şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 24 decembrie 1956*, în idem, dosar nr. 138/1956, ff. 1-2.
[35] Ibidem.
[36] Grzegorz Ekiert, *op. cit.*, pp. 10-11.
[37] Vasile Buga, *Relaţiile politice româno-sovietice 1953-1958*, I, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 1-2/2004, pp. 104-106.

bunuri care fuseseră livrate din Uniunea Sovietică[38]. La 25 septembrie a fost făcut public un comunicat în această privință, care menționa că sumele care se cuveneau Uniunii Sovietice drept răscumpărare vor fi achitate în rate eşalonate pe mai mulți ani[39]. Cu această ocazie se desființau 12 sovromuri, printre care unele foarte importante precum: Sovrompetrol, Sovromcărbune, Sovromutilajpetrolier, Sovromgaz, Sovromlemn[40]. Desființarea sovromurilor a avut un rol deosebit de important atât din punct de vedere politic, deoarece stimula independența regimului față de URSS, cât şi din punct de vedere economic, deoarece o mare parte din producția acestor societăți nu mai era îndreptată automat către URSS.

Încă din aceşti ani se observă reticența regimului din România de a mai urma orbeşte indicațiile Moscovei, deşi contextul politic şi vulnerabilitatea încă ridicată a regimului nu au permis afirmarea unei opoziții. Se manifestă însă divergențe, camuflate de partea română, în privința aplicării acelor măsuri ale „noului curs" ce vizau industria, în special renunțarea la unele obiective ale industriei grele. În cadrul Plenarei CC din noiembrie-decembrie 1961, Gaston Marin relata despre cum au fost suspendate o serie de investiții industriale în 1953, la cererea Moscovei, după care au fost reluate lucrările la acestea, în mod discret, încălcând dispozițiile Moscovei: „N-am respectat acea indicație care s-a dat atunci de Molotov şi Malenkov. Orientarea generală care era atunci, de a opri investițiile, de a reduce la minimum investițiile […]. S-au dat, deci, dispoziții de către tov. Gheorghiu ca să se revizuiască imediat, cu vreo 2-3 luni după plenară, să se reactiveze lucrurile pe o serie de şantiere, să mergem într-un ritm mai repede în industria grea, energie"[41].

Cel mai relevant episod al acestei reticențe față de hegemon este reprezentat desigur de ridicarea problemei retragerii trupelor sovietice. Pentru Gheorghiu-Dej, separarea conducerii de partid de cea de stat impusă de Moscova, critica sovietică la adresa politicii sale, înlăturarea lui Rákosi în Ungaria şi reconcilierea lui Hruşciov cu Tito, toate îl aşezau într-o postură foarte incomodă, atât în relațiile cu hegemonul sovietic, cât şi în cadrul propriului partid. În 1955, reconcilierea sa cu Tito, înlăturarea anterioară a lui Malenkov, dar şi atmosfera de destindere internațională care a urmat conferinței de la Geneva au reprezentat pentru Gheorghiu-Dej oportunități de consolidare a puterii. Dependența strânsă de Moscova devenise periculoasă şi numai o reducere a vulnerabilității sale față de hegemon ar fi putut garanta continuitatea sa la putere. Toate deciziile adoptate în privința retragerii trupelor sovietice evidențiază însă o deosebită precauție. Este relevantă însă şi cronologia evenimentelor. În general, se consideră că decizia lui Gheorghiu-Dej de a obține retragerea trupelor sovietice a fost determinată de insecuritatea pe care i-o inspira Moscova, mai ales în contextul destalinizării lui Hruşciov. Cronologic însă, Dej a ridicat problema cu un an înaintea „Raportului Secret" al lui Hruşciov de la faimosul Congres al XX-lea, ceea ce ilustrează faptul că hotărârea lui de a se distanța

[38] *Ibidem*, p. 108.
[39] *Ibidem*.
[40] „Scânteia", nr. 3087/25.09.1954.
[41] *Dosar Ana Pauker*, ed. Elis Neagoe-Pleşa şi Liviu Pleşa, vol. I, Editura Nemira, Bucureşti, 2006, p. 384.

de Moscova, deşi neexprimată şi confirmată apoi de evenimente, a apărut însă chiar pe fondul schimbărilor care au urmat imediat după moartea lui Stalin.

În cursul anului 1955, problema a fost abordată de două ori, de către Emil Bodnăraş, în discuţii cu Hruşciov. Prima discuţie a avut loc la Bucureşti, cu ocazia sărbătoririi lui 23 august, unde s-a putut obţine prezenţa lui Hruşciov, care tocmai revenea din Bulgaria şi a doua discuţie a avut loc la Moscova, unde Emil Bodnăraş a participat în noiembrie la aniversarea revoluţiei bolşevice[42]. Decizia de a ridica problema a fost luată la nivelul întregii conduceri de partid, însă Bodnăraş a fost ales să discute în locul lui Dej datorită legăturilor sale strânse cu Moscova şi încrederii de care se bucura acolo[43]. Hruşciov nu a reacţionat pozitiv la propunere, însă, motivele aduse de partea română erau credibile. Faptul că România era înconjurată de ţări socialiste şi deci nu ocupa o poziţie strategică în privinţa relaţiilor cu occidentul, ca şi hotărârea afirmată şi dovedită de a construi socialismul l-au convins pe Hruşciov în primul rând că ridicarea acestei propuneri fusese decisă anterior la nivelul întregii conduceri de partid şi în al doilea rând că argumentele aduse erau serioase[44].

În concluzie, instabilitatea post-stalinistă a ridicat pentru prima dată problema relaţiilor regimului comunist cu societatea. Diminuarea presiunii Moscovei a oferit regimului comunist din România posibilitatea de a se acomoda cu puterea, în alte condiţii decât acelea de executant al dispoziţiilor Moscovei. În acest sens, principalul obiectiv al regimului a fost propria sa consolidare, pentru a-şi reduce vulnerabilitatea în raport cu Moscova[45]. Acesta a fost cadrul politic în care regimul a început să se preocupe de propria legitimitate, văzută din perspectiva relaţiei sale cu societatea.

Abstract

This article deals with the theoretical and empirical background of the legitimacy issue, during the early Communist regime in Romania. Exploring various definitions of political legitimacy, we can discard the popular concept according to which Communist regimes were illegitimate. Although the methods of power-seizure and also the non-democratic instruments of control were indeed illegitimate, the regime in Romania, just like all East European regimes, managed to obtain a certain degree of support from society. This was done starting in the post-Stalinist context, when the increased space of maneuver allowed by the Kremlin raised the question of the relations between the regime and society, in mostly all Communist countries. The recognition of social necessities as political issues and the attempt to identify solutions in the mid' 50s were the premises for the construction of political legitimacy.

[42] Vasile Buga, *Relaţiile politice româno-sovietice...*, I, pp. 112-113.
[43] *Ibidem*.
[44] *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958*, Ioan Scurtu (coord.), Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996, p. 21.
[45] Dan Cătănuş, *A doua destalinizare. Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*, Bucureşti, Editura Vremea, 2005, p. 17.

Drumul spre Helsinki: România şi Conferinţa pentru securitate şi cooperare în Europa. 1966-1975

Mioara ANTON

Proiectul conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa finalizat, în cele din urmă, prin semnarea Acordurilor de la Helsinki, la 1 august 1975, a mobilizat, deopotrivă, atât Estul cât şi Vestul. Dacă în primii ani postbelici, relaţiile internaţionale au stat sub semnul unei iminente confruntări, de la mijlocul anilor ’60, spiritul destinderii a imprimat dinamicii războiului rece un alt curs. Pe parcursul unui deceniu, cele două alianţe, NATO şi Tratatul de la Varşovia, au fost protagonistele unui şir nesfârşit de conferinţe şi declaraţii destinate să ducă la finalizarea proiectului. Însă nu întotdeauna scopurile iniţiale au fost atinse, iar aceasta s-a datorat în principal viziunii diferite pe care cei implicaţi au avut-o asupra problemelor europene, indiferent că vorbim despre statele blocului atlantic sau despre cele ale spaţiului comunist.

În umbra „obiectivelor specifice“

În pofida detensionării relaţiilor internaţionale, diplomaţia sovietică nu a manifestat disponibilitate pentru concesii. Dar ritmul lent al negocierilor nu s-a datorat în totalitate ezitărilor sovietice. Aliaţii occidentali au avut dificultăţi în a-şi armoniza scopurile şi interesele: pe de o parte, Franţa, iritată de ideea unei remilitarizări germane şi agasată de prezenţa americană pe continent, a căutat propria-i cale de negociere cu Uniunea Sovietică (a se vedea vizita lui de Gaulle în URSS din iunie 1966[1], precum şi întâlnirea dintre Brejnev şi Pompidou din ianuarie 1973), de cealaltă parte, obiectivele politicii americane orientate către stabilirea unui dialog cu sovieticii în problemele dezarmării (finalizate cu semnarea tratatului SALT I din 22 mai 1972, cu ocazia vizitei lui Nixon la Moscova) şi mai puţin interesate de organizarea unei conferinţe general-europene[2].

Pentru SUA, procesul securităţii europene era interpretat în cheia „obiectivelor specifice“, enunţate de Departamentul de Stat, într-o amplă analiză, la începutul lui 1972. Potrivit acesteia, Europa se plasa în centrul politicii externe americane; SUA participau la construirea procesului de pace pe continentul

---

[1] Discuţiile nivel înalt s-au finalizat cu o declaraţie prin care părţile arătau că „problemele Europei trebuie să rămână înainte de toate o problemă a europenilor“.

[2] Ministrul Afacerilor Externe, George Macovescu, constata, în octombrie 1974, dezinteresul oficialilor americani pentru conferinţa general-europeană. Henry Kissinger i-a declarat oficialului român că Statele Unite nu credeau în sistemul securităţii europene şi nu intenţionau să se amestece în treburile interne ale statelor din Est, mai ales a celor din zona de influenţă sovietică. A se vedea doc. nr. 104, *3 November 1974*. Memorandum of Conversation [Macovescu, Gliga, Oancea, Kissinger, Sonnefeldt et al] Secretary’s Kissinger’s Meeting with Romanian Foreign Minister, George Macovescu, în *The Road to Helsinki.* A CWIHP Document Reader compiled for the international Conference „The Road to Helsinki. The Early Steps to the CSCE“, Florence, Italy, 29-30 September 2003. Author: Hedwig Giusto, Mircea Munteanu, Christian Ostermann; George Macovescu, *Jurnal. 1952-1982*, vol. I, Bucureşti, Editura Dominor, 2006, pp. 108-109.

european, prin colaborarea cu ţările vestice, eventual şi cu cele estice; contribuiau la îmbunătăţirea sistemului vestic de securitate; reduceau tensiunile din Centrul Europei prin normalizarea relaţiilor Est-Vest; menţineau Germania în sfera lor de influenţă; evitau adoptarea în cadrul conferinţei a unor măsuri generale care să conducă la retragerea trupelor americane din Europa; reduceau dependenţa statelor estice de Uniunea Sovietică etc.[3]

Lansat încă din timpul conferinţei de la Geneva, din 1955, planul securităţii europene a devenit unul prioritar pentru agenda politică a Pactului de la Varşovia. Exceptând câteva declaraţii fără impact asupra relaţiilor dintre cele două blocuri, la mijlocul anilor '60 proiectul a revenit în atenţia membrilor Tratatului. Motivul era dat de reuniunea NATO de la sfârşitul lui decembrie 1965, când s-a anunţat constituirea Forţelor Nucleare Multilaterale, ceea ce însemna că Germania Federală, ca membră a Pactului Nord-Atlantic, urma să aibă acces la arma nucleară. Răspunsul Uniunii Sovietice şi al statelor comuniste s-a concretizat în *Declaraţia de la Bucureşti*[4]. Elaborarea documentului a scos în evidenţă tensiunile existente între membrii Tratatului de la Varşovia. Întâlnirea miniştrilor Afacerilor Externe de la Moscova din 6-17 iunie 1966, precum şi cea Comitetului Politic Consultativ din iulie de la Bucureşti au adus în prim plan poziţiile divergente ale românilor în raport cu cele poloneză şi est-germană, privind textul „Declaraţiei în problemele păcii şi securităţii europene" şi normele de funcţionare ale Tratatului de la Varşovia[5]. Pornind de la un proiect sovietic, textul final al declaraţiei a fost considerat un succes pentru Bucureşti[6].

Delegaţia română a insistat pentru nuanţarea anumitor paragrafe referitoare la SUA şi Germania Federală şi includerea unei referiri la retragerea trupelor străine de pe teritoriile statelor europene. Înscrisă pe calea elaborării unei politici externe proprii, conducerea de la Bucureşti nu îşi putea permite scurtcircuitarea relaţiilor pe care aceasta începuse să le dezvolte cu puterile occidentale. Totodată, miracolul dezvoltării economice vest-germane nu putea lăsa indiferentă o conducere românească deosebit interesată de această dimensiune. Devenind semnatară a unei declaraţii prin care s-ar fi condamnat politica guvernului vest-german, România risca să-şi submineze negocierile pentru stabilirea relaţiilor diplomatice, ceea ce ar fi fost contraproductiv. Negociatorii români au reuşit, după o serie de şedinţe furtunoase, să includă în textul documentului acele amendamente care reflectau poziţia României faţă de problemele securităţii europene (promovarea cooperării şi relaţii de bună vecinătate cu toate statele europene, inviolabilitatea frontierelor, renunţarea la împărţirea Europei în blocuri militare). În ceea ce priveşte, negocierile pentru

---

[3] *Doc. nr. 10*. 20 March 1972: Memorandum for the President. *Conference on Security and Cooperation in Europe*, în *The Road to Helsinki…*

[4] Titlu complet, *Declaraţie cu privire la întărirea păcii şi securităţii în Europa*.

[5] AMAE, Problema 23. 9V3.1966. Tratat Varşovia. Direcţia I. Consfătuirea de la Moscova a miniştrilor de Externe ai ţărilor participante la Tratatul de la Varşovia, iunie 1966, ff. 218-220.

[6] Mai multe informaţii referitoare la culisele desfăşurării negocierilor asupra textului Declaraţiei de la Bucureşti, vezi Mircea Maliţa, *Tablouri din Războiul Rece. Memorii ale unui diplomat român*, Bucureşti, Editura CH Beck, pp. 133-142; vezi şi Mioara şi Ion Porojan, *Obsesie şi adevăr. Diplomaţi români la Moscova (1962–1975),* Bucureşti, Editura Semne '94, 2006.

reformarea alianţei ele au intrat în impas ceea ce a exasperat delegaţiile est-germană şi poloneză. Sovieticii au decis să abandoneze discuţiile şi să îşi concentreze atenţia asupra unui proiect prioritar: securitatea europeană. Brejnev avea să-i declare ulterior lui Gomulka că „trebuie să avem răbdare cu tovarăşul Ceauşescu. Este încă tânăr şi lipsit de experienţă“[7].

Actul semnat în capitala României se dorea un prim program al securităţii europene, la care erau invitate să adere şi celelalte state de pe continent. Totodată, era propusă desfiinţarea concomitentă a celor două blocuri militare, găsirea unor soluţii comune pentru dezarmare, destinderea militară[8] şi menţinerea *statu quo*-lui teritorial stabilit la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. În privinţa problemei germane, formula propusă se referea un „stat german unificat şi democratic“, fără însă să se precizeze natura regimului politic a viitoarei construcţii. Potrivit raportului final, prezentat conducerii de partid de delegaţia română, după conferinţa de la Moscova, din iunie 1966, sovieticii nu erau interesaţi de unificarea germană deoarece în viziune lor prezenţa germană în centrul Europei era un pericol pentru pace: „Ei [sovieticii, n.n.] au adăugat că, în prezent, în Germania se formează două naţiuni germane – una burgheză în RFG, una socialistă în RDG – şi ţările socialiste trebuie să sprijine formarea şi întărirea naţiunii socialiste germane“[9]. La ultimul punct al declaraţiei din 5 iulie 1966 se propunea convocarea unei conferinţe general-europene, precum şi semnarea unui act final, prin care să fie reglementate relaţiile dintre statele europene şi eliminarea pericolului unei noi confruntări militare.

Publicarea declaraţiei din iulie 1966 a fost considerată unul dintre primele momente importante ale complicatului proces al negocierilor pentru organizarea conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa. Nu putem spune dacă, în iulie 1966, liderii PCR aveau deja schiţat un program al securităţii europeane. El se va contura, însă, treptat, pe măsură ce regimul de la Bucureşti a devenit tot mai vizibil în planul relaţiilor internaţionale. Din acest moment conducerea PCR a înţeles că implicarea în elaborarea procesului securităţii europene însemna acumularea unui important capital de imagine care, pe de o parte ar fi situat-o în prim planul comunităţii internaţionale, iar pe de altă parte, ar fi dus la diminuarea presiunilor

---

[7] Apud Vojtech Mastny, *The Warsaw Pact as History*, in *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991* (National Security Archive Cold War Readers), Vojtech Mastny, Malcolm Byrne, 2006, p. 29. Atitudinea poloneză faţă de textul Declaraţiei de la Bucureşti a reprezentat subiectul unei ample analize realizate de Direcţia I Relaţii din MAE, la începutul anului 1967. Potrivit acesteia, partea polonă manifesta inconsecvenţă în susţinerea tuturor prevederilor Declaraţiei, avea rezerve faţă de ideea de a stabili relaţii de bună vecinătate cu statele occidentale (RFG), insista pentru reactualizarea planurilor „Rapacki” şi „Gomulka” şi exagera pericolul „agresiunii imperialismului german”.

[8] Prin destinderea militară, statele membre ale Tratatului de la Varşovia înţelegeau lichidarea bazelor militare străine, retragerea tuturor trupelor de pe teritoriile altor state, în limitele frontierelor naţionale, reducerea forţelor armate ale ambelor state germane, evitarea unui conflict nuclear, crearea de zone denuclearizate, încetarea zborurilor avioanelor străine cu bombe nucleare deasupra teritoriilor statelor europene şi a intrării în porturile acestor state a unor nave submarine şi de suprafaţă străine cu arme nucleare la bord.

[9] AMAE, Problema 9V3, 1966, Tratat Varşovia. Direcţia a I-a. Consfătuirile pregătitoare de la Moscova ale miniştrilor Apărării şi ai Afacerilor Externe ai ţărilor socialiste membre ale Tratatului de la Varşovia, 6 iunie 1966, ff. 97-115.

sovietice. Programul securității europene devenea la sfârşitul anilor ’60 unul dintre proiectele îndrăznețe ale diplomației românești şi el s-a dezvoltat ca parte ale aceleiaşi politici distincte în interiorul Tratatului de la Varşovia. Insistențele conducerii PCR de a-şi elabora şi promova propriile proiecte au adus-o în opoziție cu celelalte state ale Tratatului de la Varşovia[10], în special cu Uniunea Sovietică care preconiza măsuri comune pentru întreg blocul comunist.

Încheierea relațiilor diplomatice cu RF a Germaniei, la 31 ianuarie 1967, a readus România în atenția membrilor alianței. Potrivit analiştilor vest-germani, România era singura țară răsăriteană care proiectase o politică externă serioasă şi inteligentă[11]. Probabil că aceleaşi rațiuni stăteau şi la baza calificării lui Ceauşescu, în 1966, de către de „The Economist“ drept un „de Gaulle al Estului Europei“[12]. Reacțiile negative nu au întârziat să apară. Unul dintre cei mai vehemenți critici ai politicii guvernului de la Bucureşti a fost RD Germania, care intenționa să aducă în discuția conferinței miniştrilor de Externe din statele participante la Tratatul de la Varşovia „poziția neprincipială“ a liderilor români. Preconizată să se desfăşoare la Berlin, la 7 februarie 1967, conferința se anunța drept o bună ocazie pentru a se sancționa ieşirea din rând a conducerii PCR. Nicolae Ceauşescu a refuzat inițial participarea delegației române la conferință, condiționând prezența acesteia de schimbarea locului. În cadrul unei convorbiri telefonice cu premierul sovietic A.N. Kosîghin, liderul PCR declara: „În situația care s-a creat, când tovarăşii din RDG au luat poziție în public față de România, noi am dori să ne exprimăm de la bun început poziția că înțelegem participarea la consfătuire ca un schimb de vederi, aşa cum s-a propus inițial şi să nu fie puse în discuție acțiunile de politică externă ale României“[13].

După mai multe consultări, s-a decis ca Varşovia să găzduiască conferința. ministrul adjunct al Afacerilor Externe, Mircea Malița, a prezentat rezultatele obținute de diplomația română în domeniul securității europene şi a insistat ca fiecare stat să-şi elaboreze propriul program de acțiune. Oficialul român preciza că încheierea relațiilor diplomatice cu RF Germania se înscria într-un proces de normalizare a relațiilor dintre statele continentului european, un pas înainte către întărirea securității: „Noi considerăm că stabilirea de relații diplomatice cu RFG constituie o lovitură dată esenței «doctrinei Hallstein», o materializare a obiectivului pentru care țările socialiste au militat ani de-a rândul. Prin acest act țara noastră nu şi-

[10] A se vedea pentru mai multe informații memoriile fostului ambasador român la Helsinki, Valentin Lipatti, *În tranşeele Europei. Amintirile unui negociator*, Bucureşti, Editura Militară, 1993.

[11] Polonia era considerată duplicitară, Cehoslovacia încrâncenată, Bulgaria interesantă, iar URSS convențională. Albania şi Ungaria erau considerate „cantități neglijabile“. Vezi Claudiu Mihail Florian, *Preliminariile stabilirii relațiilor diplomatice între România şi RFG,* în *Hegemoniile trecutului. Evoluții româneşti şi europene*. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani, coord. Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa, Bucureşti, Editura Curtea Veche, p. 395.

[12] Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*, London, 2005, p. 431.

[13] Vezi pe larg textul convorbirii în „Discuția telefonică dintre tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi A.N. Kosîghin din ziua de 4 februarie 1967“, în ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 14/1967, ff. 2-9.

a schimbat nimic din poziția sa bine cunoscută pe plan internațional. RF a Germaniei a schimbat însă ceva atât în doctrina, cât şi în practica relațiilor sale diplomatice"[14].

„Motivațiile tactice" ale blocului comunist

Evenimentele din Ceholosvacia şi intervenția trupelor Tratatului de la Varşovia, exceptând România, precum şi formularea „doctrinei Brejnev", au încetinit ritmul negocierilor pentru conferința general-europeană. Discuțiile aveau să fie reluate în 1969, când statele membre ale Tratatului de la Varşovia au lansat un nou apel pentru convocarea conferinței general-europene. Din perspectiva diplomaților occidentali rațiunile acestui nou apel erau dictate în principal de „motivațiile tactice" ale sovieticilor de a relua contactele cu Vestul, mai ales cele economice, rupte în urma intervenției din Cehoslovacia. Totodată, era evidentă dorința Moscovei de a întări relațiile din interiorul Pactului de la Varşovia prin cooptarea tuturor membrilor în semnarea Declarației de Praga, inclusiv a României care, la 8 februarie 1969, denunțase public „doctrina suveranității limitate", considerând-o incompatibilă cu principiile marxism-leninismului[15].

O lună mai târziu, N. Ceauşescu şi-a menținut neutralitatea în conflictul chino-sovietic şi a refuzat să se implice alături de ceilalți membri ai Tratatului de la Varşovia în condamnarea publică a violării teritoriului sovietic de către trupele chineze[16]. Potrivit lui N. Ceauşescu, liderii sovietici încercaseră să obțină „solidarizarea" membrilor Tratatului de la Varşovia împotriva Chinei. În cadrul unei discuții purtate cu Brejnev şi Kosîghin, delegația română nu a acceptat să includă problema chineză pe ordinea de zi a CPC. Leonid Brejnev a încercat să-l convingă pe Ceauşescu că Uniunea Sovietică manifesta un interes major pentru problema chineză şi era important ca statele membre ale Tratatului de la Varşovia să reacționeze printr-o declarație comună de condamnare a agresiunii: „ [...] dar cum să ne ducem acasă şi să spunem Biroului nostru Politic că am venit aici şi n-am vorbit de problema aceasta, că avem informații că din două în două ore se schimbă situația […]. Ce să tot discutăm noi de Republica Federală a Germaniei… pe RFG pot să scuip, dar China este pericolul principal"[17].

La Praga, statele membre ale Tratatului de la Varşovia au propus desfăşurarea conferinței europene în mai multe etape, în agendă fiind trecute două mari probleme: renunțarea la folosirea forței şi amenințarea cu forța şi extinderea relațiilor comerciale, economice şi tehnico-ştiințifice între toate statele europene. După primirea textului declarației, Henry Kissinger considera că: 1. din perspectivă americană orice înțelegere asupra problemelor europene era incompatibilă cu intervenția masivă în treburile interne ale altui stat şi 2. nu se putea baza pe excluderea Germaniei Federale, care ar fi dus la subminarea procesului încă de la

[14] Discursul adjunctului ministrului Afacerilor Externe, Mircea Malița, în AMAE, Problema 20E. URSS. Direcția I. Notele de convorbiri ale diplomaților Ambasadei URSS din Bucureşti la MAE, vol. II, f. 12-19 (r.-v.).

[15] Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *Relațiie româno–americane. 1940–1990*, Iaşi, Institutul European, 2002, p. 273.

[16] *Ibidem*.

[17] ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 40/1969, ff. 7-8.

început[18]. Ambasadorul sovietic la Washington, Anatoly F. Dobrînin, declara în cursul aceleiaşi zile, în cadrul unei audienţe cu subsecretarul de Stat, E. Richardson, că Declaraţia de la Praga nu reprezenta un exerciţiu de propagandă, ci era o „încercare serioasă de a finaliza procesul securităţii şi cooperării în Europa, precum şi de a dezvolta colaborarea economică, tehnologică şi ştiinţifică între toate statele continentului". Totodată, ambasadorul sovietic sublinia că dacă Statele Unite vor considera necesară participarea lor în edificarea procesului, atunci Uniunea Sovietică nu avea nici un fel de obiecţie, fiind deschisă spre dialog, mai ales în chestiunile sensibile (problema germană) [19].

Potrivit telegramelor trimise de oficiile diplomatice româneşti din străinătate, reacţiile pe marginea noului demers al statelor comuniste au fost diverse. În capitalele vestice (Paris, Londra, Washington) Declaraţia de la Praga a fost interpretată în cheia unui exerciţiu de imagine orchestrat de Uniunea Sovietică, interesată să-şi repare prestigiul după intervenţia din Cehoslovacia. Mai mult, analiştii occidentali se arătau sceptici faţă succesul unei astfel de conferinţe în contextul funcţionării doctrinei „suveranităţii limitate". Ambasadorul român la Washington, Corneliu Bogdan, transmitea că atitudinea SUA faţă de ideea conferinţei europene era condiţionată de interesele sale în NATO şi de relaţiile cu Uniunea Sovietică. Implicate în războiul din Vietnam şi supuse unei puternice presiuni din partea opiniei publice, administraţia SUA nu era atrasă de problemele conferinţei europene[20].

Declaraţia de la Praga nu şi-a atins obiectivele din cel puţin două motive: 1. intervenţia sovietică în Cehoslovacia şi prezenţa trupelor sovietice pe teritoriul acestui stat făceau puţin probabilă declanşarea unor negocieri între statele europene de pe poziţii care se voiau egale şi suverane; 2. negocierile sovieto-americane pentru limitarea armamentelor strategice au lăsat în plan secundar problemele conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa. De aceea, termenul propus la Praga, pentru convocarea conferinţei la începutul anului 1970, a părut tuturor cancelariilor occidentale nerealist.

Din 1970 conferinţa pentru securitate şi cooperare a devenit una dintre temele predilecte ale întâlnirilor miniştrilor de Externe, adjuncţilor acestora, precum şi ale Comitetului Politic Consultativ. La Sofia, în ianuarie 1970, adjunctul ministrului Afacerilor Externe, Nicolae Ecobescu, propunea organizarea, la Bucureşti, a unei reuniuni pregătitoare, la care să participe toate statele interesate, pentru a se discuta problemele organizatorice ale Conferinţei pentru securitate şi colaborare în Europa.

---

[18]Doc. nr. 1. *4 April 1969*. Memorandum for the President from Kissinger, *Soviet Initiative for a European Security Conference*, în *The Road to Helsinki...*

[19]Doc. nr. 3. *4 April 1969*. Memorandum of Conversation [Dobrynin, Richardson, Abramowitz, Bubs]. *European Security Conference*, în *The Road to Helsinki…*

[20] Telegramă a ambasadorului Corneliu Bogdan către Direcţia I Relaţii din MAE referitoare la poziţia SUA faţă de organizarea conferinţei general-europeane, în AMAE. Problema 241/9S7. Tratatul de la Varşovia. 1969. Direcţia de sinteză. Consfătuirea miniştrilor Afacerilor Externe ai statelor participante la Tratatul de la Varşovia (30-31 octombrie 1969) Praga, vol. I, ff. 59-63.

Din perspectivă americană, inițiativa guvernului de la Bucureşti urmărea atingerea a două obiective: 1. antrenarea într-o reuniune pregătitoare a cât mai multe state europene şi evitarea tratării problemelor securității europene de la bloc la bloc şi 2. implicarea Uniunii Sovietice într-o serie de angajamente internaționale, care ar fi obligat-o să respecte principiile neintervenției în treburile interne ale altui stat. Mai mult insistența românilor de a include prevederi referitoare la renunțarea folosirii forței sau amenințarea cu forța era interpretată ca o încercare de a diminua presiunile sovietice şi a evita o posibilă intervenție armată. Valentin Lipatti considera că, din perspectiva evenimentelor din Cehoslovacia, includerea acestei prevederi în documentele conferinței europene avea pentru Bucureşti o importanță deosebită[21].

Reuniți la Budapesta, în iunie 1970, miniştrii Afacerilor Externe au elaborat un memorandum prin care solicitau pregătirea şi convocarea Conferinței pentru securitate şi colaborare în Europa, prin participarea tuturor statelor europene, inclusiv a RDG şi RFG. Statele membre ale Tratatului de la Varşovia propuneau măsuri de renunțare la folosirea forței sau amenințarea cu forța în relațiile mutuale, lărgirea legăturilor comerciale, economice, tehnico-ştiințifice şi înființarea unui organism al Conferinței general-europeane[22]. Potrivit unui raport al Departamentului de Stat, din august 1970, România, prin inițativele sale, urmărea să-şi dezvolte o politică independentă în interiorul blocului comunist şi să îşi extindă legăturile comerciale cu Occidentul. Conferința pentru securitatea europeană era una dintre cele mai bune ocazii de a se elibera de presiunea sovietică, de a avea acces la creditele occidentale şi de a creşte volumul schimburilor economice cu țările vestice[23].

Semnarea tratatului de renunțare la forță dintre RFG şi URSS, în august 1970, a dat un nou impuls diplomației statelor est-europene. Inițiativele României de a trata în afara limitelor stabilite de Tratatul de la Varşovia au atras adeseori criticile sovieticilor. Unul dintre semnificative episoade este cel al vizitei pe care Ceauşescu a realizat-o în China, Coreea de Nord, Vietnam şi Mongolia în iunie 1971. Întâlnirea dintre N. Ceauşescu şi A.N. Kosîghin, din timpul escalei de la Moscova, nu a decurs în termenii aşteptați de liderul român. Premierul sovietic a acuzat că vizita delegației române în China avusese ca rezultat intensificarea propagandei negative la adresa Uniunii Sovietice. În opinia sa Moscova nu avea nevoie de intermediari în relațiile ei cu Pekinul[24], iar România trebuie să înceteze a mai juca un rol pe care nu i-l ceruse nimeni. George Macovescu, la acea vreme prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe, consemna în jurnalul său că întâlnirea de pe aeroportul Vnukovo a demonstrat că politica României nu era pe placul Kremlinului: „Ne trebuie o mare atenție deoarece nu ne putem aştepta la nimic bun din partea Moscovei […]. După

[21] Valentin Lipatti, *op.cit*., p. 39.

[22] Memorandumul adoptat de statele participante la Tratatul de la Varşovia prin care se solicită pregătirea şi convocarea Conferinței pentru securitate şi colaborare în Europa, prin participarea tuturor statelor europene, inclusiv a RDG şi RFG, în AMAE, Problema 23. 9V3.1970. Tratat Varşovia. Direcția I Relații. Consfătuirea de la Budapesta a miniştrilor de Externe din țările participante la Tratatul de la Varşovia, 21-21 iunie 1970, ff. 103-105.

[23] Doc. nr. 7. *17 August 1970*. Memorandum Kissinger from Cargo. Current Issues of European Security; 14 august 1970, Paper European Security Perspective from the East în *The Road to Helsinki…*

[24] George Macovescu, *op.cit*, p. 89.

cele întâmplate în 1968, în Cehoslovacia sunt posibile orice gesturi şi faţă de România"[25].

Informaţia oferită de George Macovescu este deosebit de importantă pentru tabloul general al relaţiilor româno-sovietice, dar mai ales pentru limitele politicii externe româneşti. În şedinţa Biroului Politic din 25 iunie 1971, Nicolae Ceauşescu a relatat modul în care a decurs întâlnirea de la Moscova. Potrivit acestuia, Kosîghin a acuzat că declaraţiile liderului de la Bucureşti referitoare la „şovinismul superputerilor" aveau un caracter antisovietic: „Nu aţi spus nimic despre ajutorul oferit de Uniunea Sovietică ţărilor membre CAER, aţi pomenit numai ajutorul de 200 de milioane oferiţi de China: Dar, în realitate, ce înseamnă 200 de milioane pentru Uniunea Sovietică şi România? […] Aţi vorbit, apoi, despre superputeri. În definitiv, România are graniţe numai cu Uniunea Sovietică, Bulgaria, Ungaria şi Iugoslavia. Aceasta înseamnă, prin urmare, că numai Uniunea Sovietică ameninţă România. Poate că vă simţiţi ameninţaţi de Statele Unite ale Americii, dar nu de către Tratatul de la Varşovia care este o umbrelă…După aceea aţi vorbit despre revoluţia culturală […], dar recunoscând revoluţia culturală voi v-aţi situat pe o poziţie antisovietică"[26]. Ceauşescu considera că dezvoltarea relaţiilor economice şi politice cu China, dar mai ales creşterea influenţei acesteia atât în Asia, cât şi în Europa periclitau poziţiile de mare putere ale Uniunii Sovietice. Reacţia lui Kosîghin era, în opinia liderului român, o dovadă a faptului că elita sovietică era încă adepta metodelor de folosirea a forţei în relaţiile cu aliaţii, încercarea de intimidarea a conducerii de la Bucureşti fiind un exemplu ilustrativ.

Zvonuri referitoare la întâlnirea furtunoasă de la Moscova s-au răspândit şi în celelalte ţări membre. La 30 iulie 1971, secretarul I al ambasadei României de la Moscova, Ilie Georgescu, transmitea Direcţiei I din MAE că la Departamentul de Stat ar fi parvenit, din surse maghiare, informaţii referitoare la convocarea iminentă a unei consfătuiri a Tratatului de la Varşovia pe a cărei ordine zi urmau să figureze problemele conferinţei europene, relaţiile dintre statele din Balcani, precum şi „unele probleme legate de vizita delegaţiei de partid şi guvernamentale române în China, care a produs nemulţumirea celorlalte ţări socialiste membre ale Tratatului de la Varşovia"[27]. Prin urmare, informaţii referitoare la tensionarea relaţiilor româno-sovietice au circulat în mediile diplomatice, dar nu se poate stabili dacă politica externă a României era din nou pe punctul de a fi sancţionată în cadrul unei întâlniri pe linia Tratatului de la Varşovia. Conferinţa miniştrilor Afacerilor Externe s-a întrunit la Varşovia la sfârşitul anului 1971, dar agenda sa s-a rezumat la problemele securităţii europene şi evoluţia relaţiilor Est-Vest după semnarea Acordului cvadripartit asupra Berlinului occidental.

Deschisă la Helsinki, la 22 noiembrie 1972, conferinţa preliminară a securităţii europene a reprezentat un succes pentru diplomaţia sovietică. Acest prim rezultat l-a determinat pe Leonid Brejnev să declare în ianuarie 1973, miniştrilor de

---

[25] *Ibidem*, p. 90.

[26] Doc. no. 74: Transcript of Romanian Politburo Meeting on Ceauşescu's Trip to Asia and Moscoww, June 25, 1971 în *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact…*, p. 387.

[27] AMAE, Fond Tratatul de la Varşovia, Direcţia I Relaţii, Problema 23/9V3, 1972, dosar 2803, ff. 2-3.

Externe ai Tratatului de la Varşovia, reuniţi la Moscova, că „am putea întoarce lumea pe dos într-un singur an, noi, socialiştii“[28]. În cadrul aceleiaşi întâlniri, liderul sovietic a precizat că succesul s-a datorat acţiunii comune a statelor comuniste: „Este cert că nu toţi sunt pe de-a întregul de acord cu noi, însă să lucrăm împreună uniţi şi să-i câştigăm pentru cauza noastră. Asemenea dezacorduri există în mai multe domenii. Iată cazul cu Cehoslovacia. S-a spus că s-a încălcat suveranitatea, s-a vorbit despre suveranitate limitată, dracul mai ştie despre ce se tot spune. Toate sunt poveşti. Aici este vorba de socialism şi nu de poveşti şi mărunţişuri ca acestea. Chiar şi unele partide comuniste frăţeşti nu au înţeles de la început că ceea ce este mai periculos pentru ei este forţa noastră, a Uniunii Sovietice şi a ţărilor socialiste. Forţa noastră este decisivă (bate cu pumnul în masă)“[29].

Brejnev a criticat acţiunile separate ale României, care au dat de înţeles occidentalilor că existau divergenţe în cadrul Tratatului de la Varşovia. Catalogate drept „mărunţişuri“, Brejnev considera că amendamentele româneşti puteau să ducă la amânarea întregului proces: „Nu a fost util când românii la Helsinki au intrat în discuţii pe chestiuni fără importanţă. Aceasta, tovarăşi, nu trebuie să însemne ca voi să fiţi împotriva românilor. Nu, Doamne fereşte! De altfel, i-am spus şi lui Ceauşescu, prieteneşte, tovărăşeşte, când ne-am întâlnit ultima dată. Occidentalii abia aşteaptă să întindem pelteaua şi să le dăm pretexte ca ei să amâne totul“[30]. Insistenţele delegaţiei române asupra aspectelor procedurale au stârnit nemulţumirea părţii sovietice. Ambasadorul român la în capitala finlandeză, Valentin Lipatti, consemna în memoriile sale că „iritarea lor [a sovieticilor, n.n.] era provocată şi de faptul că nu-i consultaserăm în prealabil asupra documentului de procedură, aşa cum se cuvenea, potrivit ritualului existent în cadrul Tratatului de la Varşovia“[31].

Analiştii occidentali observau că motivaţiile statelor din blocul comunist erau diferite pentru susţinerea conferinţei general-europene: pentru Uniunea Sovietică era important să îşi îmbunătăţească relaţiile cu ţările vestice pentru a avea acces la tehnologiile occidentale, să îşi reglementeze raporturile cu China şi să-şi menţină zona de influenţă în Europa de Est. De cealaltă parte, statele membre ale Tratatului de la Varşovia vedeau în conferinţa europeană un mijloc de a-şi promova interesele naţionale, inclusiv dreptul de a decide în afacerile interne şi externe.

Anii ’70 au reprezentat o perioadă de deschidere pentru diplomaţia românească, însă ea a durat foarte puţin, iar cauza îşi are originea în evoluţia liderului PCR. Tezele din iulie, şi revenirea la dogmatismul ideologic au avut consecinţe deosebit de grave şi pentru actele de politică externă. Îngheţul ideologic a compromis fundamentele politicii de independenţă, ducând în cele din urmă la izolarea în relaţiile cu statele occidentale şi la o deschidere fără precedent către cele din Lumea a Treia. Dacă sfârşitul deceniului şapte, România surprindea prin atitudinea sa în

[28] 20 ianuarie 1973, Bucureşti**.** Sinteza convorbirilor purtate de primul secretar al CC al PCUS, L.I. Brejnev, cu miniştrii Afacerilor Externe, referitoare la stadiul negocierilor URSS cu Franţa, RFG şi SUA, asupra problemelor securităţii europene, în ANIC, Fond CC al PCR, Secţia Relaţii Externe, dosar 289/1973, ff. 1-13.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem.
[31] Valentin Lipatti, *op. cit.*, p. 27.

cadrul Tratatului de la Varşovia, după 1975, liderul de la Bucureşti a pierdut tot mai mult din prestigiul său, devenind prizonierul unei politici care nu s-a mai regăsit în realităţile deceniului opt. Ministrul de Afacerilor Externe, George Macovescu consemna în jurnalul său, că finalizarea Conferinţei CSCE, în ciuda speranţelor avute de iniţiatori, s-a consumat într-o atmosferă de dezinteres. Iritat de indiferenţa şefilor celorlalte delegaţii, Nicolae Ceauşescu a decis să părăsească capitala Finlandei imediat după terminarea festivităţilor: „Zbor de noapte cu un preşedinte morocănos. La Helsinki nu fusese vioara întâi, cum îi place să fie pretutindeni. Orgoliul nu mai are limite“[32].

Abstract

From the mid-sixties onwards, the project of a conference for security and cooperation in Europe became a priority of the foreign policy of the Communist regime in Romania. The publication in Bucharest, in July 1966, of the *Declaration on the reinforcement of peace and security in Europe* marked the beginning of this process. The leaders of the RCP understood that involving Romania in the organisation of the conference meant the development of an independent foreign policy and the accumulation of prestige in relations with western states. But the period of opening was very brief, the causes of which have their origins in the evolution of the leader of the RCP. The theses of July 1971 and the return to ideological dogmatism had particularly grave consequences for acts of foreign policy. The ideological freeze compromised the bases of the policy of independence, leading to the isolation of Romania and to an unprecedenteed opening to the countries of the Third World. If at the end of the sixties, Romania surprised by its individual position within the Warsaw Pact, after 1975 the leader in Bucharest lost much of his prestige, becoming the prisoner of a policy which no longer suited the realities of the seventies.

[32] George Macovescu, *op. cit.*, pp. 117-118.

Cenzura în teatru: Studiu de caz „vizionările” de la Teatrul Național Cluj

Cristina DIAC

După 1989 s-au adus în discuție „vizionările”, pentru a ilustra odată în plus dimensiunea represivă a regimului comunist. Înainte de premieră, spectacolele de teatru, ca şi filmele artistice româneşti, mai aveau de trecut o etapă înainte de a ajunge la public. Pentru a fi inclus pe afiş, ultima viză obligatorie trebuia obținută din partea unei comisii externe, compusă în majoritate din persoane care se ocupau de „problemele culturii” – aşa-numitele „comisii ideologice”. În prealabil, când spectacolul era finalizat din punctul de vedere al regizorului se organizau „vizionări interne”, cel puțin două la număr. Prima dată spectacolul era adus în fața Consiliului Artistic al teatrului, şi a doua oară, pentru a obține girul Comitetului Oamenilor Muncii din instituție.

La începutul anilor ’70 cenzura de spectacol s-a înăsprit, teatrele fiind obligate să invite la vizionare reprezentanți ai puterii politice. După 1989, importanța acestor vizionări a fost mult exagerată. Desigur, ritualul organizării, vizionările multiple (au existat unele cazuri când s-a ajuns ca un spectacol să fie văzut de 17 ori înainte de a primi acceptul comisiei) oboseau şi cauzau neplăceri directorilor de teatre, regizorilor, actorilor. Cazurile în care un spectacol nu a primit acceptul de la comisia ideologică au fost rarissime. Atât oamenii din teatru, cât şi activiştii culturali, aveau interesul ca spectacolul să se joace. Primii – pentru că aceasta era, în fond, munca lor. Cei din a doua categorie aveau, la rându-le, propriile motivații. Una poate fi intuită, particularizând în cazul teatrului schema generală de funcționare a regimului comunist în „epoca Ceauşescu”: abandonarea exceselor. Crearea de martiri nu ar fi slujit regimului ci, dimpotrivă, i-ar fi adus deservicii. A doua motivație ține de sfera economicului. Pentru montări se alocau fonduri importante, imposibil de recuperat în caz că premiera nu mai avea loc. Regula era să se solicite modificări, iar regizorii le operau în majoritatea cazurilor, deviza tuturor fiind că spectacolul trebuie salvat cu orice preț. Astfel, toată lumea se temea de toată lumea: oamenii de teatru de activiştii care le-ar fi putut interzice spectacolul, activiştii că li s-ar da motive să o facă.

Vizionările arată astăzi ca un ritual obligatoriu şi oarecum inutil. Indiferent de repertoriu sau de piesa „vizionată”, rapoartele întocmite de reprezentanții partidului, indiferent de nivel, aveau acelaşi conținut de idei şi „sunau” la fel. La începutul lunii decembrie 1989, în „Raportul cu privire la îndeplinirea planului repertorial al instituțiilor de spectacole şi concerte pe anul 1989 şi la proiectul stagiunii 1990” se afirma preocuparea constantă a Consiliului Culturii şi Educației Socialiste pentru sporirea contribuției tuturor instituțiilor teatrale şi muzicale la educarea în spirit comunist, revoluționar, patriotic, a maselor de oameni ai muncii, a tinerei generații, la formarea omului nou, cu un vast orizont de cultură şi înaltă conştiință socialistă, ataşat profund cauzei construirii socialismului şi comunismului

în România[1]. Reprezentanții puterii în materie culturală lăudau viața teatrală din România în fața Elenei Ceaușescu, căreia îi era subordonat Consiliul Culturii și Educației Socialiste, justificându-și astfel propria activitate: „Biroul Executiv și Comisia pentru problemele teatrale și muzicale ale Consiliului Culturii și Educației Socialiste au luat măsuri de completare și îmbunătățire a repertoriului pe anul 1989 – se scria în Raportul amintit – incluzând noi și valoroase lucrări dramatice și muzicale, în care se oglindește uriașul proces al construcției politico-sociale în Epoca Nicolae Ceaușescu, voința hotărâtă a poporului nostru de a transpune în fapte documentele programatice adoptate de partid, importanța actului istoric de la 23 August, a caracterului profund revoluționar al Congresului al IX-lea al partidului, marile obiective economice și sociale realizate". Se admitea și existența unor „lipsuri", în general de natură administrativă, nu ideologică: „Cu toate acestea, există unele neajunsuri în activitatea de ansamblu a instituțiilor teatrale și muzicale, cum ar fi calitatea artistică mai scăzută a unor spectacole, eforturile insuficiente de a menține spectacolele la un nivel ridicat în turnee și deplasări, deficiențe în folosirea judicioasă a tuturor cadrelor artistice etc. De asemenea, unele instituții nu au reușit să-și realizeze integral și ritmic indicatorii de autofinanțare și autogestiune, fapt ce a condus, în unele cazuri, la scăderea numărului de spectatori și slăbirea eficienței economice a unor manifestări artistice"[2].

Un ritual obligatoriu

Membrii Consiliului Artistic, participanți la vizionările interne, erau directorul general al teatrului, secretarul literar, prim-regizorul, prim-scenograful, regizorii din teatru, scenografi, actori. În Comitetul Oamenilor Muncii, al cărui președinte era secretarul organizației de partid din teatru – de obicei un actor important –, în afară de cei care compuneau Consiliul Artistic, figurau secretarul organizației de bază, președintele organizației sindicale, actorii membri de partid și directorul economic.

În general, discuțiile în urma vizionării interne vizau chestiuni profesionale, comentându-se viziunea regizorală, scenografia spectacolului, calitatea prestațiilor actoricești, distribuția. Rolul acestora era de „privire finală, de ansamblu", asupra spectacolului, în vederea punerii la punct a unor detalii înainte de premieră. Au fost și situații când vizionările erau prilej de răfuieli și înțepături „colegiale". Fiecare regizor venea cu o idee care, desigur, i se părea mai bună decât cea urmată de regizorul spectacolului discutat. Între anumiți actori și anumiți regizori existau afinități normale, care făceau ca artiștii scenei să joace mai mult în piesele unui regizor și în ale altuia mai puțin. Erau și vorbitori care făceau exces de zel, căutând greșeli și neajunsuri chiar și acolo unde nu existau. În fond, discuțiile din cadrul teatrului vizau calitatea artistică a unui spectacol, viziunea regizorală, interpretarea actorilor. Dincolo de aspectele pur tehnice ale meseriei, în aprecierea nivelului artistic, ca în toate timpurile și sub toate regimurile, intervenea subiectivitatea.

[1] ANIC, Fond CC al PCR – Secția de Propagandă și Agitație, dosar 74/1989, f. 194.
[2] Ibidem, f. 195.

Realitatea reieşită din documente este suţinută de impresia unui martor al acelor vremuri, regizorul Mihai Măniţiu: „Discuţiile se purtau în termeni profesionali, dar mediocri şi revanşarzi. Că la rolul cutare ar trebui să se mai lucreze, că decorul ar trebui.... În orice teatru, dar mai ales în teatrele proaste, există cinci, şase, şaisprezece găşti. Normal că aici, în COM, se plăteau polițete”[3].

Vizionări repetate se produceau în cazul acelor spectacole care lăsau mult de dorit, responsabilii din teatru făcând astfel eforturi să salveze ce se mai putea salva. Astfel s-a întâmplat în cazul piesei *Nu sunt turnul Eiffel*, după un text al Ecaterinei Oproiu, pusă în scenă de Sorana Coroamă-Stanca la Teatrul Național Cluj, în 1965. Citind printre rânduri, după câte reiese din discuţiile purtate în Consiliul Artistic în mai multe rânduri, textul nu era o capodoperă, deşi vorbitorii l-au lăudat oficial, iar regia lăsa mult de dorit. Până la final, Sorana Coroamă-Stanca nu sesizase că una dintre actrițe realiza un rol foarte slab, că spectacolul nu era omogen, că existau decalaje mari între rolurile principale şi cele secundare, că decorurile nu se potriveau cu costumele actorilor. După prima vizionare, Consiliul Artistic a adus obiecţii serioase şi a recomandat modificări. Toate erau de natură artistică. Regizorul Vlad Mugur a sesizat neconcordanța dintre costume şi decoruri, sonorizarea proastă a unor momente din spectacol, precum şi prestația foarte slabă a interpretei rolului Manţi, în care fusese distribuită actrița Oltica Munteanu. Secretarul literar Teohar Mihadaş a obiectat în privința dicției actorilor, a costumelor – „Mona e dizgrațioasă în vestimentația de elevă”[4], precum şi a decorurilor. Alexandru Munte a sesizat la rândul său că scenografia nu susține jocul actorilor. Că interpreta rolului Manţi face un rol foarte slab a remarcat şi regizoarea Olimpia Arghir. Unii membri ai Consiliului Artistic au recomandat scurtarea textului şi, implicit, a spectacolului. Cum toţi sesizaseră problema distribuirii inoportune a Olticăi Munteanu, s-a recomandat înlocuirea ei cu Olga Bucătaru.

După câteva zile s-a făcut o nouă vizionare. Şi de această dată s-au făcut tot observaţii de natură artistică. Legat de jocul lui George Motoi, i s-a recomandat actorului să-şi corecteze mimica în timpul momentelor de bună dispoziție[5]. Actrița Silvia Popovici a observat că actorii nu cunosc textul, că uneia dintre actrițe îi lipseşte vioiciunea, că personajele nu sunt bine gândite în ansamblu, că jocul lui George Motoi este deficitar şi, de asemenea, costumele lasă de dorit – „rochia Monei Mircea de la deschiderea piesei, e foarte urâtă”. Aceleaşi obiecţii le-a avut şi Teohar Mihadaş, secretarul literar al naționalului clujean. Olimpia Arghir a remarcat că față de prima vizionare, piesa arată încă şi mai prost, accentuându-se decalajul dintre rolurile principale şi cele secundare, cu toate că unele lucruri fuseseră totuşi corijate. Alexandru Marius, care juca în piesă rolul „Bătrânul domn”, a luat apărarea regizoarei Sorana Coroamă-Stanca, dând vina pe textul piesei, care ar avea „ceva artificial”. La rândul ei, regizoarea şi-a motivat interesul pentru piesă cu succesul pe care l-a avut la concursul „Decada dramaturgiei originale” şi că „textul e mai bun decât textul multor piese care aparțin dramaturgiei originale româneşti”. Opinie

[3] *Viața teatrală în şi după comunism*, Liviu Malița (coord.), Cluj, Editura Efes, 2006, p. 87.
[4] *Cenzura în teatru. Documente. 1948-1989,* Liviu Malița (editor), Cluj, Editura Efes, 2006, p. 169
[5] *Ibidem*, p. 170.

oarecum separată a făcut regizorul Victor Tudor Popa, care a găsit că textul are umor, dar că nu se vede din grija pentru sobrietate. Chestiunea nesincronizării dintre cei doi protagoniști și restul actorilor a fost sesizată și de actrița Maria Țipan. În final, concluziile finale i-au aparținut regizorului Vlad Mugur, care a sesizat deficiențe la toate capitolele, sugerând soluții de regie pentru salvarea spectacolului: „Trebuie să fie o dramă comică[...]. *Intermezzo*-ul e deficitar. Legăturile din piesă trebuie să aibă tentă de generalizare. Trecerea de la un plan la altul trebuie subliniată prin actori [...]. Finalul trebuie rezolvat”[6]. De asemenea, a făcut recomandări legate de jocul actorilor, a sugerat înlocuirea unor costume, remedierea sonorizării, refacea decorului. Deși s-a propus ca piesa *Nu sunt turnul Eiffel* să nu deschidă stagiunea, până la urmă aceasta a avut premiera, la 16 octombrie 1965.

Uneori, conducerea teatrului renunța la jucarea unui spectacol, dacă acesta nu avea nici o șansă de a fi refăcut până la data premierei. În urma unei discuții, din octombrie 1966, în Consiliul Artistic al Teatrului Național Cluj, petrecută după o vizionare internă, s-a decis renunțarea la piesa *Scaunele*, a lui Eugen Ionescu, care trebuia să se joace la Studioul Naționalului clujean. În general, studiourile teatrelor erau create cu scopul de a permite afirmarea regizorilor tineri sau manifestarea unor experimente de regie, erau un mijloc de testare a noi modalități artistice de realizare a spectacolelor. Se montau piese scurte, cu un număr redus de actori, care presupuneau, implicit, și costuri mai mici. Renunțarea la un spectacol al Studioului era mai lesnicioasă decât în cazul unui spectacol montat pe scena principală. Întrunindu-se în ședință după vizionare pentru a vedea dacă spectacolul *Scaunele* mai poate fi salvat, membrii Consiliului Artistic au ajuns la concluzia că nu. Actorul Alexandru Munte a fost de părere că, deși cei doi actori din distribuție erau dintre cei mai buni din teatru, în acel caz nu au înțeles textul[7]. Actorul Gheorghe Cosma a recunoscut că nu-i place teatrul lui Ionescu și, referindu-se la funcția educativă a teatrului, a spus că spectacolul nu va sluji nimănui. Teohar Mihadaș a încercat să apere textul dramaturgului român de limbă franceză, spunând că are și mesaj educativ. Sintetizând încercarea de montare a lui Ionescu la Cluj, secretarul literar al teatrului a spus că în scenă a văzut două drame: a lui Ionescu, care n-a fost înțeles, și a celor doi actori, care s-au chinuit, neavând nici un fel de priză la textul ionescian. Vorbitorii au apreciat eforturile celor doi actori și au încercat să nu îi lezeze, spunându-se că jucarea piesei în fața publicului nu le-ar aduce decât deservicii. Regizorul Vlad Mugur, la acea dată și director al TNC, a fost de părere că nu a fost vorba de o înțelegere greșită a textului, „ci de mijloace de expresie actuală, pe care unii actori nu-și dau seama că nu le mai au”, sugerând astfel că cei doi actori ai Naționalului clujean nu mai pot ține pasul cu evoluția teatrului contemporan. În favoarea ideii, a adus argumentul că *Scaunele* se joacă la București, dar cu doi actori tineri în distribuție. Repetițiile la piesă au fost sistate, așa cum au opinat toți vorbitorii, *Scaunele* nemaijucându-se niciodată pe scena Naționalului din Cluj. TNC a jucat un text al lui Eugen Ionescu – *Lacuna* –, în stagiunea următoare. În acest caz, nu piedicile puse de activiștii de partid unui text au dus la abandonarea spectacolului,

[6] *Ibidem*, p. 172.
[7] *Ibidem*, p. 175.

ci pur şi simplu trupa de care dispunea TNC la acea dată nu era capabilă să abordeze teatrul absurdului, diferit de piesele cu care actorii erau obişnuiţi.

Evaluarea Comitetului Oamenilor Muncii

La vizionările făcute de Comitetul Oamenilor Muncii, discuţiile erau cam de aceeaşi factură ca şi cele purtate în Consiliul Artistic. Unele montări erau criticate, altele trezeau mai multă admiraţie din partea colegilor. Dincolo de observaţiile întemeiate, simpatiile şi antipatiile dintre actori şi regizori, sau dintre regizori, probabil că îşi spuneau cuvântul. Regizorul Marin Aurelian se simţea nedreptăţit de colegi. Montarea sa după piesa *Proştii sub clar de lună* a lui Teodor Mazilu, a fost criticată în COM. Regizorul s-a apărat, spunând că fiecare spectacol bun al său a fost iniţial criticat de colegi. Piesa ridica oricum probleme. În memoria oamenilor de teatru, montarea piesei lui Mazilu pe scena Teatrului Bulandra din Bucureşti a rămas legată de ultima vizită a lui Nicolae Ceauşescu la un spectacol de teatru. Profund nemulţumit de montare, Ceauşescu, care la acea dată nu era încă secretar general, a plecat din sală înainte de finalul spectacolului şi de atunci nici nu a mai venit vreodată la vreo reprezentaţie.

În 1986, Naţionalul clujean a intenţionat să joace *Proştii sub clar de lună*, în regia lui Aurelian Manea. În COM, tonul criticilor l-a dat Mihai Mănuţiu, regizor la TNC care a spus că montarea e „foarte cuminte": „M-am obişnuit ca Manea să lucreze aşa. La Manea, corpul slujeşte situaţia comică. Jocul actoricesc: se joacă jos, alb, gaguri de tv, însăilări"[8]. La fel de virulent a fost şi actorul Dorel Vişan, secretar al Biroului Organizaţiei de Bază a PCR din Teatrul Naţional Cluj. Acesta s-a arătat sceptic la afirmaţia lui Măniuţiu, potrivit căreia, dacă regizorul se mobilizează, cu două repetiţii poate salva spectacolul: „Spectacolul nu se poate ridica pentru că nu e spectacol". Dorel Vişan i-a mai reproşat lui Aurelian Manea că nu a ţinut seama de nici una dintre observaţiile făcute după vizionarea de către Consiliul Artistic, şi că „a stat degeaba, nu a lucrat"[9]. Vişan a adus în discuţie şi montarea din 1962 de la Teatrul Bulandra a regizorului Lucian Pintilie, pe care o văzuse, fiind de părere că „te îngrozea şi a fost scoasă de pe afiş din alte motive" . Este foarte posibil să fie vorba despre incidentul cu Nicolae Ceauşescu, care la acea dată nu era nici pe departe ceea ce a devenit în anii '80. Vişan a mai spus că, după premieră, spectacolul „va cădea". Regizorul a mai fost acuzat şi de alţi actori. Melania Ursu a spus că montarea seamănă cu teatrul de amatori: „Manea nu a făcut nimic. Nu putem să gonim spectatorii din sală. Un mare plictis. Oamenii sunt jenaţi. Până la premieră mai pot fi ajutaţi. Acum sunt complexaţi. Tuturor le ies la iveală defectele. Este dureros pentru starea psihică a individului"[10]. Actorul Gheorghe Nuşescu a fost de părere că la prima vizionare, spectacolul a fost mai bun, dar a sesizat în acelaşi timp şi greşelile actoriceşti. Actorul George Gherasim a fost la fel de dur: „Interpretarea actoricească este plictisitoare. Actorii nu ştiu ce să facă pe scenă. Nu se râde la spectacol. Se

[8] *Ibidem*, p. 183.
[9] *Ibidem*, p. 184.
[10] *Ibidem*, p. 183.

chinuie să facă pe comicii când nu sunt comici. Spectacolul este static".[11] Directorul teatrului, scriitorul Constantin Cubleşan, s-a arătat însă optimist în reuşita montării şi spera că neajunsurile se pot îndrepta până la premieră.

Într-adevăr, suspiciunile lui Aurelian Marin par a fi întemeiate. Regizorul nu era criticat pentru prima oară în 1986. Cu zece ani în urmă, regizorul montase la TNC piesa lui Aurel Baranga, *Viața unei femei*. Şi la acea montare au fost destule obiecții, însă de mai mică însemnătate față de ce a urmat. Vorbitorii au apreciat unanim prestația actoricească a Silviei Ghelan, care i-a mulțumit călduros regizorului, spunând că îi datorază enorm. La obiecțiile aduse – în principal demararea greoaie a spectacolului, sesizată de George Gherasim, actor şi preşedinte al sindicatului din teatru, de Alexandru Covaci şi finalul insuficient lucrat (George Gherasim, Alexandru Covaci, Petre Bucşa, Gheorghe Nuțescu, Ion Tudorică, actor care şi juca în piesă) – regizorul a răspuns, ironic că observațiile făcute sunt excepționale, dar că „până mâine nu se pot rezolva, deci 90% se vor rezolva la premieră"[12]. De asemenea, a mulțumit colegilor pentru dragostea de teatru dovedită. Din nou s-a remarcat Dorel Vişan, care a atras atenția asupra unui detaliu scenografic – o cruce proiectată în timpul spectacolului, element „mistic" care probabil nu ar fi plăcut la vizionarea de către comisia ideologică. Ultima premieră a Teatrului Național Cluj în timpul regimului comunist a fost *Iaşii în carnaval* de Vasile Alecsandri, în regia lui Victor Ioan Frunză. Pentru această piesă, ordinea vizionărilor a fost inversată, prima dată ținându-se cea externă, a comisiei ideologice.

Verdictul Comisiei ideologice (externe)

Vizionări înainte de apariția spectacolului pe scenă au existat încă din 1948. Reprezentanții Ministerului Artelor şi Informațiilor, Direcția Teatrelor asistau la reprezentație înainte de premieră, după care alcătuiau un referat în care expuneau cele constate. În calitate de reprezentant al acestei instituții, Petru Comarnescu a urmărit, în noiembrie 1948, o repetiție a spectacolului *Compania cauciucului*, la Teatrul Armatei din Bucureşti[13]. Montarea era însă în stadiu incipient, din cauza unor probleme ale teatrului, distribuția modificându-se de patru ori. Comarnescu a mai motivat întârzierea de lucrul la text, împreună cu autorul şi cu regizorul Paul Ionescu şi şi-a exprimat uşurarea că incidentele s-au terminat şi că spectacolul „promite", „datorită textului viu, ideologiei lui progresiste şi interpretării". Totodată, reprezentantul Ministerului Artelor şi-a rezervat dreptul de a da un verdict abia după ce repetițiile se finalizau.

Pentru fiecare premieră, direcția teatrului trebuia să anunțe forurile centrale data repetiției generale şi a premierei[14]. În anii '70, Direcția Instituțiilor de Spectacole Artistice şi Arte Plastice a Consiliului Culturii şi Educației Socialiste trebuia informată asupra datei la care se programase vizionarea de către Comitetul

[11] *Ibidem*, p. 184.
[12] *Ibidem*, p. 179.
[13] *Ibidem*, p. 161.
[14] *Ibidem*, p. 147.

Oamenilor Muncii, asupra momentului vizionării de către Comisia ideologică, precum şi ziua premierei[15].

La vizionările externe patricipa şi un reprezentant al Direcţiei Generale a Presei şi Tipăriturilor, până la desfiinţarea acestei instituţii, în 1977. Textele dramatice, româneşti sau străine, originale sau clasice, erau trimise de Direcţie Teatrelor din Minsterul Artelor şi Informaţiilor/Comitetul pentru Artă/Comitetul pentru Cultură şi Artă/Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste la DGPT, Direcţia Literară, pentru a obţine ştampila „bun de reprezentat", înainte ca structura executivă centrală să dea aprobarea pentru introducerea lor în repertoriul teatrului propunător. După ce spectacolul era finalizat, un reprezentant al Serviciului Artă participa la vizionări, alături de ceilalţi membri ai comisiei ideologice. În nota întocmită după vizionare, reprezentantul Cenzurii relata pe scurt subiectul piesei, data vizionării, componenţa comisiei de vizionare, prezentând şi o sinteză a celor discutate. Prezentă la vizionarea piesei *Hanul piraţilor* de I. Grinevici, pusă în scenă de Teatrul „Ion Vasilescu" din Giurgiu, care a avut premiera, la 10 octombrie 1972, trimisa DGPT Eugenia Stoica şi-a redactat nota de serviciu, subliniind neajunsurile piesei: conturarea insuficientă a gradului de periculozitate socială a personajelor negative, anemierea personajelor pozitive, scăderea nivelului general de eficienţă politică şi artistică a spectacolului. A mai sesizat că, prin intermediul personajelor negative, era luată în derâdere calitatea de sindicalist şi de utecist. Pentru a-şi justifica prezenţa la Giurgiu, Eugenia Stoica a scris: „Caracterul politic al deficienţelor a fost subliniat în discuţii şi de către reprezentanţii DGPT"[16].

După câte se pare, cenzura spectacolelor a fost înăsprită, probabil, instituţionalizată ca atare, după „cazul *Revizorul*" de la Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra"[17], montare a regizorului Lucian Pintilie. Spectacolul a fost interzis şi, caz unic, decizia de interdicţie a fost publicată în ziarul „Scânteia".

Componenţa comisiilor de vizionare externă era stabilită la nivelul structurilor executive locale, de către Comitetul Culturii şi Educaţiei Socialiste judeţene, respectiv a Municipiului Bucureşti. Teoretic, comisia era foarte largă, dar cuvântul decisiv îl avea secratarul cu propaganda al Comitetului Judeţean de Partid, respectiv al municipiului Bucureşti şi preşedintele CCES al judeţului. Se mai întâmpla ca la vizionare să participe şi reprezentanţi ai structurii executive centrale – CCES şi ai Secţiei de Agitaţie şi Propagandă, dar astfel de situaţii erau mai rare. De obicei, la vizionările externe participau instructori ai Comitetului Judeţean al Culturii şi Educaţiei Socialiste şi activişti de la Comitetul Judeţean de Partid. Din comisie mai făceau parte profesori din învăţământul de toate gradele, consultanţi de la muzee, din institutele de istorie, directori de teatre şi alţi oameni de artă, dar şi reprezentanţi ai sindicatelor, UTC-ului ş.a.

Din partea teatrului, la vizionările externe participau directorul, regizorul spectacolului, secretarul literar, secretarul organizaţiei de partid din teatru care era şi preşedintele Comitetului Oamenilor Muncii, şeful sindicatului şi un actor important.

---

[15] *Ibidem*, p. 177.
[16] *Ibidem*, p. 165.
[17] *Viaţa teatrală...*, p. 174.

În urma vizionării de către comisia ideologică, se aduceau mai rar obiecții legate de concepția regizorală, mulți dintre membri nepricepându-se la teatru. Desigur, erau şi cazuri când se discutau şi aceste chestiuni. Membrii comisiei făceau observații cu privire la decoruri, costume, lungimea spectacolului, muzică, dicția actorilor. Chestiunile strict de conținut vizau anumite cuvinte rostite pe scenă, dacă făceau trimitere sau li se părea numai că fac - la religie sau la puterea politică. De asemenea, erau căutate atent acele replici care puteau naşte „interpretări".

La 8 mai 1975, la TNC a avut loc premiera piesei *Puterea şi adevărul*, dramatizare după romanul omonim al lui Titus Popovici, în regia lui Alexa Visarion. Cu câteva zile înainte avusese loc şi vizionarea comisiei ideologice, la care au participat Petre Bucşa, directorul TNC, Grigore Zanc, şeful secției de cultură a Comitetului Județean de Partid Cluj, Sever Trifu, instructor la Secția de Cultură a Comitetului Județean de Partid, Ioan Noja, preşedintele Consiliului Județean al Culturii şi Educației Socialiste Cluj, Vasile Chirteş, vicepreşedinte al CJCES Cluj, Mircea Ghițulescu, instructor la CJCES, Vasile Sav, reprezentant local al Direcției Generale a Presei şi Tipăriturilor, Emanoil Enghel, director la Teatrul de Stat din Oradea, regizorul Alexa Visarion, Dumitru Onaca, directorul economic al TNC Vorbitorii au evidențiat calitatea spectacolului, lăudat de toată lumea. S-au făcut mici observații legate de jocul actorilor „puțin mai multă claritate la Andrei, mai ales când vorbeşte din lojă" a spus trimisul Cenzurii, „gestul lui Olariu, când îl prinde pe Moraru, e prea violent" – Emanoil Enghel; şi legate de decoruri. Principala obiecție a cenzorilor era legată de dimensiunea interactivă a spectacolului. În viziunea inițială a regizorului, actorii rosteau unele replici din sală, în timp ce se plimbau printre spectatori. La un moment dat, venind din sală, un personaj bătea la uşă, strigând: „Securitatea!", replică ce nu a fost pe placul auditoriului. Era totuşi perioada în care incrimarea exceselor făcute de instituția respectivă în vremea lui Gheorghiu-Dej devenise deja o modă, menită să sublinieze superioritatea epocii Ceauşescu față de cea dominată de precursorul său. Emanoil Enghel a propus ca replica să se audă din difuzor, fără a mai fi rostită de actor. S-a propus să scoată cu totul actorii din sală, iar finalul să nu se mai facă cu participarea publicului. Activiştii de rang mai mic se temeau probabil să lase astfel de replici, dar lui Grigore Zanc, cel mai important personaj din comisia de vizionare, şi probabil la curent cu mersul vremurilor, ideea i-a plăcut: „Există un fond pe care se poate judeca recursul trecutului. Din acest punct de vedere, mi se pare justificată şi ideea de a angaja publicul în spectacol. În funcție de natura publicului din sală, actorii să fie plasați sau nu în mijlocul publicului"[18], căci în afară de reacția publicului, vorbitorul nu vedea nici un impediment.

La vizionarea externă a piesei *Mutter courage* de Bertolt Brecht, pusă în scenă la Național clujean de regizorul Alexandru Tatos, care a avut loc, la 20 mai 1975, din partea oficialităților au participat, în ordine importanței – Leontin Stoica, şeful Secției de Cultură a Comitetului Județean Cluj al PCR, Ioan Noja, preşedintele Consiliului Județean al Culturii şi Educației Socialiste Cluj, Vasile Chirteş, vicepreşedinte al CJCES Cluj, Sever Trifu, instructor la Secția de Cultură a Comitetului Județean de Partid, Mircea Ghițulescu, instructor la CJCES şi Vasile

[18] *Cenzura în teatru...*, p. 191.

Sav, reprezentant local al Direcţiei Generale a Presei şi Tipăriturilor. Din partea teatrului au fost prezenţi directorul Petre Bucşa, regizorul Alexandru Tatos şi actorul Dorel Vişan, secretar la Biroului Organizaţiei de Bază al PCR din teatru care era distribuit în piesă. Toţi vorbitorii au lăudat spectacolul şi unii au sesizat unele vulgarităţi ale textului, asupra cărora au căzut însă de acord că sunt benigne, ţinând de specificul autorului şi că, oricum, sunt estompate de restul textului. „Cuvintele triviale au funcţionalităţi în spectacol", a spus reprezentatul local al cezurii[19]. *Mutter courage* a avut premieră pe scena TNC peste patru zile, la 24 mai 1975.

La vizionarea dinaintea premierei spectacolului *A douăsprezecea noapte*, de William Shakespeare, au participat directorul TNC, Petre Bucşa, şeful Secţiei Cultură a Comitetului Judeţean de Partid Cluj, Grigore Zanc, Ioan Noja, preşedintele CJCES Cluj, instructorul CJCES Mircea Ghiţulescu, regizorul spectacolului Aureliu Manea, Paul Salzsberger, directorul Operei Maghiare din Cluj şi scenograful piesei, directorul economic Dumitru Onaca, regizorul Victor Tudor Popa, secretarul literar al teatrului Justin Ceuca şi actorul Dorel Vişan, secretarul BOB. Această şedinţă de după vizionare confirmă că regizorul Aureliu Manea nu era deloc iubit de către colegi. Viziunea regizorală a fost criticată, dar nu de trimişii partidului, ci de colegul său Victor Tudor Popa, regizor al Teatrului Naţional Cluj. Acesta a motivat că nu văzuse spectacolul la vizionarea Comitetului Oamenilor Muncii din teatru, deoarece fusese la reciclare. Din acest motiv, probabil, şi-a permis observaţii care ţineau de realizarea artistică, de obicei discutate după vizionarea COM. Ioan Noja, preşedintele CJCES, persoană din exterior, a frânat discuţiile, atrăgând atenţia că în comisia ideologică se spun păreri generale despre spectacol. Referitor la munca depusă de colegul său, Victor Tudor Popa a spus că există un comic specific al lui Shakespeare, că spectacolul e prea grav, comicul din spectacol nu e specific lui Shakespeare. În ceea ce priveşte rolul Ancăi Maximilian, credea că e conceput greşit, autorul nu i-a dat profunzime tragică. Era în dezacord şi cu modul în care era conceput rolul interpretat de Dorel Vişan, care „e comic prin ceea ce i-a dat regizorul, nu prin ceea ce oferă textul"[20]. Popa şi-a exprimat chiar opinia că Vişan ar fi trebuit distribuit în alt rol. Criticului i-au displăcut costumele, în special uniformele armatei americane. Concluzia a sunat dur: există mai multe stiluri de joc în spectacol, care astfel nu are unitate de stil şi este greu de urmărit, din cauza supraîncărcării textului cu intenţii regizorale. Desigur, a spus că modalitatea regizorală putea fi alta. Dorel Vişan, care juca în piesă, a apărat spectacolul şi pe regizor, spunând că tocmai lipsa de unitate este o forţă şi că este vorba de unitate în diversitate. De asemenea, nu i-a rămas dator lui Popa, spunând că spectacolul nu este înţeles, pentru că oamenii nu sunt la curent cu noile cuceriri în teatru. Secretarul Biroului Organizaţiei de Bază a dovedit în continuare că nu a uitat din ce fel de comisie face parte şi a adus discuţia în planul ideologic: „Teatrul nostru are nevoie de asemenea spectacole. În nici un caz nu poate fi interpretat ca venind în contradicţie cu principiile partidului nostru. E un spectacol care aduce ceva nou. Nici actorul nu are voie să rămână la «cuculete şi trei fete»,

[19] *Ibidem*, p. 189.
[20] *Ibidem*, p. 192.

trebuie să evolueze"[21]. Directorul Petre Bucşa a vorbit tot în apărarea spectacolului, spunând că oamenii trebuie să îndrăznească în teatru, să caute noi mijloace de exprimare. Paradoxal sau nu, cei care au susținut şi lăudat montarea lui Manea au fost tocmai activiştii de partid. Atât Ioan Noja şi Mircea Ghițulescu de la CJCES, cât şi Grigore Zanc de la partid au avut numai cuvinte de laudă, recomandând numai scurtarea spectacolului. Zanc a fost de acord cu Dorel Vişan şi cu directorul Bucşa, subliniind obligația tuturor de a evolua, de a depăşi anumite convenienţe şi idei preconcepute. Asemenea practici, când un coleg era atacat în fața „musafirilor" de la partid, cum a fost cea în cazul spectacolului *A douăsprezecea noapte*, erau frecvente. Mihai Măniţiu şi-a amintit că în discuțiile COM nu se ridicau probleme ideologice, şi că „binevoitorii" nu le semnalau regizorului, ci reclamau direct la partid, acesta realizând că „sunt probleme" abia în momentul vizionării externe[22]. De aceeaşi opinie este şi actorul clujean Anton Tauf[23]: „De multe ori se întâmpla ca, la vizionarea ideologică, comisia să-şi dea o.k.-ul, dar interveneau pupincuriştii (sic!) din teatru, în frunte cu oportunistul de V... Îmi amintesc că la spectacolul lui Măniţiu, cu *Macbeth*, ca să potenţăm crimele înfiorător de multe din textul shakespearian, ele se petreceau într-o biserică. Scenograful Octavian Cosman făcuse un decor simultan, o biserică catolică, pentru că aceasta avea orgă şi se asigura şi coloana sonoră a spectacolului, o biserică dărăpănată, plină de noroi... Toate crimele aveau loc în acea biserică. Ei bine, la vizionarea ideologică nu a fost nici o problemă. S-a ridicat însă «artistul poporului» V...: «Dar, tovarăşi, nu vedeţi că e plin de cruci pe scena Teatrului? Numai Viflaimul mai lipseşte!»"[24]

Piesa *Viața unei femei* a lui Aurel Baranga a fost montată la Teatrul Național din Cluj şi a avut premiera, la 1 martie 1976. La 3 martie a avut loc vizionarea internă a Comitetului Oamenilor Muncii şi a doua zi, cea a comisiei ideologice. La prima vizionare, Dorel Vişan atrăsese atenția asupra crucii proiectate pe scenă într-un moment al spectacolului. La cea de-a doua, cu reprezentanții partidului, piesa a fost parcă mai bine primită decât în ziua anterioară, deşi regizorul Manea spusese că sugestiile COM nu se pot rezolva până a doua zi, când avea loc vizionarea din partea comisie ideologice. Din partea oficialităților nu au fost prezenți decât Sever Trifu şi Vasile Chirteş. Sever Trifu, inspector la Secția de Cultură a Comitetului Județean de Partid Cluj a solicitat modificarea replicii „ce înseamnă regimul celular" în „ce însemna regimul celular". Vasile Chirteş, vicepreşedintele CJCES, a cerut să se taie replica finală, când Silvia Ghelan, într-un dialog cu Dumnezeu, spune „Văd că exişti!". Sever Trifu a revenit, cerând ca actrița să nu folosească nici cuvântul

[21] *Ibidem*, p. 193.
[22] *Viața teatrală...*, p. 87
[23] Ibidem, p. 103.
[24] Coordonatorul Mircea Malița a optat ca atât în ediția de documente *Cenzura în teatru...*, cât şi în *Viața teatrală în şi după comunism*, să oblitereze unele nume. Autorul şi-a justificat opțiunea astfel: „Având în vedere caracterul particular al informațiilor vehiculate (în documentele referitoare la viața internă a teatrelor, din volumul *Cenzura în teatru....*, n.n.), numele participanților a fost înlocuit cu inițiale, ele însele schimbate, pentru a le proteja imaginea". Din lectura documentelor se poate observa că cel care a sesizat în mod constant la vizionările interne ale COM prezența simbolurilor religioase pe scenă a fost actorul Dorel Vişan.

„iubitule”, dar în final vorbitorii nu au căzut de acord dacă să taie replicile respective sau nu, pentru că oricum „sunt combătute de text şi se pierd”[25].

Teatrul Național din Cluj a montat multe spectacole după piesele dramaturgului D.R. Popescu. În stagiunea 1975/1976, la 24 iunie 1976, a avut loc premiera *Timp în doi*, regia Victor Tudor Popa. Titlul piesei a fost schimbat cu numai câteva zile înainte, procesul verbal al şedinței ținute de comisia de vizionare ideologică întrunită la 15 iunie reținând că s-a discutat spectacolul cu titlul *Lapte de pasăre*. La vizionare au participat directorul TNC Petre Bucşa, preşedintele CJCES Ioan Noja, vicepreşedintele aceleiaşi structuri Vasile Chirteş şi regizorul. Textul lui D.R. Popescu a fost unanim apreciat, Noja apreciind că piesa dezbate răspunderea ce-i revine fiecăruia în căsătorie, ca instituție socială. De data aceasta, „factorul politic” a mai avut şi sugestii în ceea ce priveşte regia – „nu ştiu dacă soluția luminii pline în momentul mărturisirii Emiliei este cea mai nimerită, deoarece nu este vorba de o confesiune legată de un fapt real, ci de unul fictiv”[26]. Directorul Bucşa a spus în fața comisiei că personajul Silviu este „cel mai pozitiv” din întreaga dramaturgie a lui D.R. Popescu[27], „un personaj moral de o profundă credibilitate, tot ceea ce face, face cu nețărmurită convingere; acest om cinstit, devotat muncii sale, scapă din vedere, însă, că are şi obligații pe planul familiei, de aici rezultă drama”. Regizorul, probabil mulțumit de aprecieri, a spus că are o îndelungată experiență în montarea unor texte ale respectivului dramaturg, ceea ce a condus la o montare reuşită. Din repertoriul TNC reiese că până la acea dată, din dramaturgia lui D.R. Popescu teatrul mai jucase *Vara imposibilei iubiri*, în decembrie 1966, şi *Pisica în noaptea Anului Nou* premiera, în februarie 1971, ambele în regia lui Vlad Mugur, *O pasăre dintr-o altă zi* din octombrie 1972, regia Alexa Visarion, *Pasărea Shakespeare*, în 1974, regia Alexandru Tatos. În final, Ioan Noja, cel mai important membru al comisiei de vizionare în lipsa unui reprezentant al partidului, a avizat favorabil prezentarea spectacolului la data fixată.

În 1978, la sala Studio a Naționalului din Cluj s-a jucat *Conul Leonida față cu reacțiunea* de I.L. Caragiale, în regia lui Aureliu Manea. Premiera a avut loc la finele lui decembrie, dar vizionarea comisiei ideologice s-a petrecut cu trei luni mai devreme, în septembrie. Au participat Grigore Zanc din partea Secției de Cultură a CJ Cluj, Ioan Noja, preşedintele CJCES, Vasile Chirteş, adjunctul lui Noja, instructorul CJCES, Mircea Ghițulescu, iar din partea teatrului directorul Petre Bucşa, secretarul literar Justin Ceuca, directorul economic Dumitru Onaca, actorul Dorel Vişan, actrița Maria Țipan şi alții. În general, membrii comisiei au apreciat montarea lui Manea şi şi-au expus mai degrabă opiniile despre piesă, fără să facă prea multe observații. Noja a apreciat că din toată dramaturgia lui Caragiale, *Conul Leonida....* este cea mai dificilă sub aspect politic – „şi de aici marea dificultate în abordarea textului, şi pericolul”[28]. Emanoil Enghel, o vreme instructor la Direcția Teatrelor, a atras atenția la replica „A venit libertatea la putere!”. Simțindu-se datori

[25] *Cenzura în teatru....*, p. 196.
[26] *Ibidem*, p. 195.
[27] *Ibidem.*
[28] *Ibidem*, p. 198.

să spună câte ceva, vorbitorii au făcut recomadări de tipul „unele replici pot fi mai bine exploatate în sensul ideilor regizorale inițiale”, Eftimița ar putea fi mai vie”, „de ce crește importanța servitoarei?”. În final, comisia a aprobat reprezentarea spectacolului.

În stagiunea 1978/1979, TNC a programat spectacolul după piesa antică *Perșii* de Eschil, regizată de Mihai Măniuțiu, care a avut premiera la 26 mai 1979. Cu trei zile mai devreme, comisia de vizionare externă a văzut spectacolul și a aprobat reprezentarea. Vorbitorii au remarcat dificultățile pe care le presupun montările după tragedii antice, care cer mijloace de expresie mai deosebite din partea actorilor. Criticul și istoricul literar Ion Vartic, invitat la vizionare, a pledat în favoartea spectacolului, spunând că Măniuțiu știe să pună în scenă tragedii și că Marcel Iureș fiind un excepțional actor de tragedie, face un rol mare. Vasile Chirteș, vicepreședinte al CJCES Cluj, s-a declarat nemulțumit de costumul purtat de interpretul rolului Darius, actorul Paul Basarab – prea încărcat în optica lui. Ioan Noja, șeful lui Chirteș, a avut nemulțumiri legate de muzică: „Îmi pare rău, dar pe baza sumarelor mele cunoștințe, am depistat mai multe stiluri muzicale: corul – muzică electronică, Corifeul – muzică ortodoxă [...]. Sunt două categorii de oameni, unii care știu cânta, alții nu, nu e o unitate de stil”[29]. Deși spectacolul nu l-a convins, a spus că „poate fi jucat, căci nu face rău la nimeni”. Directorul teatrului s-a angajat să mai discute cu compozitorul Mircea Florian, care asigura muzica pentru *Perșii*.

Punerea în scenă a piesei lui Mazilu, *Proștii sub clar de lună*, de către regizorul Aurelian Manea, atât de criticată în COM, a ajuns totuși la faza vizionării comisiei ideologice. A participat Petre Ștefănescu, delegat de la București al CCES, Maria Cristian, președinta comisiei de vizionare și audiție de pe lângă Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Cluj și, totodată, președinta CJCES, Mircea Ghițulescu, instructor la CJCES, Horia Bădescu, instructor la aceeași instituție, Kötö Iosef, director al Teatrului Maghiar de Stat, medicul Crișan Mircioiu, rector al Universității Populare din Cluj. Din partea teatrului au fost prezenți directorul Constantin Cubleșan, secretarul literar Justin Ceuca și regizorul Aureliu Manea. Directorul a motivat includerea piesei în repertoriu prin intenția de a valorifica textele validate în viziuni regizorale noi. Membrii comisiei s-au referit la modalitatea de transpunere scenică a textului, fără să insiste foarte mult pe aspectele ideologice. Președinta comisiei de vizionare Maria Cristian s-a declarat însă mulțumită: „Spectacolul place datorită viziunii regizorale. E un fel de a privi în oglindă. Spectacolul predispune la gândire și la acțiune, datorită notei realiste adoptate. Actorii au urmat linia regizorală. Mai trebuie crescut pe linia celor spuse aici dar poate ieși la premieră”[30]. Alți vorbitori au subliniat însă că regizorul Aureliu Manea nu a dat o capodoperă. Până la urmă spectacolul nu s-a mai jucat pe scena TNC.

Practic, Teatrului Național Cluj i s-a refuzat de către autorități jucarea unei singure piese, *Tulburarea Apelor* de Lucian Blaga, pe care teatrul a dorit-o montată începând cu stagiunea 1964/1965. Din diverse motive, piesa a ajuns să intre în

[29] *Ibidem*, p. 201
[30] *Ibidem*, p. 202

repetiţii abia în 1983, în regia lui Mihai Măniuţiu[31]. În urma unei reclamaţii semnată „Un grup de actori ai Teatrului Naţional", Mihai Dulea, la acea dată adjunctul lui Petru Enache, şeful Secţiei Presă şi Propagandă a Comitetului Central s-a deplasat la Cluj. Montarea unei piese „mistice", în care pe scenă apăreau un preot, cruci şi o biserică s-a constituit în cap de acuzare împotriva lui Ioan Noja, secretarul cu Propaganda al Comitetului Judeţean de Partid Cluj, incriminat că nu aplică hotărârile Plenarei de la Mangalia. Descinderea lui Dulea în oraşul de pe Someş a avut ca scop principal îndepărtarea acestuia din funcţie şi, în subsidiar, a interzis şi continuarea repetiţiilor la *Tulburarea apelor*.

La o privire mai relaxată asupra activităţii teatrelor înainte de 1989, reiese că rolul jucat de factorul politic în obstrucţionarea acesteia n-a fost atât de mare pe cât s-a crezut în primii după căderea regimului. Câte spectacole n-au mai ajuns să vadă luminile rampei din cauza activiştilor veniţi de la partid şi câte „graţie" intervenţiilor şi delaţiunilor făcute chiar de oamenii teatrului este dificil de apreciat.

Abstract

After 1990, in order to prove the repressive dimension of Romanian communist regim, it were a large discussion about the last step „made" by a play before beeing seen by ordinary people. The term for this final step, used by officials but by artistic folklor also, was „previews", but the correct sense was „ideological previews". The main thesis said officials of Communist Party falls upon playhouses, determined to censure and defaime the plays, stage managers and actors. Documents from archives published recently prove a more complex reality. The main goal of censors was to save the play. Parts of text removed at explicit demand of political power were the price payd by stage managers and actors before their cultural product get to her final destination, the audience.

[31] Pe larg, la „cazul Tulburarea apelor" se referă seria de interviuri cu decizionali ai Naţionalului clujean în *Viaţa teatrală...*, pp. 51-105, iar despre dramaturgia lui Blaga în *Cenzura în teatru....*, pp. 74-105.

Istoria Securității şi sursele ei

Luminița BANU
Florian BANU

„**M**ai presus de stat şi dincolo de fațadele puterii aparente, într-un labirint de funcții multiplicate, sub toate schimbările de autoritate şi într-un haos de ineficiență, zace centrul de putere al țării: serviciile supra-eficiente şi supra-competente ale poliției secrete", afirma Hannah Arendt într-una din analizele clasice ale sistemelor totalitare[1]. Fără îndoială că, în ciuda amendării unora dintre tezele autoarei amintite de către cercetările mai recente, aserțiunea potrivit căreia poliția politică este o componentă esențială, definitorie, a oricărui regim totalitar rămâne pe deplin valabilă.

Plecând de la o astfel de percepție, suntem încredințați că orice demers ştiințific vizând scrierea istoriei regimului comunist din România devine superfluu dacă neglijează analiza atentă, minuțioasă, a organizării şi funcționării Securității, precum şi a rolului pe care aceasta l-a jucat pe parcursul evoluției acestui regim. O astfel de sarcină, însă, nu este uşor din asumat din varii motive. În primul rând, într-un regim post-totalitar, nodurile de interese legate de protejarea unor persoane implicate în activitățile fostului regim sunt numeroase şi extrem de încâlcite. De aici derivă o dificultate sporită în accederea la fonduri de arhivă relevante, privând astfel istoricul de o bună parte a ceea ce înseamnă materie primă – informația documentară.

În cazul studierii organizării şi funcționării Securității, documentele create de aceasta, esențiale pentru o istorie a instituției, s-au aflat, în cvasi-totalitatea lor, „sub pecetea tainei" până la adoptarea Legii nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar şi deconspirarea Securității ca poliție politică. Începutul funcționării Consiliului Național pentru Studierea Securității (CNSAS), în 2000, nu a însemnat automat şi un acces facil la aceste documente, din varii motive, neanalizabile aici.

La dificultățile de documentare specifice cazului românesc, se adaugă cele tipice pentru orice tentativă de scriere a istoriei unui serviciu secret. Aşa cum sublinia Ernest Volkman, încercarea istoricilor de a înțelege rolul serviciilor secrete şi a informațiilor procurate de acestea în derularea evenimentelor istoriei contemporane „seamănă mult cu deschiderea unui drum printr-un hățiş de nepătruns, întunecos, de mister, paradox, fapte contradictorii, înregistrări absente sau «plivite» (igienizate), amintiri convenabile, secrete, «negare plauzibilă» şi, ocazional, minciuni fățişe, fără a mai pomeni de dezinformare şi inducere în eroare"[2].

În ciuda dificultăților enunțate sumar în rândurile precedente, astăzi, la aproape două decenii de la desființarea Securității, sursele documentare şi lucrările consacrate Securității sunt mai mult decât abundente. Desigur că, precum în numeroase alte cazuri, cantitatea nu poate suplini calitatea. Astfel, multe din documentele de arhivă reprezintă, din punct de vedere al interpretării, o adevărată

---

[1] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 545.
[2] Ernest Volkman, *Spionaj*, Bucureşti, Editura Rao, 1998, pp. 11-12.

provocare pentru istoric[3], în vreme ce lucrările „de analiză" şi memorialistica au scopuri nu de puține ori nici măcar disimulate, propunându-şi fie reabilitarea, fie denigrarea instituției şi/sau a oamenilor care au servit-o. Vom încerca în cele ce urmează să probăm aserțiunea noastră referitoare la abundența fondurilor documentare şi a lucrărilor referitoare la istoria Securității printr-o trecere în revistă a acestora, insistând mai cu seamă asupra acelora a căror relevanță ni s-a părut a fi semnificativă.

Ca şi în cazul multor alte subiecte de istorie contemporană, **fondurile de arhivă** deținute de Arhivele Naționale se dovedesc de maxim interes pentru orice istoric preocupat de reconstituirea activității Securității. Dat fiind rolul de „scut şi spadă" al partidului, asumat de Securitate încă de la înființare, este firesc ca dosarele din arhiva fostului Comitet Central al PMR/PCR să ofere date esențiale referitoare la funcționarea şi organizarea Securității. Astfel de date, referitoare la organizare, cadre, retribuții, obiective, rezultate obținute în „lupta de clasă", pot fi extrase de cercetător din dosarele Cancelariei CC, precum şi din dosarele unora dintre secțiile CC: Secția Administrativ-Politică (care superviza, între altele, şi activitatea Ministerului Afacerilor Interne), Secția de Propagandă şi Agitație, Secția Organelor Conducătoare de Partid şi chiar Secția Relații Externe sau secția Gospodăriei de Partid. Unele date interesante se regăsesc răspândite în dosare din fonduri care, aparent, nu ar avea legătură cu Securitatea. Ne referim, mai cu seamă, la dosare din Fondul Direcția Generală a Poliției, Preşedinția Consiliului de Miniştri – Serviciul Special de Informații sau din fondul Inspectoratul General al Jandarmeriei.

Informații referitoare la trupele de Securitate, la colaborarea acestora cu Securitatea, precum folosirea lor în misiuni de reprimare sau în acțiuni cu caracter antiterorist pot fi obținute prin consultarea fondurilor existente în Arhiva Jandarmeriei Române. De asemenea, Ministerul Internelor şi Reformei Administrative deține în arhiva sa o serie de fonduri utile în reconstituirea activității Securității, în ceea ce ne priveşte, consultând doar o parte din dosarele fondului Direcția Management Resurse Umane. La rându-le, Arhivele Militare Române dețin documente semnificative pentru problema în discuție, referitoare nu doar la probleme de contrainformații militare, cum s-ar putea crede, ci şi la diverse alte aspecte ce țin de organizarea şi funcționarea Securității.

Dincolo de această „diseminare" a documentelor create de Securitate sau de diverse alte structuri cu referire la Securitate, rămâne principalul tezaur documentar: arhiva Securității. Preluată în decembrie 1989 de către armată şi, ulterior, din primăvara lui 1990, de către Serviciul Român de Informații, această arhivă a reprezentat o adevărată „cutie a Pandorei" din care, de-a lungul timpului, au fost extrase o serie de documente cu caracter compromițător pentru unul sau altul din incomozii şi/sau puternicii zilei. Astfel, în loc de a se constitui într-o sursă de

[3] Florian Banu, *Dosarele Securității. Despre capcanele interpretării*, în „Arhivele Totalitarismului", an XIV, nr. 52-53 (3-4/2006), pp. 131-145.

cunoaştere, documentele Securității au devenit un mijloc de şantaj, meritând cu adevărat denumirea de „moştenire împovărătoare a trecutului”[4].

Înființarea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, prin Legea nr. 187/1999, a declanşat un amplu proces de transfer a arhivelor Securității din custodia SRI către nou creata instituție, proces finalizat, în linii mari, la sfârşitul lui 2006. Ca urmare a acestui transfer, un volum imens de documente a devenit accesibil cercetătorilor. În prezent, structura arhivei Securității deținută de CNSAS cuprinde mai multe fonduri, dintre care cele mai relevante pentru cercetarea istorică sunt: Fondul Documentar, Fondul Informativ, Fondul Rețea, Fondul Manuscrise, Fondul Corespondență, Fondul Penal şi Fondul SIE. Acestora li se adaugă un bogat fond de carte, provenind din biblioteca DSS.

Fondul Documentar a fost creat începând din anii ’50 în urma trierii arhivelor preluate de la fostele structuri informative şi polițieneşti şi a fost completat de-a lungul anilor cu toate dosarele care, în opinia ofițerilor de securitate, nu mai prezentau un interes operativ, ci doar unul istoric, putând fi folosite pentru documentare. Trierea dosarelor a fost continuată după 1990, astfel că, în momentul de față fondul cuprinde şi dosare sau părți din dosare care în 1989 erau operative. Fondul conține o mare varietate de documente, acoperind din punct de vedere **cronologic** o perioadă cuprinsă între primii ani ai secolului al XX-lea şi primii ani de după evenimentele din decembrie 1989. Cel mai recent document pe care l-am identificat în acest fond este o sinteză întocmită de SRI în luna septembrie 1994. Din punct de vedere **tematic**, documentele din acest fond sunt de o diversitate extraordinară, mergând de la aspecte ale operațiunilor polițieneşti desfăşurate în timpul primului război mondial sau viață politică interbelică, până la dosarele unor obiective economice construite în anii „Epocii de Aur”.

Din punct de vedere al **emitentului**, aceste documente sunt la fel de diverse. Astfel, găsim laolaltă lucrări publicate, manuscrise inedite, scrisori personale, acte ale unor autorități de stat, organe militare, autorități bisericeşti, fotografii, hărți, tabele statistice, diagrame, extrase din presă, statutele unor organizații diverse ş.a.m.d.

Acest fond reprezintă cu adevărat „o mină de aur” pentru cercetătorul istoriei ultimilor 100 de ani. Subiecte de istorie politică, de istorie a culturii sau de istorie economică pot fi abordate, cu egal succes, prin prisma informațiilor oferite de acest fond.

Fondul Informativ reuneşte dosarele întocmite de Securitate în cadrul acțiunii de urmărire a unor persoane. Având în vedere numărul mare de personalități ale vieții politice, ale culturii şi ştiinței, care au constituit de-a lungul vremii „obiective” pentru poliția politică, evident că şi acest fond este de prim interes pentru cercetarea istorică.

Dosarele de urmărire informativă (DUI-urile, conform jargonului Securității) reunesc între scoarțele lor date biografice ale urmăritului, caracterizări făcute de diverse persoane, transcrierea unor convorbiri purtate de cel urmărit, note informative despre opiniile politice şi nu numai, fragmente din operă, diverse

[4] *Împovărați de moştenirea Securității şi Stasi: răspunsuri germane, române şi maghiare la o provocare istorică. Simpozion, Bucureşti, 6-8 iunie 2001,* Bucureşti, Editura Compania, 2002.

aprecieri critice, fotografii oficiale sau luate în timpul filajului. Desigur că pentru realizarea unei lucrări de tip monografic un astfel de dosar se constituie într-o sursă de primă mână.

Fondul Rețea este constituit din dosarele întocmite de organele de securitate pentru fiecare informator în parte, conform unei practici împrumutate din activitatea organelor omoloage sovietice, precum şi din dosare întocmite unor candidați pentru recrutarea ca informator. Un dosar de rețea cuprinde o serie de documente comune cu dosarul de urmărire, precum datele biografice, caracterizările, verificările la cartotecă, date despre trăsăturile moral-volitive şi opiniile politice ale subiectului, furnizate atât de ofițerul recrutor, cât şi de terțe persoane. De asemenea, notele informative furnizate de respectivul informator sunt reunite în aşa-numita „mapă anexă" care, în ciuda instrucțiunilor ce prevedeau distrugerea prin ardere, la un anumit interval de timp, au supraviețuit în numeroase cazuri. Inutil de precizat că şi dosarele acestui fond oferă informații de interes istoric în numeroase domenii.

Fondul Manuscrise reprezintă, de fapt, o colecție de manuscrise confiscate cu ocazia percheziţiilor efectuate de Securitate, manuscrise care, în unele cazuri, au reprezentat „probe" în justiție, demonstrând încălcarea „ortodoxiei" politice de către autori. Printre autorii manuscriselor, a căror tipologie merge de la banale însemnări cotidiene, până la lucrări cu caracter istoric, ştiinţific, filosofic sau literar, se regăsesc atât nume sonore, cât şi oameni simpli care, într-un anumit moment, au intrat în atenția Securității. O bună parte din aceste manuscrise au fost deja revendicate pe cale legală, fie chiar de către autori, fie de urmaşii acestora.

Fondul Corespondență are un caracter heteroclit, fiind compus din documente emise de diferite compartimente ale fostei Securități, documente cu un conținut ce merge de la acte contabile până la ordine circulare privind activitatea curentă. Desigur că cercetarea acestui fond este de neocolit pentru orice persoană interesată în studierea organizării şi funcționării Securității.

Fondul Penal regrupează dosarele penale întocmite persoanelor trimise în instanță, dosare care conțin materialele de anchetă (procese verbale de percheziție, procese verbale de interogatoriu, confruntări, expertize tehnico-ştiinţifice, fotografii ale corpurilor delicte etc.). Întrucât fiecărei persoane întemnițate îi corespunde şi unul sau mai multe dosare penale şi dat fiind numărul mare de personalități ale vieții politice şi culturale care au trecut prin închisorile comuniste, este lesne de înțeles interesul manifestat de cercetători pentru acest fond.

Fondul SIE a fost constituit din dosarele întocmite de-a lungul timpului de Direcția de Informații Externe a Securității şi reuneşte atât DUI-uri, cât şi dosare de rețea sau dosare de obiectiv. Studierea acestui fond este esențială pentru scrierea istoriei exilului românesc, dar şi pentru numeroase alte teme de cercetare.

În sfârşit, **Biblioteca DSS** este reprezentată de un bogat fond de carte, de o diversitate remarcabilă, regăsindu-se aici volume de istorie, sociologie, politologie, drept, relații internaționale, istoria religiilor, artă militară, literatură.

Un loc aparte în galeria surselor de informare cu privire la istoria Securității este ocupat de un periodic editat chiar de Securitate. Ne referim la periodicul „Securitatea. Buletin intern pentru aparatul Securității statului", care începând din anul 1968 şi până în 1989, a avut o apariție trimestrială regulată. Cele mai multe

numere aveau circa 60-80 de pagini (numerele cu 140-150 de pagini au fost excepții) şi au avut o structură destul de constantă de-a lungul celor două decenii de apariție.

Numerele revistei erau deschise cu un articol teoretic, cu o încărcătură ideologică sporită, semnat, de regulă, de figurile proeminente ale aparatului de securitate sau reflectând opiniile secretarului general al PCR, Nicolae Ceauşescu[5]. Urma apoi o secțiune de „analize, îndrumări, opinii", în care erau inserate o serie de considerații ale unor ofițeri superiori de securitate cu privire la principalele direcții de acțiune, principalele dificultăți întâmpinate în munca de profil, precum şi indicații pentru accentuarea importanței uneia sau alteia din metodele „muncii de securitate". Restul cuprinsului periodicului reflecta, în bună măsură, structura organizatorică a Securității şi preocupările fiecărui compartiment.

Cu alte cuvinte, articolele erau grupate pe diverse problematici: apărarea secretului de stat[6], informații interne[7], contrainformații economice[8], contraspionaj[9], contrainformații militare[10], antiterorism[11]. Nu lipseau nici studii şi articole ce valorificau unele cercetări sociologice[12] şi psihologice[13] efectuate de structurile de specialitate ale Securității. Fiecare număr era pigmentat cu materiale traduse din presa occidentală referitoare la diverse acțiuni de spionaj, semnalarea apariției unor volume de specialitate, bibliografii pentru teme de specialitate. De asemenea, erau

---

[5] *Din gândirea tovarăşului Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, privind rolul, locul şi sarcinile organelor securității statului*, în „Securitatea", nr. 3/1988, pp. 3-7.

[6] Locotenent-colonel Ion Vlaicu, locotenent-colonel Gheorghe Ionescu, *Presa – un posibil canal de scurgere a unor date şi informații cu caracter secret*, în „Securitatea", nr. 4/1974, pp. 22-27; colonel Iosif Turc, *Transportul documentelor secrete, o problemă minoră?*, în *loc. cit.*, nr. 1/1976, pp. 24-28; colonel Ştefan Alexandru, colonel Traian Bara, *Sarcinile organelor de securitate cu privire la prevenirea scurgerii de informații secrete sau nedestinate publicității*, în *loc. cit.*, nr. 3/1984, pp. 18-21.

[7] Lt.-col. Tiberiu Bățagă, *Prevenirea infracțiunilor, sarcină prioritară a organelor de securitate*, în *loc. cit.,* nr. 3/1977, pp. 36-39; col. Ioan Banciu, *Sarcinile organelor de securitate în etapa actuală pentru prevenirea şi neutralizarea oricăror încercări de folosire a cultelor şi sectelor ca instrumente de amestec în politica statului*, în *loc. cit.,* nr. 2/1980, pp. 30-36.

[8] Gen. mr. Emil Macri, *Concluzii ce se desprind din analiza unor evenimente deosebite care au avut loc în obiectivele industriale. Perfecționarea muncii de securitate în vederea prevenirii producerii de evenimente în obiectivele economice*, în *loc. cit.,* nr. 3/1983, pp. 21-27.

[9] Mr. Dumitru Țigănuş, *Spionajul economic şi tehnico-ştiințific sub acoperirea oamenilor de afaceri*, în *loc. cit.,* nr. 2/1975, pp. 51-56; Mr. Gheorghe Diaconescu, mr. Nicolae Călugărița, *Unele sarcini ale organelor de contraspionaj în acțiunea „Eterul",* în *loc. cit.,* nr. 1/1981, pp. 56-59.

[10] Col. Gavrilă Sipoşan, mr. Florin Mutu, *Considerații cu privire la activitatea de contrainformații militare în campanie*, în *loc. cit.,* nr. 3/1981, pp. 59-63.

[11] Lt. col. Trosca Gheorghe, lt. col. Rădulescu Nicolae, *Aprecieri privind situația operativă antiteroristă. Sarcini şi priorități ale activității antiteroriste în etapa actuală*, în *loc. cit.,* nr. 4/1988, pp. 29-39.

[12] Prof. univ. dr. Tiberiu Bogdan, *Confluența şi interacțiunea factorilor sociali şi individuali în criminogeneză*, în *loc. cit.*, nr. 1/1975, pp. 65-70; lt.-col. drd. Paulian Păsărin, *Zvonul ca fenomen social ce interesează munca de securitate*, în *loc. cit.*, nr. 3/1975, pp. 51-56.

[13] Lt.-col. C. Buleandră, *Trăsăturile psihice ale informatorului*, în *loc. cit.,* nr. 3/1969, pp. 38-45; col. Constantin Hulubaş, *Ce motive a avut informatorul să accepte colaborarea?,* în *loc. cit.,* nr. 4/1976, pp. 56-60; Cpt. Petre Spătaru, *„Portretul" psihologic şi social al terorismului contemporan*, în *loc. cit.,* nr. 1/1988, pp. 51-59.

oferite consultații juridice de specialitate şi erau oferite spre rezolvare diferite spețe, soluțiile fiind prezentate în numărul imediat următor. Parcurgerea acestui periodic este în măsură să ofere o serie de informații valoroase despre concepția şi modul de lucru al Securității, să releve într-o dimensiune veridică nivelul la care această instituție se transformase într-o adevărată „suprastructură de observare globală a societății", constituindu-se astfel într-o sursă de primă importanță pentru orice istoric al Securității.

Alături de informația primară a dosarelor de arhivă, gestionate de o instituție sau alta, cercetătorii au la dispoziția, astăzi, şi un amplu corpus de documente edite, referitoare fie exclusiv la Securitate, ca instituție represivă, fie la un aspect sau altul al activității Securității, fie, într-un cadru mai larg, la regimul comunist din România. Din prima categorie, a volumelor de documente ce privesc strict istoria Securității, fac parte volumele editate de Serviciul Român de Informații sub denumirea de „Cartea Albă a Securității". În cadrul acestei acțiuni, menită să demonstreze societății româneşti „ruperea de trecut" a SRI şi plasarea sa pe coordonatele specifice activității unui serviciu de informații dintr-un stat democratic[14], au fost editate cinci volume de documente, destinate să prezinte evoluția instituției pe tot parcursul existenței sale (1948-1989)[15]. Selecția documentelor din numărul imens de dosare aflate în arhivele păstrate de SRI şi redactarea pentru fiecare volum de documente a câte unui studiu introductiv a fost încredințată unui colectiv coordonat de Mihai Pelin[16].

---

[14] În deschiderea volumului I, Virgil Măgureanu, directorul din acea vreme al Serviciului Român de Informații, afirma că „a pune la îndemâna opiniei publice de la noi, într-o formă cât mai nepărtinitoare şi mai lipsită de riscul unor interpretări tendențioase ori interesate, documente fundamentale, emanând de la Securitate, ni se pare o datorie elementară pentru instituția noastră. Aşa s-a născut *Cartea Albă a Securității* – lucrare de proporții, în mai multe volume şi urmărind cronologic perioada 1944-1989". Despre buna credință a autorului acestor rânduri, care prefera să pună „la îndemâna opiniei publice" documente *selectate* şi nu să asigure accesul liber la fondurile arhivistice cu caracter documentar, istoric, este inutil să mai discutăm. Tendințele de manipulare au fost rapid sesizate de cei care au avut acces la aceste volume editate de SRI şi, ca urmare, *colectivul* de redacție, a inserat o notă în versiunea volumului I tipărită în 1997 pentru publicul larg în care se preciza: „Acest prim volum al *Cărții Albe a Securității* a fost distribuit presei, într-un număr redus de exemplare şi într-o formă mult mai restrânsă, la începutul anului 1995. Reacțiile publice au fost dintre cele mai diverse: unele de un entuziasm ponderat, altele sceptice, iar altele marcate de un negativism mai puțin sau mai mult pronunțat, mergând uneori până la acuze de manipulare". În încheierea acestei note, acelaşi *colectiv de redacție* nota modest şi „onest": „Singurul merit pe care ni-l acordăm este acela de a fi declanşat defrişarea unei arhive care astăzi se află la dispoziția tuturor celor interesați şi dispuşi să o consulte". Despre această ultimă afirmație, autorii acestor rânduri se văd obligați să precizeze că, atunci când au dorit să confrunte, în perioada 2001-2005, unele trimiteri bibliografice din „Cartea Albă a Securității" cu dosarele citate, ajunse în arhiva CNSAS, au avut surpriza să constate că lipseau fie filele respective, fie chiar, în unele cazuri, un volum sau altul din dosarul cu pricina!

[15] Primele patru volume, tipărite în 1994-1995, au tratat efectiv istoria Securității, în vreme ce volumul al V-lea, purtând subtitlul *Istorii literare şi artistice. 1969-1989*, a apărut în 1996 la Editura Presa Românească. Publicului larg i-au fost accesibile doar volumele I şi V, celelalte având un circuit restrâns la anumite cercuri din mass-media, nefiind puse în vânzare în librării.

[16] În nici unul din volume nu sunt menționați editorii sau coordonatorul, implicarea lui Mihai Pelin în acest proiect fiind atestată de declarațiile acestuia (vezi şi prezentarea autorului în volumul *Opisul emigrației politice,* Bucureşti, Editura Compania, 2002) şi atribuită relației vechi pe care o avea cu directorul SRI din acea vreme, Virgil Măgureanu, cu care fusese coleg de studii.

Din punct de vedere cronologic, volumele publicate de SRI au fost urmate de publicarea lucrării lui Marius Oprea *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente. 1949-1989*[17]. Beneficiind de un amplu studiu introductiv, semnat de istoricul britanic Dennis Deletant, de un *Cuvânt înainte* al editorului, precum şi de un *Indice biografic*, lucrarea realizează o radiografie a Securității pe durata întregii sale existențe. Documentele relevante (procese-verbale şi stenograme ale unor şedințe ale conducerii Securității, ordine circulare, directive, programe de măsuri) incluse în volum beneficiază şi de ample note de subsol, de natură a lămuri multe dintre aspectele atinse tangențial sau menite a crea portrete sugestive ale unora dintre personajele menționate în documente.

În ciuda eforturilor editorului de a oferi o imagine de ansamblu, trebuie semnalată asimetria ce caracterizează partea documentară a volumului. Astfel, *Partea I: Securiştii* cuprinde 40 de documente, după cum urmează: şase pentru anul 1949, 19 documente pentru anii '50, cinci pentru anii '60, nici un document pentru anii '70 şi 10 documente pentru anii '80. *Partea a II-a: Reglementări şi ordine interne ale Securității* reuneşte 15 documente: unul din 1948, unul din 1951, unul din 1977 şi 12 documente din anii '80 (cinci dintre ele datând din anul 1989). Această structură imprimă, inevitabil, un caracter provizoriu judecăților de valoare formulate pe baza acestor documente, întrucât arii mari de activitate şi importante segmente temporale din existența Securității nu au acoperirea documentară necesară. Desigur, această structură a fost impusă lucrării de dificultățile de documentare cu care cercetătorul unei astfel de teme s-a confruntat o lungă perioadă după 1989.

După preluarea unei părți a arhivei Securității, Direcția Cercetare din cadrul CNSAS a realizat, la rândul său, câteva volume de documente menite să elimine, în măsura posibilităților, numeroasele „pete albe" din istoria Securității. Dintre acestea, se impune atenției, prin numărul considerabil de documente, precum şi datorită acoperirii întregii perioade de existență a instituției, lucrarea *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective şi metode*, structurată, cronologic, pe două volume: vol. I: *1948-1967* şi vol. II: *1968-1989*[18]. Beneficiind şi de două studii introductive consistente, precum şi de fişele biografice ale unor figuri de marcă ale aparatului Securității, lucrarea pune la dispoziția cercetătorilor documente esențiale pentru înțelegerea mecanismelor de funcționare, a modificărilor înregistrate de-a lungul timpului de tactica şi strategia Securității şi oferă o imagine de ansamblu asupra instituției.

Din aceeaşi categorie face parte şi lucrarea intitulată *„Partiturile" Securității. Directive, ordine, instrucțiuni (1947-1987)*[19]. Aşa cum indică şi titlul, volumul aduce la lumină o serie de ordine şi instrucțiuni (40 la număr) care au configurat instituția şi au trasat liniile de acțiune ale acesteia de-a lungul timpului. Lectura volumului permite decelarea într-o mai bună măsură a componentei de poliție politică în ansamblul activității Securității şi contribuie la înțelegerea

[17] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a securității în documente. 1949-1989*, studiu introductiv de Dennis Deletant, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 13.
[18] Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode*, coord. Florica Dobre, vol. I-II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006.
[19] *„Partiturile" Securității. Directive, ordine, instrucțiuni (1947-1987)*, ediție îngrijită de Cristina Anisescu, Silviu B. Moldovan şi Mirela Matiu, Bucureşti, Editura Nemira, 2007.

raporturilor reale dintre Securitate şi puterea politică, dintre Securitate şi societatea românească în ansamblul său. Studiile introductive, semnate de Cristina Anisescu şi Silviu B. Moldovan, precum şi glosarul de termeni, sporesc valoarea lucrării.

O altă categorie de surse, foarte bine reprezentată, este cea a volumelor de documente care se circumscriu strict unui aspect sau altul al activității Securității[20]: reprimarea mişcării de rezistență armată anticomunistă, acțiuni împotriva unor culte şi secte religioase, urmărirea informativă a unor personalități ale culturii româneşti, acțiuni împotriva emigrației româneşti sau a unor posturi de radio occidentale[21], reprimarea unor mişcări sociale[22].

Foarte numeroase sunt volumele de documente referitoare la acțiunile Securității şi ale altor instituții cu caracter represiv (Miliția, Trupele de Securitate) împotriva mişcării de rezistență armată anticomunistă. Aceste lucrări sunt în măsură să dezvăluie metodele de lucru ale Securității, componenta represivă a activității sale cotidiene, caracterul ilegal şi inuman al multora dintre acțiunile întreprinse, reconstituind la dimensiuni veridice adevăratul război[23] purtat de o instituție a statului împotriva propriului popor.

Dintre numeroasele volume consacrate rezistenței armate anticomuniste ne limităm a aminti aici lucrările realizate din inițiative personale, precum cele publicate de Ioana Raluca Voicu-Arnăuțoiu[24] şi Miodrag Milin[25], dar şi volume rezultate în urma efortului unor cercetători sau colective de cercetători de la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului[26] şi CNSAS[27].

---

[20] De exemplu, implicarea Securității în acțiunile de punere în practică a politicii de „socializare a agriculturii" este reflectată, fragmentar, în volume dedicate colectivizării, precum cel întocmit de Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuş, *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ. 1949-1962*, Bucureşti, INST, 2007, doc. 27, 35, 42, 58.

[21] Mihai Pelin, *Operațiunile Melița şi Eterul: istoria Europei Libere prin documente de Securitate*, Bucureşti, Editura Compania, 2007.

[22] Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită: 15 noiembrie 1987. Braşov*, Iaşi, Editura Polirom, 2002; fără a fi un volum de documente, merită a fi amintită, în acest context, şi lucrarea editată Romulus Rusan, *O zi de toamnă, cândva… (15 noiembrie 1987)*, Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2004.

[23] În unele acțiuni împotriva grupurilor din munți, Securitatea şi trupele de securitate au folosit mitraliere, aruncătoare de branduri şi chiar artilerie uşoară, făcând apel şi la serviciile aviației pentru misiuni de recunoaştere şi transport.

[24] Ioana Raluca Voicu-Arnăuțoiu, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu. Grupul de la Nucşoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției*, Bucureşti, Editura Vremea, 1997.

[25] *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului în documente*, Miodrag Milin (ed.), Bucureşti, Fundația Academia Civică, 2000.

[26] Adrian Brişcă, Radu Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina. 1944-1950*, vol. I, Bucureşti, INST, 1998; Adrian Brişcă, *Rezistența armată din Bucovina. 1950-1952*, vol. II, Bucureşti, INST, 2000; Adrian Brişcă, Gabriel Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina. 1950-1952*, vol. III, Bucureşti, INST, 2006; Adrian Brişcă, *Jurnalul unui partizan: Vasile Motrescu şi rezistența armată din Bucovina. 1944-1958*, Bucureşti, INST, 2006 – lucrarea mai cuprinde, în afară de jurnalul lui Vasile Motrescu, şi nouă scrisori adresate de acesta autorităților comuniste, precum şi şase poezii alcătuite în timpul cât s-a aflat în munți; Adrian Brişcă, Puica Buhoci, *Rezistența armată din Munții Apuseni. Gruparea maiorului Nicolae Dabija. 1948-1949*, Bucureşti, INST, 2007 – informațiile din cele 241 de documente selectate sunt întregite de *Studiul introductiv* (pp. 21-26) semnat de Adrian Brişcă, precum şi de prezentarea istoriografiei problemei, realizată de Puica Buhoci sub titlul *Rezistența armată din Munții Apuseni. Gruparea maiorului Nicolae Dabija. Excurs istoriografic* (pp. 27-37).

[27] Florica Dobre (coord.), Florian Banu, Camelia Duică, Silviu B. Moldovan, Elisabeta Neagoe, Liviu Țăranu, *„Bande, bandiți şi eroi". Grupurile de rezistență din munți şi Securitatea (1948-1968)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003; Camelia Ivan Duică, *Rezistența anticomunistă din Maramureş.*

O categorie aparte o reprezintă volumele de documente publicate chiar de victimele Securității sau de urmașii acestor victime, urmași ce înțeleg să onoreze memoria predecesorilor pe această cale. Motivația acestor oameni în munca lor asiduă de a aduce la lumină faptele din trecut a fost exprimată, poate în forma cea mai elocventă, de către scriitorul Bujor Nedelcovici. Acesta, fără a-și publica dosarul întocmit de Securitate într-un volum de documente, și-a „revizitat trecutul", făcând apel la documentele Securității, rezultatul fiind un volum extrem de incitant[28]. În textul acestuia, autorul explica: „Am fost întrebat de mai multe persoane de ce am cerut Dosarul de Securitate care este – oricum – trucat (lipsesc file, numerotarea paginilor este dublă sau triplă etc.) și de ce voiam să aflu amănunte care bănuiam că s-au petrecut? «De ce vrei să citești un dosar falsificat și poate chiar inventat? De ce vrei să te întorci într-un trecut mizerabil și de ce nu încerci să-l uiți?», m-au întrebat cei din familie sau au insistat unii amici. «Pentru că trecutul îmi aparține, face parte din ființa mea, așa cum ar fi un braț sau un ochi, nu pot să-l neg și nu am dreptul să-l uit», le-am răspuns eu. «Uitarea ar fi sinonimă cu moartea»"[29].

Tocmai ca o piedică în calea uitării cei mai mulți dintre cei urmăriți au ales publicarea documentelor, în ciuda evidentelor rezerve în privința veridicității conținutului acestora. În acest sens, un alt fost „obiectiv" al Securității, scriitorul Stelian Tănase, după ce și-a parcurs dosarul întocmit de fosta poliție politică, scria: „Cel ce s-a decis să-și citească propriul dosar se trezește în postura de arheolog, de antropolog: va reconstitui din fragmente o versiune a trecutului său. Totuși, numai o versiune. Și cât de înșelătoare pot fi arhivele! Cunoșteam senzația de fals din dosarele «autentice, adevărate», fabricate de Securitate, de pe vremea când reconstituiam anchetarea «grupului Noica-Pillat». Procesele-verbale de interogatorii, denunțurile, notele de ascultare și filaj le confruntasem atunci cu depozițiile câtorva supraviețuitori. Între ceea ce-și aminteau acești oameni în anii '90 și ceea ce notau documentele oficiale în anii '50 era o mare deosebire. Poți foarte ușor să devii victima unui document de epocă. În ciuda aparenței lor de autenticitate, dosarele trebuie citite cu multă prudență: ele oglindesc nenumărate detalii, dar ficționează fără scrupul realitatea pe ansamblu"[30]. Din aceeași categorie de lucrări fac parte și volumele de documente publicate de Stela Covaci[31], Viorel și Antonio Faur[32], Alexandrina Costache[33] și Radu Ciuceanu[34].

Gruparea Popșa (1948-1949), București, INST, 2005; CNSAS, *Jurnale din rezistența anticomunistă. Vasile Motrescu, Mircea Dobre. 1952-1953*, ediție îngrijită de Liviu Țăranu, Theodor Bărbulescu, cuvânt înainte de Ion Gavrilă-Ogoranu, București, Editura Nemira, 2006.

[28] Bujor Nedelcovici, *Un tigru de hârtie. Eu, Nica și Securitatea*, București, Editura Allfa, 2004.

[29] *Ibidem*, p. 22.

[30] Stelian Tănase, *Acasă se vorbește în șoaptă. Dosar & Jurnal din anii târzii ai dictaturii*, București, Editura Compania, 2002, p. 11; asupra sentimentelor celor care-și retrăiesc propria viață în consemnată în versiunea serviciilor secrete, vezi și însemnările unui tânăr britanic aflat sub supravegherea Stasi - Timothy Garton Ash, *Dosarul meu de securitate: o altă versiune a vieții mele*, București, Editura Humanitas, 1999, dar și relatările ziaristului român Neculai Constantin Munteanu, *Ultimii șapte ani de-acasă: un ziarist în dosarele Securității*, București, Editura Curtea Veche, 2007.

[31] Stela Covaci, *Persecuția: mișcarea studențească anticomunistă București, Iași (1956-1958). Nume de cod „Frăția Paleolitică". Documente din arhivele Securității*, București, Editura Vremea, 2006.

Acțiunile Securității împotriva cultelor religioase sunt reflectate, la rându-le, în volume de documente, precum cele realizate de Dorin Dobrincu[35], Cristian Vasile[36], Carmen Chivu[37]. Chiar dacă exced perioada de funcționare a Securității, deosebit de utile în înțelegerea contextului şi amploarei represiunii orchestrate de regimul comunist împotriva spiritului religios sunt şi documentele selectate şi publicate de Cristina Păiuşan şi Radu Ciuceanu[38].

Poate cel mai bine reprezentate sunt volumele de documente care au fost consacrate situațiilor în care o personalitate sau alta a culturii şi ştiinței româneşti s-a aflat în atenția Securității, a modului în care această instituție teribilă i-a malformat viața, afectându-i libertatea, atât cea de creație, cât şi, în numeroase cazuri, pe cea fizică. Atenția cercetătorilor s-a oprit fie asupra unor figuri de marcă, precum Lucian Blaga[39], Marin Preda[40], Nicolae Steinhardt[41], Ion Caraion[42], Gheorghe Brătianu[43], fie

---

[32] Viorel Faur, Antonio Faur, *O viață de om sub „ochii" Securității,* Oradea, Editura Universității din Oradea, 2006; autorii, ambii istorici, şi-au reunit eforturile pentru a realiza o „totală renunțare la tăcere" în scopul „reconstituirii adevărului", căci numai în acest mod vedeau „posibilă şi o reparație morală pentru cel ce le-a fost tată, respectiv bunic: Nicolae Faur. Volumul are două componente distincte (un studiu de valorificare ştiințifică a informației şi un set de 59 de documente referitoare la Nicolae Faur) şi parcurgerea sa aduce informații utile atât în planul reconstituirii mişcării de rezistență anticomunistă, cât şi în cel al ilustrării practicilor poliției politice din România.

[33] Alexandrina Costache, *De ce erai urmărit de Securitate? Studiu de caz: Marin Pițigoi*, Piteşti, Editura Zodia Fecioarei, 2002. Autoarea, consilieră în cadrul CNSAS, a valorificat informațiile din dosarul de urmărire cu ajutorul unui urmaş al „obiectivului" (domnul Barbu Pițigoi), care a semnat şi *Introducerea* volumului. În afară de documentele semnificative din cele trei dosare de urmărire deschise de Securitate pe numele Marin Pițigoi, Alexandrina Costache a realizat şi un veritabil „studiu de caz", reliefând modalitățile diverse de acțiune ale Securității şi evoluția acestora în timp („obiectivul" fiind urmărit timp de 47 de ani!). Acestui studiu i-a fost adăugat şi un dicționar de termeni utilizați de Securitate, precum şi un index al abrevierilor folosite în documentele Securității.

[34] Radu Ciuceanu, *Jurnalul unui om liniştit. Nume de cod: Artistul*, vol. I, 1963-1970, Bucureşti, INST, 2005; volumul reproduce 268 de documente inedite extrase din dosarul de urmărire informativă întocmit lui Radu Ciuceanu după eliberarea sa din penitenciar.

[35] *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România, potrivit documentelor Securității (1949-1962)*, Dorin Dobricu, (ed.), Bucureşti, Editura Scriptorium, 2004.

[36] Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente şi mărturii*, prefață de Marius Oprea, Iaşi, Editura Polirom, 2003.

[37] Carmen Chivu-Duță, *Cultele din România între prigonire şi colaborare*, Iaşi, Editura Polirom, 2007.

[38] Cristina Păiuşan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. I, 1945 – 1958, Bucureşti, INST, 2001.

[39] Dorli Blaga, Ion Bălu, *Blaga supravegheat de Securitate*, Cluj Napoca, Biblioteca Apostrof, 1999.

[40] Mariana Sipoş, *Dosarul „Marin Preda": viața şi moartea unui scriitor în procese-verbale, declarații, arhive ale Securității, mărturii şi foto-documente*, Timişoara, Editura Amarcord, 1999.

[41] CNSAS, *Nicu Steinhardt în dosarele Securității: 1959-1989*, Bucureşti, Editura Nemira, 2005.

[42] Mihai Pelin, *„Artur": dosarul Ion Caraion*, Bucureşti, Editura Publiferom, 2001; Dumitru Dobre, Delia Roxana Cornea (ed.), *Cazul „Artur" şi exilul românesc*, Bucureşti, Editura ProHistoria, 2006.

[43] CNSAS, *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității. Documente. Perioada domiciliului obligatoriu. Arestarea. Detenția. Moartea (1947-1953)*, selecția documentelor, studiu introductiv, note şi addenda Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006; volumul, extrem de util pentru cercetătorul perioadei de început a regimului comunist din România, provoacă şi o serie de nelămuriri. În primul rând, din cele 278 de documente prezentate, nu mai puțin de 31 sunt emise de Siguranță, ponderea acestora contrazicând titlul lucrării. În al doilea rând, deşi editorii vorbesc în *Nota asupra ediției* de o dublă selecție a documentelor (una aparținând creatorului dosarului penal cercetat şi cea de-a doua chiar editorilor), nu reiese care a fost criteriul axiologic de selectare a documentelor.

asupra unei întregi categorii profesionale[44]. O adevărată galerie de portrete este realizată de un pasionat cercetător al arhivelor serviciilor secrete, Mihai Pelin, în volumul *Genii și analfabeți. Militari și intelectuali sub lupa Securității*[45], aducea în discuție cazurile mai multor personalități de primă importanță intrate în atenția Securității (printre care Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Nicolae Rădescu[46]), prilej pentru a prezenta câteva din mijloacele și metodele de acțiune ale temutei instituții.

Cercetătorul istoriei Securității are la dispoziție și o serie de **dicționare și enciclopedii** care să-i faciliteze eforturile de descifrare a unei istorii atât de tenebroase. Știut fiind faptul că, în interpretarea documentelor emise de fosta Securitate, la dificultățile specifice exegezei izvoarelor istorice se adaugă și problema cunoașterii termenilor speciali utilizați de serviciile secrete, un dicționar al acestor termeni nu poate decât să reprezinte un util ajutor al cercetării istorice. Un astfel de dicționar propune un fost ofițer de securitate, el publicând, sub pseudonimul Radu Cristescu, un volum ce reunește peste 100 de termeni uzuali ai dosarelor fostei Securități, împreună cu câteva date biografice ale unor personalități proeminente din lumea spionajului și câteva date despre principalele servicii secrete de informații din lume[47]. Așa cum îi spune și titlul, lucrarea nu se adresează exclusiv specialiștilor, dar reușește să facă accesibilă înțelegerea unor termeni absconși precum *periere, legendă, exploatare în orb, șipcă*, și, în acest mod, o apropiere adecvată de studiul unor documente emise de Securitate.

Nedumerirea cercetătorului este legitimă câtă vreme documentul nr. 31 (intitulat de editori, nu știm pe ce temeiuri, „notă–raport", deși pe el stă scris „concept", adică ciornă) este reprodus și în documentul nr. 30, „Referat al Șefului Brigăzii 1 din Inspectoratul de Siguranță al Capitalei". În fapt, este evident că documentul nr. 31 precede, cronologic, documentul nr. 30, nefiind altceva decât o formă preliminară a referatului. Ambiguitatea este sporită de faptul că, în ciuda prezenței în antetul documentului nr. 31 a denumirii emitentului „Direcțiunea Poliției de Siguranță, Inspectoratul de Siguranță al Capitalei", editorii s-au simțit obligați să completeze acronimul destinatarului, DGSS, cu o formulă inadecvată, optând pentru varianta „D[irecția] G[enerală a] S[ecurității] S[tatului]", în loc de „Direcția Generală a Siguranței Statului". Nedumerirea e sporită și de faptul că în 28 august 1948 a fost înființată Direcția Generală a Securității Poporului (DGSP), Direcția Generală a Securității Statului (DGSS) fiind înființată abia în 30 martie 1951. Semne de întrebare asupra rațiunilor științifice ale editorilor ridică și selectarea unor documente complet anodine, cum e cazul documentului nr. 14 „Notă-raport privind supravegherea lui Gh. Brătianu", a cărei esență este: „În zilele de 14 și 15 septembrie a.c. nu am avut de constatat nici un eveniment deosebit".

[44] Ioan Opriș, *Istoricii și Securitatea*, vol. I-II, București, Editura Enciclopedică, 2004-2006; vasta lucrare a lui Ioan Opriș aduce în atenție cele mai reprezentative personalități ale istoriografiei românești, autorul reușind trasarea unor succinte, dar grăitoare portrete pentru fiecare dintre acestea, însoțite de generoase anexe documentare; vezi și Ioan Opriș, *Aurel Decei sau destinul disperării*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

[45] Mihai Pelin, *Genii și analfabeți. Militari și intelectuali sub lupa Securității*, București, Editura Universal Dalsi, 2002.

[46] Pentru urmărirea lui Nicolae Rădescu de către Securitate (și nu numai!), vezi *Un sfert de veac de urmărire: documente din dosarele secrete ale generalului N. Rădescu*, Monica Grigore, Oana Ionel, Marcu Dragoș (editori), București, Editura Enciclopedică, 2004.

[47] Radu Cristescu, *Spionajul și contraspionajul pe înțelesul tuturor. Mic dicționar al serviciilor secrete*, București, Editura Evenimentul Românesc, 2000.

Cu mari eforturi, din cauza caracterului parcimonios şi precarității surselor documentare, au fost realizate şi unele lucrări cu caracter lexicografic referitoare nu atât la Securitate, cât la „obiectivele" acesteia, la figurile de marcă ale regimului comunist luat în ansamblul său, la biografiile unor torționari şi cele ale victimelor. Astfel, lui Mihai Pelin îi datorăm şi un dicționar al protagoniştilor din serviciile secrete, dar şi a victimelor lor[48]. Proiectată a fi „o istorie a serviciilor speciale din România prin prisma biografiei protagoniştilor lor, a celor ce au fost vânați de aceste servicii, ale numeroaselor lor victime, în mare parte nevinovate, precum şi prin acelea ale numeroaselor lor victime, în mare parte nevinovate, precum şi prin acelea ale străinilor care au intrat în contact cu serviciile speciale din România sau, într-un fel sau în altul au influențat destinele unor români", lucrarea îşi atinge doar parțial obiectivul.

În primul rând, fişele personajelor incluse în dicționar nu au o structură unitară, spațiul acordat fiecărei fişe variind nu atât după importanța sau rolul avut de respectiva persoană, cât după informațiile pe care autorul le-a regăsit în dosarele de arhivă sau în lucrările consultate[49]. În al doilea rând, unele informații sunt destul de puțin credibile şi, în absența unor trimiteri bibliografice (normală la un dicționar sau lexicon), menite a fi crezute doar pe baza autorității autorului. De exemplu, pentru Dumitru Mazilu, născut la 24 iunie 1934, ni se oferă informația că în perioada august 1965-august 1967 „a fost comandant al Şcolii de cadre de securitate de la Băneasa". Cu toată promovarea pe care o făcea regimul comunist tinerilor (din evidenta lipsă de cadre „fără antecedente politice"!), ne e greu să credem (fără a exclude întrutotul această posibilitate) că un tânăr ofițer de 31 de ani conducea principala şcoală de ofițeri de securitate, mai ales că, în general, acest gen de posturi, era adjudecat de ofițeri cu experiență, dar care, dintr-un motiv sau altul, erau împinşi pe linie moartă.

În al treilea rând, Mihai Pelin nu-şi poate reprima tentația adoptării unui limbaj cu vădită tentă ziaristică şi nici pe cea a plătirii unor polițe sau a aducerii unor elogii unor personaje care l-au sprijinit în demersurile sale. Astfel, în fişa lui Virgil Măgureanu[50] insistă asupra activității ştiințifice a acestuia („Doctor în filozofie, în 1971. Asistent la fosta Academie de studii social-politice *Ştefan Gheorghiu*. Din 1968 până în 1983, a publicat numeroase lucrări de specialitate; […] în iulie 1995, a devenit conferențiar la catedra de sociologie, psihologie şi pedagogie a Universității din Bucureşti"), preferând să treacă sub tăcere activitatea acestuia în Securitate: „După absolvirea facultății, a fost tentat să se angajeze în Direcția de Informații Externe a Securității, dar nu i-a convenit atmosfera din mediu şi, după un scurt stagiu efectuat în cadrul unui sector de sinteză a presei occidentale, a revenit în viața civilă". Se evită în mod evident afirmarea faptului că a lucrat în cadrul Securității prin acea

[48] Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliție politică*, Bucureşti, Editura Elion, 2003.

[49] Potrivit lui Paul Veyne, „numărul de pagini acordat de autor diferitelor momente şi diferitelor aspecte ale trecutului este o medie între importanța pe care o au aceste aspecte pentru el şi bogăția documentării" – Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1999, p. 25; în cazul lui Mihai Pelin această „medie" e departe de a fi una echitabilă.

[50] Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliție politică*, Bucureşti, Editura Elion, 2003, pp. 182-183.

formulă a „tentației". Activitatea lui Virgil Măgureanu în fruntea SRI este reflectată, de asemenea, la modul elogios, autorul găsind chiar scuze pentru unele aspecte mai puțin onorabile din primii ani de funcționare și chiar compătimindu-l pe directorul SRI („în timpul mandatului său, a fost obstrucționat și atacat din toate direcțiile"). Astfel, reintegrarea a numeroși ofițeri de securitate în noua instituție e pusă pe seama „forței împrejurărilor", iar „acuza că ar fi transformat SRI într-o nouă poliție politică, în tradiția fostei Securități, susținută intens de o presă dezabuzată, s-a dovedit a fi lipsită de orice temei".

În pofida neajunsurilor semnalate, lucrarea este utilă pentru o cunoaștere a Securității prin prisma biografiei unora dintre cei care au „trudit" sub însemnele ei. Același autor a realizat un „opis al emigrației politice" românești, având ca model, în opinia noastră, listele de urmăriți generali, întocmite periodic de către Securitate. Munca de colaționare a informațiilor succinte din aceste liste de persoane urmărite cu datele extrase din dosarele de securitate consultate de autor de-a lungul timpului a permis realizarea a nu mai puțin de 1.222 de fișe, atât ale unor personalități ale emigrației, cât și ale unor nume anodine[51]. De altfel, autorul afirmă că și-a intitulat lucrarea „opis" întrucât reprezintă doar „un inventar al informațiilor la care autorul a putut avea acces, dus de hazardul preocupărilor sale, dar și de cel al bunăvoinței custozilor diferitelor fonduri"[52].

Imaginea pe care Securitatea și-o formase asupra exilului românesc reprezintă și substanța unor volume realizate de Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, lucrări ce reușesc să pună în circuitul științific o sumă de informații foarte utile asupra acestui segment al istoriei românilor[53].

Întrucât controlul exercitat de partid asupra Securității este un fapt bine atestat, iar figurile de prim rang din conducerea Securității au făcut uneori parte din Comitetul Central al PCR, cercetarea istoriei Securității este facilitată de consultarea unui amplu dicționar al membrilor CC al PCR. Rod al muncii de investigație în diverse arhive pe parcursul mai multor ani, dicționarul membrilor CC al PCR realizat de cercetătorii CNSAS se constituie într-un extraordinar instrument de lucru pentru

---

[51] Idem, *Opisul emigrației politice: destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, București, Editura Compania, 2002.

[52] *Ibidem*, p. 5.

[53] Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, *Personalități ale exilului românesc în arhivele Securității*, ediție îngrijită de dr. Dumitru Dobre, Iulia Huiu, Veronica Nanu, București, Editura Corint, 2007. Volumul însumează 45 de fișe ale unor personalități ale exilului, precum Aurel Decei, Gheorghe Calciu-Dumitreasa, Emil Cioran, Ion Rațiu, Monica Lovinescu, Vladimir Tismăneanu, Dumitru Țepeneag, fișe completate de o anexă ce cuprinde 15 documente întocmite de Securitate cu privire la activitatea unora din românii exilați; o imagine mai amplă asupra românilor din exil aflați în atenția Securității oferă o altă lucrare a I.N.M.E.R., deși informațiile despre fiecare persoană în parte sunt mai sumare: Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, *Au ales libertatea! Dicționar. 2.265 de fișe personale din evidențele Securității*, ediție îngrijită de Veronica Nanu și Dumitru Dobre, București, Editura ProHistoria, 2007.

orice istoric al Securității[54], dar şi într-o vastă sursă de informații pentru cititorii dornici să ştie mai mult despre pseudo-elita politică a României comuniste.

Deşi negau cu tărie rolul personalităților în istorie, atribuind maselor şi luptei de clasă sarcina de „motor al istoriei", regimurile comuniste s-au dovedit creatoare a unui cult al personalității fără precedent în istoria modernă. Dincolo de „genialul cârmaci" se aflau însă micii satrapi locali, a căror putere de a face bine şi rău (dar mai ales rău!) se dovedea adesea nelimitată. Unul din membrii CC, incluşi în dicționar, Alexandru Bărlădeanu, nu ezita să afirme într-un interviu din anii '90: „Nu ştiți ce autoritate aveau înainte în țară instructorii veniți de la CC! Ăştia erau Dumnezei pentru regiuni!"

Aşadar, cine doreşte să ştie mai multe despre aceşti „Dumnezei" ai panteonului comunist, le poate afla sinuoasele *cursus honorum* prin parcurgerea datelor adunate cu acribie între copertele acestui dicționar. Autorii au structurat informația pe următoarea grilă: nume şi prenume, data şi locul naşterii/decesului, naționalitatea, studii, profesia de bază, activitatea şi funcțiile deținute, distincții. Fişele membrilor CC sunt precedate de un studiu introductiv de nu mai puțin de 59 pagini, semnat de Nicoleta Ionescu-Gură, studiu ce reuşeşte o bună familiarizare a nespecialiştilor cu problematica extrem de complexă presupusă de investigarea evoluției nomenclaturii regimului comunist.

Dincolo de identificarea responsabilităților, de cântărire a culpei fiecărui segment al puterii, cercetătorii au încercat să aducă în atenția generațiilor actuale şi viitoare figurile victimelor regimului, uneori contrapuse celor ale călăilor. Merită subliniat efortul făcut de INST în acest sens, concretizat prin publicarea lucrării coordonate de Octavian Roske, *Mecanisme represive în România. 1945-1989. Dicționar biografic*[55], proiect amplu structurat pe mai multe volume; de asemenea, trebuie semnalate şi inițiative individuale, precum aceea a Doinei Jela[56] sau cea a lui Cicerone Ionițoiu[57].

O categorie aparte de date este oferită de memorialistică. Deşi, în opinia Hannei Arendt, „memoriile reprezintă, în secolul nostru, cel mai înşelător dintre genurile literare"[58], consultarea acestei categorii de lucrări este indispensabilă istoricului şi poate aduce beneficii considerabile dacă este făcută cu spirit critic[59].

---

[54]CNSAS, *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicționar*, Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004.

[55] *Mecanisme represive în România. 1945-1989. Dicționar biografic*, vol. I-IV, Octavian Roske (coord.), Bucureşti, INST, 2001-2005.

[56] Doina Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2001

[57] Cicerone Ionițoiu, *Cartea de aur a rezistenței româneşti împotriva comunismului*, vol. I-II, Bucureşti, Editura Hrisovul SRL, 1995-1996; idem, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, ucişi. Dicționar*, vol. I-V, Bucureşti, Editura Maşina de Scris, 2000-2003.

[58] Hannah Arendt, *Crizele republicii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, p. 16.

[59] Desigur că informațiile extrase din memorialistică trebuie privite cu spirit critic şi comparate permanent cu alte surse întrucât, uneori, memoria autorilor le joacă feste sau, câteodată,

Memorialistica, în cazul de față, poate fi împărțită în două categorii distincte: cea provenind de la oamenii din sfera puterii (foști funcționari de partid, foști ofițeri ai Securității) și cea datorată efortului de recuperare a trecutului făcut de fostele victime, „materia primă" a poliției politice. Din prima categorie sunt de amintit volumele semnate de Silviu Brucan[60], Dumitru Popescu[61], Gh. Gaston Marin[62], Paul Niculescu Mizil[63] și Paul Sfetcu[64]. În această categorie se înscrie și o variantă a memoriilor, aceea în care participanții la evenimentele istorice rememorează trecutul în cadrul unui interviu[65]. Dintre aceste lucrări se disting, interviurile realizate de Lavinia Betea cu figuri de marcă ale nomenclaturii comuniste, precum Ion Gheorghe Maurer[66], Alexandru Bârlădeanu[67] sau Corneliu Mănescu[68].

Destul de bogată este și literatura memorialistică produsă de foștii purtători de epoleți care, la bătrânețe, au simțit nevoia să-și preamărească faptele de arme și să-și justifice, în fața lumii și, uneori, a propriei conștiințe, acțiunile. Mulți dintre ei, însă, nu au făcut decât să-și continue opera de dezinformare în care s-au specializat în perioada cât au fost ofițeri activi ai Securității[69]. Utilizarea acestor mărturii solicită din plin discernământul cercetătorului pentru că utilizează stratagema clasică, dar atât de eficace, a împletirii unor jumătăți de adevăr cu minciuni sfruntate și cu fantezii personale. Ne vom limita la a menționa doar câteva nume dintre cele ale ofițerilor memorialiști. Astfel, generalul Neagu Cosma s-a dovedit a fi destul de prolific, susținându-și tezele prin publicarea mai multor volume[70] și a unor articole în diverse

---

subiectivismul, inerent memoriilor și jurnalelor, se transformă într-un instrument de plătit unele polițe. Vezi, în acest sens, Dumitru Șandru, *Istoria orală și capcanele memoriei*, în „Arhivele Totalitarismului", nr. 2/1995, pp. 227-230.

[60] Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, Editura Calistrat Hogaș, 1992.

[61] Dumitru Popescu, *Am fost și cioplitor de himere. Un fost lider comunist se destăinuie,* București, Editura Expres, 1993.

[62] Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000.

[63] Paul Niculescu Mizil, *O istorie trăită,* București, Editura Enciclopedică, 1997.

[64] Gh. Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viață,* București, Editura Evenimentul Românesc, 2000.

[65] Interviurile, ca metodă a istoriei orale, ridică la fel de multe probleme, datorită tentației memoriei de a „reconstrui" cele văzute și auzite, ca și memorialistica. Vezi, în acest sens, considerațiile lui Jean François Soulet pe marginea surselor orale ale istoriei în lucrarea *Istoria imediată*, București, Editura Corint, 2000, pp. 66-72.

[66] Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Editura Ioan Slavici, 1995.

[67] Idem, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, București, Editura Evenimentul Românesc, 1997.

[68] *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Iași, Editura Polirom, 2001.

[69] Australianul Philllip Knightley consideră că „toate poveștile spionilor trebuie tratate cu un scepticism maxim. Chiar și varianta «acum pot să vă spun», în care spionii care au păstrat tăcerea timp de 40 de ani dezvăluie în sfârșit marile triumfuri ale agenților lor, se dovedesc a fi, la o atentă examinare, în cel mai bun caz, exagerări și, în cel mai rău, mituri și legende". Phillip Knightley, *The Second Oldest Profession. The Spy as Bureaucrat, Patriot, Fantasist and Whore*, London, 1986, p. 7; Fără a fi spioni, în deplinul sens al cuvântului (deși le place să creadă că asta au fost), ofițerii de securitate au păstrat aceeași înclinație spre fabulație și dezinformare.

[70] Vezi Neagu Cosma, *Cupola. Securitatea văzută din interior. Pagini de memorii*, București, Editura Globus, 1994; idem, *Contribuția unor „minorități" naționale la bolșevizarea României*, București,

publicații. Teza sa principală este aceea că acțiunile abominabile ale Securității s-ar datora aproape exclusiv ofițerilor alogeni care acaparaseră, în primii ani de existență a Securității, posturile de conducere şi care slujeau alte interese decât interesul național. În urma înlăturării acestora, Securitatea s-ar fi transformat într-un redutabil instrument de apărare a României, acționând exclusiv în limitele „legalității socialiste".

Un alt bun cunoscător al realităților din MAI şi Securitate, generalul (r) Ionel Gal, a realizat, de asemenea, o lucrare pseudo-memorialistică, dar a preferat să-şi cantoneze demersul în perioada 1965-1989, deşi activase în MAI şi în anii '50[71]. Opțiunea e lesne de înțeles, întrucât, potrivit autorului, „activitatea organelor Ministerului Afacerilor Interne din anii 1946-1964 nu poate fi asemuită sau comparată cu cea din anii 1965-1978 sau din următorii ani până la evenimentele din 1989". Autorul se dovedeşte a fi un exponent al tezei naționaliste privind evoluția Securității şi de aceea a preferat să rememoreze evenimente din perioada „legalistă" a Securității. În opinia sa, „este unanim acceptată culpabilizarea rolului funest jucat de organele Ministerului Afacerilor Interne în primele două decenii după cel de-al doilea război mondial când România a avut un statut de țară ocupată şi inclusă în zona sovietică prin înțelegerea dintre Marile Puteri. Toate actele de represiune individuale şi colective, toate acțiunile de încălcare brutală a drepturilor fundamentale ale omului, inclusiv schimbarea regimului politic sunt cunoscute ca fiind impuse de Imperiul Roşu"[72]. Această opinie este completată de aceea potrivit căreia, după 1965, „doctrina şi teoria luptei de clasă, criteriile de apreciere a duşmanului au fost abandonate" şi „respectarea legilor a fost transformată într-un cult solicitându-se tuturor exigență şi fermitate în aplicarea prevederilor legale". Lipsa de temei a unor astfel de aserțiuni şi dihotomii simpliste considerăm că nu mai trebuie demonstrată aici.

Printre cele mai tendențioase lucrări poate fi amintită cea semnată de un alt general de securitate, fost şef al Direcției I Informații interne, Dumitru Iancu Tăbăcaru[73]. Simpla enumerare a câtorva din titlurile capitolelor este edificatoare. Astfel, Securitatea „a fost un organism legal al statului român", „a îndeplinit numai misiuni în apărarea Siguranței naționale", „nu a fost un organ de represiune", „nu a deservit familia Ceauşescu", „cadrele de Securitate nu au fost privilegiate". În ciuda unei pledoarii impresionante pentru *adevăr,* autorul, mizând pe faptul că „până ce istoricii autentici vor avea acces la documente, vor trece câteva generații"[74], propune cititorului o versiune proprie a istoriei Securității, bazată pe „cunoştințele noastre directe sau aproape", declarându-se în acelaşi timp credincios ideii că „memoria poate întemeia informația istorică doar parțial". Trebuie remarcată maniera extrem de abilă în care autorul încearcă să camufleze aspectele reprobabile din activitatea

Editura Bravo Press, 1996; idem, *Securitatea, poliția politică, dosare, informatori*, Bucureşti, Editura Globus, 1998.

[71] Ionel Gal, *Rațiune şi represiune în Ministerul de Interne. 1965-1989*, vol. 1-2, Iaşi, Editura DominoR, 2001.

[72] *Ibidem*, vol. I, pp. 8-9.

[73] Dumitru Iancu Tăbăcaru, *Sindromul Securității*, Bucureşti, Editura Paco, f.a.

[74] *Ibidem,* p. 11.

Securității prin invocarea cu lux de amănunte a unor principii de drept, prin citarea unor articole din codurile de legi, a unor definiții din diverse dicționare sau prin maxime şi aforisme emise de ilustre personalități de-a lungul timpului[75]. Şi acest autor pledează pentru o dihotomie radicală în evoluția Securității, marcată de evenimentele de la jumătatea deceniului al şaptelea al secolului trecut (Declarația PMR din 1964, moartea lui Dej în 1965), afirmând că măsurile luate ulterior au transformat radical instituția: „Se ştie, de pildă, că la jumătatea anilor 60 s-a declanşat un proces drastic în această privință, cu un efort juridic care poate va rămâne în istorie alături de cel din vremea lui Alexandru Ioan Cuza. Au fost complet abolite normele care contraveneau principiilor de drept ori atentau la drepturile şi libertățile cetățeneşti. Într-o gândire modernă, înscrisă în cea practicată pe plan internațional, dar adaptată la sistemul social existent atunci la noi"[76]. Referindu-se la Codul Penal şi Codul de Procedură Penală, modificate în 1968, acelaşi autor nota: „De la un capăt la altul şi în mod subliniat, codurile în cauză au pus în valoare respectarea statului de drept, a drepturilor şi libertăților constituționale ale cetățeanului, supremația legii, cu aspre punițiuni în cazul neaplicării lor".

Amintiri „glorioase" deapănă şi generalul Nicolae Pleşiță într-un dialog prelungit cu Viorel Patrichi[77]. Cei „42 de ani de serviciu în munca de informații" ies permanent la iveală pe parcursul interviurilor, Nicolae Pleşiță aruncând cu abilitate momeli interlocutorului, eschivându-se sau răspunzând „în doi peri" la întrebările incomode. Replici ca „aiurea!", „spanac!" „vax!" sau „treaba mea!" sunt frecvent folosite de general pentru a evita un răspuns sau pentru a arunca în derizoriu o problemă sesizată de interlocutorul său. Împănat cu fanfaronade[78] şi condimentat cu episoade demne de serialele polițiste de mâna a doua[79], volumul aduce, cu toate acestea, şi o sumă de informații utile, utilizabile mai ales prin coroborarea cu alte surse.

O altă lucrare ce are la bază o serie de interviuri tratează problema implicării Securității în evenimentele din decembrie 1989 şi a fost realizată de către ziaristul

---

[75] De exemplu, în opinia autorului, represiunea declanşată în timpul regimului comunist împotriva adversarilor politici şi a unei mari părți a populației nu îşi are originea în principiile marxism-leninismului, ci „represiunea îşi are izvorul de legalitate în ideea de stare de asediu şi de necesitate înscrisă în Constituție (art. 72, alin. 3, lit. e şi art. 93 alin. 1), ca pe o îndatorire a Parlamentului şi a Preşedintelui de a restrânge prin lege exercițiul unor drepturi şi libertăți (art. 49, alin. 1), la o parte a populației, a teritoriului sau la întregul lor", neuitând să adauge „dura lex, sed lex" . *Ibidem*, p. 63.

[76] Dumitru Iancu Tăbăcaru, *Sindromul Securității*, Bucureşti, Editura Paco, f. a., p. 61.

[77] *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiță. Dialoguri consemnate de Viorel Patrichi în perioada aprilie 1999-ianuarie 2001*, Bucureşti, Editura Lumea, 2001.

[78] Semnificative sunt numeroasele episoade în care generalul povesteşte cum „le dădea replica" potentaților zilei şi, mai ales, lui Nicolae Ceauşescu. Or, stenogramele păstrate în arhive consemnează cu totul altceva. Cf. Florian Banu, *Din paradoxurile Epocii de Aur – Ceauşescu* versus *Securitatea*, în „Dosarele Istoriei", nr. 7(83)/2003, pp. 38-39.

[79] Vezi, de exemplu, episodul implantării de microfoane în tocurile pantofilor ambasadorului S.U.A. la Bucureşti în momentul în care acesta îşi dusese pantofii la pingeluit (!), probabil datorită unei „jene financiare" fiindu-i imposibilă cumpărarea unora noi. *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiță*, *ed.cit.*, p. 63.

Marian Oprea[80]. Pentru trasarea dimensiunilor acestei implicări, Marian Oprea a intervievat o serie de persoane aflate la momentul respectiv atât în cadrul Securității, cât şi în rândul celor care au preluat puterea: Dumitru Burlan, ofițer în Direcția a V-a Securitate şi Gardă a DSS, Mircea Popa, „scriitor şi disident", Gelu Voican Voiculescu, „vicepremier în primul guvern provizoriu şi responsabil cu controlul serviciilor secrete", Cornel Ivanciuc, jurnalist, Dan Zamfirescu, jurnalist şi scriitor, Petre Roman, „prim-ministru al primelor două guverne post-decembriste", Paul Goma, scriitor şi disident, Stelian Tănase, scriitor, Petru Romoşanu, disident, Ion Iliescu, preşedinte al Consiliului Frontului Salvării Naționale şi, ulterior, preşedinte al României, Nicolae Pleşiță, general de Securitate ş.a. Pe lângă redarea punctelor de vedere, inevitabil subiective, ale celor intervievați, volumul aduce în atenția cititorului şi o serie de documente publicate de presă, într-o selecție efectuată de Iancu Moțu, sub titlul *Operațiunea Valahia 89*, precum şi două studii semnate de Emanuel Bădescu, *Noua Ordine Mondială şi misterele „Revoluției Române"* şi col. (r) ing. Andrei Păsăreanu, *Misterele războiului electronic*. Deşi conținutul interviurilor şi al celorlalte materiale inserate în volum accentuează latura senzațională a evenimentelor, parcurgerea atentă a lucrării este în măsură să se finalizeze cu reținerea unor informații veridice.

Din rândul lucrărilor de memorialistică dedicate evenimentelor din decembrie 1989 considerăm că trebuie evidențiată cea a fostului ofițer de contraspionaj, Filip Teodorescu[81]. Scris într-o manieră echilibrată, volumul se constituie într-o lectură incitantă, cu afirmații argumentate şi suferind doar într-o măsură redusă de tentația de a escamota abuzurile şi măsurile lipsite de logică ale Securității.

Gh. Ionescu Olbojan este pseudonimul sub care un alt fost ofițer se „răfuieşte" cu un defector celebru, Ion Mihai Pacepa. Cărțile sale au meritul că aduc în atenție o serie de practici ale Securității, în special în domeniul acțiunilor externe, radiografiind şi o serie de personaje care s-au ilustrat, într-un fel sau altul, în acest domeniu[82]. Tot Pacepa este pretextul pentru scrierea unor volume de către alți foşti ofițeri de securitate, volume care, citite cu spirit critic, pot fi considerate ca utile pentru înțelegerea lumii Securității[83].

Desigur, nu putem încheia succinta trecere în revistă a acestor producții memorialistice fără a menționa lucrările semnate de Ion Mihai Pacepa, personaj

---

[80] Marian Oprea, *Conspirația Securității*, Bucureşti, Editura Lumea Magazin, 2004.

[81] Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timişoara, decembrie 1989*, Bucureşti, Editura Viitorul Românesc, 1992; din aceeaşi categorie de lucrări, vezi şi Vasile Constantin, *Noi am fost teroriştii?*, Sibiu, Editura Sibguard, 1995.

[82] Gh. Ionescu Olbojan, *Good bye, domnule Pacepa!*, Bucureşti, R.A.I. Isis, 1992; idem, *Fantomele lui Pacepa*, Bucureşti, Editura Corida, 1994; idem, *Fața neagră a Securității & Ion Mihai Pacepa*, Bucureşti, 1999.

[83] Alexandru Nichita, *Pacepa contra Pacepa. O istorie a serviciilor secrete româneşti de la începuturi şi până la căderea lui Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Tess Expres, 1996; Titu Simon, *Din culisele serviciilor secrete româneşti. Pacepa quo vadis?*, Bucureşti, Editura Odeon, 1992.

extrem de controversat încă. Începând de la celebrul volum *Orizonturi roşii*[84], cunoscut publicului românesc încă înainte de 1989, prin transmiterea sa în foileton de către unele posturi de radio occidentale şi apoi prin *samizdat*, şi până la mai târziile lucrări *Moştenirea Kremlinului* (Bucureşti, 1993) sau *Cartea neagră a Securității* (Bucureşti, 1999), scrierile sale sunt bazate pe experiența proprie, dar sunt realizate într-o manieră cel puțin îndoielnică în ceea ce priveşte onestitatea mărturiilor. Întrebări sunt ridicate fie şi de simplul fapt că *Orizonturi roşii* a apărut la nu mai puțin de zece ani de la defecțiunea lui Pacepa, când imaginea lui Nicolae Ceauşescu în Occident era deja teribil de şifonată. În plus, cartea nu oferă prea multe detalii despre organizarea şi funcționarea Securității, ci pune accentul aproape exclusiv pe ororile şi maşinațiunile săvârşite de clanul Ceauşescu, mai mult sau mai puțin confirmate de alte surse[85].

Un alt exemplu de scriere tendențioasă a istoriei Securității, fără a fi strict un volum de memorii, este şi volumul *Moştenirea Kremlinului.* De exemplu, Ion Mihai Pacepa ne încredințează că în România, câtă vreme a lucrat în Securitate, n-au fost prinşi alți spioni decât cei paraşutați în anii '50. Ca urmare, Pacepa afirmă, „cu mâna pe inimă", că, astăzi, „nici măcar fosta Uniune Sovietică nu mai prezintă interes operativ pentru organele de informații occidentale" şi se întreabă retoric „e oare Vestul atât de stupid încât să-şi cheltuie banii şi timpul pentru a fura tehnologii şi secrete de producție româneşti?"[86]. Întrebarea denotă cel puțin rea-credință, mai ales venind de la o persoană care a lucrat ani de zile în spionaj şi ştie care sunt interesele şi direcțiile de acțiune perene ale serviciilor de informații din întreaga lume.

A doua mare categorie a lucrărilor memorialistice, aceea a lucrărilor realizate de victimele Securității, este încă şi mai bine reprezentată. În mod firesc, cei care au îndurat chinuri şi umilințe îngrozitoare în timpul regimului totalitar au ținut să facă cunoscute întregii lumi aceste lucruri, să scoată de sub „legea tăcerii" crimele comise de dictatura comunistă. Operarea unei selecții în noianul de lucrări apărute după 1989 este dificilă, dar vom încerca să amintim aici numai acele lucrări care au o valoare informațională mai mare şi pe cele ale căror autori au ştiut să extrapoleze experiența proprie, să o raporteze la ansamblul edificiului totalitar, să identifice cauzele adânci ale răului căruia i-au căzut victime.

---

[84] Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi roşii. Amintirile unui general de securitate*, Bucureşti, Editura Venus, 1992 (ediția *princeps* Ion Mihai Pacepa, *Red horizons: The True Story of Nicolae & Elena Ceausescu's Crimes, Lifestyle and Corruption*, Washington D.C., Regnery Gateway, 1987); prima versiune în limba română a lucrării lui Pacepa a apărut în Statele Unite în anul 1988: *Orizonturi roşii. Memoriile unui şef al spionajului comunist*, de general locotenent Ion Mihai Pacepa, traducere din engleză de Radu G. Toader, New York, Editura Ziarului „Universul", 1988.

[85] Numeroasele inadvertențe ale „mărturiilor" lui Pacepa au fost inventariate şi disecate şi de foştii camarazi de armă, vezi Neagu Cosma, *Cum a fost posibil? Cârtița Pacepa*, Bucureşti, Editura Paco, f.a., capitolul *„Mărturisirile" lui Pacepa*, pp. 113-130; pentru o „reabilitare" a lui Pacepa şi a lucrărilor sale pledează Sorin Roşca Stănescu şi Cornel Dumitrescu în lucrarea *Autopsia. Demontarea unei înscenări securiste împotriva generalului Pacepa*, Bucureşti, Omega Press, 1999.

[86] Ion Mihai Pacepa, *Moştenirea Kremlinului. Rolul spionajului în sistemul comunist de guvernare*, Bucureşti, Editura Venus, 1993, pp. 503-504; aceeaşi manieră de „analiză" a activității Securității este păstrată de Pacepa şi în lucrarea *Cartea Neagră a Securității*, Bucureşti, Editura Omega, 1999.

Am începe această „inventariere" cu lucrarea unui intelectual comunist, căzut victimă propriilor convingeri: Herbert (Belu) Zilber, alias Andrei Şerbulescu[87]. Acesta a fost implicat în procesul înscenat lui Lucrețiu Pătrăşcanu şi detenția îndelungată, marcată de torturi prelungite, i-a oferit ocazia înțelegerii esenței malefice a comunismului. Merită amintită, apoi, lucrarea lui Ion Ioanid[88] în care, cu o meticulozitate de invidiat, sunt „fotografiate" o întreagă galerie de figuri de deținuți şi torționari, nenumărate locuri ale suferinței umane împinsă la forme paroxistice, totul îmbinat într-o veritabilă frescă a gulagului românesc. Nu putem să nu amintim prezența lui Radu Ciuceanu în peisajul memorialisticii româneşti. Farmecul povestirii, dublat de finețea analizelor, fac lectura volumelor[89] domniei sale nu doar instructivă, ci şi plăcută.

Şi consemnarea calvarului unora dintre victimele Securității a dus la apariția unor volume rezultate pe calea interviului. Dintre ele amintim pe cele în care Corneliu Coposu[90] şi Elisabeta Rizea[91], fiecare dintre ei o figură emblematică pentru o anumită formă de rezistență anticomunistă, îşi relatează experiențele şi ne împărtăşesc opiniile asupra regimului totalitar comunist. Se cuvin amintite aici şi volumele de interviuri dedicate rezistenței armate anticomuniste, realizate sub egida Institutului de Istorie Orală din Cluj[92].

Detalii despre tehnicile de anchetă şi modalitățile de investigare a „sabotajelor", bănuite de Securitate la tot pasul, se regăsesc în lucrarea lui Gheorghe Mazilu, fost inginer la Uzina de Armament Plopeni[93]. Asupra dificultăților existente uneori în încadrarea unui personaj şi asupra laxității liniei ce a despărțit uneori statutul de victimă de cel de colaborator este foarte utilă lucrarea semnată de C. Turturică[94].

---

[87] Andrei Şerbulescu, *Monarhia de drept dialectic. A doua versiune a memoriilor lui Bellu Zilber*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

[88] Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I-IV, Bucureşti, Editura Albatros, 1991-1994.

[89] Radu Ciuceanu, *Intrarea în tunel,* prefață şi note de Octavian Roske, Bucureşti, Editura Meridiane, 1991; idem, *Potcoava fără noroc*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1994; idem, *Pecetea diavolului*, Bucureşti, INST, 2002.

[90] Corneliu Coposu, *Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru*, Bucureşti, Editura Anastasia, 1996.

[91] **** Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara. Mărturia lui Cornel Drăgoi,* culese şi editate de Irina Nicolau şi Theodor Nițu, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

[92] Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *„Suferința nu se dă la frați…". Mărturia Lucreției Jurj despre rezistența anticomunistă din Apuseni (1948-1958)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002; Denisa Bodeanu, Cosmin Budeancă (editori), *Rezistența armată anticomunistă din România. Grupul „Teodor Şuşman" (1948-1958). Mărturii*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2004; Vezi şi modalități de valorificare a mărturiilor orale în Doru Radosav, Valentin Orga, Almira Țentea, Florin Cioşan, Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *Rezistența anticomunistă din Apuseni. Grupurile „Teodor Şuşman", „Capotă-Dejeu", „Cruce şi Spadă". Studii de istorie orală*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003.

[93] Gheorghe Mazilu, *În ghearele Securității*, Lausanne, 1981 (tipărită şi în România în 1990 în regia autorului).

[94] C. Turturică, *Nu eşti obligat să mori tâmpit (mărturia informatorului)*, ed. a II-a, Iaşi, Editura Tehnopress, 2006.

În ciuda dificultăților evocate anterior, istoriografia problemei, *recte* a apariției, evoluției și dispariției Securității – denumire generică pentru serviciul secret de informații și poliție politică al regimului comunist din România, a înregistrat numeroase titluri. Înainte de a trece în revistă lucrările dedicate în mod special Securității, ne simțim obligați să semnalăm câteva volume ale unor cercetători străini a căror consultare facilitează înțelegerea lumii atât de tenebroase a serviciilor secrete, între care, *volens nolens*, se numără și Securitatea.

Vom începe prin a atrage atenția asupra lucrării lui Alain Dewerpe[95], care reușește o foarte interesantă analiză a rolului informației secrete și a persoanelor care o obțin și o valorifică în structura statală din perioada modernă și contemporană. Apoi, se cuvin menționate lucrările care tratează activitatea „fratelui mai mare" al Securității – KGB-ul, ale cărui tactici și scopuri au fost în bună măsură copiate de serviciul românesc. Deosebit de bine scrisă și beneficiind de surse credibile este lucrarea semnată de Andrew G. și Oleg Gordievski[96], ultimul fiind un fost ofițer de informații. Referirile la România sunt, în bună măsură, veridice, fiind verificabile prin alte surse. Pavel Borovička[97] aduce și el în atenția cititorilor câteva din operațiunile întreprinse de temutul KGB împotriva lumii capitaliste, dezvăluind relațiile de colaborare dintre serviciile secrete ale blocului comunist[98]. Dintre numeroasele lucrări dedicate KGB-ului[99], mai amintim aici contribuțiile datorate lui John Barron[100], E.H. Cookridge[101], John D. Dziak[102] și Konrad Sakowski[103]. Un loc aparte ocupă și lucrarea ziaristului francez Thierry Wolton, *K.G.B. în Franța*, lucrare care consacră un subcapitol prestației Securității pe pământ francez în domeniul spionajului militar (*Rețeaua Caraman*)[104] și un altul acțiunilor de dezinformare și manipulare desfășurate de aceeași instituție în perioada lui Nicolae Ceaușescu[105].

Tot pentru identificarea unor similitudini și folosirea unor analogii, s-a dovedit utilă și consultarea unor lucrări dedicate unui alt redutabil serviciu secret comunist – STASI. Deși axată în special pe „moștenirea" lăsată Germaniei de

---

[95] Alain Dewerpe, *Spionul. Antropologia secretului de stat contemporan*, București, Editura Nemira, 1998; vezi și lucrarea lui Roger Gheysens, *Spionii. Aventurierii istoriei*, București, Editura Enciclopedică, 1991.

[96] Andrew G., O. Gordievschi, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, Editura All, 1994.

[97] Pavel Borovička, *Spionii K.G.B. Operațiuni ultrasecrete*, București, Editura Niculescu, 1997.

[98] Vezi și Bernard J. Hutton, *Ostangen am Verk. Das Ohr am Eisernen Vorhang. Dokumentarbericht*, München, Ehrenwirth, 1972.

[99] Vezi Raymond G. Rocca, John Dziak, *Bibliography on Soviet Intelligence and Security Services*, Boulder-Colorado, Westview, 1986 și Walter Pforzheimer (ed.) *Bibliography of Intelligence Literature*, Washington D.C., Defense Intelligence College, 1985.

[100] John Barron, *K.G.B. The secret Work of Soviet Secret Agents*, New York, Reader's Digest Press, 1974.

[101] E.H. Cookridge, *Soviet Spy Net*, London, F. Muller Ltd., 1955.

[102] John D. Dziak, *Chekisty. A History of the K.G.B.*, Lexington-Toronto, Lexington Books, 1988.

[103] Konrad Sakowski, *Secretele CEKA, N.K.V.D., K.G.B.*, Iași, 1995.

[104] Thierry Wolton, *K.G.B. în Franța*, București, Editura Humanitas, 1992, pp. 119-137.

[105] *Ibidem*, pp. 287-300.

STASI, lucrarea realizată de Delphine Serre aduce informații şi puncte de vedere extrem de pertinente care pot fi aplicate cu succes şi în studierea problemelor legate de Securitate. Apoi, pentru demontarea „mecanismelor" temutului serviciu secret est-german, extrem de utilă se dovedeşte lucrarea lui Helmut Müller-Enbergs[106]. Acesta, cu o meticulozitate tipic germană, identifică tipurile de funcții îndeplinite de agenții şi colaboratorii STASI, descrie etapele procesului de recrutare a informatorilor şi modalitatea în care se făcea „conducerea în activitatea neoficială" şi identifică ariile de interes, şi implicit de acțiune, ale STASI. Lucrarea se poate constitui într-un model demn de urmat pentru orice cercetător al istoriei serviciilor secrete din fostele țări comuniste.

În aceeaşi categorie, a surselor de informații colaterale problematicii Securității, am putea încadra şi solida lucrare a lui Florin Pintilie dedicată Serviciului Special de Informații[107], structură informativă ce a activat în paralel cu Securitatea în perioada 1948-1951, sfârşind prin a fi înglobată în aceasta din urmă, sub forma Direcției de Informații Externe. O analiză a istoriei serviciilor secrete a realizat şi directorul SRI, Alexandru-Radu Timofte, publicată sub titlul *Originile şi mărirea, declinul şi renaşterea lumii informațiilor secrete*[108]. Volumul impunător, de 555 pagini, este o amplă şi bine documentată radiografie a ceea ce a însemnat activitatea informativă, începând din antichitate şi până în stricta actualitate, în cele mai diverse areale geografice. Inevitabil, demersul ştiințific l-a condus pe autor şi la analizarea activității „serviciilor speciale ale României în perioadele regimurile totalitare" (pp. 113-141), grosul acestui subcapitol fiind alocat perioadei postbelice. Analiza rolului serviciilor speciale în cadrul regimului comunist este una pertinentă, argumentată, dar autorul rămâne cantonat în interpretarea stereotipă a evoluției Securității: perioada anilor '50, în care „obiectivele represiunii erau situate în înseşi valorile definitorii ale spiritualității şi identității naționale, cu scopul de a ni se anula caracteristicile de neam şi cultură de sorginte latină şi europeană"[109], şi perioada de după 1964-1968, apreciată ca fiind „o perioadă în care între ofițeri ai securității şi populație s-a statornicit un nou tip de legături, bazate pe încredere, ceea ce ar putea explica de ce unele persoane cu o bună reputație au acceptat «să colaboreze cu securitatea din patriotism». Este o realitate ce nu trebuie trecută cu vederea, dacă dorim să respectăm adevărul"[110].

Fără a nega existența unor colaborări „pe bază de sentimente patriotice" în perioada respectivă, propriile investigații în arhivele Securității ne-au condus mai

---

[106] Helmut Müller-Enbergs, *Agenții, informatorii şi spionii STASI în Republica Federală Germană*, Bucureşti, 1999; pentru mijloacele tehnico-operative utilizate de STASI, vezi Nessim Ghouas, *The Conditions, Means and Methods of the MfS in the GDR; An Analysis of the Post and Telephone Control*, Göttingen, 2004.

[107] Florin Pintilie, *Serviciul Special de Informații din România (1939-1947)*, vol. I-II, Bucureşti, Editura A.N.I., 2003.

[108] Alexandru-Radu Timofte, *Originile şi mărirea, declinul şi renaşterea lumii informațiilor secrete*, Bucureşti, Editura A.N.I., 2004.

[109] *Ibidem*, p. 122.

[110] *Ibidem*, p. 127.

degrabă la concluzia că acceptarea colaborării era rezultatul unui reflex de teamă condiționată, rezultat al brutalităților din anii 50, decât o acceptare datorată unui sentiment patriotic pe deplin asumat. E adevărat că aceeași motivație, a impulsului patriotic, a fost evocată și de numeroși colaboratori ai Securității deconspirați de către CNSAS, dar care preferaseră, până la momentul deconspirării publice, să-și treacă sub tăcere astfel de activități „patriotice". Dincolo de unele deficiențe ale aparatului critic[111], lucrarea aduce în atenție o sumă de informații și documente care permit o descifrare a evoluției Securității în cadrul statului totalitar comunist, iar aprecierile privind rolul serviciilor de informații în raport cu viața politică rămân de actualitate.

O altă incursiune în istoria serviciilor de informații de pe mapamond, cu inevitabile referințe și la istoria Securității, realizează Alexandru Popescu într-o lucrare ce încearcă să delimiteze o anumită componentă, esențială, a acestui tip de servicii: intelectualii și aportul lor la munca informativă[112]. Referințele la Securitate sunt concentrate în capitolul XIII al lucrării, intitulat *România și „fronturile secrete" ale „războiului rece"*. Pe parcursul capitolului, autorul trece, succint, în revistă cele mai notorii „afaceri de spionaj" ale perioadei, plecând de la *Misiunea Autonomus*, a lui Ivor Porter, trecând prin „cazurile" unor personaje controversate, precum Belu Zilber și Lucrețiu Pătrășcanu, oprindu-se apoi la cazurile unor personalități române din exil (Aurel Decei și Emil Cioran), prezentând cazul unei „ciori albe" a Securității – ofițerul Liviu Turcu – și încheindu-și incursiunea cu asasinarea „nerezolvată" a profesorului Ioan Petru Culianu. Scris într-un stil captivant, volumul, bine documentat, suferă totuși o scădere prin absența trimiterilor bibliografice și insistența, puțin prea evidentă, pe latura spectaculoasă a evenimentelor.

De altfel, autorul amintit avea „antecedente" în această direcție, tot lui datorându-i-se o fascinantă lucrare despre un „paradis al spionilor": Viena[113]. În economia lucrării (de peste 300 de pagini), aspectele referitoare la interferențele reprezentanților regimului comunist din România cu ceilalți combatanți ai „frontului secret" din Viena se regăsesc în capitolele *De la Moruzov la „Operațiunea Parașutiștii"* și *România socialistă și Austria neutră. De la DIE la CIE*. Redactate pe baza informațiilor obținute din consultarea lucrărilor edite, dar și a unor fonduri ale arhivelor austriece, cele două capitole reușesc un aport informativ semnificativ, aducând în atenție o sumă de informații necesare unei reconstituiri credibile a istoriei Securității.

---

[111] De exemplu, o apreciere a Condoleezei Rice asupra rolului factorilor externi în folosirea terorii de către poliția politică este citată la modul: „Condoleeza Rice, „Poliția secretă cehoslovacă" în Adelman, Politicile terorii și comunismului, Apud Kieran Williams, op. cit." - Alexandru-Radu Timofte, *op. cit.*, p. 139.

[112] Alexandru Popescu, *Academia secretelor. Intelectualii și spionajul. O istorie universală*, București, Editura Meronia, 2006.

[113] Idem, *Viena secretă. O capitală a spionajului mondial. Românii la „asediul" Vienei*, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, București, Editura Meronia, 2003.

Din categoria lucrărilor generale, referitoare la regimul comunist, în ansamblul său, trebuie amintită şi forma publicată a „Raportului Tismăneanu”[114]. Inițiat ca o analiză de ansamblu a comunismului românesc, demersul cercetătorilor implicați în realizarea Raportului a vizat, inevitabil, şi problema Securității. Dincolo de menționarea episodică a uneia sau alteia din activitățile Securității, două capitole ale părții a III-a a Raportului, *Represiunea*, sunt dedicate exclusiv instituției: cap. 2 – *Securitatea – instrument al Partidului* şi cap. 4 – *Securitatea şi metodele de recrutare a informatorilor*, totalizând 39 de pagini.

Dintre lucrările consacrate strict istoriei Securității credem că în primul rând se cuvine amintită lucrarea lui Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*[115]. Din cele 500 de pagini ale lucrării, aproape 200 tratează istoria Securității în perioada 1948-1965[116]. Beneficiind de o documentare amplă în arhivele Securității şi valorificând din plin şi alte surse de informație, autorul a reuşit o cercetare obiectivă a istoriei temutei instituții, surprinzând în paginile lucrării nu doar aspectele de poliție politică, ci şi pe cele ale activității de informații, precum şi metodele şi tehnicile uzitate de Securitate pentru îndeplinirea obiectivelor propuse. Lucrarea, de neocolit pentru orice cercetare a subiectului, suferă în principal de lipsa notelor, pe care autorul a preferat să le înlocuiască cu o bogată bibliografie anexată la sfârşitul capitolelor[117].

Pe locul al doilea ca valoare, în opinia noastră, se situează, oarecum paradoxal, o lucrare realizată de un cercetător britanic, cu vechi preocupări pentru istoria României şi a Securității[118]. Ne referim, desigur, la lucrarea istoricului Dennis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidență în România anilor 1965-1989*, publicată în limba română de Editura Humanitas, în 1998. Beneficiind de cunoaşterea limbii române pentru parcurgerea lucrărilor apărute în țară şi de un acces privilegiat în unele arhive din România, autorul a îmbinat cu succes aceste surse cu bibliografia apărută peste hotare. Pentru investigația noastră ne-au reținut atenția, în special, primele două capitole: *Teroarea polițienească şi impunerea regimului comunist* şi *Securitatea şi lichidarea opoziției (1948-1965)*.

---

[114] Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, editori Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Bucureşti, Editura Humanitas, 2007.

[115] Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999.

[116] Pentru perioada ulterioară, vezi idem, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații şi Securitate ale regimului comunist din România. 1965-1989*, Bucureşti, Editura Elion, 2003.

[117] Această deficiență a fost înlăturată în mai recenta lucrare a aceluiaşi autor, *Istoria Securității regimului comunist din România. 1948-1964*, Bucureşti, INST, 2003. Din păcate, această lucrare nu face decât să reia, cu mici modificări şi completări, capitolele dedicate Securității din *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, iar citarea surselor este adesea defectuoasă. Vezi şi idem, *Torționarii. Istoria instituției Securității regimului comunist din România (1948-1964)*, Bucureşti, Editura Elion, 2006.

[118] Dennis Deletant, *The* Securitate *and the police state in Romania. 1948-1964*, in „Intelligence and National Security”, vol. 8, nr. 4, (oct. 1993), pp. 1-25; idem, *The* Securitate *and the police state in Romania.*, în *loc. cit.*, vol. 9, nr. 1, (ian. 1994), pp. 22-49.

Acelaşi autor reia şi dezvoltă unele din tezele formulate în lucrarea amintită într-un nou volum dedicat exclusiv perioadei în care în fruntea comuniştilor români s-a aflat Gheorghe Gheorghiu-Dej[119]. Autorul ne avertizează că lucrarea sa „nu este pur şi simplu o istorie a Securității din timpul regimului Dej, ci mai curând o analiză a rolului pe care l-a jucat impunerea terorii, a represiunii în menținerea la putere a lui Dej, în suprimarea opoziției şi a disidenței de orice fel". Dintre cele 13 capitole ale volumului nu mai puțin de trei sunt dedicate aproape exclusiv Securității: capitolul 6 – *Securitatea şi teroarea*, capitolul 9 – *Gulagul românesc* şi capitolul 10 – *Rezistența armată*, autorul reuşind astfel, încă o dată, să-şi aducă o semnificativă contribuție la scrierea istoriei Securității.

O autoritate incontestabilă în domeniul istoriei Securității şi-a construit, de-a lungul timpului, istoricul Marius Oprea. Întemeiate în special pe cercetări în arhive, numeroasele sale demersuri au elucidat diverse aspecte ale înființării, organizării şi activității Securității[120]. Valorificarea informației primare completată cu eşantioane de istorie orală şi coroborată cu informații din izvoare edite şi literatura de specialitate a permis crearea unor studii solide, astfel încât consultarea lor se dovedeşte o activitate lucrativă pentru oricine se opreşte asupra studierii Securității.

Trebuie amintită, apoi, contribuția lui Mihai Pelin la istoriografia problemei, contribuție concretizată prin publicarea mai multor lucrări pe această temă, unele dintre ele deja menționate. Din punctul nostru de vedere, se remarcă în primul rând, prin bogăția şi valoarea informației, lucrarea *Culisele spionajului românesc. D.I.E. (1955-1980)*[121]. Investigarea lumii tenebroase a Direcției de Informații Externe a Securității, plecând de la „cutremurul" provocat de defecțiunea lui Pacepa, îi oferă autorului ocazia de a prezenta cititorilor aspecte inedite ale spionajului românesc, oameni şi fapte care au făcut senzație în epocă.

O altă lucrare importantă pentru înțelegerea evoluției Securității este cea realizată de Teşu Solomovici şi intitulată *Securitatea şi evreii. Despre călăi şi despre victime*[122]. Aşa cum sugerează şi titlul, lucrarea se vrea a fi „o demonstrație nu că Securitatea i-a asuprit pe evrei, ci că faimoasa instituție a statului torționar a găsit în

---

[119] Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu Dej şi statul polițienesc. 1948-1965*, Iaşi, Editura Polirom, 2001.

[120] Marius Oprea, *Naşterea Securității*, în „Analele Sighet 6", Bucureşti, 1998, pp. 271-307; idem, *Tortura în anii '50*, în „Analele Sighet 8", Bucureşti, 2000, pp. 335-344; idem, *O istorie a informatorilor Securității*, în „Analele Sighet 9", Bucureşti, 2001, pp. 464-488; idem, *Pagini din „copilăria" Securității române*, în „Dosarele istoriei", nr. 5, 1996, pp. 34-39; idem, *Gheorghiu Dej, poliția secretă şi puterea*, în „Dosarele istoriei", nr. 3(8), 1997, pp. 29-32; idem, *Informatorii Securității,* în „Magazin istoric", nr. 10/2001, pp. 26-29; idem, *Mijloace de tortură ale Securității,* în „Memoria", 2002, nr. 38, pp. 16-24; idem, *Partidul şi Securitatea*, în Marius Oprea (coord.), *Securiştii partidului. Serviciul de Cadre al PCR ca poliție politică. Studiu de caz: arhiva Comitetului Municipal de Partid Braşov*, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

[121] Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc. D.I.E. (1955-1980)*, Bucureşti, Editura Evenimentul Românesc, 1997.

[122] Teşu Solomovici, *Securitatea şi evreii. Despre călăi şi despre victime*, vol. I, Bucureşti, Editura Ziua, 2003; vol. II, cu subtitlul *Teroare. Crime. Turnători. Colaboraționişti*, Bucureşti, Editura Teşu, 2004.

evrei nu numai victime, ci şi instrumente şi chiar inițiatori", după cum se exprima Sorin Roşca Stănescu în *Cuvânt înainte*. Cu toate declarațiile de imparțialitate, repetate, ale autorului, surprind neplăcut pasajele în care participarea, recunoscută, a evreilor la acțiuni reprobabile este scuzată prin varii motivații. Vorbind despre un teribil torționar al anilor '50, colonelul Ludovic Weiss, autorul notează: „Evreul acesta rău şi fanatic a încetat să fie evreu când a devenit securist, dar când a devenit securist a fost mai rău şi mai fanatic. Un paradox care poate fi apelat, desigur, dar nu voi înceta să-l repet oricând va fi vorba despre evreii comuniști sau securiști"[123]. Ba chiar torționarul poate fi chiar înțeles: „Ludovic Weiss nu a fost un oportunist, devenise comunist din convingere. O convingere curată, fie ea chiar comunistă, e vrednică de stimă. Weiss şi-a dedicat viața unei ideologii, adevărat, nefaste, dar opțiunea era după anii dezmățului nazist, era după Auschwitz. […] Weiss a torturat, a smuls mărturii mincinoase şi a împuşcat, nu pentru că era evreu, rău, fanatic, ci a fost rău şi fanatic pentru că aşa i-au cerut-o şefii şi ideologia în care credea, ideologia «urii de clasă»"[124]. Exemplul este departe de a fi singular, aşa cum o poate constata orice cititor al lucrării amintite, astfel că nu mai insistăm asupra obiectivității autorului.

Unele date despre activitatea Securității în primii săi ani de funcționare, mai precis despre contracararea acțiunilor serviciilor secrete occidentale îndreptate spre racolarea a diverşi români (printre care Aurel Decei[125], I. Bibescu, Grigore Moisil) pe teritoriul Turciei, se pot obține din cartea generalului în rezervă Gheorghe Pele[126]. Din păcate, la aproape jumătate de secol de la derularea acțiunilor evocate şi după ce comunismul şi-a arătat de mult adevăratele dimensiuni, generalul continuă să folosească terminologia vremii şi să trateze evenimentele în maniera unui comunist fervent, nereuşind să se debaraseze de şabloanele pe care le folosea în anii '50, pe vremea când era locțiitor al directorului DIE şi consul cu epoleți la Istanbul. Astfel, în opinia sa, fostul comisar de poliție Mircea Vasilache, refugiat la Istanbul, plecase din țară pentru că simțise că-i „arde pământul sub picioare pentru anchetele şi torturile comise de el în beciurile Siguranței din Bucureşti împotriva comuniştilor şi a altor patrioți români"[127]. Odată ajuns la Istanbul, Vasilache „va deveni rezidentul principal al serviciilor de spionaj occidental, precum şi al vârfurilor reacționare ale emigrației postbelice şi anticomuniste române"[128]. Pentru generalul Pele, românii continuă să se împartă şi în anii '90 în „forțe progresiste" *versus* „reacționari" şi „duşmani ai poporului". Deci, informațiile din lucrarea amintită trebuie privite cu extremă precauție.

---

[123] Teşu Solomovici, *op. cit.*, vol. I, p. 254.
[124] *Ibidem.*
[125] Pentru o prezentare detaliată a „cazului" Decei, vezi Ioan Opriş, *Aurel Decei sau destinul disperării*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004.
[126] Gheorghe Pele, *Servicii şi acțiuni secrete*, Bucureşti, 1996.
[127] *Ibidem*, p. 164.
[128] *Ibidem.*

Fără a fi lucrări cu un caracter strict științific, volumele lui Paul Ștefănescu[129] și cel al colonelului în rezervă Gheorghe Cotoman[130] oferă, totuși, cercetătorului unele informații folositoare, odată cu eliminarea factorului senzațional în cazul primului și a dezinformărilor vădite în cazul celui de-al doilea[131].

Pentru activitățile de peste hotare ale Securității, se impun a fi cercetate volumele semnate de Stejărel Olaru, dedicate fie unui eveniment punctual (atacul Legației României de la Berna)[132], fie unui proces de durată (colaborarea Securității cu Stasi)[133]. Tot pentru activitatea de peste hotare a Securității este esențială și consultarea lucrării semnată de Pierre Accoce și Daniel Pouget[134], deși autorii au fost acuzați că au căzut în plasa întinsă de serviciile secrete franceze și au tins să acorde o importanță nejustificată unor acțiuni controlate, de fapt, de aceste servicii.

Utilă pentru cercetătorul istoriei Securității este și lucrarea realizată de Carmen Chivu și Mihai Albu, referitoare la reflectarea vieții private și publice în dosarele întocmite de această instituție[135]. Abordarea într-o manieră sociologică a sferei de activitate și a metodelor și mijloacelor utilizate de Securitate, datorată, probabil, pregătirii profesionale a autorilor[136], nu impietează asupra valorii

---

[129] Paul Ștefănescu, *Front fără tranșee*, București, 1985; idem, *Istoria secretă a serviciilor secrete,* București, Editura Alux, 1992; idem, *Istoria serviciilor secrete românești*, București, Editura Aion, 1994.

[130] Gheorghe Cotoman, *Dosarele Securității. Dezvăluirile unui anchetator de la Direcția a VI a D.S.S.*, Craiova, 1999.

[131] Gheorghe Cotoman și-a continuat isprăvile de anchetator din anii '80, prestând activitate în nou-creata Divizie Juridică a SRI, fiind implicat, printre altele, în „pierderea" manuscrisului inginerului Gheorghe Ursu. Și-a încheiat activitatea în 1996, prin pensionare.

[132] Stejărel Olaru, *Cei cinci care au speriat Estul*, Iași, Editura Polirom, 2003; în ce ne privește, parcurgerea celor 140 de pagini ale lucrării și a celor 135 de pagini de documente din anexă ne-a lăsat impresia că autorul nu a reușit să catalogheze în mod univoc atacul asupra Legației RPR de la Berna. Astfel, dacă la p. 26 se subliniază că cei cinci români atacatori au încălcat „numeroase norme de drept internațional", în *Epilog* Stejărel Olaru face câteva considerații pe marginea definirii noțiunii de *terorism,* pentru a conchide că „chiar dacă nu putem accepta crima, nu este greu să analizăm și să înțelegem condițiile care au dus la înfăptuirea ei" (p. 139). Dilema *teroriști* sau *eroi* s-a dovedit, în opinia noastră, insolubilă pentru autor.

[133] Stejărel Olaru, Georg Herbstritt*, Stasi și Securitatea*, București, Editura Humanitas, 2005; acest volum, foarte interesant, rod al colaborării cercetătorului român (absolvent al Facultății de Teologie Ortodoxă și a unui master în Științe Politice) cu un cercetător din cadrul Oficiului pentru Administrarea Arhivelor STASI din Berlin, suferă totuși de câteva minusuri, printre care am aminti reminiscențele unui limbaj prea patetic (gen „guvernul comunist de la București era deja etichetat ca nelegiuit și infam", p. 29, vila în care sunt cazați pe litoralul românesc, în 1962, E. Mielke și M. Wolf fusese construită de „deținuți politici", p. 79), preluarea necritică a unor informații din surse nesigure, precum I.M. Pacepa (vezi cazul UM 0920/A, p. 110) sau furnizarea unor explicații forțate pentru unele aspecte probate documentar (vezi considerațiile privind „auto-izolarea" Securității în „comunitatea serviciilor secrete comuniste", vizibilă mai cu seamă după 1970, pp. 73-74).

[134] Pierre Accoce, Daniel Pouget, *Rețeaua Caraman: cei treisprezece români care au zguduit NATO*, București, Editura Compania, 1999.

[135] Carmen Chivu, Mihai Albu, *Noi și Securitatea. Viața privată și publică în perioada comunistă, așa cum reiese din tehnica operativă*, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.

[136] Autorii sunt absolvenți ai Facultății de Științe Politice și Administrative, respectiv a Facultății de Sociologie, ambii absolvind studii de master în Științe Politice.

istoriografice a volumului, ba chiar dimpotrivă. Această aserțiune are în vedere, în primul rând, dicționarul de „termeni uzuali folosiți în dosarele Securității", ce reunește 71 de termeni și expresii întâlnite frecvent în documentele Securității, și care se constituie într-un ajutor prețios în înțelegerea adecvată a informației documentare. De asemenea, aportul informațional este sporit prin includerea unor documente de primă mână, precum „Planul de căutare a informațiilor pe anul 1979", „Planul de căutare a informațiilor în problema «artă-cultură» pe anul 1987" sau „Raport asupra modului cum organele de Securitate au acționat pentru realizarea obiectivelor și sarcinilor din programele de măsuri în problemele «artă-cultură», «presă-radioteleviziune-poligrafie», «sănătate», «justiție»". De asemenea, punerea în lumină a diverselor aspecte ale vieții private care se „bucurau" de atenția Securității oferă o imagine grăitoare a anchilozării depline a sistemului.

Nu putem să nu sesizăm o mică incongruență între titlul volumului, care se referă la aspecte reieșite din „tehnica operativă"[137], și conținutul acestuia, cu ample referiri la investigațiile la domiciliu, fragmente din scrisori interceptate, rapoarte ale Securității. Frapează în mod neplăcut pentru o lucrare de factură științifică și caracterul tezist imprimat unor capitole sau subcapitole ale lucrării. Astfel, în cazul subcapitolului intitulat *Sistemul sanitar și sănătatea populației* referirile sunt făcute aproape exclusiv la legislația antiavort. În plus, unele din informațiile furnizate sunt contradictorii[138] sau eronate[139]. Un minus al volumului este reprezentat și de prezența

[137] Potrivit dicționarului din lucrare, tehnica operativă „reprezintă ansamblul de metode și mijloace (aparatura) destinate interceptării discuțiilor purtate de persoanele urmărite, precum și cele necesare transmiterii informațiilor atât pe cale electronică (emițătoare de diferite tipuri), cât și pe cale fotochimică (micropunct, scriere simpatică)", Carmen Chivu, Mihai Albu, *op. cit.*, p. 214.

[138] De exemplu, aserțiunea autorilor: „în închisori, deținuții politici, în cadrul programului de exterminare la care erau supuși, «aveau parte» și de lipsa îngrijirii medicale sub orice formă ar fi fost ea: consult, medicamente, regim alimentar", este urmată, pe aceeași pagină, de un fragment de document în care un fost deținut politic îi povestește altei persoane: „…Și pe urmă am intrat în greva foamei. A venit la Văcărești un ștab mare cu niște ofițeri de ăștialalți de la Securitate și m-au dus și m-au hrănit. Când am sosit acolo, i-a primit comandantul închisorii, directorul spitalului, că și în închisoare au un spital extraordinar de bine utilat, foarte bine pus la punct, și supus unui tratament serios. «Nu veți pleca de la mine decât complet sănătos»". *Ibidem*, p. 86; pentru o descriere veridică a asitenței medicale din penitenciare, atâta câtă era, vezi Mihai Puşcaşu, *Asistența medicală la Aiud în 1954-1956*, în Arhiva Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, „Din documentele rezistenței", nr. 3, 1991, pp. 2-13.

[139] Autorii susțin că „avortul a fost interzis pentru prima dată în 1948, urmând modelul sovietic. Întreruperea sarcinii a fost considerată infracțiune și pedepsită ca atare prin introducerea art. 482 în Codul penal din 1948" (p. 80). Simpla răsfoire a Codului Penal „Carol al II-lea" (intrat în vigoare la 1 ianuarie 1937) i-ar fi convins pe autori că problema avortului fusese avută în vedere de legiuitor și făcea obiectul… art. 482: „Acela care prin orice mijloace provoacă întreruperea cursului normal al sarcinei, comite delictul de avort și se pedepsește precum urmează: 1. când delictul e săvârșit fără consimțământul femeii însărcinate, cu închisoare corecțională de la 2 la 5 ani. Dacă s-a cauzat femeii însărcinate vreo vătămare a sănătății sau o infirmitate din cele arătate la art. 473, pedeapsa este închisoarea corecțională de la 3 la 6 ani, iar dacă s-a pricinuit moartea acesteia, închisoarea corecțională de la 7 la 10 ani. 2. Când delictul e săvârșit de însăși femeia însărcinată necăsătorită, sau când aceasta a consimțit ca altcineva să i-l provoace, cu închisoare de la 3 la 6 luni, iar dacă femeia este căsătorită, cu închisoare corecțională de la 6 luni la un an. Aceeași pedeapsă și după distincțiile

unor date vădit inexacte, de care este greu de spus cine este responsabil, emitenții sau editorii documentelor citate[140], alături de unele interpretări forțate[141].

Un impuls al cercetării științifice asupra organizării și funcționării Securității a fost reprezentat de înființarea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. Avem în vedere atât faptul că instituția a pus la dispoziția cercetătorilor interesați fondurile arhivistice preluate în gestiune, cât și crearea unui departament propriu de cercetare, axat, în special, pe studierea rolului jucat de Securitate în cadrul regimului comunist. Munca acestui departament s-a concretizat în publicarea unui număr important de volume și studii, care, în general, se înscriu în paradigma unei cercetări științifice riguroase. Încă din primul volum de studii[142] publicat sub egida instituției, cercetătorii CNSAS au abordat aspecte privind problema cadrelor în Securitate (criterii de recrutare, salarizare, profilul angajatului „tipic" ș.a.m.d.), diverse probleme ale organizării și funcționării rețelelor informative, implicarea Securității în lichidarea grupurilor de rezistență armată, persecutarea clerului diverselor culte. Alături de volumele de studii centrate pe o temă dată[143], departamentul a publicat și trei numere dintr-un anuar intitulat, sugestiv, *Arhivele Securității*[144]. În această publicație și-au găsit locul studii valoroase referitoare la rețeaua informativă, interferența Securității în destinul unor personalități ale vieții științifice, culturale și politice ale României, colaborarea Securității cu alte instituții represive (Trupele de Securitate, Miliția, Trupele de Grăniceri), contribuția Securității la impunerea politicii P.C.R. în diverse sectoare de activitate ș.a.m.d.

---

de mai sus se aplică și aceluia care săvârșește faptul cu consimțământul femeii". *Codul Penal Regele Carol al II-lea explicat de Const. Viforeanu, Eugen Petit, Nicolae I. Tanoviceanu*, ediția a II-a revăzută și corectată, f.l., Editura Adevărul S.A., f.a., pp. 152-153.

Potrivit art. 484, „nu se consideră avort întreruperea cursului normal al sarcinii făcută de un medic: 1. Când viața femeii este în pericol iminent sau când sarcina agravează o boală de care suferă femeia, punându-i viața în pericol, care nu putea fi înlăturat prin alte mijloace și este vădit că intervenția n-a fost făcută decât cu scopul de a salva viața femeii; 2. Când unul din părinți este atins de alienație mintală și este certitudine că copilul va purta grave tare mintale. În caz de pericol iminent, medicul este obligat a aduce faptul în scris și confidențial la cunoștința parchetului în 48 de ore după intervenție".

[140] „În rândul țiganilor există și elemente care pentru rezolvarea unor probleme personale recurg la acțiuni cu caracter «protestatar». Spre exemplu, R.E. **în vârstă de 2 ani** (!), la data de 17.II.1979 a ieșit cu pancarte în fața sediului CC al PCR, fapt pentru care a fost condamnat la 4 luni închisoare în baza decretului 153/1970". Carmen Chivu, Mihai Albu, *op. cit.*, p. 152.

[141] De exemplu, unele calambururi vehiculate în 1948 între membrii P.N.Ț., precum „R.P.R" = „Regele pleacă rege" sau „România pleacă la război" sunt considerate de autori drept „texte convenționale", în sensul de „text obișnuit, convenit între expeditor și destinatar, având alt înțeles decât cel care apare la prima vedere". *Ibidem*, p. 26.

[142] CNSAS, *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă,* coord. conf. univ. dr. Gheorghe Onișoru, București, 2001.

[143] CNSAS, *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, coord. prof. univ. dr. Gheorghe Onișoru, București, Editura Kullusys, 2003.

[144] CNSAS, *Arhivele Securității*, vol. 1, București, Editura ProHistoria, 2002; vol. 2, București, Editura Nemira, 2004; vol. 3, București, Editura Nemira, 2006.

În paralel cu *Arhivele Securității*, și-a făcut apariția, din luna iulie 2008, o nouă publicație intitulată *Caietele CNSAS*[145], publicație semestrială ce-și propune să contribuie la „consolidarea dezbaterii academice cu privire la istoria comunismului românesc, respectiv a celui est-european"[146]. Primul număr reunește o sumă de studii grupate în jurul câtorva teme generoase: *Securitatea: metode și acțiuni, Subiectele și subiecții Securității, Literatura istorică și documentele Securității.* Acestora li se adaugă recenzii și note de lectură, precum și dări de seamă asupra modalităților de valorificare a fondurilor arhivistice prin expoziții și mese rotunde.

Studii interesante, centrate strict pe studierea Securității, ca instituție, au fost elaborate și de cercetători de la institutele Academiei Române, în acest sens amintind contribuțiile lui Sorin D. Ivănescu[147] și Dorin Dobrincu[148], de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol", din Iași, Cristian Vasile[149] de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" sau ale lui Cristian Troncotă[150], la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului.

Dat fiind imensul interes suscitat de diversele aspecte ale istoriei Securității, evident că prezenta trecere în revistă a surselor istoriografice nu poate fi una exhaustivă. Rostul demersului nostru trebuie circumscris unei necesare analize a stadiului atins de cercetarea istorică în acest domeniu și de reliefarea premiselor existente pentru extinderea și aprofundarea cercetărilor, subliniind, încă o dată, necesitatea imperioasă a acestora în perspectiva unei viitoare istorii comprehensive a comunismului românesc. Nu ne rămâne decât să ne exprimăm speranța că viitoarele cercetări istorice vor permite reconstituirea cât mai fidelă a mecanismelor de poliție politică edificate de statul totalitar comunist, iar discursul istoric, pe măsura câștigării distanțării temporale atât de necesară, va câștiga în rigurozitate științifică, zgura ideologică de orice factură fiind îndepărtată de pe produsul finit al cercetării științifice.

---

[145] „Caietele CNSAS", anul I, nr. 1, București, Editura CNSAS, 2008, 268 p.

[146] Virgiliu Țârău, *Prolegomene*, în „Caietele CNSAS", anul I, nr. 1/2008, p. 6.

[147] Sorin D. Ivănescu, *Metodele de lucru ale Securității și consecințele lor în societatea românească postbelică*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol», tom XLI, 2004, p. 437-456; idem, *The de-sovietization of the system of the Securitate after 1960*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 2001-2002, 40-41, pp. 307-314; idem, *Organizarea Securității în perioada 1948-1958*, în „Identitate națională și spirit european", București, 2003, pp. 247-258.

[148] *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România, potrivit documentelor Securității. 1959-1962*, Dorin Dobrincu (ed.), București, Editura Scriptorium, 2004; idem, *Informatorii Securității în comunitățile religioase din Centrul Moldovei*, în „Arhiva Istorică a României", 2004, an I, nr. 1, pp. 223-232.

[149] Cristian Vasile, *Rețeaua informativă a Securității din învățământul teologic la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80*, în „Arhivele Totalitarismului", anul XI, nr. 38-39, nr. 3-4/2003, pp. 47-53; idem, *Securitatea și „problema greco-catolică" în anii 1965-1989*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă", I, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 245-267.

[150] Cristian Troncotă, *„Noua politică" în domeniul instituției securității regimului comunist din România. 1965-1989*, în „Arhivele Totalitarismului", anul IX, nr. 32-33, 3-4/2001, pp. 112-133; idem, *About the Espionage Activity of the Romanian Communist regime. 1965-1989*, în „Arhivele Totalitarismului", anul X, nr. 34-35, 1-2/2002, pp. 215-233.

Abstract

Given the huge interest regarding the various aspects of the *Securitate* history any presentation of the historiographic sources cannot be complete. In this case, our study must be connected to a much needed analysis of the stage reached by historical research on this topic, taking into consideration the existing premises which can extend and deepen any future research leading to a comprehensive history of the Romanian communism. We can only hope thate the future research projects will allow the scholars to draw an accurate picture of the political mechanism, created by the communism regime in Romania.

Trecutul recent al României şi utilizările sale în politică. Pe marginea a două lucrări apărute în Franța

Raluca URSACHI

Deşi din ce în ce mai prezentă ca obiect de studiu în ştiințele politice din străinătate, România face cel mai adesea în spațiile academice occidentale obiectul unor colecții de studii ale mai multor autori ce tratează diferite teme, şi care suferă de păcatele obişnuite ale acestui tip de publicații: valoarea inegală a contribuțiilor, caracterul heteroclit al colecției, care nu oferă o viziune unitară asupra unui subiect precis, ci sunt unite adesea doar prin cuvântul „România“ prezent în titlu. De aceea, apariția recentă în spațiul academic francez a două publicații omogene privind evoluția politică a României de după 1989 este demnă de remarcat şi justifică o evaluare critică în paralel.

Prima dintre ele, apărută la editura l'Harmattan, semnată de Catherine Durandin şi Zoe Petre, *La Roumanie post 1989*, se anunță drept o încrucişare a două analize istorice asupra României de după Ceauşescu. Într-adevăr, autoarele sunt specialiste în istoria României: Catherine Durandin este considerată una dintre cele mai avizate experte ale Franței în ceea ce priveşte România, despre care a publicat numeroase studii istorice[1]; de asemenea scriitoare, este autoarea unor romane a căror acțiune are loc în România. Zoe Petre, profesoară de istorie antică la Universitatea din Bucureşti, autoare a numeroase studii de istorie, eseuri politice[2] şi articole de presă, a fost consilieră a preşedintelui Emil Constantinescu, între 1996 şi 2000.

Cea de a doua publicație este teza de doctorat în ştiințe politice (sub coordonarea profesorului Dominique Colas) a lui Alexandru Gussi, lector la Facultatea de Ştiințe Politice a Universității din Bucureşti şi, de la finele lui 2006, consilier de stat în cadrul Administrației Prezidențiale: *Usages du passé et démocratisation: Le rapport des partis politiques roumains à la période communiste*, teză susținută în 2007 la Institut d'Etudes Politiques de Paris, cu mențiunea „très honorable avec les félicitations du jury“. Deşi încă nu a fost publicată în volum, lucrarea este accesibilă în biblioteca Institutului, precum şi în format electronic[3].

O astfel de şansă – două lucrări ştiințifice, tratând acelaşi subiect – este rară şi îmbucurătoare. Publicul avizat, nu neapărat expert în probleme româneşti, dar pretențios în ce priveşte nivelul analizei, se aşteaptă să întâlnească două viziuni, două propuneri de grilă de lectură a unei realități complexe. Or, pentru început, cartea celor două istorice dezamăgeşte din acest punct de vedere: cu greu am putea caracteriza această lucrare ca fiind „ştiințifică“. Prezentată ca o „încrucişare a două analize“, *La Roumanie post 1989* este de fapt un studiu realizat de Zoe Petre încadrat

---

[1] Cele mai recente, publicate în 2000 la Editura Hesse, sunt *Roumanie, un piège?* şi *Bucarest, mémoires et promenades*. Catherine Durandin este, de asemenea, autoarea unei *Histoire des Roumains*, aparută la editura Fayard în 1995.

[2] *Vârsta de bronz*, Bucureşti, Editura Persona, 2000.

[3] Textul integral în limba franceză poate fi accesat la http://ecoledoctorale.sciences-po.fr/theses/theses_enligne/gussi_scpo_2007/ gussi_scpo_2007.pdf.

de un capitol introductiv şi de o „concluzie fără concluzii“ a doamnei Durandin. Impresia lăsată este cea a unui *patchwork*: cele două contribuţii nu par să facă parte dintr-un întreg, nu au legătură una cu alta, nu fac referire una la alta. Cele două autoare par a se întâlni numai în capitolul intitulat *Catherine şi Zoe*, un dialog de altfel foarte interesant pe teme de politică şi civilizaţie românească, purtat între occidentalul uimit şi analistul integrat în spaţiul pe care încearcă să îl „traducă“. Viciul de construcţie exprimă un viciu de conţinut: analiza Catherinei Durandin atestă mai degrabă calităţile de romancier ale autoarei, decât cele de cercetător ştiinţific. Stilul este fără îndoială unul literar, emoţional, un du-te-vino între temporalităţi istorice şi personale, între tematici atinse în treacăt, paradoxuri şi ironii adesea obscure. Lectura este agreabilă, deşi nu întotdeauna comodă, pentru cunoscătorii României; un novice însă riscă să rămână perplex în faţa aluziilor neexplicate, ironiilor de „connoisseur“ şi lipsei totale de construcţie a textului. Ideea directoare a textului, indicând de fapt o non-direcţie, este că România este haotică şi paradoxală; termeni care în Occident nu pun probleme epistemologice, precum „democraţie“ sau „economie de piaţă“, nu au deloc aceeaşi semnificaţie în acest spaţiu şi nu constituie criterii relevante pentru evaluarea „normalităţii“ româneşti. Catherine Durandin se resemnează – mai bine zis, se complace – în această realitate haotică, pe care o evocă renunţând să o facă inteligibilă. Structura impresionistă a textului introductiv, în tuşe de culoare, fără o tematică definită, fără problematizare sistematică, se regăseşte şi în textul final: *Conclure, sans conclusions* – care, fireşte, nu trage concluzii. Autoarea îşi interzice explicit satisfacţia intelectuală de a găsi un sens atâtor ani de „istorii“ româneşti (p. 189). Este adevărat că, odată ce lectorul abandonează speranţa regăsirii unui text de tip academic şi se lasă în voia lecturii, descoperă că România cea pitorească şi paradoxală este evocată cu talent prin prisma experienţelor personale ale autoarei în numeroasele sale vizite în România, înainte şi după revoluţie. Tranziţia, acest concept atât de încărcat, este simbolizată de toate stadiile concomitente de dezvoltare accelerată şi descompunere lentă ale Căii Moşilor pe care autoarea o parcurge pe jos în anul 2007. Este evocat şoferul de taxi care o întreabă anxios, în 1990, pe drumul de la aeroport: „Aţi venit să ne cumpăraţi ţara?“, sau ofiţerul de Securitate care o şicanează ca studentă în România şi, tot el, încearcă să o racoleze ca tânără profesoară la Paris. Sunt evocate personalităţile „sumbre şi misterioase“ ale lui Virgil Măgureanu, Silviu Brucan, Larry Watts – fără a ne lămuri asupra rolului lor în toată „istoria“. Catherine Durandin rămâne însă o foarte bună cunoscătoare a României de dinainte şi de după revoluţie: sunt atinse teme importante, precum condiţia femeii şi a familiei în comunism, revolta de la Braşov din noiembrie 1987, memoria problematică a Holocaustului în România. Autoarea intuieşte (şi suntem de acord cu ea) că puţinele succese în dezvăluirea colaborării cu Securitatea sunt rezultate mai ales din reglarea de conturi între spioni, care „se demolează unii pe alţii în faţa unei opinii publice sceptice şi adesea, indiferente...“ (p. 33). Intuiţiile nu funcţionează însă în toate cazurile: autoarea sugerează că Nicolae şi Elena Ceauşescu constituiau un model familial pentru bucureştenii dezgustaţi de manifestanţii din Piaţa Universităţii – bucureşteni care, nu cu mult timp în urmă, şi-ar fi împins fără ezitare fiicele în relaţii cu securişti pentru meschine recompense (p. 20). Obiecţiile metodologice nu îşi mai au rostul: navigăm în plină literatură.

Pe de altă parte, contribuția doamnei Zoe Petre, care constituie substanța propriu-zisă a cărții cantitativ şi calitativ, prezintă aproape aceleaşi tematici, dar de data aceasta într-un text mult mai bine organizat. La rândul său, Zoe Petre evocă sumbrul noiembrie 1989 şi ultimul Congres al PCR, care a descurajat definitiv orice speranță de schimbare din partea partidului (care devenise, prin extindere nemăsurată, o „imensă moluscă" fără relevanță politică). Criza alimentară şi stategiile de mascare *à la Potemkin*, controalele ginecologice obligatorii pentru femei, cenzura desființată formal, dar internalizată de scriitori şi alți artişti, Radio Europa Liberă ascultat în proporție de masă (Catherine Durandin evaluează că doar o anumită pătură socială, proporțional nu foarte numeroasă, asculta acest post), transformarea condamnărilor politice în internări în spitale psihiatrice sau în încadrări penale – toate acestea sunt particularități ale regimului Ceauşescu, greu de imaginat pentru un public occidental. Zoe Petre face o rapidă, dar substanțială incursiune în întreaga istorie a epocii Ceauşescu, trasând drumul parcurs de la iluzoria liberalizare a începuturilor. Deconstruind punerea în scenă a unui nou tip de conducător (care dansa hora „tradițională" în mijlocul poporului, împreună cu soția, în contrast cu ascetismul hieratic şi asexuat al predecesorilor), autoarea face o subtilă analiză a simbolurilor, aparențelor şi a multiplelor niveluri de limbaj de care se făcea uz pentru crearea ideologiei „național-comuniste" din ce în ce mai asemănătoare naționalismului extremei drepte antebelice. Experiențele trăite de autoare ca istoric sunt deosebit de grăitoare prin absurdul lor ionescian (sala de istorie a Partidului care înfățişa în 1974 perioada de până în 1975, ca într-un suprarealist muzeu al viitorului; sau căutarea „ştiințifică" a „datei de naştere a poporului român", cât mai devreme, de preferință spre zorii umanității).

Cea mai valoroasă secțiune a cărții este, credem, evocarea episodului revoluționar din decembrie 1989 şi a anului 1990. Prezentarea simplă şi eficace a unei realități atât de complexe este marele merit al acestei contribuții. Zoe Petre propune un scenariu, spune o poveste: aceea a momentului fondator al tranziției româneşti, moment care va determina tot restul. Iar când punctul de sosire al poveştii este cunoscut, descrierea începutului este mult mai uşoară. „Spectacolul de sânge şi lumini" care a fost revoluția transmisă în direct este redat cu acurațețe. Momentul exact al declanşării diversiunii „teroriştilor" şi al „apărării revoluției" este bine surprins, ca şi motivațiile subiacente ale protagoniştilor: ordinul dat Armatei de a ieşi din cazărmi şi de a „apăra instituțiile publice" a însemnat, de fapt, evacuarea civililor care le ocupaseră şi dispersarea mulțimii. Iar transmiterea în direct, la toate televiziunile lumii, a dramei care se desfăşura, a atins mai multe scopuri: aureolarea de eroism revoluționar a noilor lideri (care în zilele Timişoarei şi noaptea Pieței Universității se ținuseră deoparte, dacă nu chiar dirijaseră represiunea armată), escamotarea durabilă a rolului represiv al Armatei (demonizând Securitatea presupus „teroristă") şi, mai ales, transformarea revoltelor unei minorități curajoase şi anonime din câteva oraşe, într-un mare spectacol mediatic al revoluției, în care întreaga țară a avut sentimentul că participă stând la televizor (p. 91). Execuția lui Ceauşescu (atât de „odios", încât nu mai avea dreptul nici la majuscula numelui tipărit), dispariția PCR din câmpul vizual, decorticarea discursurilor şi mai ales a tăcerilor inaugurale, sunt etape importante ale analizei paradoxului revoluției române, cea mai violentă şi

în acelaşi timp cea mai puţin eficace din ţările din Est. Momentul transformării în partid a FSN este considerat a fi momentul loviturii de stat propriu-zise, o tentativă de refacere a partidului-stat. Acesta este şi momentul în care Zoe Petre începe treptat să piardă din acurateţea analizei, în favoarea unui discurs partizan. Discursul de tip FSN = PCR este anacronic şi inexact: pluripartitismul era o realitate indiscutabilă în momentul declarării FSN ca partid (cu toate ca Zoe Petre citează o sursă inedită care atestă reticenţa iniţială a lui Ion Iliescu faţă de pluripartitism[4]). Legăturile lui Ion Iliescu cu Moscova sunt puse în evidenţă în mod insistent: este o tematică recurentă a cărţii, ca şi a discursului opoziţiei de până în anul 1996. Ion Iliescu este cu adevărat un „sindrom" al tranziţiei româneşti, pe care a modelat-o decisiv (cel puţin la nivel simbolic şi identitar) atât prin devoţiunea pe care a inspirat-o aliaţilor săi, cât şi prin repulsia ireductibilă pe care a declanşat-o adversarilor până în ziua de azi. Evenimentele de la Târgu Mureş, primele mineriade, precum şi momentul-cheie al Pieţei Universităţii şi al mineriadei din 13-15 iunie 1990 sunt redate succint şi expresiv, cu claritate şi detalii, şi mai ales cu analiza semnificaţiei durabile a fiecărui episod. În absenţa proceselor penale care să clarifice oficial şi fără ambiguităţi derularea şi rolul acestor evenimente, astfel de analize-reconstituiri sunt preţioase.

Zoe Petre relatează formarea şi evoluţia partidelor istorice şi a organizaţiilor civice de-a lungul tranziţiei. Din nou, vocea militantului, a actorului politic capătă proeminenţă faţă de cea a analistului politic sau a istoricului. Parţialitatea analizei este uimitoare din partea unui analist de calibrul doamnei Petre: erorile strategice ale partidelor, determinante pentru evoluţia ulterioară, nu sunt arătate decât în măsura în care au afectat cariera lui Emil Constantinescu în timpul mandatului acestuia. În rest, imaginea vieţii politice în perioada 1990-1996 este una maniheistă şi lipsită de nuanţe. Prezentarea Convenţiei Democratice este făcută defensiv: autoarea începe prin a explica ce *nu* era Convenţia (nu era o veritabilă uniune politică, aşa cum „greşit" a fost percepută) şi oferă argumente în amontul unor potenţiale critici care nu sunt explicit formulate. Din nou: pentru cititorul familiarizat cu istoria şi discursul politic românesc, criticile aduse CDR sunt cunoscute, deznodământul guvernării CDR este cunoscut, iar discursul doamnei Petre face parte dintr-o lungă discuţie ale cărei principale repere sunt şi ele cunoscute. Pentru un potenţial cititor francez ignorant al acestor lucruri, argumentele sunt derutante, ca într-o dispută în care nu se aude decât unul din interlocutori.

Un obiectiv central al acestui text este în mod limpede reabilitarea imaginii administraţiei Emil Constantinescu, adesea caracterizată drept un eşec de (foşti) aliaţi şi adversari deopotrivă. O cauză importantă a acestei percepţii (şi a eşecului final al CDR) este, spune autoarea, „o neînţelegere gravă": miezul dur al electoratului Convenţiei n-a înţeles adevărata natură a acestei formaţiuni, luând-o drept o uniune în jurul unor idealuri etice ireductibile şi nu o simplă alianţă electorală! Nerealist, nerăbdător, plin de iluzii de schimbare radicală, acest electorat a fost cel mai rapid şi cel mai durabil dezamăgit de realitatea exersării puterii de către CDR şi Constantinescu, criticându-l şi făcându-l vulnerabil faţă de adversari. Autoarea nu

[4] Sursa este Stenograma întrevederii lui Ion Iliescu cu ambasadorul URSS din 27 decembrie 1990, citată în teza de doctorat inedită a lui Alex Mihai Stoenescu.

explică la ce electorat anume se referă, nici nu oferă explicații pentru această *dezîncântare* (altele decât discursul „supărat pe sat“ ce sugerează că societatea românească înapoiată nu l-a meritat pe Constantinescu). Alienarea electoratului şi dizolvarea Convenției (şi împreună cu ea a unei întregi stări de spirit pe care autoarea a descris-o atât de entuziasmant în paginile anterioare) constituie una dintre moştenirile cele mai durabile ale administrației Constantinescu şi ale acțiunilor directe ale preşedintelui începând chiar din ziua următoare alegerilor[5].

În general, în analiza guvernării CDR, care ocupă spațiul central al cărții, Zoe Petre nu pomeneşte nicăieri de vreo stângăcie a guvernului sau vreo posibilă greşeală a lui Emil Constantinescu. Argumentul menit să ne convingă de valoarea acestei guvernări este „se putea şi mai rău“, mereu „sindromul Iliescu“: într-un raționament contrafactual, în ceea ce considerăm pasajul cel mai greu de acceptat într-o analiză ce se pretinde ştiințifică, autoarea descrie catastrofa ce ar fi survenit pe plan mondial dacă CDR nu ar fi câştigat alegerile în 1996 (Iliescu ar fi devenit vasalul Rusiei, s-ar fi opus forțelor NATO în conflictul din Iugoslavia, forțe NATO care s-ar fi văzut astfel puse într-o postură critică, de război lung, terestru, dacă nu chiar de tot înfrânte, p. 131). Războiul din Iugoslavia este considerat punctul cheie al tranziției româneşti, momentul care a schimbat nesperat destinul României – care a ştiut, prin administrația CDR, să reacționeze adecvat; de aici însă şi până la a-l prezenta pe Emil Constantinescu drept omul providențial al păcii mondiale este un mare pas, pe care Zoe Petre îl face cu uşurință, sacrificându-şi credibilitatea ştiințifică din neabătută fidelitate față de fostul preşedinte. Argumentele reale în favoarea mandatului CDR nu lipseau, totuşi, iar autoarea le subliniază pe bună dreptate ca fiind jaloane importante pe drumul reformei: atitudinea României în conflictul din Kosovo care a pus definitiv România pe harta NATO şi UE (poziție curajoasă care, potrivit autoarei, a avut un cost fatal în termeni de popularitate pentru Emil Constantinescu); progrese esențiale în ce priveşte relația cu minoritatea maghiară (prin cooptarea UDMR la guvernare, acordarea de drepturi şi reconcilierea istorică cu Ungaria, un model de rezolvare a tensiunilor interetnice); integrarea regională şi tratatele trilaterale, ca soluție de afirmare a poziției strategice a României respinse de NATO la Summiturile de la Madrid în 1997 şi Washington în 1999. Pe plan intern, legea accesului la informațiile de interes public a marcat cu adevărat o schimbare fundamentală, cu multe consecințe. Lansarea luptei anticorupție este prezentată ca o victorie cu rezultate palpabile şi semnificative. În opinia noastră, semnificația cu adevărat durabilă a acestei politici avea să fie mai ales consacrarea termenului, inconturnabil de atunci încoace în orice discurs politic cu pretenții de legitimitate.

[5] Aluzia făcută de Zoe Petre la pierderea de către Contantinescu a sprijinului propriilor partizani „încă ostili Statului, moştenitori ai unei culturi politice de rezistență, ba chiar de subversiune, nerăbdători şi dezamăgiți de rezerva legalistă [a lui Constantinescu]“ (p. 141) pare că se referă la incidentul inaugural al guvernării CDR, care a dat semnalul alienării formațiunilor civice: a doua zi după alegeri, la întâlnirea simbolică dintre preşedinte şi formațiunea care îl purtase spre victorie, nu au fost invitate decât partidele, nu şi organizațiile civice membre în CDR – motivul fiind neînregistrarea la tribunal a CDR, ca alianță civică, ci doar politică. Pentru o analiză pe larg a incidentului, vezi Dan Pavel, Lucia Huiu, *Nu putem reuşi decât împreună. O istorie analitică a Convenției Democratice, 1989-2000*, Iaşi, Editura Polirom 2003, pp. 389 şi urm.

Din acest punct de vedere, guvernarea CDR a marcat înlocuirea pe plan discursiv, ca şi clivaj identitar în peisajul partizan din România, a anticomunismului cu lupta anticorupție[6].

Nici Alexandru Gussi nu marchează acest avatar al discursului anticomunist românesc, deşi face un studiu excepțional de elaborat al acestui discurs. Motivul principal al acestei omisiuni este oprirea analizei conceptuale la momentul alegerilor din 2000, deşi teoretic lucrarea acoperă perioada 1989-2006 (perioada de după 2000 este tratată în 20 de pagini din cele 600 ale lucrării). Acelaşi fenomen de cvasi-escamotare a ultimelor două legislaturi este de constatat în cazul analizei făcută de Zoe Petre (care critică guvernarea Adrian Năstase în două paragrafe şi administrația Băsescu în două pagini). Ca şi când finalul mandatului CDR ar fi marcat sfârşitul unei ere, şi odată cu ea, sfârşitul unui anumit tip de discurs.

Într-adevăr, ipoteza de plecare a lui A. Gussi este faptul că raportarea partidelor la trecutul comunist este fundamentală în definirea identității lor, precum şi a existenței în viața politică românească a unui conflict binar, clivaj reductibil doar cu prețul pierderii identității. Viața politică românească a fost analizată ca fiind un spațiu de competiție între imaginile despre trecutul comunist. Astfel, ideea repetată insistent că Ion Iliescu este agent KGB reprezintă pandantul ideii (constitutive a anticomunismului) că regimul comunist a fost impus românilor prin forța Armatei Roşii. Nu adevărul istoric al acestei noțiuni este interogat, ci utilizarea sa politică: dacă Iliescu este agent străin, şi comunismul a fost un regim de ocupație vreme de 45 de ani, atunci ideea că toți activiştii comunişti şi aliații lor au fost colaboratori ai puterii sovietice decurge pe cale de consecință. Lustrarea, scoaterea lor în afara comunității politice, ar consfinți deculpabilizarea tuturor celorlalți, care nu au fost agenți KGB![7] „La anticomunişti este vorba de o formă paradoxală de identificare cu statul român de dinainte de 1989: se recunoaşte că a fost la rândul său oprimat (de către URSS), la fel cum românii au fost oprimați de acest Stat“ (p. 526).

Ieşirea din viața parlamentară a PNȚ-CD a marcat dispariția a ceea ce Alexandru Gussi numeşte „anticomunismul politic“, orientat spre cucerirea puterii (spre deosebire de „anticomunismul civic“, memorial, de care partidele CDR s-au detaşat, preşedintele Constantinescu jucând un rol pivot în această desprindere), şi deci şi aparenta dispariție a marelui clivaj identitar între anti- şi post-comunişti. Cu toate acestea, remarcă autorul, raportarea la trecut nu a încetat să servească scopurilor politice, o raportare din ce în ce mai puțin identitară şi din ce în ce mai mult instrumentală. Ostilitatea față de Ion Iliescu rămâne un principiu de solidarizare al partidelor din fosta opoziție, iar multe din temele de campanie ale Alianței DA din 2004 sunt comune cu cele ale CDR – moştenire pe care Alianța preferă să oculteze, precum FSN şi avatarurile sale ocultează moştenirea PCR. Din păcate, analiza renaşterii surprinzătoare a discursului anticomunist în 2005-2006 este tratată rapid, în câteva pagini de post-scriptum (cercetarea propriu-zisă fiind condusă până la

[6] Opinie împărtăşită şi de alți analişti precum Florin Abraham, în comunicarea *Procesul comunismului* de la 5th Congress of Romanian Studies, Constanta, 27 iunie 2007.
[7] Idee exprimată şi de Daniel Barbu, *Republica absentă*, Bucureşti, Editura Nemira 1999.

începutul lui 2005) – suficient însă pentru a nota mutarea terenului de competiție anticomunistă în interiorul „dreptei“, între PD şi PNL.

Publicarea tezei *Usages du passé et démocratisation...* ar fi benefică atât pentru lucrarea în sine (căreia exigențele editoriale i-ar impune o analiză mai puțin stufoasă şi o mai bună organizare, fără a aduce atingere complexității aparatului conceptual), cât mai ales pentru publicul academic din România şi din Franța. Conceptele propuse de autor ar ajuta la decriptarea anticomunismului ambiant: asistăm azi la o altă formă de „anticomunism populist“, precum cel practicat de CDR între 1992 şi 1996? Preşedintele Băsescu, remarcăm, a câştigat alegerile cu un discurs pragmatic, deşi nu lipsit de radicalism, în care temele anticomunismului erau prezente în formă modificată (în special prin adoptarea discursului „anticorupție“) – pentru ca, surprinzător, în timpul mandatului să acționeze în sensul reunificării „anticomunismului politic“ cu „anticomunismul civic“ (putem vorbi de o refacere simbolică a Convenției?). Este inversul acțiunii preşedintelui Constantinescu, câştigător datorită unui discurs de tip civic şi care în timpul mandatului a disociat cele două tipuri de discurs.

În încercarea sa de concluzii, Catherine Durandin explică grava criză politică a suspendării preşedintelui Băsescu drept o consecință directă a condamnării solemne a comunismului (pentru Zoe Petre, nimic mai mult decât un gest de „abilă confiscare“): „Declarația [de condamnare a comunismului] mişcă şi nelinişteşte, destabilizează pe cei cu state vechi. (…) Condamnarea morală, această povară şi această pată, nu poate fi acceptată de societatea «tovarăşilor»“ (p. 191). Deşi nu credem în această cauzalitate directă, suntem de acord că în România chestiunea raportului cu trecutul (cu trecutul foarte recent al revoluției, cu trecutul epocii comuniste, cu trecutul de dinainte de comunism) este departe de a fi o chestiune încheiată. Cu acest trecut care nu trece, mai bine zis cu feluritele narațiuni despre acest trecut, încă se definesc, sau se compromit, identități politice româneşti.

Abstract

Romania's political development since the fall of Communism in 1989, comparatively little studied and understood in the Western academia, is explored by scholarly authors in recent publications in France. Both concentrate on the events that defined the fundamental divide of the Romanian political elite: the December Revolution and the mass meeting of the University Square followed by the violences of June 1990. While one of the authors, in virtue of her political career, offers a very biased analysis of the development of this divide once „the opposition“ finally won the elections in November 1996, the other work goes on to explain why the 1996 administration meant the end of anticommunism as a political discourse – though not of anticommunism as a civic attitude. The recent revival of the anticommunist discourse is not sufficiently dealt with by any of the two publications – it is up to the reader to see to what extent they offer useful tools of analysis for this unexpected development.

Dialog epistolar: Iosif Chişinevschi şi comunismul românesc

Vladimir TISMĂNEANU

La sugestia lui Cristian Vasile, împreună cu care lucrez la un vast proiect în mai multe volume despre rolul ideologiei şi al propagandei în istoria românească postbelică, am decis să public acest dialog epistolar, ca un fel de preambul pentru o carte dedicată biografiei politice a lui Iosif Chişinevschi[1]. Fiind în relaţii apropiate cu fiul mezin al lui Iosif şi al Liubei Chişinevschi, Gheorghe, am păstrat contactele cu el şi la sfârşitul anilor 1980, când amândoi ne aflam în exil (eu – în SUA, el – în Israel), mai ales că putea să îmi furnizeze informaţii preţioase pentru cartea privitoare la istoria comunismului românesc, pe care o pregăteam încă din anii 1970. Îl cunoscusem la Bucureşti, era cu un an mai mare decât mine, deci născut în 1950, mersesem, eu în primele cinci clase, el până la absolvire, la Liceul care se numea pe atunci „Dr. Petru Groza" de pe strada Arhitect Ion Mincu. Relaţiile noastre erau amicale, dar nu fusesem prieteni apropiaţi – îl ştiam mult mai bine pe fratele său, Iuri, mai mare cu şase ani decât mine, fost coleg de clasă, între alţii, cu Petre Roman, Costi Vinea (fiul Ofeliei Manole) şi Vladimir Socor. Despre Gheorghe (Ghiţă), auzisem din familie că primise numele în cinstea lui Gheorghiu-Dej. Mai ştiam că se căsătorise cu Rodica Lupu, fiica lui Nathan Lupu, activist al „frontului istoric" în anii stalinismului. După eliminarea lui Iosif Chişinevschi din vârful piramidei, în iunie 1957, fostul înalt demnitar şi familia sa au părăsit reşedinţa din Bulevardul Jdanov (azi Primăverii) şi s-au mutat pe strada Haia Lifschitz, numită astfel în memoria unei faimoase ilegaliste care murise în închisoare facând greva foamei. După 1962, strada primea numele Rozelor, iar astăzi se numeşte Washington. În vila care i-a fost repartizată, famila Chişinevschi se învecina cu familia Kaplan: Cornel, de profesie medic, fusese ani de zile şeful Sectorului Special (Sanitar) din cadrul Secţiei Gospodăriei de Partid. Soţia sa, Tea, era nepoata de frate a lui Chişinevschi, era la bază profesoară de gimnastică. În anii 1950, până la prăbuşirea „ilustrului" unchi, a lucrat în Ministerul de Interne cu gradul de maior şi a fost secretara Comitetului de Partid din acea teribilă instituţie. Aveau trei copii: două fete (Victoria şi Ana) şi un fiu, Pavel.

În toamna anului 1989, când are loc acest dialog epistolar între mine şi Gheorghe Chişinevschi, locuiam la Philadelphia, predam la University of Pennsylvania şi lucram ca *research associate* (cercetător) la Foreign Policy Research Institute, sub egida căruia apărea publicaţia „Agora", revistă alternativă de cultură, unde eram redactor alături de Paul Goma, Michael Radu, redactor şef fiind Dorin Tudoran (de altfel, scrisoarea pe care i-am expediat-o lui Gh. C., datată 8 septembrie 1989 – vezi *Documentul nr. 1* –, are chiar antetul revistei şi al FPRI). Am să relatez pe scurt cum s-a amorsat schimbul nostru de scrisori: eu eram la curent cu ce publicase Gheorghe Chişinevschi în revista „Minimum" din Israel; pe

[1] O bază de pornire ar putea fi şi eseul meu, transmis iniţial la Radio Europa Liberă: *Fariseism şi revoluţie. Însemnări despre rolul lui Iosif Chişinevschi în istoria comunismului românesc*, publicat recent în Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ediţia a III-a, revăzută şi adăugită, cu o postfaţă de Cristian Vasile, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2008, pp. 222-228.

de altă parte, Gh. Chişinevschi, citind la un prieten câteva numere din „Agora“, le-a găsit interesante şi mi-a scris cu rugămintea de a se abona şi de a primi ultimul număr pe 1989, adăugând: „În al doilea rând, ți-aş rămâne recunoscător dacă m-ai ajuta să obțin o copie după serialul pe care l-ai ținut la Europa Liberă în anii ’80. Am început să mă ocup serios de istoria mai veche a PCR, deşi în 1984, când am plecat din țară, îmi propusesem să uit cu totul trecutul cel negru. (...) Am început de atunci o adevărată operație de scotocire a bibliotecilor universitare de aici, care nu se reflectă încă în ceea ce a publicat Victor Frunză în nr. 4 din «Alergătorul de la Marathon» (cu mare întârziere). Încă o dată, «Agora» voastră este o mare izbândă“.

După ce a primit de la Victor Frunză, care era şi membru al Colegiului de redacție de la „Agora“, un exemplar din *Istoria Partidului Comunist Român*[2] în care Iosif Chişinevschi apărea ca un personaj important, Gh. Chişinevschi a trimis redacției revistei „Alergătorul de la Marathon“ (fondator şi editor: Victor Frunză), o scrisoare cu precizări şi clarificări interesante[3]. Am profitat la rândul meu de dispoziția lui spre confesiune şi i-am adresat în mesajul de răspuns câteva întrebări legate de biografia tatălui său. La 26 septembrie 1989, Gheorghe Chişinevschi mi-a expediat o lungă scrisoare (*Documentul nr. 2*) care dovedeşte situarea lui în categoria acelor fii şi fiice al căror ataşament față de părinți se opreşte în punctul unde se începe activitatea politică cu efecte dezastruoase a celor din urmă[4]. Din acest punct de vedere, aş compara poziția lui Gheorghe Chişinevschi cu aceea a unui Rudolf Slansky Jr, care a ştiut să distingă între rolul tatălui său ca arhitect al stalinismului şi acela de victimă a unui sistem pe care l-a servit cu inflexibil fanatism. Mă gândesc şi la Cela Varlam, pesudonimul literar al Luminiței Pană, care a scris un tulburător roman al despărțirii de mediul în care s-a născut şi format[5]. Gh. Chişinevschi a încetat din viață la începutul anilor 1990. Prins în vârtejul acelor timpuri, nu am rămas în contact nici cu el, nici cu atâția dintre cei cu care corespondasem de-a lungul anilor premergători revoluțiilor din 1989. Dețin însă în arhiva mea personală eseul *Nopți staliniste* pomenit în scrisoare şi sunt convins că ar merita publicat.

Am întregit textul inițial al scrisorilor, care conține mai multe prescurtări, prin paranteze drepte. Am adăugat, fără a le mai semnala, semnele de punctuație acolo unde era cazul. Am adaptat ortografia în conformitate cu normele aflate azi în vigoare.

---

[2] Vezi Victor Frunză, *Istoria Partidului Comunist Român*, Aarhus, Editura Nord, 1984; lucrarea a cunoscut mai multe ediții, cu titlul schimbat, dar fără modificări majore față de versiunea inițială: *Istoria stalinismului în România*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990; *Istoria comunismului în România* (Bucureşti, Editura Victor Frunză, 1999 şi 2006).

[3] Scrisoarea a fost publicată în 1989; vezi Gheorghe Chişinevschi, *Iosif Chişinevschi şi PMR-ul în anii cincizeci*, în „Alergătorul de la Marathon“, nr. 4, 1989, pp. 191-199.

[4] Vezi şi *Ibidem*, p. 199. I-am mulțumit lui Gheorghe Chişinevschi pentru ajutorul acordat inclusiv în volumul *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, postfață de Mircea Mihăieş, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 19.

[5] Vezi Cela Varlam, *Să nu-mi luați temnița*, Bucureşti, Editura Albatros, 2005, precum şi cronica mea *Melancolii din Cartierul de Nord*, aparută în *Cotidianul*, 23 decembrie 2005, inclusă în Vladimir Tismăneanu, *Democrație şi memorie*, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2006, pp. 319-321.

*

Documentul nr. 1.

8 sept[embrie] 1989

Dragă Ghiță,

Mulțumesc mult p[en]tr[u] cuvintele amabile despre „Agora". P[en]tr[u] abonament, trimite un cec în valoare de 20 $ pe adresa „Agora" – For[eign] Pol[icy] Res[earch] Inst[itute] etc.

Am citit rândurile ce le-ai publicat în „Minimum" şi în „Alergătorul de la Marathon" pe tema – spinoasă şi inevitabil dureroasă – a rolului tatălului tău în istoria comunismului român. Cred că efortul tău de reaşezare a balanței merită respect, dar îndrăznesc să-ți sugerez şi alte ipoteze, inclusiv aceea a relației sale *privilegiate* (esențiale) cu anumite vârfuri ale ierarhiei staliniste, *y compris* [Lavrenti] Beria. Nu mă refer doar la miturile (*self-serving*) puse în circulație de [Gheorghe Gheorghiu-]Dej et Co., dar şi la alte informații (mult mai credibile) legate de sprijinul sovietic p[en]tr[u] ascensiunea sa (spectaculoasă) de după 1945. Scriu eu însumi o istorie ([*A*] *Story* [*of Romanian Communism*]...) a comunismului român şi aş prețui mult ajutorul tău întru luminarea unor elemente biografice esențiale în privința lui Iosif Ch[işinevschi].

a) Mai întâi: ştii exact anii când a studiat la Şcoala Leninistă (şi cine se mai afla acolo pe „tichet" românesc) ?

b) În ce închisori s-a aflat I[osif] C[hişinevschi] în anii războiului? Când s-a reîntâlnit cu Dej? Cât de apropiate erau relațiile lor în primii ani de după 23 august [1944]?

c) Care era atitudinea lui față de Ana Pauker: admirație, gelozie, resentiment, invidie?

d) Care au fost (*if any*...) [dacă au fost...] comentariile lui privitoare la destalinizarea amorsată de Hruşciov?

e) Cunoşti mai mult despre contactele lui I[osif] C[hişinevschi] cu Mark Mitin, în epocă adevăratul proconsul [sovietic] de la Bucureşti (red[actor şef] la „[Pentru] Pace Trainică, [Pentru Democrație Populară]")?

Îmi dau prea bine seama că nu poți acoperi teme şi interogații atât de variate într-o scrisoare. M-ar interesa însă să rămânem în legătură şi, dacă nu te stinghereşte, să-mi trimiți comentarii critice la textul alăturat.

Istoria comunismului român a fost marcată de prea multe trădări, compromisuri şi crime p[en]tr[u] a o scrie cu glacială detaşare. Pe de altă parte, după ani de eforturi exorcizante, cred că am ajuns la punctul în care pot să-i surprind tensiunile şi refulările, aşezând personalitățile în contexte comprehensive care refuză maniheismele primare. Nu neg aşadar că a existat şi un capital romantic între cei care, adeseori suicidar, s-au înrolat în acea comunitate de „iluminați". Dar, în egală măsură, să ne întrebăm, asemeni lui şi împreună cu Koestler, dacă „mişcarea" nu a generat quasi-automat anticorpi împotriva idealiştilor şi nu a fortificat specia (încă activă, *hélas*...) a comisarilor. La acest punct, şi în final, mă întreb în ce măsură a realizat I[osif] C[hişinevschi] natura *reală* a sistemului pe

care, fără ezitare, l-a servit? Cum l-ai compara, din acest punct de vedere, cu un Jakub Berman? (Ai citit, cred, cartea Teresei Toranska, *Oni*[6]).

Aştept cu nerăbdare răspunsul tău.

Cu prietenie,
Volodea [Vladimir Tismăneanu]

*

Documentul nr. 2.

26/09/1989

Dragă Volodia,

Am primit cu mare bucurie scrisoarea, studiul despre comunismul românesc şi revista. Nu vreau să par exagerat protocolar, însă ţin să încep prin a spune că, după citirea celor ce ai scris despre tragicomedia comunismului românesc, mi se pare evident că poţi duce la bun sfârşit cu succes o nouă istorie a acestui fenomen. Ai o poziţie privilegiată ca sociolog stăpân pe un orizont larg şi flexibil de concepte, precum şi ca intim cunoscător al „acestor mult prea triste şi prea urâte fapte". Personal, eu nu mă simt prea comod într-o abordare sociologică în genul lui M. Shafir din *Romania – Politics, Economics and Society...*[7], ci mai aproape de istoria lui Ghiţă Ionescu; m-au bucurat mult cuvintele bune pe care le ai despre acesta, pentru că l-am descoperit cu întârziere ca pe o adevarată Biblie a stalinismului clasic românesc. În fond, trebuie urmărite avatarurile continuităţii staliniste într-un context pe cât posibil mai larg şi mai iluminator, fie el de sovietologie ori istoric, politic, cultural; este ceea ce ai făcut într-o engleză uimitor de bogată şi „ascultătoare" faţă de idee. Este unul din viciile istoriei lui [Victor] Frunză de a fi introdus prea puţin evenimentele româneşti în context sovietic ori sovietologic; aceeaşi observaţie trebuie, cred, făcută în cazul luptei „fracţioniste" Barbu-Luximin. Probabil că există o anumită sărăcie documentară, însă cred că, fie şi ca o simplă ipoteză, trebuie avansată ideea că Stalin „curaţă" grajdurile troţkiste şi în plăpânda secţie românească a Cominternului, căci nu trebuie să-l uităm pe [Cristian] Rakovski ca prieten al lui Troţki şi purtător de cuvânt al opoziţiei acestuia şi ca sprijinitor probabil al ascensiunii lui [Vitali] Holostenko.

Desigur că toţi se întreceau în declaraţii de fidelitate faţă de Stalin, însă acesta dorea probabil conducători noi şi necompromişi de „fracţionism" şi iată cum au intrat în conducere pe atunci oameni noi, între care tatăl meu. Pe vremea lui GGD [Gheorghe Gheorghiu-Dej], acest congres V era „o piatră de hotar", pentru că în fond legitima puterea noilor stalinişti. Trebuie să fac o paranteză. Îmi dau seama că orice aş spune eu, ca fiu, sună ca o apărare a lui I[osif] C[hişinevschi], însă de

[6] Teresa Toranska, *Them. Stalin's Polish Puppets*, New York, Harper Collins, 1987.
[7] Michael Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, Frances Pinter, 1985.

fapt fac un mare efort de a fi obiectiv, probabil irealizabil, imposibil. În orice caz, d.p.d.v. [din punct de vedere] al cunoaşterii evenimentelor, eu nu mai sunt cel de acum doi ani când i-am trimis lui Frunză cele publicate în *Alergătorul*. În fine, la urma urmei, nu trebuie să fac declarații, ci să aduc probe.

Problema loialității față de stalinism este centrală, însă trebuie urmărite formele acestei loialități. Tito însuşi, marele disident, era de fapt un stalinist. La fel, cele trei grupuri de care vorbeşti şi care dau în fond o mult mai judicioasă împărțire decât cea mai simplă, între „naționali“ şi „moscoviți“ – staliniştii *hard-line*, căci toți erau, ca grupuri (excluzând-l pe Pătrăşcanu), staliniști *hard-line*. Însă eu cred că, în cazul staliniştilor de tipul Pauker-Chişinevschi-Roller-Răutu (pre-1958), loialitatea față de sovietici o întrecea pe cea față de Stalin şi sunt convins că – prin absurd şi în condiții schimbate –, dacă ar fi supraviețuit politic, ar fi continuat prin a fi hruşciovieni, brejnevieni, iar astăzi, venerabili, ar fi îmbrățişat perestroika lui Gorbaciov. Este aici un traumatic „punct de rupere“, central în înlăturarea lui Chişinevschi (şi cred că în ciuda evidentului orizont mult mai larg, a lui Constantinescu).

Iosif Chişinevschi nu ar fi putut spune, ca Nicolae Moraru – „nu ne mai ploconim“ – şi nici ca Răutu – „evreii trebuie să se dezobişnuiască să mai comande“ –, pentru că mandatul lui era de a imita pas cu pas drumul gloriosului popor sovietic. Pentru că veni vorba, nu am (şi, încă o dată, fac profesiune de credință de obiectivitate) nici un fel de informație că ar fi fost sprijinit de Beria. Nu exclud posibilitatea, dacă există o bază documentară. Personal, eu cred că se bucura de sprijinul lui Stalin personal. Ştiu că era şi este un om destul de duşmănit şi s-ar putea ca vreun vechi demnitar să susțină că era „agentul lui Beria“, însă tot aşa sunt unii care cred că Dej ar fi fost agent al Siguranței, Ana Pauker, amanta lui Molotov, lucruri posibile desigur, însă greu de sprijinit doar prin *hearsay*.

Iată câteva puncte despre Iosif Chişinevschi:

1. A urmat la Moscova cursurile Şcolii Superioare de partid (cum parcă se numea) între 1937-1939, deci nu la începutul anilor ’30; aceasta perioadă e absolut sigură.

2. A murit în 1962 (nu ’63), la 28 septembrie.

3. Pentru Ana Pauker – evident până în 1952 – cred că sentimentele erau de pură idolatrie, în orice caz de admirație neumbrită de vreun resentiment. Este posibil să fi redactat celebrul document din 1952, însă nu am despre asta vreo informație.

4. În privința destalinizării hruşcioviene nu trebuie căutată, cum ar părea logic, vreo reacție de respingere stalinistă, ci, încă o dată, triumful loialității „general-sovietice“ asupra celei staliniste. Comisarul din Dej simțea pericolul slăbirii structurii de putere staliniste, iar politicianul din Dej prilejul rar al inaugurării unei linii de neutralitate, eventual independentă, şi o amenințare personală dintre cele mai periculoase.

Pentru Iosif Chişinevschi însă – unul dintre cei patru prezenți la Congresul XX – era o directivă din partea Cominternului, acest hruşciovism venind în chip absolut natural, chiar dacă nu lipsit de traume. A salutat dezghețul. Nu cred că a făcut mai mult decât să propună un mic dezgheț românesc. (Iarăşi, îmi dau seama

ce neplăcut pare că un asemenea stalinist antipatic se afla într-un asemenea rol, şi totuşi, repet, loialitatea faţă de ruşi îl împingea la acesta).

5. Nu ştiu nimic despre Mark Mitin. Oare editorialul de la „Pentru pace trainică..." nu era [al lui] Iudin? Am o fotografie de-a lui I[osif] C[hişinevschi] împreună cu acest Iudin şi ştiu că au colaborat, fără să fi avut relaţii personale speciale.

6. Prietenia cu Dej. Încă o dată, apel la zeul obiectivităţii! D.p.d.v. [din punctul de vedere] al apartenenţei la grupările politice, I[osif] C[hişinevschi] este o piesă care nu se potriveşte, căci totul ne arată că ar trebui să facă parte din grupul Pauker, dar el era prieten foarte bun şi cu Dej, încă din anii de închisoare, şi, cu mult mai mult, imediat după 23 august. Faptul că port detestabilul nume Gheorghe nu e desigur un argument, ci un articol de protocol căci, de fapt, după planul părinţilor mei, trebuia să mă nasc fată şi să mă cheme Ana. GGD [Gheorghe Gheorghiu-Dej] guverna cu o echipă de prieteni cu care se întâlnea în intimitate, lucrau împreună, mâncau împreună, se distrau împreună, se numeau „Ghiţă" şi „Ioşka" şi „Liuba" şi „Şoni" (oare cineva îi spune lui Ceauşescu „Nicu"?). Îmi aduc eu însumi aminte de întâlnirile lor cu totul neprotocolare din grădina casei noastre de pe [Bulevardul] Jdanov (cum altfel s-ar fi putut numi?)[8]

Am de altfel nişte fotografii edificatoare în acest sens (mai puţin dezlegarea familiei de a le face publice). Nu cred că Dej putea juca teatru, mai degrabă era un mod de a-şi controla permanent echipa. Nici Stalin nu proceda altfel. Astfel, ei făceau, în toate împrejurările vieţii, permanente jurăminte de credinţă faţă de cel mai iubit fiu al poporului de atunci. Se comportau uneori ca o „gaşcă" de prieteni care manâncă şi bea şi râde împreună şi iese uneori în grup la munte ori la mare, ori la vilele de la Snagov, fără puritanismul rece al „geniului de la Carpaţi" de azi. Semnificativ că majoritatea, Dej, Apostol, Chivu, Moghioroş nu au avut o viaţă de familie normală, asemenea lui Stalin; mai mult, obişnuiau să râdă de acei puţini „burghezi familişti" care preţuiau celula de bază a societăţii.

Dar văd că m-am întins cam mult. Oricum, pentru mine problema nu este de a condamna sistemul, mi se pare inutil, ce s-ar mai putea adăuga la spusele unui Soljeniţîn, Koestler, Djilas, Milosz etc., ci de a înţelege acţiunea perversă şi complexă a unor oameni prinşi în angrenajul infernal al unei situaţii istorice perverse. Dacă vrei, mă interesează mai mult locuitorii şi creatorii infernului, decât liniile de forţă ale infernului însuşi, chiar dacă, sau tocmai p[en]t[ru] că sunt de nedespărţit.

Îţi trimit un fragment dintr-un lucru mai lung pe care încerc să-l scriu; eu însumi nu ştiu cum să-l calific: proză, proză-eseu... Am încercat să vizitez acest infern şi să redau ceva din miasmele lui reale, psihologice, frazeologice. Am trăit în el, nu mă pot detaşa de el. Aproape orice nume din studiul tău trezeşte în mine ecouri speciale, până şi un figurant ca Bucikov (din seria generalilor sovietici) a fost tatăl celui mai bun prieten din copilărie si adolescenţă.

[8] Ulterior, redenumit Bulevardul Primăverii. Recent, alături de Horia-Roman Patapievici, am propus Primăriei Generale a Capitalei schimbarea numelui bulevardului în *Monica Lovinescu*.

În fine, concilul care a hotărât unde, cum şi când trebuie să mă nasc nu m-a consultat. Vreau să spun, m-am atras, implicat într-un domeniu de care aş fi preferat să fiu străin. La întrebarea din finele scrisorii tale, în ce măsură a realizat I[osif] C[hişinevschi] natura reală a sistemului, e, cred, cu adevărat imposibil de răspuns concis. „Cred că ştia“, mi-a spus odată unul din bunii săi prieteni. Am avut noi înşine în familie victime ale terorii staliniste; un frate al mamei a fost împuşcat în 1937, o soră de-a ei a stat în lagăr etc. Când îi auzea pe oameni ovaţionând ori îşi vedea propriul tablou purtat la demonstraţii ştia că totul face parte dintr-o mare înscenare la care el însuşi contribuise din răsputeri. Însă credea în necesitatea acestor lucruri, în faptul că importantă e victoria cauzei, victorie necesară în ciuda oricărui n[umă]r de victime, abuzuri, ilegalităţi etc. Era un somnambul ideologic, cum îi califici (cu o expresie extrem de potrivită) în studiul tău pe stalinişti. Însă sunt convins că şi realitatea răzbatea prin ceţuri onirice. Trăiau în acest paradox foarte greu de redus la o descripţie sumară.

Dar trebuie, totuşi, să mă opresc aici. Alătur cecul de 20 $ p[en]t[ru] un abonament anual la „Agora“ (precum şi o scurtă plimbare prin scârboasele nopţi staliniste).

Cu urări de bine,

Ghiţă [Gheorghe Chişinevschi]

(încă o dată adresa p[en]t[ru] răspunsul pe care-l aştept: P.O.B. 2127, Hadera, Israel).

Factorii economici determinanți ai evoluției circulației monetare în România (15 august 1947 – 31 august 1951)

Alina ILINCA
Liviu Marius BEJENARU

Unul dintre cei mai buni cunoscători ai sistemului financiar-bancar al României, membru al partidului comunist din ilegalitate şi vechi angajat al Băncii Naționale, Aurel Vijoli a fost numit în funcția de guvernator, 18 noiembrie 1947. Planificarea circulației monetare s-a numărat printre problemele de care A. Vijoli s-a ocupat, introducerea, în septembrie 1949, a planului de casă fiind primul pas în „realizarea controlului prin leu”[1] după modelul sovietic. Activitatea în fruntea băncii i-a fost însă întreruptă brusc prin destituirea survenită la 5 martie 1952, motivul invocat fiind cel de sabotare a reformei monetare din 26 ianuarie acelaşi an[2].

La 25 august 1951, fiind chemat la Preşedinția Consiliului de Miniştri alături de importanți responsabili din sectoarele economice, Vijoli aflase de la Gheorghiu-Dej despre „recomandarea” lui Stalin de a se proceda la efectuarea unei reforme monetare în România. Reforma urma să fie pregătită de o comisie sovietică condusă de către academicianul Zlobin, căreia partea română trebuia să-i acorde tot sprijinul[3].

Măsurile luate, precum retragerea unor importante cantități de mărfuri de pe piață şi plata anticipată a salariilor, au stârnit şi întreținut zvonurile privitoare la anticipata reformă monetară, starea de lucruri din preajma precedentei reforme, din august 1947, fiind încă vie în mintea populației.

În şedința plenarei CC al PMR din 29 februarie–1 martie 1952, Miron Constantinescu prezenta raportul „privind rezultatele reformei băneşti şi sarcinile partidului”, acuzând conducerea Ministerului de Finanțe de sabotarea reformei. Numele lui Vijoli, preşedinte al Băncii de Stat şi adjunct al lui Vasile Luca, se afla pe lista „sabotorilor”. Însuşi Gheorghiu-Dej, care pe parcursul discuțiilor avusese o poziție rezervată, l-a caracterizat astfel: „Eu nu-l consider un om serios. Poate nu-i un duşman, până nu se va dovedi acest lucru vom vedea, însă e un element crescut la izvoarele culturii burgheze, cu concepții, cu mentalitate burgheză, cu metodologie burgheză”[4].

Deşi comuniştii beneficiaseră de experiența sa în domeniul financiar-bancar, ajunsese să fie considerat de către mai marii partidului drept „un element duşmănos”, având o „atitudine ostilă față de experiența sovietică”. Concluzia a fost următoarea: Aurel Vijoli „nu este un element, deşi membru de partid, care să poată transforma finanțele în finanțe socialiste” şi „urmează să fie înlocuit cu un organizator de

---

[1] ACNSAS, Fond Penal, dosar nr. 148, vol. 63, f. 111.
[2] Aurel Vijoli, *Din prefacerile sistemului bănesc şi de credit*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1980, p. 138.
[3] ACNSAS, Fond Penal, dosar nr. 148, vol. 60, f. 119.
[4] ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar nr. 13/1952, ff. 38-40.

partid”[5]. Acesta a fost găsit în persoana lui Anton Moisescu, lăcătuş de profesie, care a stat doar puţin peste un an în fruntea Băncii Naţionale, deoarece înzestrarea intelectuală nu-i permitea să facă faţă problemelor din sistemul bancar.

Cât timp condusese banca centrală, Vijoli îşi crease o echipă de foarte buni specialişti în diverse probleme financiar-bancare. După destituirea sa, majoritatea acestora au fost înlăturaţi, iar cei care nu au fost arestaţi s-au putut considera norocoşi. Funcţiile rămase libere au fost ocupate de persoane care se întorceau de la studii din URSS, acolo unde era nevoie stringentă de specialişti, ori cu diverşi membri de partid cu o slabă pregătire, aceştia din urmă fiind folosiţi mai ales la Serviciul de cadre al băncii[6]. La 27 martie 1952, în urma unui ordin venit dinspre Biroul Politic, Vijoli a fost arestat sub acuzaţia de „sabotare a economiei naţionale”, fiind, apoi, dus la Jilava[7].

În prima fază a interogatoriilor, anchetatorii au insistat pe modul de pregătire şi realizare a reformei băneşti, cu scopul de a obţine probe împotriva lui Vasile Luca. Fostul guvernator a răspuns însă cu argumente de natură economică şi nu politică, arătând că reforma bănească nu era necesară, mai ales în momentul în care „circulaţia monetară era cu mult mai scăzută decât trebuia în vederea unei reforme ce s-ar fi efectuat în cele mai bune condiţii”, iar o parte a populaţiei începuse să se revigoreze din punct de vedere economic[8]. După mai bine de doi ani petrecuţi în detenţie, la 30 septembrie 1954, Aurel Vijoli a fost chemat în biroul unui anchetator de securitate, unde a fost anunţat că ancheta s-a terminat şi, din acel moment, este liber, actul de punere în libertate semnat de către Gheorghe Pintilie arătând că „din cercetările efectuate, deşi s-au stabilit o serie de fapte, totuşi, nu s-a putut stabili intenţia duşmănoasă”[9].

La puţin timp după eliberarea sa din închisoare i s-a aprobat cererea depusă la Ministerul Învăţământului de a-şi relua activitatea didactică la Academia de Studii Economice, pe postul în care fusese numit în 1948 şi pe care-l deţinuse până în martie 1952, acela de profesor, şef al Catedrei „Circulaţie bănească şi credit”[10]. Nevoia unui profesionist de elită s-a făcut simţită, astfel încât, în septembrie 1956 i s-a propus şi a acceptat să devină consilier pe probleme de finanţe-bănci al Consiliului de Miniştri, fără a renunţa la catedră. La 19 martie 1957, a fost numit ministru, păstrând această funcţie până la 6 iulie 1968, când s-a pensionat, fiind cel mai longeviv ministru de Finanţe din istoria României. În acelaşi an, el susţinea în faţa Comisiei de Partid care a examinat materialele în legătură cu procesul lui Vasile Luca faptul că „totul a fost o înscenare, de pe urma căreia au avut de suferit multe

[5] Ibidem.
[6] A se vedea, în acest sens, Alina Ilinca, *Epurarea funcţionarilor din economia românească în contextul devierii de dreapta. Evaluări statistice*, în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană”, serie nouă, vol. I, Bucureşti, 2002, pp. 323-337.
[7] ACNSAS, Fond Penal, dosar nr. 148, vol. 59, f. 4.
[8] Ibidem, vol. 60, f. 341.
[9] Ibidem, vol. 59, f. 353.
[10] Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 145.

persoane, iar pentru minusurile în pregătirea şi efectuarea reformei băneşti s-a căutat cu orice preţ un ţap ispăşitor”[11].

Documentul reprodus mai jos şi întocmit, la 6 septembrie 1951, de către Aurel Vijoli, cu sprijinul lui Virgil Pârvu (planificator şef în Sectorul planificării circulaţiei băneşti din Banca de Stat) şi Gheorghe Rădulescu (consilier în cadrul Băncii de Stat), „din însărcinarea Comisiei speciale de pregătire a reformei băneşti”[12], se constituie într-o analiză pertinentă referitoare la evoluţia circulaţiei băneşti în intervalul dintre reforma monetară din 1947 şi trimestrul III al anului 1951.

Sunt puse astfel în evidenţă dificultăţile întâmpinate în fundamentarea politicii monetare în etapa de implementare a mecanismelor economiei planificate în România. Dintre cauzele care au determinat blocajele din viaţa economică românească la sfârşitul anilor ’40 şi începutul anilor ’50 ai secolului trecut amintim doar forţarea realizării planurilor de investiţii, pentru aceasta fiind necesar importul unor cantităţi masive de materiale şi utilaje în schimbul cărora s-au exportat produse alimentare, pentru achiziţionarea cărora Banca de Stat a trebuit să pună în circulaţie numerar. În general, realizarea planurilor de investiţii a necesitat plăţi importante în numerar, fără ca în aceeaşi măsură să se pună pe piaţă cantităţi corespunzătoare de bunuri de consum din import sau din producţia internă, care să servească la absorbirea sumelor astfel puse în circulaţie.

Cum, prin măsurile luate în vara anului 1948, naţionalizarea întreprinderilor şi lichidarea băncilor, industriaşii şi bancherii români fuseseră scoşi din joc, prin măsurile premergătoare reformei băneşti din ianuarie 1952 s-a urmărit, în principal, „cumpărarea produselor de la ţărani cu un leu, care apoi să fie schimbat dezavantajos pentru ei la stabilizarea monetară”[13].

Lucrarea este importantă prin aceea de a fi arătat la vremea respectivă că o intervenţie în forţă a statului pe piaţa monetară nu putea duce la rezolvarea problemelor economiei româneşti fără a fi luate în calcul deficienţele semnalate în cuprinsul raportului.

[11] *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete*, ed. Gheorghe Buzatu şi Mircea Chiriţoiu, vol. II, Bucureşti, Editura Paidea, 1998, p.108.
[12] ACNSAS, Fond Penal, dosar nr. 148, vol. 60, f. 145.
[13] Ibidem, vol. 63, f. 191.

***

Banca Republicii Populare Române
Bancă de Stat

Bucureşti, 6 septembrie 1951

RAPORT
asupra evoluţiei circulaţiei monetare şi a factorilor economici care au influenţat această evoluţie

Capitolul I
Evoluţia circulaţiei monetare şi calculul necesarului de numerar în stadiul actual al economiei naţionale

I. Evoluţia circulaţiei monetare

În evoluţia circulaţiei monetare de la reforma monetară din 15 august 1947 până la 31 august 1951 se pot desprinde două perioade:

Prima perioadă, de la reforma monetară şi până la introducerea Planului de Casă (1 octombrie 1949), se caracterizează printr-o creştere aproape continuă a circulaţiei monetare;

A doua perioadă, aceea a circulaţiei monetare planificate, se caracterizează prin oprirea tendinţei de creştere a circulaţiei monetare.

Evoluţia circulaţiei monetare în *prima perioadă*, adică de la 15 august 1947 la 1 octombrie 1949, este următoarea:

Sfârşit de lună	milioane lei
Septembrie 1947	10.677
Octombrie 1947	16.076
Noiembrie 1947	19.889
Decembrie 1947	26.058
Martie 1948	28.609
Iunie 1948	30.551
Septembrie 1948	34.483
Decembrie 1948	38.847
Martie 1949	31.362
Iunie 1949	35.233
Septembrie 1949	43.175

În prima perioadă a lipsit atât o planificare a vieţii economice – primul plan economic fiind introdus la 1 ianuarie 1949 –, cât şi un instrument de planificare a circulaţiei monetare, creat abia prin introducerea Planului de Casă prin HCM nr. 1022, din 24 septembrie 1949.

Din cauza acestui fapt nu s-a putut realiza o reglementare sistematică a circulaţiei monetare în funcţie de nevoile vieţii economice şi nici nu s-a putut

exercita un control direct asupra canalelor de punere şi retragere a numerarului în şi din circulaţie.

Un control indirect asupra circulaţiei monetare s-a putut exercita în această perioadă, prin:

1. *Politica fiscală a Ministerului de Finanţe* după 7 noiembrie 1947, când conducerea Ministerului de Finanţe a fost preluată de tovarăşul Vasile Luca. Astfel, a fost posibil ca la sfârşitul anului 1947 şi începutul anului 1948 să se încaseze sume importante de la populaţie din impozitele restante.

2. *Politica de dirijare şi control a creditelor*, constând din următoarele:

a) S-au acordat credite numai în scopuri productive (atât industriei, cât şi agriculturii), fiind excluse creditele pentru consumaţie, precum şi creditele pentru comerţul particular, în scopul ca acesta să fie pus în situaţia de a aduce în circulaţie stocurile de mărfuri pe care le deţine.

b) Creditele acordate întreprinderilor productive erau, în primul rând, condiţionate de aducerea în producţie mai întâi a fondurilor proprii.

c) Întreprinderile beneficiare de credite au fost obligate să-şi deschidă conturi la bănci, astfel încât operaţiunile de plăţi între întreprinderi să se facă prin virament, evitându-se plata în numerar.

d) S-a exercitat un control riguros asupra utilizării creditelor acordate de Bancă, observându-se ca acestea să nu fie folosite decât în scopul pentru care au fost date.

Cu toate acestea, de la reforma monetară din 15 august 1947 şi până la 1 octombrie 1949, circulaţia monetară a crescut simţitor, ajungând la sfârşitul acestei perioade (septembrie 1949) la suma de 43,2 miliarde lei.

În această evoluţie a circulaţiei monetare trebuie să distingem două faze:

a) *Prima fază* – imediat după reforma monetară şi până la 31 decembrie 1947;

b) *A doua fază* – după 1 ianuarie 1948 şi până la introducerea Planului de Casă (1 octombrie 1949).

În prima fază (15 august-31 decembrie 1947), circulaţia monetară a înregistrat o creştere importantă, ajungând în patru luni şi jumătate la suma de 26 miliarde lei.

Suma de 26 miliarde s-a pus în circulaţie după normele de dirijare şi control ale creditelor, adică industriei şi agriculturii numai pentru producţie, cu excluderea finanţării comerţului particular, căruia i s-a acordat numai o sumă de 80 milioane lei pentru aprovizionarea marilor oraşe şi a centrelor muncitoreşti cu zarzavaturi.

În afară de aceasta, s-au mai acordat ţărănimii credite în numerar în sumă de 1,2 miliarde lei necesare cumpărării de vite. Acordarea acestor credite s-a impus ca o necesitate în urma secetei din anii precedenţi, care a făcut ca ţărănimea să nu aibă animalele de muncă necesare lucrării pământului.

Apoi, în cadrul dispoziţiunilor de organizare a fostei Bănci Naţionale a României, s-a mai avansat bugetului suma de 770 milioane lei. Menţionăm însă că Ministerul Finanţelor avea, în acelaşi timp, disponibilităţi la Bancă variind între 72 milioane şi 2.661 milioane lei.

Totuşi, numerarul pus în circulaţie, justificat după cum s-a arătat mai sus, a fost mai mult decât necesarul cerut de nevoile stricte ale economiei naţionale, din următoarele cauze:

a) Vechea conducere a Ministerului de Finanţe, care nu s-a preocupat de încasarea impozitelor de la populaţie, a făcut ca sume importante de numerar să nu poată fi retrase din circulaţie;

b) Fondul de salarii stabilit la reforma monetară ulterior a crescut, ceea ce a determinat sporirea numerarului pe calea creditelor;

c) Nedistribuirea la timp (din cauza recalculării preţurilor) şi în mod just a mărfurilor strânse înainte de reforma monetară şi cu care s-ar fi putut absorbi prin cooperativele din mediul rural o bună parte din numerar.

Factorii de mai sus au dus la crearea unui surplus de numerar care s-a deplasat în cea mai mare parte în mediul rural datorită cumpărăturilor de produse agricole făcute de salariaţi la preţuri ridicate.

Surplusul de numerar creat în această perioadă s-a menţinut şi în anii următori.

În a doua fază (ianuarie 1948-1 octombrie 1949), circulaţia monetară a continuat să crească, însă într-un ritm mai lent, ajungând la 1 octombrie 1949 la cifra de 43,2 miliarde lei, deci cu 17,2 miliarde mai mult decât la 1 ianuarie 1948.

Sporul de circulaţie arătat mai sus se datorează în bună parte următoarelor cauze:

În anul 1948, sume importante au fost puse în circulaţie pentru:

a) Acordarea de credite în numerar, în special de către băncile particulare, gospodăriilor agricole individuale, în sumă de 7,6 miliarde lei, necesitate de secetele continui din anii precedenţi, când o parte din ţărănime rămăsese fără vite de muncă şi fără seminţe, din care:

– 4 miliarde lei pentru cumpărarea de vite, cu termen de rambursare 3 ani şi

– 3,6 miliarde pentru culturi de plante şi viticultori, din care s-a rambursat în cursul aceluiaşi an suma de 2,6 miliarde lei.

Dacă până la înfiinţarea primelor gospodării agricole colective debitorii agricoli au rambursat din totalul creditelor acordate suma de 3,4 miliarde lei, după această dată, aşteptând să intre în gospodării agricole colective, aceştia nu au mai rambursat creditele, iar executările silite pornite de Banca de Stat contra debitorilor rău platnici n-au dat rezultate, prin faptul că la licitaţiile publice făcute pentru vânzarea bunurilor debitorilor nu se prezentau concurenţi.

Faţă de această situaţie, Banca de Stat a întocmit un proiect pentru recuperarea acestor credite, care prevedea un termen de plată şi o executare rapidă.

Întrucât acestui proiect de decret nu i s-a dat urmare, s-a întocmit un nou proiect care a fost înaintat spre aprobare Consiliului de Miniştri. În baza acestui decret, care prevedea numai mijloacele rapide de executare, se crede că Banca de Stat va recupera o bună parte din creditele restante.

b) Completarea mijloacelor financiare ale întreprinderilor naţionalizate cu fondurile necesare unei mai bune funcţionări a acestora, după preluarea lor de către stat.

Bineînţeles că, dacă o parte din numerarul pus în circulaţie pentru aceste plăţi importante ar fi fost compensat cu o creştere a intrărilor de numerar la Bancă, circulaţia monetară ar fi fost mai scăzută. În realitate, o bună parte din numerarul pus în circulaţie nu a putut fi absorbit întrucât piaţa nu a fost aprovizionată satisfăcător cu mărfurile cerute de populaţie.

În primele trei luni ale anului 1949, circulaţia monetară scade cu 7,5 miliarde lei, ajungând la cifra de 31,4 miliarde la data de 31 martie 1949.

Scăderea înregistrată se datorează atât plăţilor în numerar mai reduse, ca o consecinţă a unei activităţi economice mai mici în această perioadă a anului, precum şi aplicării Deciziei BRPR nr. 26, din 9 februarie 1949, prin care toate unităţile de stat şi cooperatiste au fost obligate să verse la Banca de Stat toate disponibilităţile băneşti, făcând ca numerarul deţinut de întreprinderile şi instituţiile da stat să scadă simţitor.

Din luna martie până la introducerea Planului de Casă (1 octombrie 1949), circulaţia monetară a fost într-o continuă creştere, ajungând la cifra de 43,2 miliarde lei la data de 30 septembrie 1949, deci cu 11,8 miliarde lei superioară aceleia de la 31 martie 1949.

În această perioadă, sume importante în numerar au fost puse în circulaţie pentru executarea lucrărilor de investiţii, pentru colectarea produselor agricole, precum şi pentru finanţarea unităţilor Gostat care, în cursul anului 1949, au primit credite în sumă de 17,4 miliarde, din care circa 70% s-au transformat în numerar.

Producţia scăzută a acestor gospodării din cauza secetei, consumul lor propriu ridicat, precum şi deficienţele organizatorice din sânul acestor gospodării, au făcut ca aceste credite să nu fie rambursate în cursul anului 1949 decât în sumă de 7,8 miliarde lei. Aceasta a făcut ca Banca de Stat să pună în circulaţie sume importante, fără ca în schimbul acestora să fi apărut pe piaţă cantităţi corespunzătoare de bunuri de consum care să facă posibilă absorbirea numerarului.

A doua perioadă a început la 1 octombrie 1949, când a fost introdus Planul de Casă.

În perioada 1 octombrie 1949-30 septembrie 1951, evoluţia circulaţiei monetare a fost următoarea:

Sfârşit de lună	milioane lei
Septembrie 1949	43.175
Decembrie 1949	42.618
Martie 1950	36.542
Iunie 1950	40.004
Septembrie 1950	42.508
Decembrie 1950	43.566
Martie 1951	42.057
Iunie 1951	44.795
Septembrie 1951	49.000*

* Cifră aproximativă.

După cum rezultă din situaţia de mai sus, de la data de 1 octombrie 1949 (introducerea Planului de Casă) şi până la 30 septembrie 1951, adică în timp de doi ani, circulaţia monetară a înregistrat o creştere de 5,8 miliarde lei.

Dacă ţinem seama de creşterea întregii activităţi economice în această ultimă perioadă, constatăm că o cantitate de numerar în circulaţie puţin sporită a deservit un volum de operaţiuni mult crescut.

Astfel, fondul total de salarii a crescut de la 43,1 miliarde lei în trimestrul IV/1949 la circa 67,1 miliarde lei în trimestrul III/1951, iar valoarea mărfurilor în circulaţie a crescut de la 52,7 miliarde lei în trimestrul IV/1949 la circa 75 miliarde lei în trimestrul III/1951.

Rezultă deci că, în timp ce circulaţia monetară a crescut numai cu 12,9 %, fondul de salarii a crescut cu 55,4%, iar valoarea mărfurilor în circulaţie din comerţul de stat şi cooperatist cu 42,3%.

În acelaşi timp, volumul de operaţiuni cu numerar prin casieriile Băncii a crescut în decursul ultimilor doi ani (trimestrul IV/1949 faţă de trimestrul III/1951) cu 33 %, ceea ce dovedeşte că, având o circulaţie monetară numai puţin sporită, s-a făcut faţă unui volum de operaţiuni mult mai important.

Felul cum, după introducerea Planului de Casă, a decurs creşterea volumului operaţiunilor în numerar prin Bancă şi a circulaţiei monetare, rezultă din tabloul de mai jos:

Perioada	Volumul încasărilor şi plăţilor în numerar prin Banca de Stat		Circulaţia monetară (media trimestrială)	
	Cifre absolute	Indici	Cifre absolute	Indici
1949				
trim.IV	157,8	100	43,0	100
1950				
trim.I	127,3	81	38,3	89
trim.II	143,8	91	39,2	91
trim.III	169,2	107	45,0	105
trim.IV	188,7	120	43,2	105
1951				
rim.I	162,7	103	44,6	103
trim.II	184,1	117	44,4	103
trim.III	210,0*	133	47,5*	110

La compararea volumului actual al circulaţiei monetare cu acela din momentul introducerii Planului de Casă (1 octombrie 1949), trebuie să ţinem seama şi de faptul că numerarul pus în circulaţie în acest an pentru colectările de cereale

* Cifră aproximativă.
* Pentru luna septembrie 1951, cifrele sunt aproximative.

reprezintă o sumă mai importantă decât aceea pusă în circulaţie în acelaşi scop în anul 1949, datorită recoltei agricole cu mult mai bună în acest an.

Deşi nivelul circulaţiei monetare de la începutul şi până la sfârşitul acestei perioade nu a înregistrat decât o creştere de 5,8 miliarde lei, totuşi, în decursul perioadei s-au înregistrat unele variaţiuni sezoniere în funcţie de variaţiunile activităţii economice, perioade de activitate intensă cu plăţi importante (pentru lucrări agricole, investiţii, colectări), urmate de perioade de activitate economică mai redusă. În acelaşi timp, au existat o serie de factori care au exercitat o influenţă defavorabilă asupra circulaţiei monetare.

Aceşti factori au fost:

1. *Nerealizarea încasărilor din vânzarea mărfurilor*

Dacă prin comerţul de stat şi cooperatist s-ar fi pus în vânzare în întregime cantităţile de mărfuri planificate, oscilaţiile în circulaţia monetară ar fi fost mult atenuate, realizându-se chiar o reducere a nivelului acesteia la sfârşitul perioadei. În realitate însă, trebuie observat că, aproape în toate trimestrele, cantităţile de mărfuri planificate nu au fost puse integral în circulaţie, astfel încât nici intrările de numerar prevăzute în Planul de Casă nu s-ar fi putut realiza.

Din cercetarea executării Planului de Casă pe intervalul 1 octombrie 1949-30 septembrie 1951, deci pe un interval de doi ani, constatăm că, din suma de 521 miliarde lei prevăzută la încasări din vânzarea mărfurilor, nu s-au realizat decât 476 miliarde lei, deci cu 45 miliarde lei mai puţin. Menţionăm însă că această cifră trebuie redusă cu cantităţile de mărfuri planificate şi nevândute într-un trimestru şi cuprinse din nou în planul de desfacere al trimestrelor următoare.

Nerealizarea încasărilor din vânzarea mărfurilor are următoarele cauze:

a) Nu s-au repartizat comerţului de stat şi cooperatist toate cantităţile de mărfuri planificate;

b) Nu s-au respectat sortimentele planificate, repartizându-se uneori mărfuri necorespunzătoare cerinţelor populaţiei, atât din punct de vedere calitativ, cât şi din punct de vedere al preţurilor;

c) Nu a existat întotdeauna o preocupare pentru realizarea planului de desfacere din partea unităţilor comerciale şi mai ales din partea cooperativelor de consum;

d) Aprovizionarea magazinelor comerciale a fost lipsită de continuitate din cauza deficienţelor organizatorice, precum şi lipsurilor în transporturi.

Se poate pune întrebarea: cum în această perioadă circulaţia monetară nu a sporit decât cu cifra de 5,8 miliarde lei, dacă încasările planificate nu s-au realizat într-o proporţie însemnată ?

Explicaţia o găsim în controlul preventiv riguros exercitat de Bancă asupra plăţilor cu numerar, precum şi în nerealizarea plăţilor pentru achiziţii şi colectări cu suma de 25,1 miliarde lei.

Trebuie menţionat faptul că nerealizarea, pe această perioadă, a planului de achiziţii şi colectări a avut drept efect nerealizarea într-o proporţie şi mai însemnată a încasărilor, aceasta întrucât produsele achiziţionate, exclusiv cele exportate, sunt vândute prin comerţul de stat la preţuri superioare acelora de achiziţie, prin adăugarea beneficiului şi a impozitului pe circulaţia produselor.

2. *Formarea de stocuri supranormative anormale atât în industrie, cât şi în comerţ*

Se constată astfel că în industrie, stocurile supranormative anormale la 30 iunie 1951 erau de 34,6 miliarde lei, iar în comerţ de 9 miliarde lei.

Formarea acestor stocuri anormale a determinat desigur o creştere a circulaţiei monetare, întrucât pentru fabricarea produselor respective, Banca de Stat a pus în circulaţie numerar pentru plata salariilor şi pentru materiile prime colectate de la particulari, necesare produselor fabricate şi rămase în stoc.

Prin aceasta s-au creat venituri populaţiei, sporindu-se puterea de cumpărare a acesteia, fără ca în aceeaşi măsură să se pună în circuitul economic, întrucât valorile produse au rămas în stocuri la întreprinderile producătoare şi la cele de desfacere.

3. *Creşterea fondului de salarii* a putut, de asemenea, influenţa circulaţia monetară, în măsura în care această creştere nu a avut loc paralel cu creşterea producţiei.

Dacă analizăm datele privind realizarea producţiei industriale şi a salariilor planificate şi realizate pe anul 1950, observăm că, în timp ce producţia industrială a fost realizată în proporţie de 105 %, salariile au fost plătite în proporţie de 107 %.

Depăşirea fondului de salarii planificat într-o proporţie mai mare decât aceea a producţiei industriale, a avut drept consecinţă o creştere a circulaţiei monetare fără ca în aceeaşi măsură să se producă şi bunuri de consum corespunzătoare. Aceasta n-ar fi avut o consecinţă defavorabilă asupra circulaţiei monetare în cazul când sporul producţiei industriale s-ar fi deplasat în avantajul bunurilor de consum. Realitatea însă nu a fost aceasta.

Creşterea fondului de salarii într-o proporţie mai mare decât creşterea producţiei rezultă şi din analiza datelor producţiei şi salariilor plătite în anul 1950, comparativ cu acelea ale anului 1949, din care rezultă că în timp ce fondul total de salarii creşte cu 37 %, producţia globală a sporit cu 34 %.

Creşterea disproporţionată a salariilor faţă de cea a producţiei se datorează nerealizării procentului de creştere a productivităţii muncii prevăzut prin Planul de Stat pe anul 1950.

Astfel, în timp ce Planul de Stat pe anul 1950 prevedea ca productivitatea muncii să crească cu 20 %, aceasta nu a crescut decât cu 12 %.

Aceste constatări valabile pentru anul 1950 sunt cu atât mai adevărate pentru anii precedenţi, când nu a existat o planificare a forţelor de muncă şi a productivităţii muncii.

4. S-ar putea spune că o influenţă defavorabilă asupra circulaţiei monetare ar fi avut-o şi faptul că *Banca de Stat a finanţat pierderile întreprinderilor şi o parte din investiţii*, în sumă totală de 30 miliarde lei, în loc ca acestea să fie acordate de la buget.

Cum însă în acest interval de timp bugetul a avut disponibilităţi corespunzătoare la Bancă, aceasta nu a avut o influenţă asupra circulaţiei monetare.

5. Pentru *realizarea planurilor de investiţii*, tot mai importante în decursul ultimilor ani (1949 şi 1950), a fost necesar să se importe cantităţi masive de materiale

şi utilaje în schimbul cărora s-au exportat produse alimentare, pentru achiziționarea cărora Banca a trebuit să pună în circulație numerar.

În general, realizarea planurilor de investiții a necesitat plăți importante în numerar, fără ca în aceeaşi măsură să se dea în circulație cantități corespunzătoare de bunuri de consum din import sau din producția internă, care să servească la absorbirea sumelor astfel puse în circulație.

Aceste lipsuri în aprovizionarea populației cu bunuri de larg consum se constată şi în prezent, astfel după cum rezultă din situațiile anexate privind aprovizionarea pieței.

II. Calcularea necesarului de numerar în circulație

Din cauza celor arătate în capitolul precedent, nu s-a putut păstra în mod permanent un echilibru perfect între veniturilor şi cheltuielilor băneşti ale populației, astfel încât rezervele de numerar create la anumite categorii de populație în primele luni după reforma monetară n-au putut fi absorbite, poate chiar au fost sporite.

Existența acestor rezerve face ca circulația monetară să nu reprezinte numai cantitatea de numerar absolut necesară pentru efectuarea tranzacțiilor curente.

Pentru a putea determina la cât se ridică acest surplus de numerar, ar trebui să se cunoască mai întâi care ar fi în *medie* numerarul necesar economiei naționale pentru efectuarea tranzacțiilor determinate de volumul actual al mărfurilor şi serviciilor.

Un calcul ştiințific al numerarului necesar în circulație s-ar putea face pe baza formulei lui Karl Marx, care arată raportul ce trebuie să existe între cantitatea de monedă în circulație, prețul mărfurilor schimbate şi numărul deplasărilor monedei (viteza de circulație medie a monedei):

$$\text{Cantitatea de monedă în circulație} = \frac{\text{Suma prețurilor mărfurilor în circulație}}{\text{Numărul deplasărilor monedei}}$$

Pentru aplicarea acestei formule la un calcul practic, cu scopul de a afla cantitatea de monedă necesară în circulație, ar trebui să cunoaştem însă celelalte două elemente: suma prețurilor mărfurilor şi viteza medie de circulație a banilor.

În ceea ce priveşte prețul mărfurilor vândute într-o perioadă, stabilirea acestei sume nu s-ar putea face decât cu foarte multă aproximație, deoarece nu se poate determina volumul tranzacțiilor efectuate în cadrul întregii economii naționale.

Pentru a se calcula numărul deplasărilor monedei – indice cuprins în formula Marx – este necesar să se facă un calcul al vitezei de circulație a monedei pe întreaga economie națională, adică a numerarului care deserveşte şi tranzacțiunile dintre populație, nu numai acela care trece prin ghişeele Băncii de Stat, ceea ce practic nu se poate realiza.

Cu privire la metoda cea mai bună pentru stabilirea numerarului necesar în circulație la un moment dat, s-a întrebat şi la Gosbanc, unde ni s-a răspuns că singura formulă ştiințifică este aceea a lui Marx, amintită mai sus, dar că pe aceasta n-o

putem folosi din cauza celor două elemente pe care, practic, nu le putem calcula. Totuşi, pentru a avea o idee asupra necesarului de numerar pentru efectuarea tranzacţiilor curente, se poate încerca un calcul aproximativ bazat pe veniturile diferitelor categorii de populaţie şi modul în care acestea sunt cheltuite, precum şi pe evaluarea sumelor aflate în mod normal asupra întreprinderilor. Întrucât în acest calcul intră unele elemente stabilite cu aproximaţie, asupra rezultatului final trebuie făcute rezerve.

Calculul necesarului de numerar se va face separat pentru populaţie şi separat pentru întreprinderi.

În ceea ce priveşte populaţia, aceasta a fost împărţită în patru grupe, după modul cum acestea îşi procură veniturile:

a) Salariaţii

Bazaţi pe faptul că salariile se plătesc chenzinal şi că plata se face eşalonat pe cele 15 zile ale chenzinei, precum şi pe ipoteza că ele s-ar cheltui uniform în perioada chenzinei, în funcţie de rulajul zilnic, o cantitate de 8 miliarde lei din totalul de circa 20 miliarde lei al salariilor lunare*.

La aceasta trebuie să adăugăm sumele reţinute de salariaţi pentru cheltuieli mai mari, ce depăşesc posibilităţile de plată ale unei singure chenzine (aprovizionări de iarnă, diverse alte cumpărături mai importante).

Aceste sume pot fi apreciate la circa 2 miliarde lei.

b) Ţărănimea

La ţărănime s-au luat cifrele din balanţa de venituri şi cheltuieli a populaţiei pe anul 1951, care prevedea la veniturile ţărănimii suma de 121 miliarde lei, din care: 60,9 miliarde din valorificarea producţiei vegetale; 54,1 miliarde din valorificarea producţiei animale; 6,0 miliarde din servicii

Dacă ţinem seama de felul cum se realizează aceste venituri în timp, şi anume că circa 90% din producţia vegetală se realizează în perioada 15 iulie-15 ianuarie, deci în 6 luni şi că circa 80% din producţia animală se realizează în perioada septembrie-februarie, observăm că există o perioadă de circa 5-6 luni în care ţărănimea îşi valorifică aproape integral producţia dintr-un an agricol.

Este bine înţeles că, tot în aceeaşi perioadă, ţărănimea îşi cheltuieşte şi o bună parte din aceste venituri, fără însă a le cheltui în întregime, ea fiind nevoită a-şi păstra numerar şi pentru perioadele când nu are decât foarte puţin de valorificat şi când trebuie să cheltuiască din veniturile precedente.

Punând pe luni, faţă în faţă, felul cum ţărănimea îşi încasează şi cheltuieşte numerarul rezultat din valorificarea produselor sale, ajungem să observăm cum la aceasta există anumite perioade când numerarul pe care-l deţine ajunge la sume importante, circa 19-23 miliarde, pentru ca în alte epoci acest numerar să scadă la 3-5 miliarde lei.

---

* Pentru stabilirea sumei de 8 miliarde s-a ţinut seama că, în fiecare moment, vor fi în circulaţie din salarii suma plătită în cursul zilei respective, precum şi sumele necheltuite din zilele precedente. Astfel, admiţându-se că în fiecare zi se cheltuieşte 1/15 din salariile încasate, la suma maximă de 1.000 milioane lei salarii plătite într-o zi conform eşalonării salariilor, se mai adaugă 14/15 din sumele plătite în ziua precedentă, 13/15 din salariile plătite cu două zile înainte ş.a.m.d. Totalizând aceste sume, se obţine exact cifra de 7.999 milioane lei.

Pentru calculul nostru, vom lua media cifrelor maxime din cele două perioade, de valorificare şi de consum, ajungând astfel le suma de *13 miliarde lei* ca necesar la întreaga ţărănime.

c) Comercianţii particulari

La sfârşitul anului 1950, comerţul particular reprezenta 15% din comerţul socialist, ceea ce ar însemna că volumul mărfurilor desfăcut de acesta în decurs de un trimestru s-ar cifra la circa 10-11 miliarde lei.

Considerând că stocurile din comerţul particular se reînnoiesc din 15 în 15 zile şi că deverul pe 15 zile ar reprezenta 2 miliarde, precum şi că în afară de numerarul necesar reînnoirii acestor stocuri comercianţii mai deţin sume destinate achitării impozitelor şi a altor cheltuieli, se poate aprecia numerarul ce ar trebui să se afle în mod normal asupra comercianţilor la suma de 2,5 miliarde lei.

d) Liber profesioniştii, meseriaşii particulari şi alţi prestatori de servicii

În această categorie ar intra liberii profesionişti şi meseriaşii cu venituri impozabile având declaraţie de impunere depusă la Ministerul Finanţelor, precum şi alte categorii care nu plătesc impozite pe profesiune.

După datele Ministerului de Finanţe, venitul global impozabil stabilit pe baza declaraţiei de impunere este de 12 miliarde lei.

Stabilirea necesarului de numerar nu se poate face numai pe baza acestui venit, întrucât există o parte de meseriaşi şi liber profesionişti care nu-şi au declarate veniturile şi, în afară de aceasta, mai trebuie ţinut seama şi de faptul că pentru exercitarea profesiunii, mai ales meseriaşii, rulează sume de numerar mult mai importante pentru procurarea de materii prime, materiale, unelte etc.

Bazată pe cele de mai sus, s-a apreciat ca necesară suma de 3 miliarde lei, în care intră: circa 1,5 miliarde, reprezentând veniturile acestora pe timp de o lună (calculat pe baza venitului impozabil de 12 miliarde, sporit cu circa 6 miliarde, venituri neimpuse); circa 1,5 miliarde, reprezentând necesarul, la meseriaşi, pentru reaprovizionarea acestora cu materii prime etc., necesare unei bune funcţionări a atelierelor.

Pe baza calculelor de mai sus, se poate întocmi următoarea recapitulaţie:

1. *Numerar la populaţie*	milioane lei
a) salariaţi	10.000
b) ţărănime	13.000
c) comerţ particular	2.500
d) liber profesionişti, meseriaşi particulari şi alţi prestatori de servicii	3.000
	28.500

2. *Numerar la întreprinderi*	
a) plafoane de casă	300
b) sume ridicate de întreprinderi pentru efectuarea de plăţi în zilele următoare	2.400
c) sume încasate de întreprinderi şi nevărsate în aceeaşi zi la bănci	1.500
d) sume în transport la CFR şi PTT	500
e) sume la unităţi exceptate	300
	5.000

Total general: 33.500

Suma de 33,5 miliarde lei rezultată din calculul de mai sus reprezintă suma medie a numerarului necesar volumului de tranzacţiuni, abstracţie făcând de oscilaţiile sezoniere ale acestuia.

Mai trebuie menţionat că suma de 33,5 miliarde lei reprezintă *media* circulaţiei monetare în *ipoteza în care întreaga viaţă economică* (producţie şi circulaţie) *ar decurge în mod absolut normal*, ceea ce ar reclama menţinerea unui echilibru perfect între veniturile şi cheltuielile băneşti ale populaţiei, condiţionat de aprovizionarea continuă a acesteia cu mărfurile necesare, ceea ce în prezent lipseşte.

Comparând suma de 49 miliarde reprezentând circulaţia monetară la 30 septembrie 1951, care constituie, desigur, un vârf sezonier datorită acţiunii de colectare a produselor agricole, cu suma de 33,5 miliarde lei reprezentând *media* numerarului necesar efectuării tranzacţiilor curente, rezultă o diferenţă de circa 15,5 miliarde lei.

Dacă ţinem seama că sfârşitul trimestrului III/1951 reprezintă un vârf sezonier de creştere a circulaţiei monetare, care poate fi apreciat la cifra de 5 miliarde lei faţă de media actuală a circulaţiei monetare, rezultă că *plusul de numerar faţă de circulaţia medie normală este de numai circa 10 miliarde lei*.

Dacă ţinem seama de decalajul creat în favoarea ţărănimii dintre preţurile produselor agricole şi acelea industriale, se poate admite că o bună parte din aceste rezerve de numerar au fost acumulate de chiaburimea satelor şi de o bună parte din ţăranii mijlocaşi, care au dispus de cantităţi mai importante de producţie marfă.

Analiza efectelor pe care le-ar putea avea asupra vieţii economice surplusul de numerar existent o vom face în capitolul următor.

Capitolul II
Raportul de cauzalitate dintre evoluţia preţurilor şi evoluţia circulaţiei monetare

Pentru a se determina dacă între creşterea preţurilor şi creşterea volumului circulaţiei monetare există sau nu o legătură de cauzalitate şi pentru a vedea dacă urcarea nivelului preţurilor nu este o consecinţă a unor cauze de ordin monetar, trebuie să se cerceteze în paralel evoluţia indicelui preţurilor şi a circulaţiei monetare.

1. *Perioada 15 august-31 decembrie 1947*

În această primă perioadă se constată că importantei creşteri a circulaţiei monetare (de 26 miliarde în patru luni şi jumătate), i-a urmat o sporire masivă a preţurilor produselor alimentare.

Pentru stabilirea procentului de creştere a preţurilor produselor agricole s-a folosit indicele calculat de Comisia de Stat a Planificării pentru produsele alimentare vândute de ţărani la liber.

După datele Comisiei de Stat a Planificării rezultă că preţurile produselor ţărăneşti vândute la liber au crescut până în ianuarie 1948 cu circa 270% faţă de preţurile stabilite în momentul reformei.

Această urcare a preţurilor produselor agricole se datorează atât creşterii importante a circulaţiei monetare ca urmare a cauzelor arătate în partea I-a a raportului, precum şi altor factori care vor fi analizaţi mai departe.

2. *Perioada ianuarie 1948 – august 1951*

Analiza evoluţiei preţurilor în această perioadă se va face pe baza indicelui general al preţurilor de detaliu pentru produsele alimentare, de îmbrăcăminte şi combustibil pentru piaţa Bucureşti, calculate de Banca Republicii Populare Române (ianuarie 1948 = 100).

Se foloseşte acest indice în lipsa unui alt indice calculat pe întreaga ţară de alte foruri în sarcina cărora ar reveni, având toate datele necesare.

Cercetând pe luni evoluţia celor două curbe – a preţurilor şi a circulaţiei monetare – în perioada ianuarie 1948-august 1951 (a se vedea graficul alăturat) observăm că, de cele mai multe ori, creşterea sau scăderea circulaţiei dintr-o lună a fost însoţită de o evoluţie chiar contrară a preţurilor.

Astfel, din cele 44 de luni ale perioadei considerate (ianuarie 1948-august 1951), în 30 de luni evoluţia celor două curbe a fost contrară, iar numai în 14 luni a coincis, ceea ce dovedeşte în mod evident că evoluţia pe luni a preţurilor nu a fost influenţată de aceea a creşterii circulaţiei monetare.

Lipsa unei concordanţe între circulaţia monetară şi preţuri se constată nu numai din cercetarea paralelă pe aceleaşi luni a celor doi indici, ci şi din cercetarea acestora pe luni succesive, variaţiunile circulaţiei neinfluenţând preţurile nici în luna imediat următoare.

Se poate pune întrebarea: dacă o creştere treptată a circulaţiei monetare pe acest interval de timp nu a avut afecte imediate asupra preţurilor, nu este însă posibil ca, creşterea în timp a volumului de numerar să fi influenţat totuşi evoluţia preţurilor?

Din cercetarea graficului anexat, se constată că evoluţia pe ani a circulaţiei monetare şi a preţurilor se prezintă astfel: în anul 1948 circulaţia monetară a crescut cu 49 %, iar preţurile au scăzut cu 7,3%; în 1949 circulaţia a crescut cu încă 14% în timp ce preţurile au rămas la acelaşi nivel (o mică creştere de 0,6%); în 1950, circulaţia urcă cu încă 3,7%, în timp ce preţurile cresc cu 7%; în primele 8 luni ale anului 1951 circulaţia creşte cu încă 17%, în timp ce preţurile scad cu 7,5%.

Din cercetarea circulaţiei monetare şi a preţurilor în perioada de mai sus, rezultă în mod evident că evoluţia preţurilor nu a fost determinată de creşterea circulaţiei monetare.

Din analiza de mai sus se observă cum creşterea circulaţie monetare nu a influenţat variaţiunile preţurilor. Nu acelaşi lucru putem spune însă despre rezerva de numerar creată mai înainte în mediul rural, care, dacă nu a contribuit la variaţiunile preţurilor, a avut totuşi şi ea o contribuţie la menţinerea nivelului ridicat al preţurilor.

Factorii care au determinat însă variaţiunea preţurilor şi au contribuit în cea mai mare parte la ridicarea şi menţinerea acestora la un nivel ridicat sunt alţii, despre care ne vom ocupa mai departe.

Pentru a determina care sunt aceşti factori, este necesar a se face o analiză a indicelui de preţuri pe elementele sale componente.

Astfel, din graficul anexat rezultă că, în timp ce indicele produselor industriale (îmbrăcăminte, încălţăminte şi combustibil) nu înregistrează decât variaţiuni uşoare, menţinându-se în general pe linia stabilităţii, indicele alimentar, după ce a crescut în perioada 15 august-31 decembrie 1947, marchează continui oscilaţii la nivelul ridicat de la sfârşitul anului 1947.

Din graficul anexat, în perioada ianuarie 1948-august 1951, preţurile produselor industriale nu au înregistrat creşteri, cu excepţia produselor petrolifere, ale căror preţuri au fost majorate în anul 1950, la alte articole industriale înregistrându-se chiar scăderi.

Determinant deci, pentru evoluţia indicelui general al preţului, este indicele produselor alimentare, ale cărui variaţiuni şi menţinere la nivelul ridicat se datorează cauzelor pe care le vom analiza mai departe.

Din cercetarea preţurilor produselor agricole vândute de ţărănime, se constată că nu preţurile produselor colectate de stat au influenţat indicele preţurilor la produsele alimentare, ci numai preţurile ridicate ale produselor agricole vândute de ţărănime la liber.

Astfel, în 1938, preţul de vânzare al grâului era de 4,4 lei, iar în 1949 şi 1950 a fost de 5,60 lei la colectare, deşi, între timp, puterea de cumpărare a leului a scăzut de circa 3 ori; la porumb, preţul era, în 1938, de 3,3 lei/kg., iar în anii 1949-1950 de 4 lei/kg. La colectare: la cartofi, preţul era în 1938 de 3,16 lei/kg., iar în anii 1949 şi 1950 de 2,80 şi 2 lei; floarea soarelui în 1938 era de 8,65 lei/kg., iar în 1949 şi 1950 de 8,62 şi 9,78 lei/kg.; laptele era de 8 lei/kg. în 1938 şi tot 8 lei în 1949 şi 1950.

Cauza menţinerii nivelului ridicat al preţurilor produselor alimentare şi care a făcut posibilă închiderea foarfecelui preţurilor, deschis în prima fază în favoarea ţărănimii, a fost lipsa accentuată în această perioadă a produselor alimentare pe piaţa liberă.

Factorii care au determinat aprovizionarea insuficientă a pieţei libere cu produse alimentare sunt următorii:

1. *Producţia agricolă scăzută* din ultimii ani, din cauza, în cea mai bună parte, secetei persistente.

Astfel, situaţia producţiei agricole din ultimii ani pe principalele produse alimentare, comparativ cu anul 1938, este următoarea:

	mii tone			
Producţia de cereale	1938	1948	1949	1950
Grâu…….	3.755	2.955	1.325	2.000
Porumb……	4.092	3.149	1.868	1.530
Produse animale				
Carne (bovine şi porcine) – achiziţie…	249	188	132	147
Peşte……..	28	15	16	10
Ouă – mil. buc. – producţie……..	1.636	1.256		884

Se observă, deci, că producţia principalelor articole alimentare a scăzut cu mult sub nivelul aceleia din 1938.

2. *Lipsa unor produse industriale cerute la țară*, în special la materialele de construcții, nu a determinat țărănimea să-şi creeze venituri mai mari prin valorificarea unei cantități mai mari de produse agricole.

La lipsa unor produse industriale din mediul rural trebuie adăugat şi faptul că menținerea nivelului ridicat al prețurilor a permis producătorilor agricoli să realizeze venituri suficiente din vânzarea unor cantități mai mici de produse proprii, ceea ce a contribuit la abținerea țărănimii de a-şi vinde produsele.

3. *Măsurile restrictive luate împotriva libertății de vânzare şi transport a produselor agricole* au accentuat, de asemenea, lipsa de produse alimentare de pe piață, contribuind implicit la ridicarea prețurilor acestora.

Aceste cauze au împiedicat, pe de-o parte, aprovizionarea cu mărfuri a oraşelor, sporind posibilitățile de speculă şi favorizând creşterea prețurilor.

Folosirea de astfel de măsuri au, în genere, efecte contrarii celor urmărite.

Desigur, singurele metode eficace pentru scăderea şi menținerea prețurilor la un anumit nivel pe piața liberă sunt acelea de natură economică. Una din aceste metode este cea a intervenției statului prin organele sale pe piața particulară, în felul următor: dacă piața liberă marchează tendințe de urcări de prețuri sau menținerea acestora la un nivel ridicat din cauza lipsei anumitor produse, statul intervine prin organele sale comerciale şi cooperație şi pune în vânzare pe piață o cantitate din produsele sale obținute pe cale de colectări, la prețuri sub cele oferite de producători pe piața liberă.

Prin această acțiune, pe lângă faptul că se împing în jos prețurile mărfurilor similare oferite de particulari, se obține chiar o reducere şi a prețurilor altor produse de pe piața liberă, căci, în măsura în care producătorii agricoli obțin prețuri mai reduse pentru produsele concurate direct de stat sunt nevoiți, pentru a-şi crea veniturile băneşti necesare, să aducă pe piață o cantitate mai mare din alte produse, determinând în acest fel scăderea prețurilor acestor din urmă produse.

Bineînțeles că, pentru atingerea scopurilor de mai sus, statul trebuie să dispună şi să pună în vânzare cantități de produse suficiente satisfacerii cererilor.

Dacă această acțiune este bine dirijată şi susținută în timp, statul va avea posibilitatea să-şi refacă stocurile vândute în scopul de mai sus prin achiziționări de asemenea produse din cota liberă de care dispune țărănimea, la prețurile scăzute prin intervenția sa. În acest fel, se pot repune din nou pe piață produsele achiziționate, asigurând în felul acesta o bună aprovizionare a populației cu produse alimentare la prețuri mai scăzute.

Această politică de scădere a prețurilor nu este posibilă decât având o recoltă bună, aşa cum este anul în curs, căci acțiunea preconizată necesită ca statul să dispună de cantități importante de produse colectate pentru astfel de manevre şi, în acelaşi timp, producătorii agricoli să aibă produse la cota liberă suficiente pentru a le permite să le pună în vânzare.

Pentru ca acțiunea de mai sus să dea rezultate, este necesar ca rezerva de numerar aflată la populație să fie absorbită pentru ca țărănimea să fie determinată să-şi vândă produsele de care dispune.

4. *Acțiunea slabă de achiziționare a produselor agricole de către organele statului şi ale cooperației* care, la rândul ei, se datorează următoarelor cauze:

a) Preţurile plafon de achiziţie au fost stabilite fără a se ţine seama de fluctuaţiile sezoniere ale pieţei. Această rigiditate în fixarea preţurilor a făcut ca, în unele zone, achiziţiile să nu se poată efectua.

b) Lipsurile organizatorice ale întreprinderilor cărora le revenea în sarcină acţiunea de achiziţie (cadre nepregătite, lipsa mijloacelor de transport, pierderi din cauza modului de conservare a produselor achiziţionate etc.).

c) Organele însărcinate cu achiziţionarea pe teren a produselor agricole nu au fost, în tot timpul, cointeresate în realizarea planului.

d) Lipsa de sprijin din partea organelor locale.

În ipoteza în care acţiunea de achiziţionare a produselor agricole s-ar fi desfăşurat pe scară mai largă, statul ar fi dispus de cantităţi mai mari de produse agricole pentru a contribui la o mai bună aprovizionare a populaţiei şi a exercita o presiune efectivă asupra preţurilor pe piaţa liberă. Asta nu a fost posibil din cauza celor arătate mai sus.

5. În afară de cauzele arătate mai sus, care au dus la o aprovizionare insuficientă a pieţei şi, implicit, asupra preţurilor, trebuie să mai arătăm că acestea au mai fost influenţate şi de *exportul* unor produse agricole care se găseau pe piaţă în cantităţi destul de reduse.

Astfel, în decursul anului 1949, s-a exportat o cantitate de 33,3 mii tone carne din cantitatea de 156,5 mii tone din totalul de carne achiziţionată, iar în anul 1950 s-au exportat 48,4 mii tone din 185,3 mii tone achiziţionate. De asemenea, în anul 1949 s-au exportat 18,8 milioane bucăţi ouă din cantitatea de 59 milioane bucăţi ouă achiziţionate, iar în 1950, 62 milioane bucăţi ouă din 151 milioane bucăţi ouă achiziţionate.

6. *Slaba activitate a industriilor alimentare* a contribuit, de asemenea, la lipsa de aprovizionare a pieţei cu unele produse: bere, vin popular de o calitate acceptabilă, conserve şi mezeluri, peşte etc.

Iată care sunt factorii mai importanţi care, împreună cu rezerva de numerar aflată la populaţie, contribuie la menţinerea preţurilor produselor alimentare la un nivel ridicat.

Pentru a ieşi din situaţia actuală şi a împinge preţurile în jos este necesar ca, în afară de măsurile ce se pot lua pentru eliminarea rezervei de numerar aflată la populaţie şi pentru care există mai multe căi, să se remedieze şi toate deficienţele arătate în raportul de faţă.

Dacă deficienţele semnalate vor rămâne în continuare şi acţiunea se va limita numai la retragerea din circulaţie a surplusului de numerar existent la populaţie atunci, după un timp scurt, situaţia actuală se va crea din nou, întrucât aceasta este întreţinută de deficienţele arătate în raportul de faţă.

ACNSAS, Fond Penal, dosar nr.148, vol.65, ff. 40-78.

Anexa 1

Evoluția lunară a indicelui circulației monetare şi a indicelui general al prețurilor de detaliu pentru piața Bucureşti

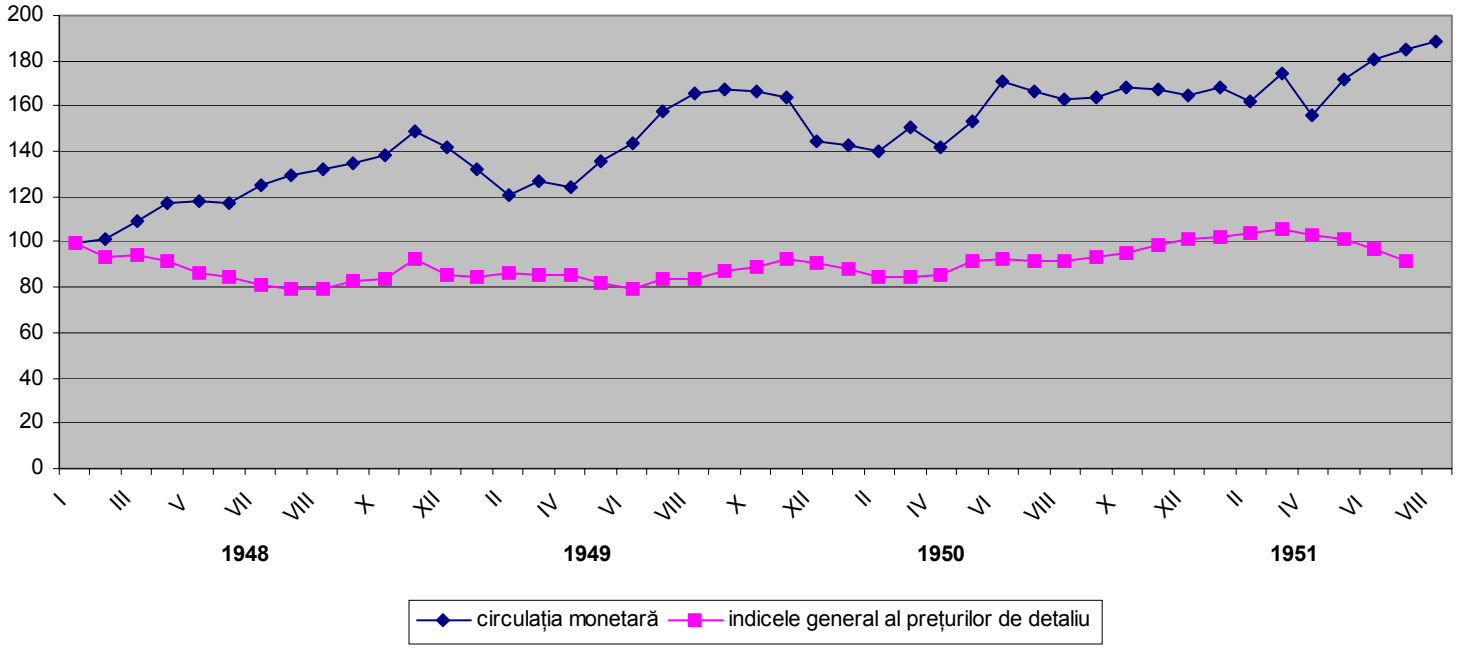

Anexa 2

Evoluția trimestrială a indicelui circulației monetare şi a indicelui general al prețurilor de detaliu pentru piața Bucureşti

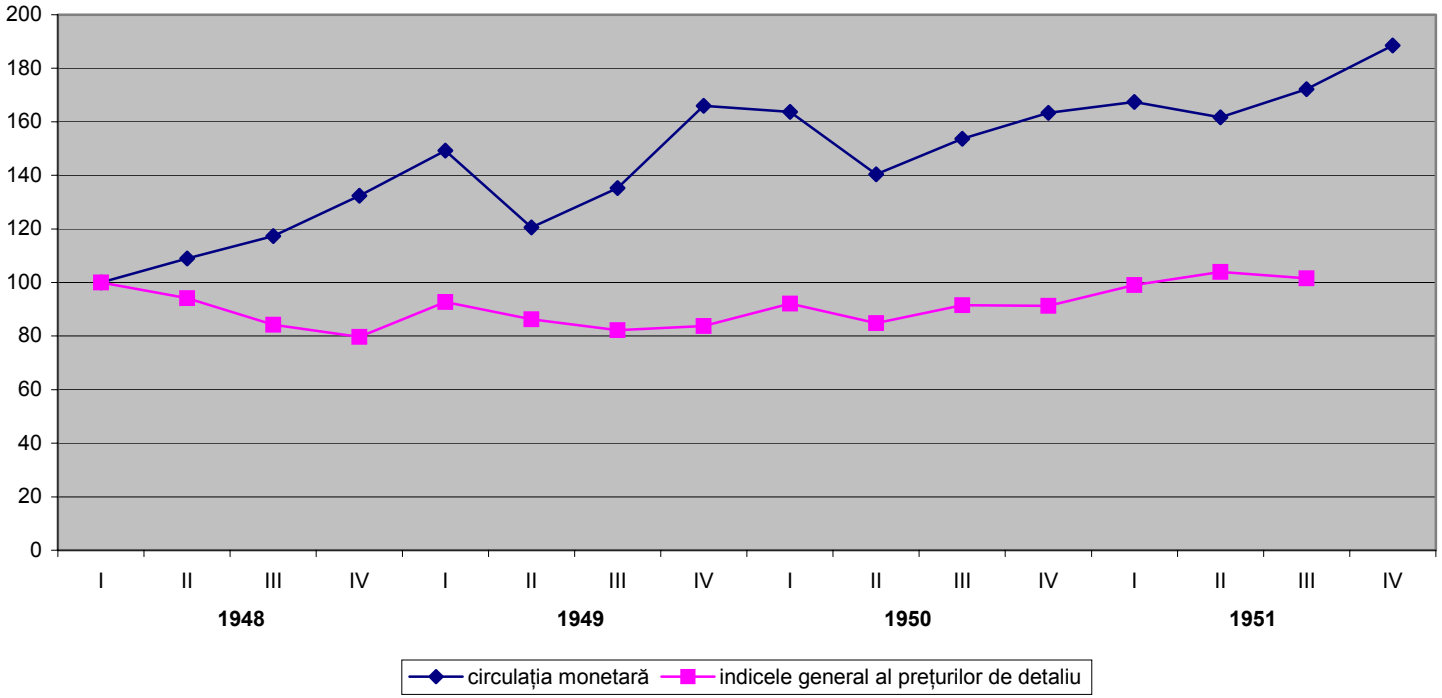

Anexa 3

Evoluția lunară a indicelor prețurilor de detaliu pentru piața Bucureşti

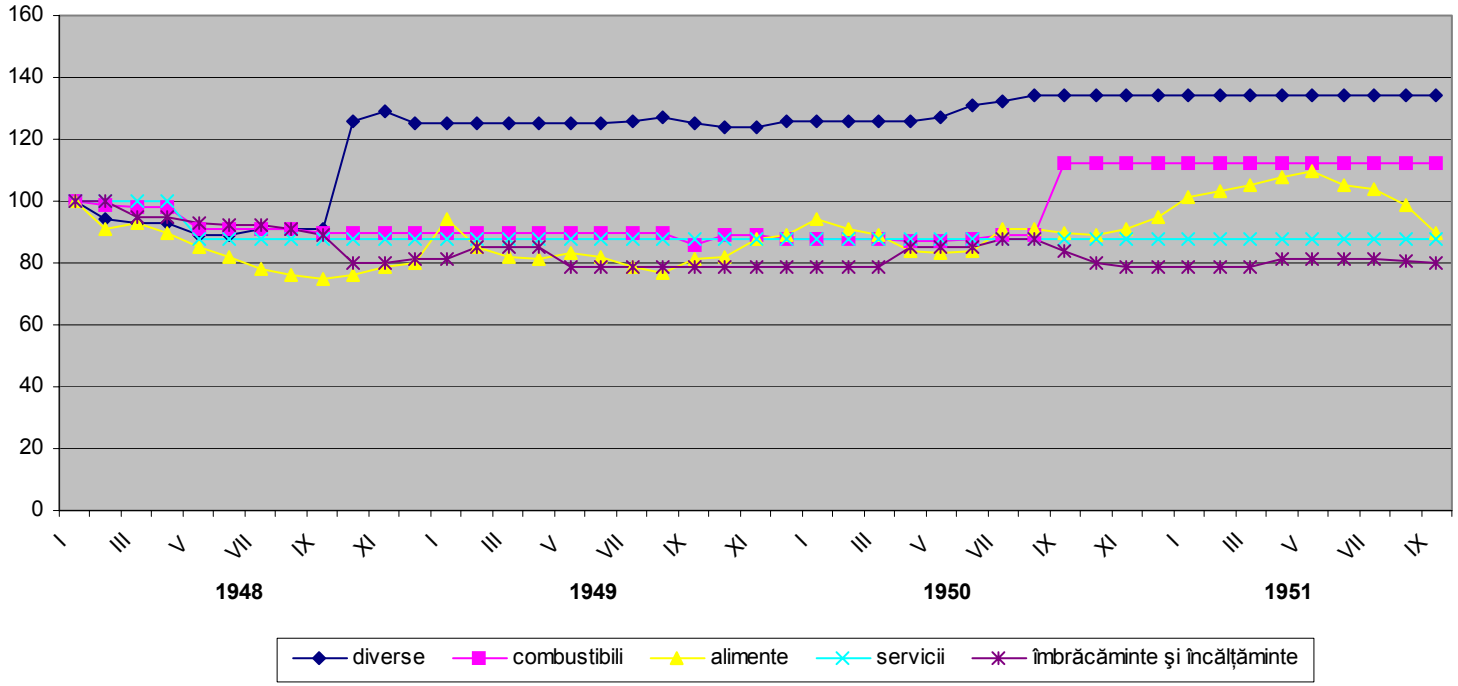

Securitatea şi „latura preventivă” a poliţiei politice: „problema înscrisuri”

Silviu B. MOLDOVAN

Începând cu deceniul al şaptelea al secolului trecut, Securitatea a acordat o importanţă tot mai mare prevenirii aşa-ziselor „fapte duşmănoase”, pe măsură ce represiunea deschisă îşi pierdea, treptat, din amploare. Consider că documentele prezentate mai jos constituie un bun exemplu a ceea ce Securitatea se dovedea a preţui atât de mult, sub denumirea de „activitate preventivă”. Aceasta constituie, în principiu, o latură benignă a activităţii oricărui serviciu secret, însă aprecierea trebuie făcută totuşi de la caz la caz, în funcţie de ce anume se căuta a se „preveni”. În cazul de faţă, nu era vorba de prevenirea unor atentate teroriste sau tentative de dezmembrare teritorială a ţării (decât în mod accidental, în măsura în care ele se vor fi servit şi de „înscrisuri ostile”), nici de împiedicarea actelor de violenţă, ci pur şi simplu de împiedicarea difuzării unor puncte de vedere diferite de ideologia sau de anumite aspecte ale politicii oficiale. Aşadar, avem de-a face cu documentarea activităţii de poliţie politică, în sensul ei cel mai propriu.

Considerăm exagerată ideea mult răspândită după care „(şi) în comunism drepturile omului erau impecabil recunoscute legislativ”, afirmaţia având mai multă acoperire în *Constituţia Republicii Socialiste România* din 1965[1]. Este adevărat că şi *Constituţia Republicii Populare Române* din 1948 prevedea, la articolul 32, că „Libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, mitingurilor, cortegiilor şi a manifestaţiilor este garantată. Exercitarea acestor drepturi este asigurată prin faptul că mijloacele de tipărire, hârtia şi locurile de întrunire sunt puse la dispoziţia celor ce muncesc”[2]. Toate *Constituţiile* din perioada comunistă (1948, 1952, 1965) conţineau cel puţin o limitare implicită a drepturilor cetăţeneşti, prin interzicerea existenţei şi pedepsirea participării la „organizaţii fasciste şi antidemocratice”, datorită faptului că în limbajul comunist, prin „antidemocratic” se putea înţelege orice, manifestările anticomuniste de orice fel fiind cu uşurinţă încadrate sub această etichetă.

Una din preocupările importante ale Securităţii a fost aşa-numita „problemă înscrisuri”, respectiv identificarea scrierilor considerate anticomuniste sau, în primele două decenii ale regimului comunist, antisovietice[3]. Nu făceau excepţie nici volumele sau revistele publicate cu mulţi ani în urmă. În urma percheziţiilor efectuate în anii 1948-1960, acestea erau declarate adesea drept „corpuri delicte”. Chiar şi

---

[1] Vezi Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituţiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, ediţia a IV-a, Bucureşti, Editura Actami, 2000, art. 17-37.

[2] *Ibidem*, p. 127.

[3] În 1952, era posibil ca generalul Alexandru Budiş să fie reţinut pe motiv că „începând din anul 1930 a scris o serie de lucrări date publicităţii prin care ataca comunismul. […] În anul 1941 a publicat într-o broşură ordinul de zi de încheiere a operaţiunilor militare a Regimentului 1 Artilerie Grăniceri până la Odessa în care făcea aprecieri defavorabile la adresa URSS”. De asemenea, Budiş, fost ataşat militar la Sofia (1938-1941), era acuzat de… spionaj în favoarea propriei lui ţări, datorită faptului că „în anul 1940 am scris o carte intitulată *Bulgaria*, care cuprindea date istorice, geografice, economice, politice, culturale şi militare”. Pentru cele de mai sus, vezi AMJ, DIM, Fond Penal, dosar nr. 20.704, vol. 2.

după liberalizarea relativă de la mijlocul anilor `60, s-a considerat necesară crearea de structuri specializate în detectarea unor asemenea scrieri[4]. Astfel, în urma unei reorganizări[5], în 1967 era înfiinţată, în cadrul Consiliului Securităţii Statului, Direcţia Generală Tehnico-Operativă şi de Înzestrare. În componenţa acesteia se găsea şi Direcţia a XII-a, care avea ca obiectiv depistarea scrierilor ascunse şi expertizele grafice. Din 1972[6], Direcţia Generală Tehnico-Operativă includea şi Direcţia a VI-a, ocupată cu depistarea scrierilor ascunse şi efectuarea expertizelor grafologice. Peste numai un an, Direcţia Generală Tehnico-Operativă era înlocuită[7] cu un aşa-numit Comandament pentru Tehnica Operativă şi Transmisiuni, care avea în componenţă patru unităţi speciale, între care una se ocupa cu depistarea scrierilor ascunse şi cu expertizele grafice (Unitatea specială „S”[8]).

În cadrul „problemei înscrisuri”, se acorda interes şi aspectelor celor mai mărunte. De pildă, într-o *Notă informativă*[9] din 24 aprilie 1973, se arăta că „Sursa a observat că Sabău Ioan aduce la serviciu diferite cărţi şi literatură mistico-religioasă, unele bătute la maşină, pe care le ţine în sertarul de la masa unde lucrează. De asemenea, sus-numitul scrie mereu, iar când se apropie cineva de masa unde lucrează, ascunde hârtiile pentru a nu se vedea ce scrie”[10]. Ioan Sabău fusese arestat şi condamnat în anii 1950 (deţinut între 1959-1964) tocmai pentru răspândirea de materiale interzise[11].

O culpă atât de gravă cum era redactarea, dar şi traducerea sau numai deţinerea unor „înscrisuri ostile”, putea fi folosită în favoarea Securităţii, prin recrutarea celui considerat vinovat de autorităţi. De pildă, în *Procesul verbal* din 13 mai 1960, privind activitatea Direcţiei Regionale MAI Timişoara pe linia cultului ortodox şi a sectelor, este menţionat cazul lui „«Baba Mihail», cu numele real […], consilier la Mitropolie – legionar – recrutat în 1952 pe bază de materiale compromiţătoare – scrieri antisovietice”[12]. Conform *Directivei despre munca cu agentura*, emisă în 1951 de către Direcţiunea Generală a Securităţii Statului[13], recrutarea chiar a foştilor membri ai rezistenţei era nu doar tolerată, ci şi recomandată: „De obicei, în munca practică se folosesc două metode de recrutare: pe baza convingerilor patriotice ale celui vizat, arătându-i-se necesitatea de a da ajutor organelor Securităţii Statului în lupta împotriva duşmanilor poporului muncitor; pe baza materialelor compromiţătoare asupra activităţii subversive sau de drept comun a

[4] Nu contestăm faptul că unele înscrisuri sau scrieri invizibile se utilizau în acţiuni de spionaj reale, constatăm doar ponderea foarte mare pe care o avea, în activitatea compartimentelor speciale ale Securităţii, detectarea textelor cu aşa-zis „conţinut politic necorespunzător”.
[5] Potrivit HCM, nr. 2.306 din 13 septembrie 1967.
[6] Ca urmare a HCM, nr. 457 din 26 aprilie 1972.
[7] Noua reorganizare a Ministerului de Interne era efectul Decretului nr. 362 din 27 iunie 1973.
[8] Vezi doc. nr. 2, 4.
[9] Referitoare la problema unită.
[10] ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. 984, vol. 1, f. 31.
[11] Ibidem, vol. 2, f. 81.
[12] ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 12.532, f. 183.
[13] Directiva era semnată de adjunctul ministrului de Interne, celebrul general Gheorghe Pintilie (Pantiuşa).

celui vizat, dusă în trecut sau în prezent, împotriva regimului de democraţie populară din Republica Populară Română. În timpul recrutării celui vizat pe baza materialelor compromiţătoare, la început este necesar ca activitatea duşmănoasă sau criminală a celui vizat să fie în întregime demascată şi toate mărturiile lui să fie consemnate în scris. După aceasta, pe baza mărturiilor lui, să i se propună colaborarea cu organele Securităţii Statului, pentru a se putea reabilita în faţa poporului muncitor şi a organelor Securităţii. Celui care nu va mărturisi activitatea lui criminală şi nu va regreta aceasta, cu toate că el îşi va propune cu mare plăcere serviciile sale, totuşi, în mod practic el nu va lucra, ci inevitabil va duce la infiltrarea în reţeaua informativă a elementelor duşmănoase"[14].

Aparatele de multiplicat, de orice tip, ca şi maşinile de scris, stârneau şi mai multe aprehensiuni. Prin *Nota informativă*[15] din 25 septembrie 1974, o sursă din problema unită informa „că cea mai mare parte a personalului fabricii de sticlă discută foarte aprins cazul lui Borota Emil. Muncitorii din secţia tocitorie [a fabricii de sticlă din Turda] spun că numitul a fost arestat pentru faptul că la percheziţia făcută s-a găsit la locuinţa sa un o maşină de scris, un şapilograf şi foarte multe manifeste, care au fost aduse de persoane străine". Cazul e interesant, cu atât mai mult cu cât călugărul bazilitan Borota a fost, ulterior, condamnat pentru alte motive decât cele arătate. Ştirile despre maşina sa de scris au circulat însă intens în Turda, nefind deloc descurajate de Securitate[16]. Altminteri, în urma percheziţiei efectuate în casa lui Borota (septembrie 1974), au fost descoperite şi ridicate doar „mai multe cărţi şi reviste scoase din uz, folosite în activitatea greco-catolică clandestină"[17].

Securitatea organizase, în deceniile cinci şi şase, o veritabilă „vânătoare" de publicaţii aşa-zis duşmănoase. Dacă acest fenomen încetase, în mare măsură, de la finele anilor `60, cenzura rămânea în continuare aproape la fel de vigilentă. Un exemplu este conţinutul integral al *Notei informative* a lui „Nagy Geza", din 13 martie 1974:

„Sursa vă aduce la cunoştinţă că Revista «Kirchenblatt für reformierte Schweitz» nr. 3, din 31 ianuarie 1974, nu conţine nici un material politic despre patria noastră. Redă o controversă în problema arabo-israeliană în care se găseşte expresia «ateismul din răsărit este în alertă» într-un alt pasaj condamnă deopotrivă politica Uniunii Sovietice ca şi cea a Statelor Unite, a Vaticanului şi a Consiliului Ecumenic"[18].

Interesantă este şi *Nota* maiorului Ioan Onac pe acest document:

„*N[ota]O[fiţerului]*. Revista sus-menţionată a sosit pe adresa obiectivului nostru «Iulian», fiind reţinută conform planului «Antidot».

Sarcini: Nu este cazul. Informatorul a lecturalizat-o [cuvânt corectat cu stiloul. Iniţiat, s-a dactilografiat *reactualizat-o* n.n.].

---

[14] Ministerul Afacerilor Interne, Direcţia Generală a Securităţii Statului, *Directiva despre munca cu agentura* (de uz intern), 1951, pp. 11-12.
[15] Referitoare, de asemenea, la problema unită.
[16] ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. 5.210, vol. 3, f. 119.
[17] Ibidem, f. 120.
[18] ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. 210.099, vol.6, f. 77.

Măsuri. Propun distrugerea revistei"[19].

Obiectivul „Iulian" era Ştefan Juhász, profesor la Institutul Teologic reformat din Cluj-Napoca[20]. Securitatea propunea, astfel, distrugerea unei publicaţii care „nu conţine nici un material politic despre patria noastră". Mai mult, şi în privinţa războiului din Orientul Mijlociu se situa pe o poziţie asemănătoare cu cea a României. De altfel, poziţiile echilibrate luate de conducerea României, în ciuda presiunilor sovietice şi arabe, au adus acesteia un foarte important capital politic[21].

Deşi ilustrative în sens negativ din mai multe puncte de vedere, preocupările Securităţii îşi demonstrează pe deplin oţiozitatea în chestiunea scrierilor lui Ion Vulcănescu[22], suspectat aprioric de intenţii tenebros-criminale. Cea mai timpurie acţiune „duşmănoasă" înregistrată, cu migala caracteristică instituţiei, a fost tentativa din 1965 de a trimite în Franţa, printr-un emigrant român (care părăsea ţara în mod legal) „o lucrare ştiinţifică" (ghilimelele aparţin Securităţii), pentru a fi publicată într-o revistă de specialitate din Paris. Tot în 1965, Editura Academiei RSR i-a respins o altă lucrare „ştiinţifică" (aceeaşi provenienţă a ghilimelelor), numită *Asupra existenţei*, „din cauză că are conţinut idealist" [23]. În planurile de măsuri întocmite în această perioadă de Securitate, apar formulate obiective ca: „[să se afle] ce lucrări mai are acasă şi care sunt adnotările pe care nu şi le permite a le include în lucrări", „prin ce elemente intenţionează să ia legătura cu străinătatea şi dacă întreprinde măsuri să trimită afară lucrările sale «ştiinţifice» pentru publicare", „pe ce «tânăr» îşi axează activitatea de viitor, dacă l-a găsit, ce îndrumări i-a dat pe linia gândirii sale idealiste" (plan de măsuri din 18 ianuarie 1968)[24]. Iată şi o notă privind un text propus de Vulcănescu, spre publicare, în revista „Contemporanul": „Este vorba despre o lucrare foarte naivă, povestind luarea de contact între un om primitiv şi un om al secolului al XX-lea. Ea nu conţine nimic politic, iar concluzia care se degajă este că numai «bunătatea» poate inspira şi patrona relaţiile dintre oameni. *Dacă lucrarea i se va publica, ea are de gând să mai scrie şi altele, întrucât are câteva idei care îl preocupă*"[25]. Ei bine, ultima frază a fost subliniată de ofiţerul ce-a primit nota şi caracterizează pe deplin atmosfera de teroare preventivă şi represiune difuză ce-a

[19] Ibidem.

[20] Termenul „obiectiv" desemna o persoană urmărită informativ.

[21] Menţionăm, în acest sens, excelenta teză de doctorat a Cristinei Păiuşan-Nuică (în curs de apariţie).

[22] Născut la 4 august 1916, în Buzău, văr cu Mircea Vulcănescu, Ion Vulcănescu va fi arestat, pentru prima oară, în 1946 şi condamnat la un an închisoare pentru răspândirea de tipărituri interzise. Eliberat în 1947, îşi reia activitatea de rezistenţă, revitalizând organizaţia „Graiul Sângelui". Este din nou arestat în 1949 şi condamnat prin Sentinţa nr. 699/1950 a Tribunalului Militar Bucureşti la 25 ani închisoare pentru iniţierea şi conducerea organizaţiei subversive pomenite. Este graţiat abia în 1964, în zorii noii vârste a comunismului din România, după ce fusese urmărit informativ chiar în detenţie fiind (în cadrul acţiunii informative de grup nr. 84, între iulie 1959 şi august 1961), ca urmare a tentativei de înfiinţare clandestine a Partidului Unităţii Naţionale, şi apoi a organizaţiei „Omul liber" (vezi ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. 1.819, 2 vol.). De asemenea, în detenţie a refuzat să participe la „munca cultural-educativă" (a se citi reeducare), „dovedindu-se un element fanatic în ideile şi concepţiile sale idealiste". ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. 775, vol. 1, f. 3.

[23] Ibidem, 1, f. 4.

[24] Ibidem, ff. 55-58.

[25] Ibidem, f. 61.

marcat epoca Ceauşescu. Astfel, pentru a nu-i mai veni şi alte „idei", lui Ion Vulcănescu nu i s-a permis să publice aproape nimic. De altfel, acesta începuse să se resemneze cu situaţia încă de la sfârşitul anilor 1960, după cum o dovedeşte şi o notă informativă din 26 februarie 1968: „Vulcănescu a spus că el ştia că nici Academia, nici Editura Ştiinţifică nu-i va publica lucrarea «deoarece ambele instituţii nu se pot abate de la normative» chiar neglijând scopul ştiinţific, dar el şi-a realizat scopul făcând lucrarea cunoscută cât mai multor oameni de ştiinţă şi este informat că unii au avut aprecieri elogioase pentru lucrarea sa. Consideră că lucrarea sa este perfect argumentată şi convingătoare pentru un om de ştiinţă. Spune că «are certitudinea că ideile sale vor fi plagiate, dar pe el nu-l interesează acest lucru»"[26]. Iată o (probabilă) influenţă a vărului său, Mircea Vulcănescu, ce obişnuia să spună că un text şi-a împlinit menirea odată ce-a fost scris, indiferent de soarta lui ulterioară, dar şi o oarecare consonanţă cu admiraţia deseori exprimată de Mircea Eliade pentru gestul lui Eugenio d`Ors de a-şi incendia anual cele mai bune pagini de manuscris.

Tentative de obţinere a unor aparate de scris fuseseră semnalate de timpuriu de reţeaua informativă a Securităţii. Într-un *Plan de măsuri* din 3 martie 1956, privind o „organizaţie subversivă", condusă de contabilul Vasile Luca, descoperită la începutul acelui an, din care făcea parte şi Alexandru Ivasiuc (viitorul scriitor de mare renume, pe atunci, student la Medicină[27]), se arată că „Luca Vasile i-a trasat sarcină informatorului[28] să procure litere tipografice şi să repare o maşină de scris când acesta îi va fi procurată"[29].

Neliniştea autorităţilor a crescut însă progresiv, pe măsură ce şi nemulţumirea publică se amplifica, efect al măsurilor extrem de nepopulare luate după anul 1980. În consecinţă, cadrul legislativ s-a modificat, pentru a uşura şi mai mult prevenirea acţiunilor politice. Consiliul de Stat al RSR emitea *Decretul nr. 98 din 28 martie 1983*[30], *privind regimul aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor şi al maşinilor de scris*[31], introducea restricţii severe atât în domeniul aparatelor de multiplicat, cât şi în cel al maşinilor de scris, posesia primei categorii menţionate de către persoanele fizice fiind interzisă. Maşinile de scris aflate în proprietate particulară trebuiau înregistrate la Miliţie în termen de maximum cinci zile de la dobândire, după ce anterior doritorii trebuiau să treacă printr-un complicat proces de obţinere a autorizaţiei de deţinere a aparatului (art. 15). Prevederile cele mai antidemocratice erau însă cele în art. 21: „Persoanele fizice care deţin maşini de scris sunt obligate să depună la organul local al miliţiei în a cărui rază teritorială îşi au domiciliul câte o fişă cu caracterele literelor, cifrelor şi semnelor ortografice. Depunerea se va face în primele 2 luni ale fiecărui an şi în termen de 5

[26] Ibidem, f. 130.
[27] Al . Ivasiuc, născut în 1933 la Sighetu Marmaţiei, fusese anterior exmatriculat de la Facultatea de Filosofie (în 1953), ACNSAS, Fond Informativ, dosar nr. 2.635, vol. 1, f. 41.
[28] Este vorba despre un informator care era membru al grupului condus de Luca.
[29] ACNSAS, Fond informativ, dosar nr. 2.635, vol. I, f. 29.
[30] Unele reglementări privind regimul multiplicatoarelor şi al materialelor necesare reproducerii scrierilor existaseră şi în anii 1960 (în special Decretul nr. 148/1964). Acestea erau abrogate din momentul publicării Decretului nr. 98/1983.
[31] Publicat în „Buletinul Oficial" din 30 martie 1983.

zile după fiecare reparaţie a literelor, cifrelor sau a semnelor ortografice". În cazul schimbării domiciliului, persoanele deţinătoare ale unei maşini de scris erau, de asemenea, obligate să anunţe Miliţia (art. 24).

Apariţia acestui cadru legislativ a adus la necesitatea adoptării unor noi proceduri de lucru, fapt pentru care au existat consultări la nivelul diferitelor departamente din componenţa Ministerului de Interne. Dacă primele trei documente selectate se referă la problematica aplicării Decretului nr. 98, ultimul reprezintă un plan de măsuri din perioada în care colapsul regimului Ceauşescu devenise previzibil (noiembrie 1988), iar „inscripţiile cu caracter duşmănos" se înmulţiseră, în special în Bucureşti. Activitatea desfăşurată în Capitală de Valentin Hurduc (rămas neidentificat de autorităţi până la căderea regimului[32]), creatorul aproape solitar al unui aparat de multiplicat şi distribuitor al publicaţiei ilegale „Luneta" pare a fi inspirat, în mare măsură, acest document[33].

În deceniul al nouălea al secolului trecut a apărut, în anumite medii, expresia „România – ocupată de români", ca urmare a presiunii ideologice formidabile exercitate de regim, în contextul în care, spre deosebire de majoritatea statelor est-europene, trupele sovietice lipseau. Considerăm expresia citată ca excesivă, însă ansamblul măsurilor de securitate luate în acei ani şi instituirea unei cenzuri absolut imposibil de justificat pe timp de pace poate conduce la analogii cu controlul pe care trupele străine îl exercită asupra unui teritoriu ocupat. O formulare totuşi extrem de inspirată a acestui paradox se regăseşte în faimosul op de dialoguri (înregistrate) al lui Dan Petrescu şi Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus*[34]. Remarcând faptul că „noi am uzat de numele noastre reale, pe când cei de la Securitate se recomandă cu nume «conspirative»"[35], cei doi apreciază că, „lucrând sub nume conspirative în propria-le ţară unde, în plus, mai sunt şi la putere, aceşti indivizi se comportă totuşi ca şi cum ar opera pe un teritoriu inamic; interesant, nu? Dar să admitem că sunt şi ei nişte bieţi oameni sub vremuri şi că se gândesc şi la ziua de mâine, când vor trebui să mănânce o pâine de undeva"[36].

Iniţiatorii acestui insolit „dialog", s-au pus, pentru început, „în situaţia pândarilor, care se aşteptau la texte scrise"[37], aceştia şi-au înregistrat textul pe casete audio, ale căror benzi au fost scoase, ulterior, din ţară într-o cutie de pudră de către un lector de italiană la Universitatea din Iaşi[38].

---

[32] La un moment dat, autorităţile anunţaseră că o serie de manifeste concepute de Hurduc ar fi fost împrăştiate de un diplomat maghiar. Identificarea eronată a autorului s-a datorat însă lui Hurduc, care ataşase materialele maşinii „Lada" a diplomatului. Episodul se petrecea în noaptea de 14 spre 15 noiembrie 1988, cu circa o săptămână înaintea aprobării planului de măsuri publicat mai jos.

[33] Povestea de excepţie a lui Valentin Hurduc a fost reconstituită până acum în două cărţi: Ion Aramă, *Singur împotriva lui Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Calypso, 1991; Vasile Braşoveanu, *Acţiunea Petarda*, f.l., Editura Newa, 2003.

[34] Difuzat, la sfârşitul anilor 1980, la Radio „Vocea Americii" în foileton, sub titlul *Convorbiri libere într-o ţară ocupată*, volumul celor doi disidenţi ieşeni pare, în ultimul timp, pe nedrept uitat.

[35] Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o ţară ocupată*, Bucureşti, Editura Minerva, 1990, p. 4.

[36] *Ibidem*.

[37] *Ibidem,* p. XI.

[38] *Ibidem*, pp. XI-XII.

Semnificativ, din punctul de vedere al celor care au iniţiat documentele pe care le publicăm, este pasajul prin care cei doi autori recunosc rolul „subversiv" pe care maşina de scris îl poate juca într-o societate totalitară: „Am constatat, într-o bună zi, că se poate sta de vorbă foarte bine şi prin intermediul maşinii de scris; vreme de aproape un an de zile, luându-ne toate precauţiile, ne-am întâlnit aşadar la intervale neregulate, câteva ceasuri de fiecare dată, şi ne-am rânduit în faţa maşinii de scris, spre a ne face reciproc parte de gândurile care ne frământau; formula aceasta n-are nimic nou în sine; nou – şi, cu toată modestia, suntem conştienţi de aceasta – este faptul că pentru prima dată doi opozanţi declaraţi ai regimului politic din România discută unul cu altul în ţară, într-un mod liber de orice constrângere exterioară şi destinându-şi dialogul publicităţii; încarnând astfel principiul dialogului, am înţeles să ilustrăm, practic, un lucru pe cât de simplu, pe atât de neglijat, anume că orice schimbare socială îşi are idealmente originea în noi înşine; dorind, prin urmare, un dialog social, am început prin a dialoga între noi"[39].

Documentele publicate mai jos, provenite din fondul Documentar al Arhivei Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, sunt clare în privinţa atribuţiilor ce reveneau în această linie de lucru diferitelor compartimente şi nu necesită comentarii suplimentare în acest sens. Remarcăm totuşi rolul activ al Miliţiei, domeniul definit de Decretul nr. 98/1983 fiind unul din principalele în care aceasta a colaborat cu Securitatea[40]. Chiar Decretul nr. 98/1983 atribuia organelor de Miliţie obligaţia de a „ţine evidenţa şi [a] executa controlul asupra producerii, deţinerii, folosirii, păstrării şi evidenţei aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor şi maşinilor de scris" (art. 2). Tot Miliţia era cea care efectua şi controlul asupra modului în care maşinile de scris aflate în proprietate particulară erau folosite şi păstrate (art. 3) şi chiar soluţiona plângerile formulate de persoanele nemulţumite de modul în care le fuseseră rezolvate cererile pentru obţinerea autorizaţiei de deţinere a maşinilor de scris (art. 15). În observaţiile (nesemnate) asupra proiectului de *Instrucţiuni* privind cooperarea dintre Securitate şi Miliţie, este manifestă grija pentru conspirarea interesului Securităţii faţă de problematica Decretului nr. 98/1983 (vezi doc. nr. 1, punctele 5, 8, 10).

Semnificativ este şi faptul că pe documentele selectate se regăsesc semnăturile unor oameni extrem de sus plasaţi în ierarhie, respectiv doi miniştri de Interne (George Homoştean[41] şi Tudor Postelnicu[42]), adjuncţii, atât pe linie de Securitate (Iulian Vlad), cât şi de Miliţie (Constantin Nuţă[43]), precum şi şefii Internelor la nivelul Capitalei. Documentele sunt relevante pentru delimitarea sferei

---

[39] *Ibidem*, p. XIII.

[40] Cităm şi un alt domeniu: lucrul cu reţeaua informativă din comune, unde Securitatea nu avea sedii.

[41] George Homoştean a fost numit ministru de Interne în anul 1978, înlocuindu-l în această funcţie pe Teodor Coman.

[42] Numit ministru de Interne în 1987, în locul lui Homoştean, Tudor Postelnicu deţinea această funcţie în momentul declanşării revoluţiei anticeauşiste din decembrie 1989. Anterior (1978-1987), Postelnicu deţinuse funcţia de şef al Departamentului Securităţii Statului din Ministerul de Interne. Între 1987-1989, şeful Departamentului Securităţii Statului a fost Iulian Vlad.

[43] Generalul Constantin Nuţă a decedat în timpul evenimentelor din decembrie 1989, într-un accident de elicopter.

de activitate a acestor structuri, însă preocupările persoanelor menționate nu se pot reduce la problematici de acest gen[44].

1

Notă

Cu observații asupra proiectului de „Instrucțiuni privind cooperarea între unitățile de securitate şi miliție în aplicarea Decretului nr. 98 din 28 martie 1983, ce reglementează regimul aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor şi al maşinilor de scris"

1. Potrivit prevederilor art. 79-87 din Metodologia generală de tehnică legislativă, aprobată prin Decretul nr. 16/1976, proiectul trebuie structurat pe articole, în numerotare continuă, sistematizate pe actualele capitole, urmând să fie semnat numai de către ministrul de interne, la finele părții dispozitive.

2. În conformitate cu Ordinul ministrului de interne nr. S/1974, trebuie să se întocmească un raport de prezentare a proiectului, semnat de adjuncții ministrului care coordonează activitatea unităților inițiatoare, cu acordul ministrului secretar de stat, consemnat pe prima pagină, în partea de sus, sub caracterul documentului.

3. Formularea „…de mai sus…", din pct. 2 (pag. 2), rândul 2, să fie înlocuită prin trimiterea concretă „… menționate în art.1…".

4. La pct. 4 din pag. 2, să fie înscrisă şi Securitatea municipiului Bucureşti.

5. Dacă vrem să conspirăm bine activitatea organelor de securitate în această problemă, atunci nu trebuie să dăm acestora atribuții de a verifica pe teren autenticitatea evidenței mijloacelor de multiplicat din organizațiile socialiste. În acest scop, să fie reformulat pct. 6 din pag. 3, în sensul de a lăsa controalele directe numai în sarcina organelor de miliție, iar pentru organele de securitate să se prevadă sarcina de a efectua verificări numai prin mijloacele informativ-operative.

6. Punctul 8 din pag.3 nu este necesar, întrucât sunt suficiente prevederile art. 20 din Decretul nr. 98/1983, în privința evidenței. Partea referitoare la avizarea personalului în cauză este rezolvată prin art. 18 alin. 4 din Legea nr. 23/1971.

7. Pentru a asigura aplicabilitatea măsurilor prevăzute la pct. 1 din pag. 5, este necesar ca în locul punctului 8 din pag. 3 să se înscrie un text prin care să se stabilească modalitatea obținerii datelor de evidență şi scriptotecă privind maşinile de scris aparținând organizațiilor socialiste.

8. Textul punctului 9 din pag. 3 să fie reformulat, în sensul de a se referi cu precizie la persoanele care țin evidențele respective şi depozitează fişele grafismelor

---

[44] Asupra acestui aspect există încă destule controverse. De pildă, transpunându-se în atmosfera dură a acelor ani, unii autori constată, referitor la Iulian Vlad, că „în arhivele fostei Securități există numeroase documente care atestă că şeful din epocă al acelei instituții informative şi represive a descurajat în mod permanent înclinațiile subalternilor săi spre abuz. În decembrie 1989, pe parcursul manifestațiilor care au culminat prin răsturnarea regimului comunist, generalul colonel Iulian Vlad s-a comportat cu luciditatea unui om care a înțeles că *establishment*-ul politic al lui Nicolae Ceauşescu se prăbuşea". Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliție politică. Dicționar alfabetic*, Bucureşti, Editura Elion, 2003, p. 298.

maşinilor de scris. Totodată, să se precizeze că datele necesare pentru întocmirea acelor situaţii nominale se obţin numai prin organele de miliţie, spre a nu fi desconspirat interesul organelor de securitate în această problemă.

9. Punctul 4 din pag. 4 să fie revăzut, pentru a fi pus de acord cu pct. 3 din pag. 2. În actuala formă, problema este disecată în două, în sensul că, pentru evidenţa maşinilor de scris aparţinând organizaţiilor socialiste, sunt prevăzute ca titulari principali formaţiunile locale de arme, muniţii şi substanţe toxice şi în mod excepţional cele de evidenţă a populaţiei, iar pentru cele deţinute de persoane fizice, sunt indicate ca titulari unici de problemă formaţiunile judeţene de evidenţă a populaţiei.

Textul punctului 6 litera a din pag. 5 trebuie, de asemenea, revăzut, pentru a se preciza formaţiunile competente să ţină acele evidenţe, fie chiar printr-o simplă trimitere la punctul 4 din pag. 4, reconsiderat potrivit observaţiei de la alineatul precedent.

10. Pentru consecvenţă în ce priveşte conspirarea interesului operativ al organelor de securitate în problemă, la punctul 5, rândul 3 (pag.4), după cuvântul „scris”, să se adauge formularea: „…, precum şi comunicările către solicitanţi…”.

ACNSAS, Fond Documentar, dosar 123, vol.19, ff. 69-70.

2

Raport

referitor la proiectul de „Instrucţiuni privind cooperarea între unităţile de securitate şi miliţie în aplicarea Decretului nr. 98 din 29 martie 1983”

Din Decretul nr. 98/1983, privind regimul aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor şi al maşinilor de scris, decurg multiple sarcini pentru Ministerul de Interne, legate de evidenţa strictă a deţinătorilor de asemenea bunuri, de verificarea şi avizarea persoanelor fizice care solicită autorizarea pentru deţinerea maşinilor de scris, precum şi în ce priveşte păstrarea şi folosirea, la nevoie, a întregii documentaţii cuprinzând grafismele acestor maşini.

Prin decretul sus-menţionat, aceste sarcini sunt atribuite organelor de miliţie, însă, datorită faptului că noul regim al maşinilor şi aparatelor de scris şi multiplicat, precum şi sistemul de evidenţe instituite în problema respectivă au relevanţă pentru întreaga activitate informativ-operativă a ministerului, se impune cooperarea eficientă şi unitară a acestor organe cu cele de securitate.

Pentru aceste considerente, s-a procedat la elaborarea alăturatului proiect de instrucţiuni, prin care se vizează sincronizarea activităţilor necesare pe care să le desfăşoare organele de securitate şi miliţie, pentru asigurarea posibilităţilor de control riguros în problemă, precum şi pentru constituirea unei baze de date grafoscopice, în vederea identificării autorilor eventuali de înscrisuri cu conţinut necorespunzător.

Prin conţinutul proiectului, s-a asigurat ca, în relaţiile cu persoanele juridice şi fizice interesate, să se acţioneze numai prin organele de miliţie, astfel încât să se conspire interesul operativ pe care îl au organele de securitate în problemă. Acestea

vor acționa, în toate cazurile, numai prin mijloacele şi metodele muncii informativ-operative.

Proiectul a fost întocmit de Unitatea specială „S”, cu consultarea prealabilă a factorilor de răspundere interesați din Inspectoratul general al miliției şi cu avizul Serviciului independent secretariat-juridic.

Față de cele de mai sus, în cazul în care sunteți de acord cu conținutul proiectului alăturat, vă rugăm să-l semnați.

Adjunct al ministrului	Adjunct al ministrului
General-locotenent	General-locotenent
Iulian Vlad	Constantin Nuță

11.05.1983

ACNSAS, Fond Documentar, dosar 123, vol. 19, f. 62.

3

Instrucțiuni

Nr. ….. .. din ……..[45]

Privind cooperarea între unitățile de securitate şi miliție în aplicarea Decretului nr. 98 din 28 martie 1983

În vederea cooperării eficiente şi unitare a unităților de securitate şi miliție pentru aplicarea întocmai a prevederilor Decretului nr. 98/1983 privind regimul aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor şi al maşinilor de scris;

În scopul constituirii unor baze de date pentru comparație care să asigure identificarea autorilor de înscrisuri cu conținut necorespunzător;

În temeiul art. 21 din Decretul nr. 121/1978, privind organizarea şi funcționarea Ministerului de Interne, se emit următoarele

Instrucțiuni

Capitolul I
Norme de cooperare între unitățile de securitate şi miliție privind modul în care se organizează evidența aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor şi a maşinilor de scris deținute de către unitățile socialiste

Art.1. În conformitate cu normele elaborate în temeiul articolului 31 din Decretul Consiliului de Stat nr. 98 din 30 martie 1983, unitățile socialiste şi alte organizații care produc, importă sau comercializează aparate de multiplicat tip xerox,

[45] Necompletat.

gheştetnere, şapirografe, heliografe etc. vor comunica lunar, în scris, organelor de miliţie pe a căror rază teritorială îşi au sediul, datele privind tipul, marca şi seria acestora.

Art. 2. Organele de miliţie cărora le-au fost înaintate datele menţionate la art.1 au obligaţia de a ţine evidenţa mijloacelor de multiplicare, pe tipuri, mărci şi deţinători. Această evidenţă va fi păstrată la formaţiunea arme, muniţii şi substanţe toxice din cadrul miliţiei judeţene (a municipiului Bucureşti) şi va fi consultată, ori de câte ori este nevoie, de către ofiţerii de securitate care lucrează pe linia problemei înscrisuri.

Art. 3. Evidenţa maşinilor de scris, proprietate a unităţilor socialiste, va fi organizată şi ţinută la formaţiunile arme, muniţii şi substanţe toxice sau evidenţa populaţiei, în funcţie de arondarea localităţii pe raza căreia îşi desfăşoară activitatea deţinătorul maşinii de scris, conform instrucţiunilor de aplicare a Decretului nr. 98/1983.

Art. 4. Securităţile judeţene şi a municipiului Bucureşti vor organiza evidenţa maşinilor de scris pe mărci, în ordinea alfabetică a denumirii unităţilor socialiste, pe baza situaţiilor primite de la organul de miliţie (formaţiunile arme, muniţii şi substanţe toxice sau evidenţa populaţiei), prin formaţiunea judeţeană (a municipiului Bucureşti) de evidenţa populaţiei.

Art. 5. Schimbările survenite în gestiunea maşinilor de scris aparţinând unităţilor socialiste vor fi comunicate, de către organele de miliţie, securităţilor judeţene sau a municipiului Bucureşti, pentru ca în orice moment aceasta să reflecte realitatea.

Art. 6. Unităţile de miliţie, în raport de competenţa pe linia deservirii obiectivelor, vor verifica anual – prin controale directe – autenticitatea situaţiilor prezentate de unităţile socialiste. Asemenea verificări vor fi efectuate şi de către unităţile competente de securitate, prin mijloacele muncii informativ-operative.

Art. 7. Situaţia aparatelor de multiplicat, a materialelor necesare reproducerii scrierilor şi a maşinilor de scris, deţinute de Ministerul de Interne şi Ministerul Apărării Naţionale, va fi organizată şi păstrată centralizat, pe arme, mari unităţi, comandamente şi unităţi, de către Direcţia a IV-a.

Art. 8. Securităţile judeţene şi a municipiului Bucureşti vor procura, prin formaţiunile de miliţie menţionate la art. 4, câte un exemplar din fişele cu caracterele grafice, cifrele şi semnele ortografice ale maşinilor de scris aparţinând unităţilor socialiste şi altor organizaţii. Aceste fişe vor fi păstrate la dosarul problemei înscrisuri, în ordinea prevăzută la art. 4.

Art. 9. Organele locale de miliţie, prin formaţiunile menţionate la art. 3, vor organiza evidenţa nominală a persoanelor care, potrivit art. 20 din Decretul nr. 98/1983, păstrează fişele cu caracterele grafice, cifrele şi semnele ortografice ale maşinilor de scris aparţinând unităţilor socialiste şi altor organizaţii. Aceeaşi evidenţă va fi ţinută şi pe linia problemei înscrisuri, în cadrul securităţilor judeţene şi a municipiului Bucureşti, în baza comunicărilor făcute de către organele de miliţie.

Capitolul II
Norme de cooperare între unităţile de securitate şi miliţie privind modul în care se organizează avizarea şi evidenţa deţinătorilor maşinilor de scris – persoane fizice

Art. 10. Persoanele fizice, în condiţiile legii, pot procura, deţine şi folosi maşini de scris, având obligaţia să solicite organului de miliţie autorizaţie în acest sens.

Avizarea sau neavizarea eliberării autorizaţiei de cumpărare sau deţinere a maşinilor de scris depind de rezultatul verificărilor efectuate de către unităţile de securitate şi miliţie pe a căror rază de activitate domiciliază persoanele în cauză.

Art. 11. Verificarea solicitanţilor va fi executată:

a) *Pe linie de miliţie*, de şeful postului de miliţie (la nivel de comună) ori de către cadre cu responsabilităţi privind evidenţa populaţiei sau paza şi ordinea (la nivel de oraş, municipiu, circumscripţie de miliţie la capitală).

Rezultatul măsurilor întreprinse va fi înaintat formaţiunii evidenţa operativă de la miliţia judeţeană sau a municipiului Bucureşti care, după executarea măsurilor de competenţă, va trimite dosarul la securitatea judeţului sau a municipiului Bucureşti.

b) *Pe linie de securitate*, şeful securităţii judeţene sau al municipiului Bucureşti va dispune verificări la B.I.D., serviciile informative şi evidenţa problemei înscrisuri anonime cu conţinut necorespunzător. Aceste măsuri vor fi realizate de către şefii compartimentelor enunţate mai sus.

Art. 12. Rezultatul tuturor verificărilor ce se efectuează în evidenţele de miliţie şi securitate se constituie într-un dosar, care va rămâne în cartoteca compartimentelor B.I.D. de la securităţile judeţene sau a municipiului Bucureşti.

Art. 13. Avizul favorabil sau nefavorabil al unităţii de securitate va fi transmis formaţiunii de evidenţa operativă de la miliţia judeţeană sau a municipiului Bucureşti, care va formula răspunsul ce va fi dat solicitantului prin organul local de miliţie căruia i s-a adresat acesta.

Art. 14. Activităţile ce se desfăşoară pentru verificarea şi cunoaşterea celor care solicită autorizaţia de procurare şi deţinere a maşinilor de scris, precum şi comunicările către solicitanţi nu trebuie să permită persoanelor în cauză să tragă concluzia că unităţile de securitate sunt implicate în neacordarea autorizaţiei.

Art. 15. Evidenţa persoanelor fizice deţinătoare de maşini de scris va fi ţinută după cum urmează:

a) *La organul local de miliţie*, prin formaţiunea de evidenţa populaţiei, pe tipuri şi mărci de maşini de scris, iar în cadrul acesteia, pe nume de persoane, în ordine alfabetică. Un exemplar al acestei evidenţe, precum şi fişele cu caracterele literelor, cifrelor şi semnelor ortografice vor fi trimise, prin formaţiunea judeţeană (a municipiului Bucureşti) de evidenţa populaţiei, conducerii securităţii judeţene sau a municipiului Bucureşti. Formaţiunea judeţeană arme, muniţii şi substanţe toxice din miliţia judeţeană sau a municipiului Bucureşti ţine evidenţa numerică a autorizaţiilor eliberate, în baza comunicărilor primite de la formaţiunea judeţeană (a municipiului Bucureşti) de evidenţă operativă.

b) *La securitatea judeţeană*, pe linia problemei înscrisuri, evidenţa va fi ţinută în ordine alfabetică, pe nume de persoane şi mărci de maşini de scris. De asemenea, va fi organizată o scriptotecă a fişelor cu caracterele literelor, cifrelor şi semnelor ortografice.

Capitolul III
Dispoziţii finale

Art.16. Unitatea de profil din Departamentul securităţii statului va întocmi o evidenţă centralizată a tuturor maşinilor de scris, pe baza datelor raportate de securităţile judeţene şi a municipiului Bucureşti, pentru persoanele fizice şi juridice, separat, şi va studia posibilitatea codificării caracterelor grafice, cifrelor şi semnelor ortografice, în vederea implementării lor pe calculator.

Art.17. Unităţile de securitate şi miliţie vor verifica, aviza şi ţine evidenţa persoanelor în ale căror atribuţii intră întreţinerea sau repararea multiplicatoarelor şi maşinilor de scris.

Art.18. Direcţia secretariat-juridică şi Serviciul independent secretariat-juridic vor asigura difuzarea prezentelor instrucţiuni la unităţile centrale de securitate interesate, Inspectoratul general al miliţiei, la inspectoratele judeţene şi al municipiului Bucureşti ale Ministerului de Interne.

Şefii unităţilor menţionate la alineatul precedent vor asigura prelucrarea prezentelor instrucţiuni cu cadrele cărora le revin sarcini din conţinutul acestora, în părţile ce le privesc.

Ministru de Interne
George Homoştean

12.05.1983

ACNSAS, Fond Documentar, dosar 123, vol.19, ff. 63-65.

4

Ministerul de Interne
Inspectoratul municipiului Bucureşti
Nr.001721 din 21 noiembrie 1988

Strict secret
Ex. nr.1

Aprob,
Ministru de Interne
Tudor Postelnicu

De acord,
General-colonel
Iulian Vlad

General-locotenent
Constantin Nuţă

Plan de măsuri

Privind prevenirea, descoperirea şi neutralizarea autorilor de înscrisuri cu conţinut necorespunzător şi a altor fapte de natură să afecteze interesele statului, pe raza municipiului Bucureşti

Pentru executarea neabătută a sarcinilor şi misiunilor ce revin organelor Ministerului de Interne din hotărârile de partid, legile ţării, din orientările şi indicaţiile date de secretarul general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, comandantul suprem al forţelor armate ale Republicii Socialiste România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, pe linia prevenirii şi combaterii acestor fapte antisociale, Inspectoratul municipiului Bucureşti, cu sprijinul unităţilor centrale de securitate şi miliţie şi cu concursul organismelor democraţiei muncitoreşti revoluţionare, va întreprinde următoarele:

I. Atribuţii comune organelor de Securitate şi Miliţie

1. Pentru prevenirea şi descoperirea autorilor de înscrisuri cu conţinut necorespunzător ori a altor fapte ce pot afecta interesele statului, Securitatea şi Miliţia municipiului Bucureşti, precum şi unităţile centrale operative ale Departamentului Securităţii Statului şi ale Inspectoratului General al Miliţiei, potrivit competenţelor şi atribuţiilor, vor acţiona în obiectivele, locurile şi problemele date în răspundere, în scopul realizării unei cunoaşteri cuprinzătoare, permanente şi în profunzime a situaţiei operative, folosind eficient mijloacele, metodele şi formele de lucru specifice.

În cadrul măsurilor informativ-operative întreprinse, unităţile de securitate şi miliţie vor acţiona pentru identificarea şi introducerea în baza de lucru, pe profile de muncă, a tuturor persoanelor care pot fi atrase ori sunt pretabile să se antreneze în conceperea, redactarea şi difuzarea unor înscrisuri cu conţinut duşmănos, sau să săvârşească alte fapte de natură a prejudicia interesele statului. *Vor fi identificate şi avute în atenţie cu prioritate elementele care:*

- *sunt cunoscute cu antecedente politice sau penale* reacţionare care nu au renunţat la ideile lor, precum şi descendenţii acestora semnalaţi cu poziţie duşmănoasă;
- *au fost semnalate cu manifestări ostile*, revendicative, protestatare ori care incită la asemenea activităţi;
- *audiază şi colportează ştirile* transmise de posturile de radio străine ostile ţării noastre sau sunt preocupate să intre în legătură cu oficinile de propagandă reacţionară;
- *sunt cunoscute cu nemulţumiri*, fiind pretabile să redacteze şi să difuzeze înscrisuri necorespunzătoare;
- *vor să emigreze*, iar pentru obţinerea aprobării ameninţă cu săvârşirea unor acte de dezordine ori că se vor adresa unor persoane, organizaţii sau foruri din exterior;
- *cetăţenii străini semnalaţi ca emisari ai unor centre reacţionare* ori cu preocupări de a introduce în ţară materiale cu conţinut denigrator şi de instigare la

acţiuni antistatale, diplomaţii acreditaţi în Republica Socialistă România, precum şi autohtonii care întreţin relaţii cu aceştia;

- *cei ce deţin, în mod clandestin, mijloace de multiplicat* ori sunt semnalaţi cu preocupări de confecţionare a unor ştampile, şabloane sau alte sisteme de tipărire şi imprimare;

- *suferă de afecţiuni neuropsihice* şi sunt pretabili la fapte de această natură;

2. *Întregul potenţial informativ al unităţilor de securitate şi miliţie va fi instruit cu sarcini specifice*, în educarea acestuia insistându-se pe dezvoltarea ataşamentului şi spiritului patriotic, astfel încât să sesizeze în timp util intenţiile unor străini ori elemente autohtone de a acţiona ostil, intervenind direct, cu orice risc, pentru contracarare şi neutralizare;

3. *Pentru asigurarea climatului de ordine şi legalitate pe raza Capitalei*, prevenirea, contracararea şi neutralizarea intenţiilor şi acţiunilor unor elemente cu manifestări ostile ori care se dedau la acte prin care se pot afecta interesele statului, *vor fi folosite cu mai multă eficienţă toate celelalte mijloace specifice de muncă*;

4. *În activitatea de prevenire* a unor astfel de fapte organele de securitate şi miliţie vor acţiona bazându-se pe *sprijinul larg al maselor de cetăţeni*, al conducerilor unităţilor socialiste şi a organismelor democraţiei muncitoreşti-revoluţionare. În acest scop, cu sprijinul organelor de partid şi al factorilor de conducere şi educaţionali se vor intensifica măsurile de pregătire contrainformativă a populaţiei pentru crearea unei puternice opinii de masă, sporirii vigilenţei şi combativităţii cetăţenilor;

5. *În organizarea şi desfăşurarea întregii activităţii,* comanda Inspectoratului municipiului Bucureşti va asigura o *cooperare eficientă şi activă între organele de securitate şi miliţie* cu unităţile centrale, realizând un schimb permanent de informaţii care să fie exploatate operativ;

6. *Datele obţinute pe acest profil vor fi comunicate de către toate unităţile Securităţii municipiului Bucureşti* care va păstra o evidenţă centralizată a persoanelor pretabile la acte ostile. Verificarea şi clarificarea informaţiilor, precum şi luarea în diferite forme de lucru a elementelor suspecte se va realiza pe linii de muncă, potrivit competenţelor;

7. *Comandanţii, cu sprijinul organelor şi organizaţiilor de partid, vor acţiona pentru dezvoltarea conştiinţei revoluţionare a efectivelor*, a educării lor în spiritul angajării depline, a fermităţii şi devotamentului în îndeplinirea exemplară a sarcinilor şi misiunilor încredinţate, în condiţii de ordine şi disciplină desăvârşite.

II. Atribuţii specifice organelor de Securitate:

1. Unităţile centrale de securitate şi Securitatea municipiului Bucureşti vor acţiona unitar, cu fermitate, folosind întreaga gamă a formelor, metodelor şi mijloacelor de muncă pentru *prevenirea difuzării de înscrisuri cu conţinut ostil, descoperirea şi neutralizarea oricăror persoane cu preocupări de redactare, multiplicare şi difuzare a unor asemenea materiale.*

În acest sens se va asigura *instruirea temeinică a reţelei informative* cu privire la modul de căutare a informaţiilor specifice, operativitatea sesizării

evenimentelor şi a *modului concret de acţiune* în cazul apariţiei de înscrisuri cu conţinut ostil.

Reţeaua informativă va fi instruită să acţioneze direct pentru reţinerea autorilor în situaţii flagrante, iar când aceştia au dispărut de la locul faptei va proceda la strângerea tuturor înscrisurilor, sesizarea ofiţerului de legătură, asigurând paza zonei de difuzare până la sosirea echipei operative de cercetare.

Reţeaua informativă care domiciliază sau lucrează pe traseele şi în zonele în care au avut loc difuzări de înscrisuri *va fi instruită şi angrenată la acţiuni de pândă* şi *supraveghere* în scopul reţinerii autorilor sau obţinerii de informaţii şi date de interes operativ care să conducă la identificarea operativă a acestora.

Compartimentele care asigură informativ obiective şi instituţii în care se depozitează şi se lucrează cu materiale ce pot fi folosite la confecţionarea de înscrisuri ostile vor acţiona pentru *dezvoltarea potenţialului informativ şi instruirea acestuia* pentru a semnala persoane cu preocupări suspecte sau de sustragere a unor asemenea materiale.

Informaţiile şi datele care privesc persoanele suspecte pe linie de înscrisuri vor fi verificate operativ în cooperare cu Unitatea specială „S" şi alte unităţi de securitate competente, pentru clarificarea suspiciunilor şi luarea măsurilor specifice de prevenire;

2. *În cadrul măsurilor de cunoaştere* şi stăpânire a situaţiei operative din obiectivele, locurile şi mediile date în competenţă, *vor fi identificate şi verificate persoanele* care prin concepţii, manifestări, comportament şi modul lor de viaţă necorespunzător sunt pretabile ori pot fi atrase la săvârşirea de fapte pe linie de înscrisuri cu conţinut ostil. Prioritar vor fi avuţi în atenţie autorii de înscrisuri identificaţi pentru prevenirea săvârşirii de noi fapte asemănătoare ;

3. *Întregul aparat de securitate va acţiona în direcţia sporirii vigilenţei şi supravegherii permanente a traseelor,* zonelor şi locurilor aglomerate, pentru prevenirea difuzării de înscrisuri cu conţinut ostil, identificarea şi reţinerea autorilor.

Cadrele Ministerului de Interne au obligaţia să sesizeze de îndată, prin orice mod, apariţia de înscrisuri cu conţinut ostil Dispeceratului Securităţii municipiului Bucureşti şi şefilor ierarhici, acţionând, totodată, pentru strângerea materialelor respective şi asigurarea locului faptei până la sosirea echipei de cercetare;

4. *Dispeceratul Securităţii municipiului Bucureşti*, sesizat despre difuzare, *va raporta imediat şefului securităţii*, sau înlocuitorului la comandă şi va alarma grupa operativă care se va deplasa la faţa locului pentru cercetarea, scotocirea zonei şi preluarea înscrisurilor difuzate;

5. Când situaţia impune, *cadrele de securitate vor solicita sprijinul ofiţerilor şi subofiţerilor de miliţie* pentru urmărirea şi reţinerea făptuitorilor, identificarea martorilor, legitimarea persoanelor suspecte, asigurarea locului faptei şi ridicarea înscrisurilor difuzate;

6. *Securitatea municipiului Bucureşti* va asigura instruirea cadrelor de miliţie angrenate în activitatea de supraveghere a străzii pentru prevenirea difuzării de înscrisuri cu conţinut ostil;

7. În cazurile deosebite, *Securitatea municipiului Bucureşti* va participa în mod direct cu efectivele proprii, organizând cu acestea pânde, patrulări, scotociri şi acţiuni de urmărire şi prindere în flagrant a autorilor.

Cu aprobarea conducerii Departamentului Securităţii Statului, la asemenea acţiuni vor fi angrenate şi efective de securitate aparţinând unităţilor centrale şi Şcolii militare de perfecţionare a cadrelor active şi de rezervă – Grădiştea;

8. Toate cazurile de difuzări de înscrisuri cu conţinut ostil, precum şi persoanele implicate sau suspecte, vor fi cercetate de organele Securităţii municipiului Bucureşti, iar la ordinul conducerii Departamentului Securităţii Statului de către Direcţia a VI-a.

III. Atribuţii specifice organelor de miliţie:

1. *Miliţia municipiului Bucureşti va instrui temeinic întregul efectiv din subordine cu privire la sarcinile concrete ce le revin* pe linia prevenirii, contracarării şi neutralizării activităţii elementelor care difuzează înscrisuri cu conţinut duşmănos ori se dedau la alte fapte care pot afecta grav interesele statului, pornind de la principiul muncii de prevenire, precum şi a modului de acţiune în situaţia depistării unor asemenea elemente;

2. *În contextul instruirii întregului potenţial informativ din legătura cadrelor Miliţiei municipiului Bucureşti* se va acorda prioritate surselor recrutate în obiectivele unde se deţin mijloace şi aparatură de tipărit sau multiplicat, în locurile intens aglomerate, în cartierele, zonele şi sectoarele unde s-au înregistrat ori se pot produce asemene fapte, celor din sistemul loto-pronosport, administraţiei domeniului public, poştei şi telecomunicaţiilor, transportului în comun, asociaţiilor de locatari şi responsabililor cărţilor de imobil, pentru a sesiza imediat orice intenţie sau faptă din partea elementelor care au asemenea preocupări, cât şi de a interveni direct pentru neutralizarea acestora;

3. *Pe baza concluziilor desprinse din analiza situaţiei operative*, a datelor obţinute şi a schimbului permanent de informaţii cu organele de securitate, se vor lua măsuri pentru *a asigura o prezenţă activă în stradă a cadrelor de miliţie*, folosind în acest scop în mod eficient forţele proprii şi ajutătoare, îndeosebi militarii în termen din unităţile de securitate-miliţie, luptătorii din gărzile patriotice, tinerii din detaşamentele de pregătire pentru apărarea patriei şi membrii grupelor de sprijin ale miliţiei.

În raport de locurile şi timpul de comitere a unor asemenea fapte *se vor realiza dispozitive de ordine şi pază*, compuse din cadre de miliţie şi alte forţe, constituite în patrule, posturi mobile de observare şi supraveghere a unor locuri aglomerate, străzi sau zone şi alte elemente de dispozitiv care vor acţiona, la ordin, după caz, în ţinută militară sau civilă;

4. În cazul în care se deţin date şi informaţii cu privire la intenţiile unor elemente de a difuza înscrisuri cu caracter duşmănos ori s-au înregistrat asemenea fapte în mai multe locuri sau zone ale Capitalei, *la întărirea dispozitivelor de ordine şi pază* constituite pentru prevenirea, contracararea şi neutralizarea acestor manifestări *vor fi folosite şi efective ale Şcolii militare pentru perfecţionarea pregătirii cadrelor de miliţie Bucureşti.*

În situații deosebite, cu aprobarea adjunctului ministrului de interne, şef al Inspectoratului General al Miliției, vor participa şi cadre din unitățile centrale de linie ale Inspectoratului General al Miliției;

5. *Cu prilejul organizării şi executării acțiunilor, raziilor, controalelor milițieneşti* şi a altor activități cu caracter de prevenire ori de asanare a Capitalei de elemente vicioase, infractoare sau parazitare, se va acorda o atenție deosebită depistării celor care fac obiectul Ordinului M.I. nr. 02155/1983, a celor cărora li s-a refuzat viza de plecare definitivă din țară, nu li s-au rezolvat anumite probleme personale pe plan local ori nu-şi justifică prezența pe raza municipiului Bucureşti, luându-se în toate situațiile măsuri de cercetare temeinică a acestora, de trimitere, sub pază, la locurile de domiciliu sau, după caz, alte măsuri legale;

6. *Cadrele de miliție* care acționează în dispozitivele special constituite pentru prevenirea, contracararea şi neutralizarea activității elementelor care difuzează înscrisuri cu conținut duşmănos ori se dedau la alte fapte care pot afecta interesele statului *vor fi temeinic instruite* şi controlate permanent în teren asupra modului în care îşi îndeplinesc atribuțiile stabilite în consemn. În acest scop vor fi desemnați ofițeri competenți cărora li se vor da în răspundere sectoare şi zone pentru a asigura îndrumarea şi sprijinul necesar în îndeplinirea exemplară a misiunilor;

7. În organizarea şi executarea misiunilor ce revin Miliției municipiului Bucureşti în acest domeniu se va realiza o *cooperare permanentă şi eficientă cu securitatea municipiului Bucureşti*, îndeosebi în ceea ce priveşte cunoaşterea şi analiza sistematică a situației operative pe această linie, realizarea unui schimb activ de date şi informații, stabilirea în comun a locurilor, zonelor sau traseelor care necesită a fi supravegheate ori unde să se constituie dispozitive de ordine şi pază, supravegherea calificată la locul de muncă, domiciliu sau mediile frecventate a elementelor potențial periculoase, potrivit competențelor, precum şi *organizarea de acțiuni comune specifice sau de prevenire şi contracarare.*

Ofițerii şi subofițerii de miliție sunt obligați ca la solicitarea cadrelor de securitate să le acorde sprijin şi să intervină operativ pentru identificarea, reținerea, imobilizarea şi conducerea la sediul organului de miliție a elementelor suspecte sau depistate în flagrant, cât şi pentru înlăturarea şi lichidarea imediată a consecințelor acțiunilor din partea acestor categorii de persoane;

8. *Ofițerii şi subofițerii de miliție care acționează în dispozitivele de ordine şi pază*, precum şi celelalte cadre de miliție sesizate despre apariția de înscrisuri (inscripții) cu conținut duşmănos, în toate situațiile în care nu s-a reuşit prinderea în flagrant a făptuitorilor, acționează de îndată pentru identificarea elementelor suspecte şi a martorilor oculari, raportând evenimentul ofițerului de serviciu de la organul de miliție pe raza căruia s-a petrecut fapta. Totodată, iau măsuri pentru strângerea înscrisurilor, acoperirea inscripțiilor, asigurarea pazei locului respectiv până la sosirea echipei de cercetare, îndepărtarea curioşilor, acționând astfel încât să nu altereze înscrisurile (inspripțiile) şi eventualele urme lăsate de făptuitori;

9. *În cazul în care ofițerul de serviciu de la circumscripțiile de miliție din Capitală* este sesizat în orice mod despre apariția de înscrisuri cu conținut duşmănos, dirijează prin stația radio cadrele de miliție aflate în dispozitivele de ordine şi pază în locul respectiv sau în apropiere, raportează imediat evenimentul şefului nemijlocit şi

ofiţerului de serviciu de la Securitatea municipiului Bucureşti, în vederea trimiterii echipei operative de cercetare.

În raport de natura şi amploarea evenimentului, la ordin, alarmează efective ale unităţii respective care vor acţiona pentru delimitarea zonei de răspândire a înscrisurilor, executarea de scotociri, investigaţii, legitimarea şi reţinerea persoanelor suspecte, precum şi alte activităţi specifice care să conducă la depistarea operativă a făptuitorilor.

IV. Modalităţile de acţiune în cazul prinderii în flagrant a autorilor:

1. *În toate situaţiile în care făptuitorii sunt prinşi în flagrant,* cadrele care i-au depistat procedează la reţinerea, imobilizarea şi izolarea acestora, raportând imediat evenimentul şefilor ierarhici. Prin mijloacele de legătură solicită sprijinul elementelor de dispozitiv aflate în zonă, cu ajutorul cărora se va acţiona, după caz, pentru:

- *acoperirea inscripţiilor* (înscrisurilor) şi conservarea acestora, astfel încât să nu se altereze integritatea lor;
- *strângerea înscrisurilor volante*, pe care le predă şefului echipei de cercetare sosit la faţa locului;
- *identificarea martorilor oculari* şi, eventual, stabilirea altor suspecţi;
- *asigurarea pazei locului faptei*, luând măsuri pentru conservarea urmelor lăsate de făptuitori, interzicerea pătrunderii în câmpul infracţional a altor persoane şi îndepărtarea curioşilor;

2. *În cazul difuzării unor înscrisuri din mijloace de transport*, cadrele de securitate şi miliţie sesizate notează numărul de înmatriculare, categoria, marca şi alte elemente de individualizare a vehiculului şi autorului, precum şi direcţia de deplasare, alarmând prin mijloacele tehnice de legătură efectivele aflate în dispozitivele de circulaţie, de ordine şi pază, precum şi alte forţe în vederea blocării autovehiculului, reţinerii şi imobilizării făptuitorului.

Raportează imediat evenimentul la dispeceratul unităţii care informează neîntârziat ofiţerul de serviciu de la Securitatea municipiului Bucureşti;

3. *În eventualitatea în care persoanele prinse în flagrant invocă calitatea de diplomat*, după conducerea la sediul inspectoratului, se procedează de îndată la verificarea autenticităţii calităţii declarate, prin Ministerul Afacerilor Externe, cercetările efectuându-se în continuare în conformitate cu reglementările legale.

4. *În situaţia celorlalte categorii de cetăţeni străini implicaţi în acţiuni de difuzare* a înscrisurilor cu conţinut corespunzător sau alte fapte care pot afecta interesele statului se va acţiona în conformitate cu prevederile ordinelor ministrului de interne referitoare la reţinerea şi cercetarea acestora;

5. *În cazul în care unele elemente protestatare sau turbulente* intenţionează să apară în locuri publice cu pancarte, lozinci sau alte însemne necorespunzătoare ori încearcă să se autoincendieze, cadrele de securitate şi miliţie sesizate vor acţiona energic pentru prevenirea unor asemenea acţiuni, reţinerea materialeleor ostile şi a făptuitorilor, în vederea luării măsurilor legale.

V. Alte măsuri:

1. *Conducerea Inspectoratului municipiului Bucureşti* va desemna ofiţeri de securitate şi miliţie cărora li se vor da în răspundere zone şi sectoare vulnerabile sau alte locuri unde s-au înregistrat asemenea fapte. Aceştia vor cunoaşte şi controla permanent dispunerea efectivelor în teren, în raport de situaţia operativă, stabilind, totodată, un sistem eficient de legătură şi acţiune, de îndrumare şi control al cadrelor aflate în dispozitiv;

2. *Cadrele aflate în dispozitivele de ordine şi pază* vor fi dotate cu staţii de radio emisie-recepţie, bastoane de cauciuc, lanterne, cătuşe, fluier şi, la ordin, armamentul din dotare. În raport de situaţia operativă, ţinuta va fi militară sau civilă;

3. *La sediul Securităţii şi Miliţiei municipiului Bucureşti* va fi asigurat din rezerva operativă câte un autoturism destinat intervenţiei, în situaţia răspândirii de înscrisuri cu caracter necorespunzător sau alte fapte care pot afecta interesele statului;

4. *Lunar sau ori de câte ori situaţia impune, conducerea Inspectoratului municipiului Bucureşti al Ministerului de Interne va analiza evoluţia situaţiei operative pe această linie, stadiul îndeplinirii sarcinilor din prezentul plan de măsuri, stabilind noi activităţi care să asigure prevenirea, contracararea şi neutralizarea fermă a acţiunilor elementelor care difuzează înscrisuri cu conţinut duşmănos ori se dedau la alte fapte care pot afecta grav interesele statului.*

Şeful Inspectoratului, colonel Dumitraşcu Dumitru	Şeful Securităţii, general-maior Bucurescu Gianu	Şeful Miliţiei, colonel Bărbulescu Marin

ACNSAS, Fond Documentar, dosar 123, vol.3, ff. 1-10.

RECENZII

La difficile unione: la Bessarabia e la Grande Romania, 1918-1940, by Alberto Basciani, 2nd ed, Introduction (Keith Hitchins), Roma, Aracne, 2007, X, 413 pp. Notes. Bibliography. Index. Maps. Eur.22, paper

Alberto Basciani prezintă, în monografia sa, cea mai bună analiză a evoluțiilor Basarabiei în cadrul României în perioada interbelică: o sinteză fără cusur, utilizarea aproape exhaustivă a surselor inedite şi edite ale problemei, aflate în România şi Republica Moldova, construiesc un demers ştiințific excepțional, cu mult peste toate lucrările de până acum.

Volumul se structurează pe patru părți: 1. evoluția Basarabiei de la starea de provincie administrativă (gubernie) a Imperiului Rus (1812) la proclamarea autonomiei (1917-1918); 2. procesul de integrare a Basarabiei în România (1918-1923), 3. eforturile de normalizare a situației într-o regiune extrem de nesigură datorită vecinătății imediate cu URSS (1924-1934), 4. evoluția Basarabiei în ultima parte a administrației româneşti, până la anexarea provinciei de către Armata Roşie (1933-1940).

Viziunea autorului este una extrem de complexă, situând permanent evoluția provinciei dintre Prut şi Nistru în contextul mult mai amplu al evoluțiilor relațiilor internaționale în Europa Centrală şi de Sud-Est şi al complicatelor realități demografice, mentale şi civice din Basarabia. Basciani atrage atenția că această inconfortantă situație geografică şi, mai ales, precaritatea condițiilor economice au făcut din Basarabia proba decisivă a capacității clasei politice româneşti de a moderniza şi, în ultimă instanță, de a transforma România Mare dintr-un organism artificial într-un adevărat stat națiune al tuturor cetățenilor români (pp. 105-106). Proiectele au fost, în fond, nişte eşecuri de vreme ce, din punct de vedere politic, urmare a situației economice şi culturale din provincie, aflate într-o permanentă criză sistemică, partidele extremiste (de la Stânga şi de la Dreapta, antisemite şi xenofobe) au avut succese mai mari decât partidele democratice. Astfel, la ultimele alegeri parlamentare din provincie, în decembrie 1937, Partidul Național Creştin, de extremă dreapta, a obținut cel mai mare număr de voturi, adică 22.72% din total. Aceste succese veneau pe fondul influenței însemnate a propagandei bolşevice în rândul locuitorilor neromâni din Basarabia, existând adesea tentative insurecționale, precum aceea de la Tatar Bunar, din 1924, extrem de prețios surprinsă de către Basciani (p. 206).

Anticomunismul visceral al oamenilor politici români (p. 188) era completat cu convingerea celei mai mari părți a populației provinciei potrivit căreia prezența statului român între Prut şi Nistru se datora unei conjuncturi internaționale favorabile, dar nu era una de durată (p. 223). Acest lucru era scos în evidență şi de Daniel Ciugureanu, unul dintre cei mai importanți oameni politici basarabeni, care, în 1932, într-un memoriu, critica fără echivoc incapacitatea statului român de a da cetățenilor din provincie ideea stabilității şi ireversibilității prezenței româneşti; criza economică devastatoare, începută în 1929-1930, şi lipsa oricăror proiecte concrete din partea guvernelor de la Bucureşti au dovedit, în fond, limitele unirii dintre Basarabia şi România (p. 275).

Basciani are convingerea, dovedită, asupra inconsistenței proiectelor educaționale derulate în provincie în cele două decenii: pentru a limita influența culturii ruse în Sudul Basarabiei, după 1918, s-a permis deschiderea de şcoli cu predare în limba ucraniană(p. 228). Construcțiile de şcoli au fost o prioritate dar lipsa cadrelor didactice şi salariile foarte mici au făcut ca, înainte de anexarea provinciei la URSS, peste 60% din populație să rămână analfabetă (la un procent național de doar 40%). Ecuația politică a acestei naționalizări (românizări) a educației alogenilor a condus la sporirea curentului şi acțiunilor antisemite şi, în cele din urmă, la conturarea unui extremism politic cu mult mai vizibil decât în celelalte regiuni ale României.

Analiza lui Basciani mai atrage atenţia şi asupra faptului că puţinele încercări de reglementare a relaţiilor dintre România şi URSS şi, implicit, de detensionare a frontierei de pe Nistru, au fost sortite eşecului: de la „rigidul *Realpolitik*" al primului ministru Alexandru Averescu (p. 190) la soluţiile ministrului de Externe Nicolae Titulescu (restabilirea relaţiilor diplomatice, în 1934 sau proiectul acordului trilateral de neagresiune dintre România, Polonia şi URSS) (pp. 295-296). Basciani este de acord că Basarabia, la fel cu regiunile răsăritene ale Poloniei (*Kresy*), a reprezentat fondul alianţei strategice politice şi militare dintre România şi Polonia, încheiate în 1921, contra unei posibile agresiuni din partea Moscovei

Deşi, fără îndoială, opţiunea Basarabiei de a intra în componenţa României (la 27 Martie 1918) a reprezentat o decizie corectă din punctul de vedere al principiului autodeterminării naţionale, definit de către preşedintele Woodrow Wilson, evoluţia ei în cele peste două decenii de administrare din partea guvernului de la Bucureşti a suferit nenumărate sincope şi eşecuri. Nu de puţine ori basarabenii au fost percepuţi drept cetăţeni de mâna a doua, precum aceia din colonii, incapabili de a se administra singuri.

Concluziile lui Basciani sunt extrem de pertinente: incapacitatea şi lipsa unei viziuni moderne politice şi naţionale din partea clasei conducătoare de la Bucureşti au condamnat la moarte proiectul României Mari. Mai mult, rădăcinile acestui eşec par a fi stat la baza eşecului uniunii dintre România şi Republica Moldova, după prăbuşirea URSS.

Alberto Basciani, foarte bun cunoscător al realităţilor româneşti, a evitat capcanele istoriografiei din Republica Moldova, extrem de politizată, dar şi pe acelea din România, foarte etnocentriste, şi a reuşit o prezentare de excepţie, cea mai bună de până acum dintre cele care se ocupă de problematica situaţiei Basarabiei în interiorul României Mari.

Florin Anghel

Transilvania rossa. Il comunismo romeno e la questione nazionale (1944-1965),
by Stefano Bottoni, Roma: Carocci editore, 2007, 238 p.

Stefano Bottoni îşi propune să aducă în dezbatere una dintre cele mai interesante şi, totodată, cele mai pătimaşe subiecte din analiza regimurilor politice şi a relaţiilor internaţionale în Europa Centrală după al doilea război mondial şi instaurarea totalitarismului comunist. Situaţia Transilvaniei în raporturile dintre România şi Ungaria, în contextul impunerii dogmelor Moscovei, ca şi statutul politic, juridic, economic, social şi cultural al maghiarilor din această provincie reprezintă, pentru istoriografia română, prilej de aprige controverse. Tocmai de aceea, Bottoni reuşeşte să se detaşeze considerabil cu această analiză, bogat documentată cu surse din limbile română şi maghiară şi, mai ales, cu informaţii arhivistice inedite.

Bottoni consideră că decizia privind statutul Transilvaniei după 1944-1945 a fost una exclusiv sovietică: URSS a decis să întărească legitimitatea precară a guvernului comunist condus de Petru Groza, instaurat la 6 martie 1945, şi a rămas inflexibilă la orice cerere de revizuire teritorială sau de autonomie a provinciei. În acest sens, Partidul Comunist Român (din 1948 până în 1965, Partidul Muncitoresc Român) a reprezentat prima mişcare realmente transnaţională din istoria românească (p. 31). Pornind, însă, de la datele puse în circulaţie de către istoricul român Ioan Chiper, Bottoni susţine că, după 1947, românizarea Partidului Comunist Român este vizibilă, îndeosebi în Transilvania.

Dacă în primii ani, 1948-1950, regimul comunist românesc s-a caracterizat, din punct de vedere al politicii etnice, prin non-teritorializarea problemei naţionale şi prin aplicarea selectivă a promovării culturale a minorităţilor (concesii generoase oferite de către

regimul politic maghiarilor, negarea tuturor drepturilor pentru germani şi limitarea sprijinului pentru evrei), după 1950, după model sovietic, reforma administrativă a condus la crearea *Regiunii Autonome Maghiare*, cu centrul în oraşul Târgu Mureş, cu 668.983 locuitori în 1948 (din care 77,3% unguri, 20,1% români şi 1,4% evrei). Ideea este a lui Stalin, impusă lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în 1951 (într-un text oficial din 7 septembrie 1951, România era caracterizată drept *stat multinațional*) şi a fost legiferată prin Constituția Republicii Populare Române din 1952 (art. 19, 20, 21).

Bottoni consideră că autonomia oficializată a maghiarilor din Transilvania, realizată cu sprijinul lui Stalin, a survenit pe fondul explicit al preocupărilor constante ale regimului comunist de la Budapesta privid legăturile directe cu comunitățile din provincie. Dacă pentru Stalin autonomia regională era considerată drept *forma cea mai reală şi concretă de uniune*, pentru populația românească memoria colectivă a Arbitrajului de la Viena, din 30 august 1940, funcționa impecabil.

Naționalismul românesc, alimentat temeinic de către regimurile politice interbelice, s-a dezvoltat, îndeosebi după 1953, în direcția etnicizării represaliilor politice şi economice ale Bucureştilor. Standardele economice, sociale şi culturale ale Regiunii Autonome Maghiare, adesea mai ridicate decât ale celorlalte părți ale României, au reprezentat obiect de discuție şi acțiune pentru guvernarea comunistă. În plan local, administrația autonomă încuraja o *memorie națională exclusivistă* (p. 131), bazată pe *întărirea culturii socialiste maghiare în Transilvania.* Teatre (precum Teatrul Secuiesc de Stat din Tg. Mureş, creat în 1946), filarmonici, presa politică şi culturală de limbă maghiară, programele de radio (autoritățile comuniste de la Bucureşti permiteau buna difuzare a programelor de la Radio Budapesta), toate au permis construirea a ceea ce Stefano Bottoni desemnează drept o *seră culturală* pentru minoritatea maghiară din Transilvania în regiunea Autonomă Maghiară (p. 139). Este sigur, acceptă autorul, că această autonomie a fost modestă din punct de vedere al câştigurilor sociale şi economice (p. 149). Din punct de vedere cultural şi educațional, de asemenea, lipsa legăturilor directe cu Ungaria au condus la o izolare, adesea invocată, a comunităților transilvănene: drama, în fond, era imposibilitatea construirii unei culturi naționale în formă şi socialiste în conținut atâta vreme cât nu se putae face apel la țara mamă.

Bottoni este foarte ferm când scrie că nu există, la momentul actual, nicio dovadă arhivistică disponibilă care să confirme percepția comună românească (politică şi publică) potrivit căreia, în timpul Revoluției maghiare din 1956, problema Transilvaniei a stat în centrul preocupărilor noii clase politice de la Budapesta (p. 171), mai precis nu poate fi argumentată o *interpretare etnică* a reacției populare la revoluție. Nu suntem de acord, în acest sens, cu interpretarea lui Bottoni potrivit căreia vizita lui Miron Constantinescu la Cluj, în 1956, ar semnifica sacrificarea popularității acestuia în rândul elitelor comuniste româneşti prin refuzul de a considera Regiunea Autonomă Maghiară drept un *ghetto* minoritar contrapus unei Transilvanii româneşti (p. 165). Credem că, mai degrabă, Constantinescu nu făcea altceva decât să participe la aspra luptă pentru putere din interiorul partidului, evoluând în sens contrar lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în speranța unei schimbări impuse de deciziile Congresului XX al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

Rezultatele politicii autonomiste în Transilvania sunt considerate de Bottoni mai degrabă modeste şi experimentul constituie un argument în declanşarea, din anii 60, a ceea ce s-a desemnat a fi *comunismul național*, etnocentrist, xenofob şi exclusivist. Deciziile de natură economică, socială şi culturală au lovit din plin centrul Transilvaniei, până într-acolo încât au fost încurajate şi ample mişcări de populație, menite a modifica raportul etnic. Mai mult, represiunea politică care a urmat Revoluției maghiare din 1956 a avut un amplu şi consistent caracter etnic şi a fundamentat deciziile de *naționalizare* a teritoriilor locuite de către maghiari. Totodată, noua evoluție politică de la Budapesta, impusă de către Moscova,

a anulat practic orice tentativă de resuscitare oficială a ideologiei naționale maghiare: o spunea clar, la 25 februarie 1958, la Tg. Mureş, Gyula Kallai, ideologul principal al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar – „Ungaria nu are niciun fel de revendicare teritorială" (p. 213).

Stefano Bottoni a reuşit să impună un punct de vedere extrem de prețios dar mai ales necesar în legătură cu efemerul experiment autonomist din Transilvania (1952-1960), impus de Moscova, agreat de Budapesta şi argumentat de Bucureşti în edificarea unui comunism național.

Florin Anghel

Apostol Stan, *Revoluția română văzută din stradă decembrie 1989 – iunie 1990*, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2007, 366 p.

Ultimul volum al profesorului Apostol Stan, *Revoluția română văzută din stradă decembrie 1989 – iunie 1990*, recuperează mai multe însemnări zilnice din ultimul an de dictatură comunistă şi din primele luni ale anului 1990, texte care sunt însă completate de amintirile şi reflecțiile istoricului care a trăit într-un regim opresiv şi a putut, la un moment dat, să facă diferența dintre un sistem închis, dominat de ethosul totalitar, şi o societate deschisă, occidentală.

După un *Cuvânt înainte* (pp. 5-10), lămuritor în ceea ce priveşte perspectiva diaristului şi istoricului despre Revoluție, Apostol Stan descrie în primul capitol stagiul de cercetare în SUA (septembrie-decembrie 1977), descoperirea unei *Lumi Noi* a libertății, în contrast cu realitățile României lui Ceauşescu. Titlul capitolului I – *Prin America cu greyhound-ul*, pp. 11-85 – este sugestiv, făcând aluzie la cartea lui Romulus Rusan (*America Ogarului Cenuşiu*, un jurnal de călătorie care a cunoscut mai multe tiraje în anii 1970; ambii autori au călătorit cu autocarul numit *greyhound – ogar cenuşiu*, însă istoricul se fereşte să dea cărții sale tenta anticonsumeristă a scriitorului-reporter).

Revenit din şocul întâlnirii cu America, Apostol Stan este supus încercărilor de racolare din țară şi trăieşte privațiunile de care au parte şi ceilalți cetățeni în ultimul deceniu comunist (capitolul II – *Neostalinism în loc de perestroică*, pp. 86-139), cu circumstanța agravantă că statutul său devine din ce în ce mai precar odată cu fuga din țară a fiului şi a norei. Pentru cel care vrea să scrie o istorie socială a comunismului sau să reconstituie regimul aplicat proprietăților imobiliare aparținând persoanelor „fugite" în străinătate, lucrarea semnată de Apostol Stan este o sursă de primă mână, reflectând umilințele trăite de rudele rămase în țară.

Dar cartea mai este deosebit de relevantă şi dintr-un alt punct de vedere: memorialistul se lansează în tentative de investigație sociologică vizând culisele istoriografiei române de dinainte de 1989, mai ales rețelele sociale din sânul breslei sale, încercând să detecteze modul în care istorici profesionişti sau doar politruci obțin putere, funcții, acces aproape discreționar la călătorii în străinătate etc. Ultimele două capitole (*Căderea lui Ceauşescu* şi *O nouă revoluție anticomunistă*, pp. 140-356) reflectă tensiunile teribile din intervalul decembrie 1989 – iunie 1990 şi înregistrează cu minuțiozitate modul de raportare la realitățile politice al colegilor săi istorici.

Se cuvine în final să facem unele îndreptări: Jean *Jacques* Rousseau (p. 91), Carol *Vekov*, nu *Vecov* (p. 122), *Tahsin* Gemil, nu *Taksin* (p. 122), numele corecte ale cercetătorilor occidentali specialişti în studii sud-est europene sunt: John *Lampe* şi Glenn *Torrey*, nu John *Lampy* (p. 40) şi *Torry* (p. 188); *Missouri*, în loc de *Missury* (p. 44); denumirile unor locuri din SUA (*Sault Lake* – p. 69, *Al Katraz* – p. 65) sunt mai puțin

consacrate, o largă utilizare având variantele: *Salt Lake* şi *Alcatraz*. Primul oraş din California întâlnit venind cu „Ogarul Cenuşiu" dinspre Estul SUA este *Blythe*, nu *Blhy* (p. 49). O transliterare mai potrivită a numelui diplomatei sovietice este Alexandra *Kollontai*, nu *Kolontai* (p. 62); aceeaşi situaţie pentru: *ayatolahi – aiatolahi* (p. 142). Ion Iliescu a fost doar secretar cu propaganda în judeţul Timiş, nu prim-secretar al Comitetului judeţean de partid (p. 163). Judecătorul Gică Popa s-a sinucis în primăvara anului 1990, nu „la câteva zile după ce i-a condamnat pe Ceauşeşti" (p. 178). La p. 32, Apostol Stan scrie că: „Bucureştiul însuşi, prin politica lui de independenţă, trimisese chiar în perioada în care mă aflam aici (la Washington, în 1977, *n. n.*) doi emisari credibili, pe rabinul Moses Rosen şi pe mitropolitul Transilvaniei, Antonie Plămădeală. (...) Ascultându-i pe cei doi reprezentanţi ai *ortodoxismului* (*s. n.*) şi mozaismului din România, rămâneam stupefiat". Merită să precizăm faptul că ierarhul de la Sibiu se afla în Statele Unite ca delegat al *ortodoxiei*, al Bisericii Ortodoxe Române; *ortodoxia* şi *ortodoxismul* nu sunt tocmai sinonime: cel de-al doilea termen nu desemnează atât confesiunea creştină a Răsăritului, cât un curent cultural-politic, chiar o doctrină, care se caracterizează prin instrumentalizarea sentimentului religios şi a instituţiilor ecleziastice (a Bisericii Ortodoxe) în scop politic. Întâmplător, în acest caz specific, memorialistul nu se înşală: prelatul a reprezentat atât ortodoxia, cât şi ortodoxismul. O confuzie la fel de frecventă întâlnim la p. 345: „În cursul aceleiaşi zile (13 iunie 1990, *n. n.*), în jurul orei 13, în timp ce mă aflam în faţa bisericii Enei...", scrie memorialistul. De fapt, biserica *Enei* a fost demolată în anul 1977, iar Apostol Stan face referire la biserica *Dintr-o Zi*, de lângă *Strada Biserica Enei*, biserică plasată în aceeaşi zonă cu lăcaşul de cult dărâmat sub Ceauşescu.

Lucrarea *Revoluţia română văzută din stradă decembrie 1989 – iunie 1990* este un eveniment istoriografic şi se constituie într-o provocare, o mănuşă aruncată colegilor de breaslă numiţi şi nenumiţi în carte, plasaţi sau nu în ipostaze delicate. Să sperăm, spre folosul anchetei istorice, că înclinaţia confesivă a lui Apostol Stan nu se va opri la acest volum.

Cristian Vasile

Noemi Marin, *After the Fall. Rhetoric in the Aftermath of Dissent in Post-Communist Times*, Peter Lang, New York, 2007, 188 p.

Dacă s-ar scrie tot atâţia ani cât a durat regimul comunist tot nu ar fi de ajuns pentru a desena cel puţin conturul unei societăţi „aşa cum a fost". Povestirile personale care depăşesc orice limitare temporală şi spaţială, uneori înghesuite într-un vocabular neîncăpător, constituie mărturii inepuizabile în cadrul rescrierii istoriei. Disidenţi, exilaţi, intelectuali publici, altfel spus, voci ale rezistenţei, au contribuit cu scrierile şi experienţele personale la crearea unei societăţi civile şi, ca urmare, la căderea regimului comunist în Europa Centrală şi de Est.

După cădere. Retorica disidentă în postcomunism este opera profesoarei Noemi Marin, de origine română, directoarea Facultăţii de Studii de Pace la Florida Atlantic University unde predă cursuri de retorică şi teoria discursului public. Editor al publicaţiei de cercetare, *Literacy and Technology*, autoarea a prezentat peste 120 de lucrări academice la congrese internaţionale (National Communication Association, International Society for the History of Rhetoric, Modern Language Association). Proiecte recente vizează studiul retoricii prezidenţiale în postcomunism. Cartea prezentată aici pătrunde în intimitatea discursivă a unor intelectuali publici, precum George Konrad (Ungaria), Andrei Codrescu (România) şi Slavenka Drakulic (Croaţia), pentru a explora retorica disidentă specifică

perioadei comuniste şi de tranziţie, o contribuţie importantă la (re)scrierea istoriei din această parte a lumii. Cartea demonstrează că discursul public al tranziţiei în Europa Centrală şi de Est, în care atât cultura cât şi identităţile publice continuă să suporte transformări deseori dureroase, constituie un teren fertil cercetării retorice, cercetare ale cărei implicaţii depăşesc problematica central şi est-europeană.

After the Fall. Rhetoric in the Aftermath of Dissent in Post-Communist Times este una dintre rarele cărţi care familiarizează publicul american cu retorica intelectualilor publici din Noua Europă, situând în context teoretic şi istoric o problematică puţin cunoscută în studiile de comunicare. Cartea stabileşte astfel un precedent unic de cercetare teoretică în domeniul retoricii şi al comunicării între Est şi Vest, analizând modalităţile discursive prin care intelectuali publici răspund sau revigorează argumente caracteristice societăţii civile, devenind în acelaşi timp modele reprezentative care ilustrează conceptul de reinventare a identităţii în strânsă relaţie cu funcţia democratică a retoricii contemporane. Alegând trei intelectuali publici din Europa Centrală şi de Est, Marin propune o reevaluare teoretică a unor problematici cunoscute în domeniul retoricii în Statele Unite (precum Raymie E. McKerrow, Michael Calvin McGee, Kenneth Burke) pentru a susţine legătura teoretică între cultură şi discurs public, o nouă perspectivă ce repoziţionează diferit vocea disidenţilor la audienţa din ţara de origine.

Volumul reprezintă o incursiune în scrierile unor oameni cu destine excepţionale, scrieri ce recompun trista poveste a expatrierii, a discursului frânt şi a unei identităţi anihilate, aşa cum scria despre sine laureatul premiului Nobel J. Brodsky în ultimii ani ai comunismului. Permanenta îndoială, criza de adaptare, dificultatea legitimării publice, viziunile conflictuale privind democraţia, fragmentarea identităţii, toate fac parte din arena discursivă a disidenţei. Structurată în cinci capitole majore, cartea oferă o analiză retorică amanunţită a problematicii construcţiei identitare, a legitimizării acesteia prin discursul democratic al Europei Centrale şi de Est, în ultimii ani ai regimului comunist. Argumentând necesitatea de a studia retorica discursului de rezistenţă, Marin sugerează revizitarea problematicii exilului şi a ideilor democratice ca parte inerentă pentru crearea şi recrearea identităţii publice prin discurs.

Marin propune o revizitare a scrierilor unor intelectuali recunoscuţi mondial, confruntaţi cu existenţa în alte lumi, în alte limbi şi în alte arene retorice, scriitori care rămân în relaţii discursive incomplete cu multiple contexte istorice şi geografice. Discursul unui intelectual public ca intelectual marginalizat în ţara de origine se caracterizează, susţine Marin, printr-o fragmentare permananentă (vezi Michael Calvin McGee, *Text, Context, and the Fragmentation of Contemporary Culture*), printr-o proiecţie a unor identităţi multiple, printr-o adaptare parţială la sfera publică a noii culturi adoptive. Din punct de vedere al retoricii tradiţionale, discursul civic al scriitorilor marginalizaţi include o examinare necesară a *locus*-ului din care se adresează publicului nou şi celui de *acasă*.

Spre deosebire de nenumărate studii literare, istorice şi politice despre discursul exilului, pentru Marin, exilul se defineşte ca loc „*retoric, care adaugă o perspectivă importantă* studiului discursului public“ (p. 3). În contextul comunismului în prabuşire, Marin accentuează funcţia retorică a discursului exilic şi disident ca o poziţionare complexă prin care scriitorii/vorbitorii fac apel atât la ceea ce Burke numeşte procesul de „identification“ (identificare), cât şi la nevoia publicului de a retrăi procesul discontinuu şi complex care dă naştere vocilor retorice“ (pp. 3-4). Din exil, „retorul creează dintr-o poziţie fragmentată care se află la intersecţia diferitelor graniţe culturale şi care valorizează relaţia dintre trecut şi prezent, libertate şi opresiune, ţară-mamă şi ţară-gazdă. Discursul retorului este rezultatul permanentei relaţii dintre experienţa poetică şi politică a expatrierii“ (p. 100).

Konrad, care a avut în comunism multiple identităţi dificile (ca evreu, burghez, scriitor ş.a.) întâmpină un drum anevoios în a se regăsi în societatea maghiară

postcomunistă. Trăindu-şi identitatea de „the other“ (celălalt), Konrad incită la o revizitare a sferei publice prin prisma unei identităţi continuu marginalizată. Poet auto-exilat, Andrei Codrescu, cunoscut intelectual român stablit în Statele Unite, îşi poziţionează vocea retorică în fragmentare culturală, o fragmentare poetică în continuă transformare. Codrescu reintră în dialog cu propria identitate românească odată cu căderea comunismului în România, însă retoric rămâne în domeniul binecunoscut al exilului poetului universal.

Discursul de rezistenţă al Slavenkăi Drakulic are loc într-o Iugoslavie postcomunistă, în noua Croaţie a unui război naţionalist. Cunoscută jurnalistă, Drakulic oferă retoric o problematică a (re)construcţiei identitare ca urmare a înstrăinării geo-istorice. Această transformare retorică, în care audienţa şi identitatea se disociază prin context istoric şi apartenenţă naţională, poziţionează scriitoarea în conflict cu ţara natală, cu Europa occidentală şi cu ceea ce a fost Europa răsăriteană.

Problemele retorice şi strategiile discursive ale celor trei scriitori selecţionaţi de Marin pot fi privite, cum subliniază C. Ornatowski, profesor de retorică la San Diego State University şi cercetător în domeniul retoricii central şi est-europene, ca exemple emblematice atât pentru înţelegerea contextului istoric al Europei Centrale şi de Est, cât şi pentru examinarea funcţiilor discursului intelectualilor critici în relaţie cu teoriile retorice curente. Pe lângă o amplă analiză a textelor intelectualilor democratici menţionaţi, Marin propune o reteoretizare retorică a disidenţei, explorând caracterului identitar în raport cu noile dimensiuni ale sferei publice în care dislocări masive ale populaţiei, modificarea graniţelor, fragmentări naţionale şi naşterea unor noi fundamentalisme invită la o reevaluare a contextului global de comunicare.

Într-o astfel de lume statutul de „exilat“ nu mai reprezintă o condiţie necomună, ci devine o condiţie *sine qua non* a relaţiei complexe dintre identitate şi legitimitate publică, parte din relaţia între retorică şi argument cultural în societăţile noi în tranziţie. Konrad, Codrescu şi Drakulic, în volumul semnat de Marin, sunt „voci publice la intersecţia dintre cultură şi retorică, loc ce se află într-o permanentă transformare în contextul global al discursului democratic“ (p. 7). Un interes major al studiului constă în explorarea dimensiunilor retorice ale unor scriitori care dovedesc că depăşirea nostalgiei identităţii „uniforme“ sau comunitare e posibilă şi care reinventează în context postcomunist un lexicon civic „care să reziste marilor iluzii şi utopii politice“ (p. 158).

Ce putem spune despre retorica disidentă în postcomunism? – se întreabă autoarea cercetând tendinţa discursului de rezistenţă în societăţi în tranziţie. Barometru fidel al neajunsurilor societăţii asupra căreia veghează, discursul intelectualilor publici continuă să invite spre analiza relaţiei dintre societatea civilă şi impactul retoric asupra destinului public sau personal, susţine Noemi Marin. În prezent, retorica disidentă pare a fi în discordanţă cu sentimetul local, retorii disidenţi pot fi prezentaţi ca adepţii intereselor cosmopolite deseori în conflict cu interesele naţionale recunoscute în noul polis.

Vocea intelectualilor publici continuă să motiveze studierea dimensiunilor retorice ale dialogului public în noua şi vechea Europă. Analizând modul în care intelectualii publici îşi reconstituie identitatea în contextul liminal al societăţii civile, volumul semnat de Marin invită la un proces critic de regândire a relaţiei dintre democraţie şi retorică.

Daniela Popescu

VIAȚA ŞTIINȚIFICĂ

Communisme en Roumanie: le bilan officiel, Două dezbateri organizate de ICR Paris şi CERI, Sciences Po/CNRS, Paris, 10-11 iunie 2008

În zilele de 10 şi 11 iunie 2008 s-au desfăşurat la Paris două dezbateri reunite sub numele *Comunismul în România: bilanțul oficial*, prilejuite de prezentarea în capitala Franței a *Raportului Final* al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR). Prima zi a dezbaterii (*Condamnation du régime communiste en Roumanie, 1945-1989: le* Rapport Finale *de la Commission Présidentielle pour l'Analyse de la dictature communiste en Roumanie*) a avut loc la l'Hôtel de Béhague, în Salonul de aur devenit neîncăpător, beneficiind de prezența şi cuvântul introductiv al gazdelor, Excelența Sa dl Teodor Baconsky, ambasadorul României în Franța, şi doamna Magda Cârneci, directoare a ICR Paris. Cei şase membri sau experți ai Comisiei prezenți la dezbatere (Vladimir Tismăneanu, Mihnea Berindei, Dorin Dobrincu, H.-R. Patapievici, Smaranda Vultur şi Cristian Vasile), împreună cu Alexandru Gussi, doctor în ştiințe politice la Paris, cu o teză despre relația partidelor politice postdecembriste cu trecutul comunist, au susținut comunicări care au fost urmate de întrebări şi lungi discuții, astfel încât manifestarea – la care au participat cercetători români şi francezi, dar mai ales membri ai comunității românofone din zona Parisului – s-a extins la patru ore.

Dacă profesorul Vladimir Tismăneanu a făcut un scurt istoric al înființării Comisiei, insistând asupra limitărilor ce au decurs din mandatul primit, şi a plasat funcționarea CPADCR într-un context comparativ, mai ales cu o raportare la activitatea Comisiei Eppelmann din Germania, Dorin Dobrincu a ales să abordeze spinoasa problemă a rezistenței armate anticomuniste, subiect pe care l-a tratat şi în paginile *Raportului Final*. (Mihnea Berindei şi Smaranda Vultur au prezentat documente relevante descoperite în arhive în timpul funcționării Comisiei). Pornind de la paradoxul vieții politice postdecembriste – o răsturnare violentă a puterii comuniste urmată de o inerție a desprinderii de trecutul totalitar –, Alexandru Gussi a descris, cu o sintagmă inspirată, *politica fricii* care s-a practicat începând din 1990, o frică de o decomunizare prea rapidă.

În acelaşi registru, Horia Patapievici a vorbit despre receptarea *Raportului* şi mizele condamnării comunismului, explicând rațiunile utilizării în textul documentului a conceptului de *genocid*. În intervenția mea, intitulată *Le* Rapport Final *et ces critiques*, care s-a concentrat asupra detractorilor documentului, am subliniat şi faptul că cei care l-au redactat nu sunt persoane care să accepte să se transforme în docile unelte politice în mâinile preşedintelui României, acest lucru fiind dovedit şi de ceea ce au scris unii membri ai Comisiei şi ai grupului de experți, în cotidiane sau în presa culturală, atât în legătură cu situația Arhivelor Naționale, a menținerii la conducere a unor personaje care nu au dat deloc dovadă de transparență, cât şi cu amânarea de către ministrul Administrației şi Internelor, Vasile Blaga (lider al Partidului Democrat şi apropiat al preşedintelui Băsescu) a

modificării cadrului legislativ referitor la arhive. Unii membri ai Comisiei nu s-au sfiit să-l corecteze (delicat sau mai puțin delicat) chiar pe șeful statului, atunci când lăsa impresia că îmbrățișează o delimitare în istoria poliției politice comuniste, între o Securitate a anilor 1948-1964, criminală, și una „patriotică". Dezbaterea a fost prelungită de numeroasele întrebări și discuții care s-au concentrat atât în jurul legitimității statului (comunist) în perioada 1948-1989, cât și al dreptului moral de a condamna regimul totalitar.

Cea de-a doua reuniune, găzduită de Centre d'Études et de Recherches Internationales (CERI), Sciences Po, din cadrul Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS), s-a intitulat *La gestion du passe communiste en Roumanie* și a fost moderată de profesorul Jacques Rupnik; comunicările prezentate de Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, H.-R. Patapievici și M. Berindei au fost comentate de Antonella Capelle Pogacean. Primul conferențiar a insistat asupra raporturilor dintre democrație și memorie și a nevoii de asumare a trecutului, „un trecut care parcă nu vrea să treacă". Vladimir Tismăneanu a mai identificat în intervenția sa (*Démocratie et Mémoire: la Roumanie se confronte à son passé*) cauzele absenței, în primii ani de după 1989, a unei adevărate discuții naționale privind catastrofa comunistă, discuție care să fie provocată chiar de la vârful puterii, și a remarcat faptul că inclusiv o instituție în care românii au o mare încredere, cel puțin declarativ, Biserica Ortodoxă, nu și-a constituit imediat după 1990 o Comisie proprie de istorie care să analizeze trecutul recent de confruntare/compromis cu regimul totalitar.

Deblocarea arhivelor a fost una dintre marile reușite ale Comisiei, iar acest lucru a fost accentuat și de următorul conferențiar, Dorin Dobrincu, noul director general al Arhivelor Naționale. În comunicarea sa (*Les réactions à la publication du* Rapport *de la Commission*), Horia Patapievici a înfățișat bătălia postdecembristă dintre cei care vor desprinderea de totalitarism și adepții vechiului sistem ca o luptă între „antici" și „moderni", între cei atașați de colectivism, etatism și memorie oficială, pe de o parte, și cei care se sprijină pe valorile clasice europene: liberalism, individualism, proprietate privată, de cealaltă parte. H.-R. P. s-a asociat lui Traian Ungureanu, care afirma recent, la Harriman Institute, Columbia University, New York, că „noi ne-am așteptat ca la 18 decembrie 2006, prin condamnarea comunismului, să fie vorba de o autopsie, dar de fapt a fost o vivisecție!" După intervenția lui M. Berindei (*1989, la dernière année de Ceaușescu: ce que revèlent les archives*), Antonella Capelle a oferit comentarii pertinente pe marginea fiecărei comunicări, insistând asupra competiției politice, în jurul condamnării comunismului și a decomunizării, între centrii de putere din România, dar și între diverse comisii și institute de cercetare. La rândul său, Jacques Rupnik a evidențiat termenul de *analiză* care se află în titulatura Comisiei (numită în mod curent *Tismăneanu*) și a pledat pentru o folosire corectă a documentelor de arhivă. Când conferențiarii au fost asaltați de întrebări referitoare la condamnarea *doar simbolică* a regimului comunist, fapt ce ar genera nemulțumiri din partea victimelor (unele aflate în sală), moderatorul dezbaterii a ținut să facă distincția între activitatea științifică, a Comisiei, și aceea de cercetare penală și condamnare în justiție, care aparține magistraturii. La rândul său,

Vladimir Tismăneanu a spus că politica însăşi reprezintă un *simbol*, iar *Raportul Final* începe să fie tot mai luat în considerare – fragmente din document ajungând să constituie subiecte la examenul de bacalaureat, în pofida unor voci isterice tributare inerţiei şi trecutului.

Cele două dezbateri, reunite prin titlul *Communisme en Roumanie: le bilan officiel*, au reprezentat o bună oportunitate de discuţie – în spaţiul academic francez şi în mediile diasporei româneşti de la Paris – în legătură cu elaborarea şi impactul *Raportului Final*, moştenirea comunistă, accesul la arhive, scrierea şi rescrierea istoriei recente.

Cristian Vasile

Lista abrevierilor

ACNSAS	—	Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
AMAE	—	Arhivele Ministerului Afacerilor Externe
ANIC	—	Arhivele Naționale Istorice Centrale
ASRR	—	Arhivele Societății Române de Radiodifuziune
AMJ, DIM	—	AMJ, DIM – Arhivele Ministerului Justiției, Direcția Instanțelor Militare
AMR	—	Arhivele Militare Române
IGJ	—	Inspectoratul General al Jandarmeriei
PCM	—	Preşedinția Consiliului de Miniştri